

Компіляція альтернативних доповідей
організації громадянського суспільства

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ПЕРІОДИЧНИЙ ОГЛЯД: АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ВИМІР

Третій цикл УПО, Україна

Друк доповідей здійснено в рамках проектів Програми розвитку ООН в Україні, які фінансується Міністерством закордонних справ Данії.

Думки, висновки чи рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання і не обов'язково відображають погляди Міністерства закордонних справ Данії, Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй чи інших агенцій ООН.

ЗМІСТ

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД, ГРОМАДЯНСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА

Доповідь Коаліції з підготовки Універсального періодичного огляду	5
Подання Коаліції правозахисних організацій «ПРОТИ КАТУВАНЬ».....	21
Спільне подання від CIVICUS: Всесвітній альянс за громадянську участь (неурядова організація в загальному консультативному статусі при Економічній та Соціальній раді ООН), Центру громадянських свобод та Фондації DeJuRe.....	37
Спільне подання Артиклю 19, Центру демократії та верховенства права, Міждисциплінарного науково-освітнього центру протидії корупції, Центру інформації про права людини, Платформи прав людини та Інституту розвитку регіональної преси.....	49
Звіт від Громадської спілки «Освітній дім прав людини в Чернігові»	63

ЗАПОБІГАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА ВРАЗЛИВІ ГРУПИ

Доповідь Коаліції з протидії дискримінації в Україні	75
Доповідь «Права дитини в Україні» Коаліції НГО «Права дитини в Україні».....	85
Доповідь «Гендерна рівність, права жінок, протидія гендерно-зумовленому насильству», підготовлена коаліцією НГО	99
Доповідь «Протидія торгівлі людьми», представлена коаліцією НГО	115
Спільне подання «ДЕСЯТЕ КВІТНЯ», «Право на захист», Інституту проблем без громадянства та інтеграції, Європейської мережі з питань безгромадянства та Європейського центру з прав рома	129
«Перешкоди для участі жінок у розбудові миру в Україні. Вплив заходів жорсткої економії і стигматизація організацій, які працюють для діалогу». Спільне подання для УПО.....	141

ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ КОНФЛІКТОМ ТА НОВІ ВИКЛИКИ

Подання від Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі».....	155
Доповідь «Актуальний стан забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні», підготовлена коаліцією НГО	169
Харківська правозахисна група, Подання до третього циклу УПО	183
Звіт, підготовлений коаліцією українських НГО за підтримки Фондації Будинків прав людини (HRHF)	191
Подання від НГО «Інститут релігійної свободи» для 3 циклу УПО.....	199

ДОПОВІДЬ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН

УКРАЇНА

**ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВЛЕНА ДО УНІВЕРСАЛЬНОГО
ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ
ДВАДЦЯТЬ ВОСЬМА СЕСІЯ РАДИ З ПРАВ ЛЮДИНИ ООН
З УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ
(третій цикл)**

підготовлений

КОАЛІЦІЄЮ З ПІДГОТОВКИ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ
(КОАЛІЦІЄЮ УПО)

«Коаліція з підготовки Універсального періодичного огляду» є неформальним об'єднанням неурядових, правозахисних організацій та незалежних експертів, що є фахівцями у відповідній сфері. Коаліція провадить свою діяльність із 2012 року – підготовки та адвокації УПО II циклу. У 2015 році Коаліцією підготовлено доповідь проміжного звітування до Універсального періодичного огляду.

«Українська Гельсінська спілка з прав людини» є громадською спілкою, що об'єднує 27 неурядових організацій з різних регіонів України. Українська Гельсінська спілка сприяє розвитку гуманного суспільства, що базується на повазі до людського життя, гідності та гармонійних стосунків між людиною, державою і природою через створення платформи для співпраці між членами Спілки та іншими учасниками правозахисного руху.

04070, м. Київ, вул. Фролівська, 3/34. Тел. +38 (044) 485 17 92, факс +38 (044) 425 99 24.
www.helsinki.org.ua. office@helsinki.org.ua

«Центр досліджень правоохоронної діяльності» створений в 2014 р. як аналітично-експертна організація, яка працює в сфері посилення громадського контролю над правоохоронною діяльністю, аналізу проблем та реформування правоохоронних органів.

01033, м. Київ, вул. Басейна, 9г, Оф. 25, Тел: +038 (067) 397 30 07, olegmartynenko1965@gmail.com.

Всеукраїнська коаліція з надання правової допомоги – добровільне об'єднання 15 громадських організацій, які протягом багатьох років надають безоплатну правову допомогу незахищеним верствам населення та громадянам України. Нашою метою є забезпечення доступу до права через розбудову системи правової допомоги, правову просвіту та вдосконалення правового поля. Коаліція спеціалізується у трьох сферах права, важливих для соціально незахищених верств населення: трудові відносини, права власності, права пацієнтів.

м. Хмельницький, пров. Пушкіна, 1. <http://pravoonline.org.ua/>

«Екологічне гуманітарне об'єднання Зелений світ» створене у 1997 році з метою збереження природної та історико-культурної спадщини, як необхідних умов гармонійного життя людини, а також захист екологічних прав.

48500, Тернопільська обл., м. Чортків, а/с № 12. <http://greenworld.in.ua> gr.world@gmail.com

Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина» (ЕПЛ) заснована у 1994 році з метою надання допомоги у захисті екологічних прав фізичним та юридичним особам, сприяння розвитку природоохоронної справи, екологічної освіти, науки та культури.

79005, м. Львів, вул. Івана Франка, 9, кв. 1а. www.epl.org.ua, office@epl.org.ua

Громадська організація «Територія успіху» заснована у травні 2008 року. Основними напрямками роботи організації залишаються: надання допомоги особам у захисті своїх прав і свобод; проведення досліджень у галузі прав людини та основоположних свобод та оприлюднення їх на тематичних публічних заходах; вплив на державну та регіональну політику в галузі прав людини та правова освіта громадян, а також мережування з іншими громадськими організаціями та ініціативами, які мають спільні цілі і бачення.

а/с 27, м. Кривуницький, 25006. watchdog-kr.com.ua, teritoriy@i.ua.

Благодійна організація «Благодійний фонд «Право на захист» (українська неприбуткова організація, яка діє у тісній співпраці із всесвітньою НУО ХІАС; захищає права біженців, шукачів притулку, внутрішньо переміщених осіб, осіб без громадянства/під ризиком безгромадянства та недокументованих мігрантів).

м. Київ, 04071, вул. Щекавицька, 55; Т/Ф: +38 (044) 337 17 62;
[email: r2p@r2p.org.ua](mailto:r2p@r2p.org.ua); <http://www.r2p.org.ua>.

Всеукраїнське громадське об'єднання «Національна Асамблея людей з інвалідністю України» створено у 2001 році і об'єднує 120 громадських організацій людей з інвалідністю. Місія організації: захист прав осіб з інвалідністю та сприяння їх інтеграції у суспільство.

*вул. Рейтарська 8/5а кім. 110; м. Київ, 01030, тел./факс: (+38 044) 279-61-82,
e-mail: office@naiu.org.ua, www.naiu.org.ua*

Всеукраїнська громадська організація «Коаліція захисту прав осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень» є самоврядною неприбутковою організацією, заснована в 2004 році. До її складу входять 116 організацій та закладів з 23 регіонів України. Здійснює представництво прав та інтересів людей з інтелектуальними порушеннями, їхніх родичів /опікунів, а також організацій членів ВГО «Коаліція» перед органами влади національного рівня; лобювання прийняття законодавчих гарантій дотримання прав громадян з інвалідністю.

*01033, м. Київ, вул. Шота Руставелі, 39-41, офіс 814. Тел. +38044-501-52-92, +38067-659-29-36.
E-mail: vgo.coalition@gmail.com, http://inteldisabilities-coalition.kiev.ua/
https://www.facebook.com/vgocoalition.*

1. ПРОБЛЕМА ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Благодійна організація «Всеукраїнська коаліція з надання правової допомоги»

м. Хмельницький, пров. Пушкіна, 1. <http://pravoonline.org.ua/>

*Контактна особа: **Віталій Місяць**, e-mail: misiats.vitalii@gmail.com*

97.45 Продовжувати повністю та ефективно виконувати рішення Європейського суду з прав людини¹.

1.1. Рішеннями міжнародних юрисдикційних органів неодноразово підкреслюється, що право на справедливий суд є ефемерним правом без забезпечення державою належного виконання кожного судового рішення, винесеного її іменем².

1.2. Невтішною залишається ситуація із виконанням рішень Європейського суду з прав людини. Так, на контролі Комітету Міністрів у 2015 році перебувало 1052 рішень Європейського суду з прав людини відносно України. Це на 41 рішення більше, ніж у 2014. При цьому, лише по 23 справам у 2015 році Україна вчасно здійснила всі виплати. Щоправда у 2014 таких справ було лише 4. Розмір виплаченої компенсації за рішеннями ЄСПЛ у 2015 році також зменшився (966 357 Євро, проти 7 684 574 Євро у 2014)³.

1.3. Комітет Міністрів Ради Європи визначив вісім основних сфер, у яких є системні проблеми з виконанням заходів загального характеру. Йдеться про виклики:

- неефективного виконання рішень національних судів⁴;
- занадто довгої тривалості судового розгляду⁵;
- катування міліцією, відсутність ефективного розслідування⁶;

¹ Рекомендація надана Вірменією: A/HRC/22/7/Add.1

² Наприклад, у пілотному рішенні ЄСПЛ «Юрій Миколайович Іванов проти України».

³ Згідно із офіційним звітом Комітету Міністрів Ради Європи

⁴ Рішення Жовнер проти України та пілотне рішення Юрій Миколайович Іванов проти України.

⁵ Рішення Світлана Науменко проти України та Меріт проти України. На контролі перебуває 268 аналогічних справ.

⁶ Афанасьєв проти України та Каверзін проти України. На контролі перебуває 37 аналогічних справ.

- неналежних умов утримання засуджених⁷;
 - маніпулювання законодавством з боку прокурорів та суддів з метою незаконного позбавлення заявників свободи⁸;
 - функціонування системи судочинства в Україні⁹;
 - відсутності чіткого та зрозумілого законодавства, що регулює питання свободи мирних зібрань¹⁰.
- Жодних змін у виконанні цих рішень з 2014 року не відбулося.

1.4. Станом на 28.02.2017 Україна лідирує за кількістю справ, що перебувають на розгляді в ЄСПЛ – 18850 (21,5%). Переважна більшість цих справ стосується невиконання судових рішень¹¹. Суд двічі в 2012 та 2014 році констатував нежиття державою дієвих заходів з забезпечення належного виконання судових рішень встановлюючи строк на усунення недоліків системи примусового виконання.

1.5. Водночас, на законодавчому рівні певні заходи вживались. В 2010 році, згідно із новою редакцією Закону України «Про виконавче провадження», надано додаткові повноваження державному виконавцю, зокрема доступ до інформації про зареєстроване майно боржника та його банківські рахунки, запроваджено систему он-лайн торгів арештованим майном.

1.6. В 2016 році прийнято Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та нову редакцію Закону України «Про виконавче провадження». Актами зокрема передбачено введення з січня 2017 року інституту приватних виконавців, які діятимуть від імені держави і за тими ж правилами, що державні виконавці. Їх винагорода формується в розмірі 10% від суми боргу. Проте, у визначений термін Міністром не здійснено підготовку і кваліфікаційне оцінювання приватних виконавців, що не дозволило запровадити інститут у визначений законом термін.

1.7. Система виконання судових рішень залишається неефективною. Існуючий апарат державних виконавців перевантажений. У 2016 році на кожного державного виконавця в рік припадало понад 1100 рішень. Заробітна плата ж виконавців залишалася на рівні 50-60 євро на місяць. На кінець року з усіх поданих до виконання судових рішень реально було виконано лише 18%, решта проваджень завершуються, як правило, з інших підстав (направлення за новим місцем виконання, відсутність майна боржника тощо)¹². При чому, статистика стягнутих сум ще гірша. З майже 700 мільярдів гривень пред'явлених до виконання у 2016 році реально було стягнуто близько 13 мільярдів, тобто не більше 2% сум, що мали бути стягнуті за судовими рішеннями та іншими виконавчими документами.

1.8. Проблемою залишається виконання судових рішень на території Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей, де уряд не здійснює своїх повноважень. Як правило, уряд посилається на неможливість перевірити дії виконавців рішень¹³.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Прискорити процес реформ в галузі примусового виконання судових рішень;
2. Забезпечити кваліфікаційний відбір приватних виконавців;

⁷ Рішення Харченко проти України. На контролі перебуває 33 аналогічних справи.

⁸ Рішення Тимошенко проти України та Луценко проти України

⁹ Рішення Олександр Волков проти України

¹⁰ Веренцов проти України

¹¹ http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_2017_BIL.pdf

¹² Згідно з офіційною статистикою.

¹³ «У зв'язку із проведенням АТО та відновленням бойових дій на даний час немає можливості перевірити викладені у зверненнях заявників факти з приводу дій посадових осіб органів державної виконавчої служби, надати вичерпну інформацію та вжити відповідних заходів реагування». // Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2016. – К., с.500

3. Вирішити питання підвищення фінансової мотивації державних виконавців за рахунок підвищення заробітної плати та заохочень за своєчасне і ефективне виконання судових рішень;
4. Посилити контроль за примусовим виконанням рішень на території Донецької та Луганської областей.

2. ДОТРИМАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

Екологічна гуманітарна організація «Зелений світ»

а/с № 12 м. Чортків Тернопільська обл. Україна 48501. <http://greenworld.in.ua>

Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина»

а\с 316, м. Львів, 79000, www.epl.org.ua

Контактна особа: **Олександр Степаненко**

e-mail: gr.world@gmail.com

97.132. Забезпечити реалізацію законів щодо охорони навколишнього середовища¹⁴.

2.1. Стало традиційним несвоєчасне оприлюднення Мінприроди України основного джерела екологічної інформації – Національних доповідей про стан довкілля¹⁵. Більше того, в порушення закону впродовж багатьох років Національні доповіді не представляються у Верховній Раді України.

2.2. Водночас, деякі органи виконавчої влади продовжують протиправно обмежувати доступ до екологічної інформації через прийняття власних підзаконних актів¹⁶. Відкритою мала б бути й інформація Державного водного кадастру¹⁷. Проте, така система на сьогодні не створена. Друкована доповідь «Щорічні дані про режим та ресурси поверхневих вод суші» не тиражується для широкого загалу. Отримати її можна лише на договірних умовах, за окрему платню¹⁸.

2.3. Не виконуються Україною і вимоги Рамкової конвенції із питань зміни клімату, Кіотського протоколу та Паризької угоди щодо ведення Реєстру парникових газів¹⁹. Водночас, система збору парникових газів не здійснюється належним чином. Низькі концентрації метану відповідно до порядку обліку викидів в атмосферу не реєструються, хоча у значній сукупності вони можуть значно впливати на стан атмосферного повітря та зміну клімату. Додає оптимізму схвалення Урядом Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року²⁰.

2.4. Викликом можуть стати плани Уряду щодо розвитку гідроенергетики, зокрема басейну річці Дністер може загрожувати нарощування потужностей Дністровської ГАЕС та будівництва каскаду ГЕС. Принаймні, йдеться про можливе порушення низки міжнародних та двосторонніх договорів у природоохоронній сфері²¹.

¹⁴ Рекомендація надана Ісламською республікою Іран на підставі A/HRC/22/7/Add.1

¹⁵ На початок 2017 року на веб-сайті міністерства найактуальнішою була доповідь за 2014 рік. // <http://www.menr.gov.ua/index.php/dopovidi>

¹⁶ Так, Державне агентство лісових ресурсів України (ДАЛРУ), після внесення змін до Переліку відомостей, що становлять службову інформацію в ДАЛРУ, продовжує протизаконно приховувати під грифом обмеженого доступу великий масив інформації про стан державного лісового фонду та лісовпорядну діяльність. // http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?jsessionid=B1DA47F07BBD070CEFD5B2D6D901A376?art_id=82020

¹⁷ Цей кадастр створюється за кошти держбюджету для забезпечення державних органів та громадян необхідними даними про водні ресурси у вигляді автоматизованої інформаційної системи. // <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1102-2011-%D0%BF>

¹⁸ Відповідно до Переліку платних послуг протипожежного призначення, затвердженого постановою Уряду. // <http://greenworld.in.ua/index.php?id=1485006408>

¹⁹ Такий реєстр у 2016 році не вівся. // https://ukr.lb.ua/economics/2016/07/19/340592_ukraina_rik_vela_reiestru_vikidiv.html

²⁰ Грудень 2016. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-%D1%80>

²¹ 13 липня 2016 р. Урядом було схвалено Програму розвитку гідроенергетики на період до 2026 року (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/552->

2.5. Не сприяє позитивному іміджу України повернення Президентом ухвалених парламентом законопроектів щодо оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки²². Ці види оцінки є окремими механізмами екологічної оцінки, що використовуються для запобігання будь-яким можливим негативним наслідкам економічного розвитку для довкілля і здоров'я людини.

2.6. Потенційну шкоду екологічній безпеці несе продовження до кінця 2017 року мораторію на проведення державними контролюючими органами, у т.ч. Державною екологічною інспекцією (ДЕІ), планових наглядових заходів у сфері господарської діяльності²³, який діє впродовж кількох останніх років.

2.7. Сприятиме збереженню і відтворенню водних ресурсів прийняття Закону України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом²⁴.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

5. На законодавчому рівні затвердити стратегічну екологічну оцінку та оцінку впливу на довкілля.
6. Дотримуватися Планів імплементації до національного законодавства директив ЄС, які впливають на дотримання екологічних прав, зокрема: 98/83/ЄС «Про питну воду», 91/676/ЄС «Про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами з с/г джерел», 2008/50/ЄС «Про якість атмосферного повітря та чисте повітря для Європи» тощо.
7. Ратифікувати «Угоду про співробітництво у сфері охорони і сталого розвитку басейну річки Дністер» між Україною і Молдовою.
8. Забезпечити функціонування механізму моніторингу дотримання суб'єктами господарювання екологічних вимог.
9. Переглянути програми гідроенергетики.
10. Зберігати рекреаційні зони та об'єкти природно-заповідного фонду в межах міст та визнати, що існування таких зон є гарантією права незаможних верств населення на користування природними ресурсами та відпочинок.

3. ПРАВО НА УЧАСТЬ В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВНИМИ СПРАВАМИ

Громадська організація «Територія успіху»

м. Кропивницький, вул. Єгорова, 40, каб. 20, тел. 0522 32 26 59, <http://watchdog-kr.com.ua>

Контактна особа: **Євген Гурницький**

e-mail: teritoriy_ing@i.ua

2016-%D1%80). Ще до прийняття цього рішення Мінприроди надало розробнику Програми – Мінпалівернерго України – власні критичні зауваження та пропозиції щодо її проекту (<http://menr.gov.ua/press-center/news/123-news1/5110-minpryrody-vyslovylo-svoiu-pozytyiui-shchodoprogramy-rozvytku-hidroenerhetyky-na-period-do-2026-roku>). Мінприроди наголошувало на значних негативних наслідках реалізації Програми, зокрема для транскордонного басейну Дністра. Проекти нарощування потужностей Дністровської ГАЕС та будівництва каскаду ГЕС на Дністрі порушують низку законів України та її міжнародних зобов'язань, зокрема щодо Оргуської конвенції, Конвенції Еспо та Угоди про співробітництво у сфері охорони і сталого розвитку басейну річки Дністер між Україною і Молдовою (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/942-2012-%D1%80>). Урядом була проігнорована пропозиція Мінприроди щодо проведення стратегічної екологічної оцінки Програми Уряду щодо проведення стратегічної екологічної оцінки (CEO) Програми відповідно до статті 4 Протоколу про CEO до конвенції Еспо. // Відповідь Мінприроди на звернення ЕГО «Зелений Світ» № 5/3-5/7-7409-16 від 05.08.2016 року – <http://greenworld.in.ua/index.php?id=1471622636>

²² 4 жовтня 2016 р. Верховна Рада ухвалила законопроекти «Про оцінку впливу на довкілля» (http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58257) та «Про стратегічну екологічну оцінку» (http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56730). 31 жовтня обидва проекти було відхилени Президентом та повернуто до Верховної Ради.

²³ Закон України «Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1728-19>

²⁴ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом». // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1641-19>

97.124. Виконувати рекомендації міжнародних спостережних місій за дотриманням виборчих прав.

3.1. Перешкодами для реалізації громадянами права на участь в управлінні державними справами є, зокрема, непрозорість виборчих процедур (фінансування і витрачання виборчих фондів, зміна меж виборчих округів, формування виборчих комісій тощо), які не забезпечують свободу волевиявлення виборців і відкритість формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування через вибори. Потребують вдосконалення механізми реалізації безпосередньої демократії, а також механізми взаємодії між громадянським суспільством та органами державної влади, органами місцевого самоврядування в процесі прийняття рішень, у тому числі щодо питань місцевого значення.

3.2. Законодавством про місцеві вибори у 2015 році запроваджено одночасне застосування трьох виборчих систем, підвищення прохідного бар'єру для політичних партій до 5%, обмеження права на участь у виборах незалежних кандидатів, суттєве скорочення прав спостерігачів, ускладнення доступу виборців до інформації про кандидатів, заборону включати виборців у список виборців у день голосування навіть за рішенням суду. Не було вирішено проблеми участі внутрішньо переміщених осіб у голосуванні. Серед позитивних моментів стало введення гендерної квоти – 30% представництво осіб іншої статі у списках партій, але Закон не передбачив жодних санкцій за недотримання цього положення.

3.3. 25 жовтня 2015 року проведено чергові місцеві вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. На тимчасово окупованій внаслідок російської агресії території (АР Крим, м. Севастополь, окремі райони Донецької та Луганської області) офіційно місцеві вибори не відбувалися. Крім того, вибори не відбувались в окремих населених пунктах Донецької та Луганської області, де голосування могло бути небезпечним для життя громадян через наближеність до військових дій.

3.4. Суттєві перешкоди реалізації виборчого права виникали й на парламентських виборах 2014 року. В окремих районах Луганської та Донецької областей виборча кампанія проходила на фоні військових дій, в атмосфері насилля та залякувань.

3.5. Можна привітати введення електронної петиції як форми залучення громадян до прийняття рішень органами влади²⁵.

3.6. Проте, формування нормативно-правових актів вирізняє нестабільність і політична вмотивованість змін. Виборче законодавство й досі не кодифіковано. Зміни вносяться лише до законів про окремі види виборів. Часто ці зміни вносилися в оперативному режимі та були відповіддю на проблеми, що виникали по ходу організації виборчого процесу. Недосконалим залишається й чинний Закон «Про всеукраїнський референдум».

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

11. Ухиляйтесь від прийняття законодавчих ініціатив, які несуть у собі потенційні ознаки дискримінації. Вживати, де це потрібно, позитивних дій з метою участі усіх категорій, що потерпають від дискримінації у політичному житті суспільства.

²⁵ Відповідно до чинного законодавства України особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування є електронна петиція, яка подається та розглядається в порядку, передбаченому статтею 23-1 Закону України «Про звернення громадян», що є механізмом реального застосування п'ятої статті Конституції України.

4. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМА БІДНОСТІ

Громадська організація «Територія успіху»

м. Кропивницький, вул. Єгорова, 40, каб. 205

тел. 0522 32 26 59, <http://watchdog-kr.com.ua>

Контактна особа: **Інга Дуднік**. e-mail: teritoriy_ing@i.ua

97.47; 97.48. Врахування гендерного чинника у програмах зменшення рівня бідності.

4.1. Рівень реального доходу населення в Україні зменшується. З 01.05.2017 державою встановлено прожитковий мінімум у 1399 грн. на місяць (56 \$). Приблизно 25% населення знаходиться за межею бідності. В структурі витрат домогосподарств споживчі сукупні витрати становлять до 92,9% при загальному скороченні споживання продуктів харчування. Навіть за умови, коли обоє батьків працюють і отримують зарплату на 20-30% вищу за мінімальну, сім'я все одно відчуває себе бідною. Поява другої та наступної дитини ставить родини у ще більш скрутне становище. У найгіршій ситуації перебувають багатодітні родини – ризик монетарної бідності для них у 2,4-2,6 рази вищий за середній. Ризики бідності зростають із зменшенням розмірів населених пунктів – рівень сільської бідності (29,7%) майже вдвічі перевищує такий показник у великих містах (17,1 %). Особливу групу ризику становлять сільські жінки.

4.2. Протягом останніх 4 років в Україні ухвалено низку стратегічних нормативних актів спрямованих на подолання бідності, зменшення різниці в оплаті праці для чоловіків та жінок²⁶. Однак гендерний чинник у цих документах практично не врахований, а запропоновані заходи не є ефективними.

4.3. Індекс гендерного розриву (Світовий економічний форум) фіксує збільшення в Україні гендерного розриву в оплаті праці. В 2014 році Україна обіймала 56 місце, в 2015 – 67, в 2016 – 69 місце²⁷. Одним із складових цього індексу є економічна рівність та можливості. Відповідно в 2014 жінки отримували на 23,67%, в 2015 – на 25,1%, в 2016 – на 25,71% менше за чоловіків. Чоловіки частіше залучаються до робіт з важкими, шкідливими, особливо важкими і особливо шкідливими умовами праці, а також до роботи в нічний час, що передбачає підвищену оплату. Виплати з соціального фонду страхування з тимчасової втрати працездатності залежать від страхового стажу. Зокрема, при страховому стажі не менше трьох років виплачується 50% від середньої заробітної плати, стаж від трьох до п'яти років – 60%. Від 5 до 8 – 70%, більше 8 років – оплати проводяться в стовідсотковому обсязі. Тому саме молоді жінки, які мають малолітніх дітей, потерпають від такої практики.

4.4. В Україні зберігається заборона для жінок займатися понад 450 видами діяльності, що грубо порушує їх право на роботу, на рівність з чоловіками в трудовій сфері²⁸. Це супроводжується гендерним дисбалансом в системі державної служби, де керівні посади на рівні області займають не більше 32% жінок.

4.5. Викладені проблеми посилюються відсутністю ефективного діалогу з організаціями громадянського суспільства, спрямованого на покращення практик повідомлення та розслідування випадків

²⁶ Розпорядження Кабінету Міністрів України № 34-р від 21 січня 2015 «Про схвалення розроблених Міністерством соціальної політики планів імплементації актів законодавства ЄС», <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/34-2015-%D1%80>; www.kmu.gov.ua/document/.../Action%20plan_78_13.01.15.pdf; Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року, що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 717 від 26 вересня 2013 року // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF>; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 161-р «Про схвалення Стратегії подолання бідності» // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80>; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2016 р. № 573-р «Про затвердження плану заходів на 2016-2017 роки з реалізації Стратегії подолання бідності» // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/573-2016-%D1%80>

²⁷ World Economic Forum, *The Global Gender Gap Report 2014*, p. 358. Opposite to the UNDP's scoring system, a score of 0 represents absolute inequality between men and women; a score of 1, absolute equality

²⁸ https://humanrights.org.ua/material/v_ukrajini_zhinkam_dosi_zaboroneni_ponad_450_profesij__zvity

дискримінації. Крім того, гендерні проблеми не знаходяться в фокусі судової влади України – судова практика у справах про дискримінацію в оплаті праці за ознакою статі практично відсутня²⁹.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

12. У повному обсязі передбачати фінансування закріплених у законодавстві гарантій дотримання соціально-економічних прав, припинити практику «ручного керування» при встановленні розмірів соціальних виплат допомогосподарствам.
13. Уникати дискретного підвищення мінімальної пенсії; запровадити правило індексації, за якого підвищення пенсії буде прив'язане до індексу споживчих цін, розрахованого для груп населення, що мають різні доходи.
14. Започаткувати навчальні курси з гендерних питань для студентів, державних службовців, суддів і кандидатів у судді.
15. Забезпечити гарантії реалізації рішень національних судів, які стосуються виплат соціальної допомоги, де відповідачем є держава.

5. ЗАХИСТ ПРАВ ШУКАЧІВ ПРИТУЛКУ, БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО ЗАХИСТУ, В РАМКАХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРИНЦИПУ NON-REFOULEMENT ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ВІД ПРИМУСОВОГО ПОВЕРНЕННЯ

БФ «Право на захист». <http://vpl.com.ua/uk/>

Контактна особа: **Ганна Хітєвич.** e-mail: a.khitsevych@r2p.org.ua

97.143. Забезпечення дотримання принципу невисилання біженців та шукачів притулку, а також, щоб біженців та шукачів притулку не депортували до країн, де їм загрожує небезпека.

97.144. Повага до принципу non-refoulement.

97.145. Захист біженців та шукачів притулку, а також перегляд справ, згідно із якими шукачі притулку мали б бути повернуті до країни походження.

5.1. Принцип «невисилання» передбачено в Законі про біженців³⁰, який передбачає захист від примусового повернення та екстрадиції шукачів притулку. Проте, не дивлячись на певні законодавчі заходи, що їх було вжито з метою вдосконалення національної правової бази щодо ситуації з шукачами притулку, визнаними біженцями та особами, які потребують додаткового захисту, все ще залишається список невирішених проблем. Основні питання стосуються проблем із доступом до території, законодавчими прогалинами у визначенні статусу біженця, що призводять до низького рівня визнання шукачів притулку в Україні, а також документацію шукачів притулку. Все вищенаведене призводить до неефективного дотримання імплементації принципу «невисилання».

5.2. Шукачі притулку, яких не допустили на територію України та було затримано співробітниками ДПСУ³¹, часто не мають змоги подати заяву про надання притулку без надання правової допомоги юристами. Навіть в разі прийняття заяви про надання притулку співробітниками ДПСУ, не існує чіткої та ефективно

²⁹ http://zib.com.ua/ua/95247-u_verhovnomu_sudi_ukraini_obgovorili_gendernu_problematiku_u.html

³⁰ Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», за посиланням: <https://goo.gl/giByfP>

³¹ Державна прикордонна служба України

виконуваної процедури передачі такої заяви в найближчий офіс ТМС³². Також не існує ефективних процесуальних інструментів для захисту прав осіб, затриманих в транзитних зонах аеропортів, що, як правило, позбавлені їжі, води та можливості здійснення елементарної гігієни. Шукачів притулку, які не були допущені на територію України, та чії заяви про надання притулку не були передані на розгляд ДМСУ³³, після затримання в транзитних зонах аеропортів та/або інших контрольно-пропускних пунктах ДПСУ просто «виштовхують» з території країни, порушуючи принцип «невисилання».

5.3. Шукачам притулку, чії заяви були прийняті та зареєстровані, видають Довідку³⁴, яка є дійсною протягом усього періоду державної міграційної процедури, і дає право на такі соціальні та економічні права, як працевлаштування та отримання освіти. Однак на практиці легальне працевлаштування, вступ до школи або ВУЗу є доволі проблематичним. До того ж національним законодавством не передбачена можливість реєстрації шлюбу із Довідкою. Шукачам притулку часто відмовляють у визнанні на підставі того, що їхні заяви вважаються очевидно необґрунтованими або такими, що зловживають процедурою, ще до того, як заяви почнуть розглядатися по суті. Причиною цього, серед іншого, є недостатня кваліфікація працівників ТМС, а також ненадання перекладачів під час реєстрації та інтерв'ю через недостатнє державне фінансування.

У шукачів притулку, яким було відмовлено у реєстрації та/або допущенні до процедури надання притулку, а також у тих, чії заяви були відхилені ДМСУ, по суті є лише 5 днів для оскарження таких рішень. У разі неможливості оскарження негативного рішення такі шукачі притулку автоматично підпадають під категорію осіб, яким загрожує бути видвореними із України в порушення принципу «невисилання». Довідки тих шукачів притулку, які вичерпали всі національні засоби правового захисту при оскарженні негативного рішення ТМС/ДМСУ, стають недійсними, наражаючи своїх власників, які шукають притулку, на ризик примусового повернення.

5.4. Ті шукачі притулку, яких було затримано в ПТПІ³⁵ з метою депортації або в СІЗО³⁶ в екстрадиційних справах мають право клопотати про надання притулку, що передбачено Законом про іноземців³⁷. Проте на практиці, правова процедура передачі або реєстрації заяв шукачів притулку, яких було затримано, дуже слабо врегульована і потенціальні шукачі притулку часто позбавлені гарантованого їм права на притулок.

5.5. В Законі про іноземців також передбачено, що шукачі притулку, які відбули граничний термін в ПТПІ, мають право на «толерантний статус», тобто Посвідку на тимчасове проживання (ПТП) в Україні, яка видається строком на 1 рік. На практиці цей документ є дійсним лише за умови реєстрації за місцем проживання шукача притулку. До того ж поки що не існує позитивної практики безперешкодного продовження документа на наступний строк в один рік. Власники ПТП, які насправді є колишніми шукачами притулку, без реєстрації місця проживання в їхньому документі, а також ті, чий документ закінчився після одного року, автоматично повертаються до ситуації, в якій вони перебувають під ризиком примусового повернення, оскільки в законодавстві не прописано жодних подальших кроків для таких осіб.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

16. Необхідно законодавчо закріпити ефективну процедуру щодо:

- передачі заяв шукачів притулку, затриманих на контрольно-пропускних пунктах ДПСУ, в ПТПІ та СІЗО;

³² Територіальні органи Державної міграційної служби України

³³ Державна міграційна служба України

³⁴ Довідка про звернення за захистом в Україні (видається шукачам притулку)

³⁵ Пункт тимчасового перебування іноземців (два на території України: один в Чернігівській області, інший в Волинській)

³⁶ Слідчий ізолятор Державної пенітенціарної служби

³⁷ Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», за посиланням: <https://goo.gl/YRl0sz>

- можливості власників Довідок мати безперешкодний доступ до основних соціальних та економічних прав (працевлаштування, освіта, реєстрація шлюбу, фінансові послуги, отримання посвідки на проживання на підставі шлюбу з громадянином України/народження дитини на території України);
- забезпечення альтернативи затриманню шукачів притулку на момент розгляду/оскарження справи про примусове видворення;
- ефективної інтеграції шукачів притулку в українське суспільство.

6. ПРАВА ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Всеукраїнське громадське об'єднання

«Національна асамблея людей з інвалідністю України»

вул. Рейтарська 8/5а кім. 110; м. Київ, 01030, Україна

тел./факс: (+38 044) 279-61-82, e-mail: office@naiu.org.ua, www.naiu.org.ua.

контактна особа: **Лариса Байда**, e-mail: bayda@naiu.org

Всеукраїнське громадське об'єднання «Коаліція захисту

прав осіб з інвалідністю за наслідками інтелектуальних порушень»

Контактна особа: **Кравченко Раїса**

Ukrainian Helsinki Human Rights Union

3/34 Frolivska str., Kyiv, Ukraine, 04070. Phone/fax: +380 44 485 17 92, www.helsinki.org.ua

Contact person: **Moisa Bogdan**. e-mail: b.moysa@helsinki.org.ua

97.16, 97.43, 97.134. Прийняття Національних планів та законодавчі зміни задля забезпечення виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та дотримання прав цієї групи громадян.

6.1. Затверджено два програмні документи спрямовані на імплементацію стандартів Конвенції про права людей з інвалідністю³⁸. Крім того, заходи із виконання КПЛІ включені до планів дій спрямованих на забезпечення прав людини³⁹.

6.2. Громадські організації відзначають певний прогрес щодо приведення законодавства у відповідність до стандартів Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, але занепокоєні ситуацією із виконанням прийнятих законодавчо – нормативних актів/ програм та фінансового забезпечення їх впровадження⁴⁰. Декларативність в діях та корупція призводять до порушення прав людей з інвалідністю в різних сферах.

³⁸ У 2012 р. прийнято Державну цільову програму «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів на період до 2020 р.». // <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF>. В 2016 році було прийнято Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав людей з інвалідністю до першої доповіді України про виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року». // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1073-2016-%D1%80>

³⁹ Йдеться про «Національну стратегію у сфері прав людини», затверджену Указом Президента України від 25 серпня 2015 № 501/2015. // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>. «План дій із реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року», затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 № 1393-р. // <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>. «Про затвердження плану заходів на 2016-2017 роки з реалізації Стратегії подолання бідності», Розпорядженням КМУ від 8 серпня 2016 № 573-р. // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/573-2016-%D1%80>. Та про щорічні плани заходів із виконання Конвенції про права дитини // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/590-2016-%D1%80>.

⁴⁰ Рівень фінансування бюджетних програм, спрямованих на людей з інвалідністю, є вкрай незадовільним. Нарівні 70% від потреби фінансуються програми із забезпечення осіб інвалідністю допоміжними засобами (палиці, милиці, крісла колісні, протези та ортези на кінцівки тощо), для окремих категорій осіб з інвалідністю забезпечення допоміжними засобами є ще гіршим. Водночас, програми із забезпечення людей з інвалідністю лікарськими засобами та виробами медичного призначення (протези очей, ендопротези, кало – та сечоприймачі) в залежності від назви ліків, виробів і регіонів фінансуються до 20% від потреби.

6.3. Стурбованість викликають сфери: протидії дискримінації за ознакою інвалідності; охорони здоров'я; освіти; реабілітації та догляду, в тому числі отримання послуг за місцем проживання; працевлаштування; рівності перед законом та доступу до правосуддя; свободи вираження поглядів.

6.4. Основними тенденціями, що не дозволяють говорити про імплементацію стандартів КПЛІ є:

- нерозуміння та небажання впровадити модель інвалідності, що базується на правах людини – медична модель домінує в сфері охорони здоров'я. Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності і здоров'я не застосовується в повній мірі, залишається архітектурна недоступність медичних закладів; відсутня адаптована інформація для осіб з інвалідністю та просвітницькі заходи для жінок та чоловіків з інвалідністю щодо їх репродуктивних прав, для батьків дітей, які мають функціональні порушення щодо надання послуг за місцем проживання⁴¹;
- не забезпечується принцип розумного пристосування для реалізації прав людини особами з інвалідністю. Відмічаються випадки неналежного виконання судових рішень, у яких констатовано дискримінацію за ознакою інвалідності⁴²;
- система реабілітації не відповідає міжнародним стандартам⁴³;
- домінуючим залишається догляд осіб із психосоціальними та інтелектуальними порушеннями в інтернатних закладах⁴⁴[7]. Деінституалізація не запроваджується.
- відсутня система раннього втручання та надання підтримки, що потрібна дітям з функціональними порушеннями та сім'ям;
- не розроблені державні стандарти евакуації та супроводу осіб з інвалідністю під час військових дій, гуманітарних ситуацій та стихійного лиха⁴⁵;
- не створенні умови для прямої та опосередкованої участі людей з інвалідністю на всіх стадіях юридичного процесу; адміністративні приміщення залишаються архітектурно недоступними; потребує вдосконалення система навчання осіб, які працюють у сфері здійснення правосуддя;
- неналежне забезпечення гідного рівня життя⁴⁶.

97.133. Забезпечення права на освіту дітей з інвалідністю.

6.5. Держава зробила певні позитивні кроки у забезпеченні реалізації права на освіту осіб з інвалідністю⁴⁷.

⁴¹ Доступ до послуг сімей та дітей. Звіт за результатами проведення фокус-груп у пілотних регіонах за проектом «Розвиток раннього втручання в Україні», НАІУ, К. 2016 р.

⁴² Укрзалізниця нагадали про недоступний сайт для людей з інвалідністю. // https://humanrights.org.ua/material/ukrzaliznici_nagadali_pro_nedostupnij_sajt_dlja_ljudej_z_invalidnistju

⁴³ Оцінювання системи реабілітації в Україні, грудень 2015р. // http://www.physrehab.org.ua/tl_files/Docs/Assessment%20of%20the%20Rehabilitation%20System%20in%20Ukraine.%20Summary%20rstr%20UKR.pdf

⁴⁴ За даними Всеукраїнської громадської організації «Коаліція захисту прав осіб з інвалідністю за наслідками інтелектуальних порушень» за останні 3 роки кількість людей із вказаної групи, залежних від сторонньої допомоги, які змушені отримувати інтернатний догляд, подвоїлася: 30 тисяч у кінці 2013 року і 60 тисяч у лютому 2017. Доступу до підтриманого проживання немає.

⁴⁵ Не приділяється належної уваги питанням безпеки для людей з інвалідністю при плануванні евакуації у надзвичайних випадках, що особливо стало проблемою у зв'язку із воєнними подіями на сході України. Наприклад, технічні засоби системи оповіщення — сигнали тривоги «Увага всім!» недоступні для осіб з вадами слуху. Заходи цивільного захисту нездатні забезпечити евакуацію людям з інвалідністю та надати допомогу.

⁴⁶ Розмір виплат по інвалідності, у тому числі на дітей, на місяць переважно становить менше 50 доларів США. За ці кошти через суцільну дорожнечу неможливо прожити. За інформацією громадських організацій, матері дітей з інвалідністю останнім часом збираються страйкувати через мізерність виплат. Існують обмеження щодо виплати надбавок на догляд за дітьми через працю батьків. Окремі категорії осіб з інвалідністю (переважно III групи), які працюють, також позбавляються частково або повністю виплат по інвалідності. Розмір грошової компенсації замість санаторно-курортної путівки, а також самостійне санаторно-курортне лікування (виплачується раз на два–три роки залежно від категорії), річний розмір грошової компенсації на транспортне обслуговування, річний розмір грошової компенсації на бензин, ремонт і технічне обслуговування автомобілів становлять 7-20 доларів США на рік.

⁴⁷ Внесено зміни в базові закони в сфері освіти, розроблено і прийнято Концепцію державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, вдосконалено чинні програми початкової школи, внесено зміни до порядку проведення зовнішнього оцінювання, що дасть змогу дітям з інвалідністю проходити його на рівні з іншими.

6.6. Проте, громадські організації людей з інвалідністю відмічають: більшість закладів освіти залишається архітектурно недоступними; підготовка вчителів та адміністрацій шкіл, дитячих садків з питань інклюзивного навчання не є системною; недостатнє матеріальне забезпечення навчальних закладів; відсутні механізми фінансування розумного пристосування для включення учнів з інвалідністю; міжвідомча координація або є формальною, або взагалі відсутня; не застосовуються механізми стягнення відшкодування за порушення прав. Крім того, відсутні достатні практики забезпечення доступу до освіти осіб із інтелектуальними порушеннями, та осіб із комплексною інвалідністю⁴⁸.

6.7. Наявна система професійної та вищої освіти не готова приймати молодь з інвалідністю, навіть при наявності законодавчих гарантій, в першу чергу через непристосованість середовища та навчального процесу для осіб з інвалідністю, недостатньою підготовкою усіх педагогічних працівників.

97.133. Створення безбар'єрного середовища.

6.8. Попри наявність в Україні законодавчих та нормативних вимог з питань створення доступного середовища, громадські організації людей з інвалідністю відзначають відсутність дієвих засобів впливу і контролю⁴⁹[12] за їх дотриманням. Це стосується як нових об'єктів громадського призначення, починаючи від проектування та будівництва, так і збудованих раніше об'єктів, в котрих надаються різноманітні послуги населенню. Водночас, голос людей з інвалідністю практично нівельовано⁵⁰.

97.135. Захист осіб із психосоціальними порушеннями, що перебувають у місцях несвободи.

6.9. Позитивним виглядає потенційна можливість запровадження судового контролю над госпіталізацією осіб, визнаних недієздатними⁵¹, унормування використання засобів фіксації та (або) ізоляції пацієнтів, що перебувають у стані загострення⁵², покладення на інтернатні заклади завдання із реабілітації підопічних⁵³.

6.10. Разом із тим, залишається практика порушень прав пацієнтів психіатричних лікарень та стаціонарних закладах соціального захисту[17]. У пацієнтів стаціонарних закладів або відсутній, або суттєво ускладнений доступ до правосуддя, зокрема в частині свого поміщення до закладу⁵⁴.

⁴⁸ Прогрес на шляху до виконання в Україні статей 7, 8, 24 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Звіт за результатами дослідження у п'яти регіонах. Наталія Софій, Лариса Байда, Квітень 2016 року // http://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/Ukraine-research-report_ukr.pdf

⁴⁹ У зв'язку з Постановою КМУ від 13 серпня 2014 р. № 408 «Про обмеження втручання» накладено мораторій на проведення інспекціями державного архітектурно-будівельного контролю планових та позапланових перевірок об'єктів нового будівництва. Це призвело до безкарного введення в експлуатацію новозбудованих бар'єрних будівель і приміщень, автошляхів без переходів для маломобільних груп населення (підземні або наземні без пандусів і ліфтів).

⁵⁰ Введення у дію у 2011 році змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» практично ліквідувало можливість впливу «Комітетів доступності» на рішення у сфері будівництва.

⁵¹ Конституційний Суд України 1 червня 2016 року визнав неконституційним 2 речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу», згідно із яким госпіталізація недієздатної особи здійснювалась за заявою опікуна. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16>

⁵² Відповідний Наказ затверджений Міністерством охорони здоров'я у березні 2016 року.

⁵³ «Типове положення про психоневрологічний інтернат», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 № 957. // <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/957-2016-%D0%BF>

⁵⁴ Наявні випадки використання у якості покарання засобів фізичного обмеження, психотропних речовин. У стаціонарних закладах відсутня повага до приватності пацієнтів. Крім того, лікування переважно базується на методах використання лікарських засобів, менше на реабілітації. У громадських організацій виникла підозра у проведенні експериментів над пацієнтами окремих закладів. Більш детальна інформація у: «Права осіб із проблемами психічного здоров'я: відповідність національного законодавства міжнародним стандартам. Контекст дотримання прав людини у психоневрологічних інтернатах». Аналітичний звіт Української Гельсінської спілки з прав людини / Р. Е. Імереллі, Р. І. Кравченко, Б. С. Мойса / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Київ, КВЦ, 2015. — 40 с.; «Права осіб із проблемами психічного здоров'я. Дотримання прав людини у психіатричних лікарнях». Аналітичний звіт Української Гельсінської спілки з прав людини / Р. Е. Імереллі, К. П. Казачинська, Б. С. Мойса, Б. С. Шум / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — К.: КИТ, 2016. — 34

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

17. Впровадити систему раннього втручання для дітей з порушенням розвитку та можливістю виникнення таких порушень та їх батьків за місцем проживання.
18. Забезпечити впровадження Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я. Провести навчання всіх профільних державних інституцій дотичних до цього питання.
19. Забезпечити підготовку з питань інвалідності державних службовців, фахівців, з метою розуміння ними прав осіб з інвалідністю викладених у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.
20. Забезпечити всеохоплюючу та узгоджену законодавчу та програмну базу щодо інклюзивної освіти і передбачити чіткі та достатні часові рамки для її впровадження, а також санкції за порушення.
21. Законодавчо забезпечити запровадження практики підтриманого прийняття рішень та деінституалізацію послуг із догляду за особами з інвалідністю.
22. Забезпечити контроль та дієвість санкцій за недотримання норм та стандартів у сфері безперешкодного доступу до будівель, транспорту та інформації.
23. Забезпечити вдосконалення нормативно-правових актів з питань інформування (оповіщення) та евакуації населення у разі надзвичайного та воєнного станів, збройного конфлікту, терористичного акту, надзвичайної ситуації та/або загрози їх виникнення з урахуванням потреб осіб з інвалідністю, зокрема з порушенням органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, з розумовими і психічними порушеннями, та іншим маломобільним групам населення, у тому числі тих, які перебувають у закладах пенітенціарної системи, охорони здоров'я, освіти та соціального захисту), передбачивши, у тому числі положення щодо супроводу таких осіб і членів їх сімей (за наявності), а також їх розміщення у приміщеннях установ та закладів, пристосованих для обслуговування таких осіб, і надання їм відповідного доступного житла.

7. СТРАТЕГІЧНІ ВИКЛИКИ ПЕРЕД УКРАЇНОЮ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ

Center of Law Enforcement Activities Research

Baseina str., 9g, of. 25, Kyiv, 01033. Tel: +038 (067) 397 30 07

Contact person: **Martynenko Oleg**, olegmartynenko1965@gmail.com

Ukrainian Helsinki Human Rights Union

3/34 Frolivska str., Kyiv, Ukraine, 04070

Phone/fax: +380 44 485 17 92, www.helsinki.org.ua. e-mail: office@helsinki.org.ua

7.1. Результатом конфлікту з обох сторін (2014-2017) стали 9,4 тисяч загиблих, з них близько 2 тис. – цивільних осіб, понад 21 тисячі поранених, близько 1,6 млн. ВПО⁵⁵. Збитки від руйнування інфраструктури під час бойових дій сягають 15 млрд \$⁵⁶. Зона конфлікту забруднена важкими металами (титан, ванадій, стронцій) внаслідок артилерійських обстрілів. Затоплення шахт, отруєння питної води і виникнення радіоактивно забруднених вод Азовського моря та Сіверського Дінця може призвести до екологічної катастрофи рівня Чорнобиля. Бойові дії супроводжуються масовими вирубками лісу, використанням заповідних об'єктів з військовою метою, неконтрольованим мінуванням території. Від пожеж військового характеру постраждали 17% лісів і 24% степів. Дії комбатантів спричинили значну шкоду культурним пам'яткам внаслідок обстрілів, пограбування та використання їх в якості захисних споруд.

⁵⁵ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2016 р. // Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/UA_14th_OHCHR_report_on_the_human_rights_situation_in_Ukraine.pdf

⁵⁶ Наслідки війни: Чи перетворився Донбас на мертву економічну зону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://link.ac/4XgB7>

7.2. Виклики гібридного збройного конфлікту, нав'язаного Росією, виявили непристосованість традиційної системи кримінальної юстиції до захисту фундаментальних прав людини. Розслідування злочинів, вчинених в зоні конфлікту, самостійно та нескоординовано проводять три різні суб'єкти – Головна прокуратура, Служба безпеки, МВС України відповідно до їх юрисдикції. Проте такий розподіл не надає змоги скласти цілісну картину російської агресії, та відповідно – скласти доказову базу для розгляду матеріалів у Міжнародному кримінальному суді. Як результат, в Україні відсутня єдина база осіб, загиблих в ході конфлікту; база пошкодженої нерухомості; окрема база комбатантів, підозрюваних/звинувачуваних у злочинах, вчинених в зоні конфлікту.

7.3. Проблеми розслідування воєнних злочинів, правових механізмів обміну полоненими, відшкодування збитків жертвам конфлікту, соціального захисту ВПО, переміщення громадян через лінію розмежування вогню вимагають від держави запровадження принципів Transitional Justice та реформування сектору цивільної безпеки. Проте держава зволікає з ратифікацією Римського статуту, положення ст. 124 Конституції України забороняють запровадження «гібридних» та міжнародних судів, а термін «Transitional Justice» знайомий лише поодиноким парламентаріям.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

23. Докласти необхідних зусиль для розробки правових механізмів обміну полоненими, фіксації випадків обстрілів цивільних об'єктів, компенсації завданої шкоди мирному населенню.
24. Посилити спроможність українських фахівців, які працюють в сфері документування та розслідування воєнних злочинів та порушень міжнародного гуманітарного права, через освітні спеціалізовані програми.
25. Розробити прозорий механізм визначення і розподілу компенсацій за пошкоджене і втрачене майно з обов'язковим оприлюдненням результатів на сайтах місцевих громад.
26. Підтримати ініціативи громадянського суспільства щодо запровадження механізмів Transitional Justice в діяльність правоохоронних та судових органів України. Спрямувати експертний потенціал для формування національних механізмів констатації істини (Truth-telling), орієнтованих на примирення та неспричинення додаткового травмування жертв конфлікту (централізована база даних, спільна робота органів влади та неурядового сектору, документальне відновлення подій).
27. Провести національне обговорення питань реформи сектору цивільної безпеки; розробки відповідної політики та стратегії для захисту права на життя населення під час військових та надзвичайних ситуацій.

8. СВОБОДА МИРНИХ ЗІБРАНЬ

Ukrainian Helsinki Human Rights Union

3/34 Frolivska str., Kyiv, Ukraine, 04070

Phone/fax: +380 44 485 17 92, www.helsinki.org.ua

e-mail: office@helsinki.org.ua

97.123 Ввезти в дію Закон про свободу зібрань, який відповідатиме прийнятним стандартам, передбачених статтею 21 МПГПП⁵⁷.

8.1. Перешкоди реалізації свободи мирних зібрань в Україні і далі залишається предметом розгляду міжнародних організацій. Так, станом на лютий 2017 року на комунікації в Європейському суді з прав

⁵⁷ Рекомендація надана Сполученими Штатами Америки на підставі A/HRC/22/7/Add.1

людини перебувало 8 справ проти України, які в основному пов'язані з подіями Євромайдану та Революції Гідності 2013-2014 років⁵⁸.

8.2. Позитивним виглядає визнання неконституційним⁵⁹ Указ Президії Верховної Ради СРСР⁶⁰, який закріплював дозвільний порядок проведення зібрань і зобов'язував подавати заявку про проведення не пізніше, ніж за 10 днів, а також містив низку інших обмежень⁶¹.

8.3. Неконституційним визнано й положення частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», згідно з якою релігійні зібрання поза межами культових споруд та прилеглих територій могли проводитись лише з дозволу відповідної місцевої державної адміністрації, виконавчого органу сільської, селищної, міської ради⁶².

8.4. На розгляд парламенту запропоновано низку законодавчих ініціатив щодо реалізації свободи мирних зібрань, в тому числі у якості окремих спеціальних актів. Розглянуті Венеційською комісією, два законопроекти включені до порядку денного п'ятої сесії ВР⁶³. Разом з тим, Управління Верховного комісара ООН з прав людини піддала різкій критиці проект спеціального закону про протести № 3587⁶⁴.

8.5. На жаль, відсутні нормативні акти щодо регламентування дій поліції під час організації та проведення мирних зібрань, ухвалення яких планувалось у 2016 році. Не можливо оцінити й ефективність певних навчальних програм для поліцейських⁶⁵.

8.6 Разом з тим, в останні роки не прийнято рішення в частині відповідальності за незаконне перешкоджання мирним зібранням. Не ефективним залишається й розслідування порушень свободи зібрань⁶⁶.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

28. Внести зміни до чинного законодавства України щодо свободи зібрань – виключити статтю 1851 КУпАП, внести зміни до статті 182 КАСУ (уточнити процедуру обмеження свободи зібрань та передбачити ефективний механізм апеляційного оскарження), внести зміни до законів України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» (виключити спеціальне регулювання проведення мирних зібрань поза межами підприємств під час страйків), «Про судовий збір» (звільнити від сплати судового збору відповідачів у справах про обмеження свободи зібрань) тощо.

⁵⁸ М. Каменев Свобода зібрань. // Права людини в Україні у 2016 році. Доповідь правозахисних організацій: <https://helsinki.org.ua/svoboda-zibrant-katenjev/>

⁵⁹ Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2016 від 08 вересня 2016 року

⁶⁰ від 28 липня 1988 року № 9306-ХІ «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР»

⁶¹ М. Каменев Свобода зібрань. // Права людини в Україні у 2016 році. Доповідь правозахисних організацій: <https://helsinki.org.ua/svoboda-zibrant-katenjev/>

⁶² Там само.

⁶³ Річний звіт за результатами моніторингу імплементації Національної стратегії у сфері прав людини (1 грудня 2015р. –1 грудня 2016р.). – К. – 2016. – С. 60

⁶⁴ М. Каменев Свобода зібрань. // Права людини в Україні у 2016 році. Доповідь правозахисних організацій: <https://helsinki.org.ua/svoboda-zibrant-katenjev/>

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Там само.

ПОДАННЯ ДЛЯ ТРЕТЬОГО ЦИКЛУ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ

КОАЛІЦІЯ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ «ПРОТИ КАТУВАНЬ»

Коаліція була створена з метою боротьби проти катувань та жорстокого поводження в пра-воохоронних органах, в'язниці, психіатричні установи, соціальні установи, місця тимчасового перебування мігрантів та інших місцях позбавлення волі і законного і встановлена незаконно, і безкарність тих, хто здійснює ці злочини.

Для отримання більш детальної інформації, будь ласка, дивіться меморандум Коаліції: <http://pk.khpg.org/index.php?id=1490722033>

**Адреса: 12 Велика :Житомирська, офіс 1, Київ, Україна,
<http://pk.khpg.org>, електронна пошта: against_tortures@ukr.net**

I. ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВОЮ ЗАГАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ОХОРОНИ ЖИТТЯ

1. Динаміка зменшення населення в Україні у 2016 році зберігається, смертність значно перевищує народжуваність¹. Спеціалісти зазначають, що такий високий рівень смертності пов'язаний із екологічною ситуацією в країні, зокрема – із забрудненим повітрям².

2. Інша розповсюджена причина смертності в Україні – смертність від ДТП, зокрема за перше півріччя 2016 року у ДТП загинуло 1,4 тис. осіб.³

3. Невтішною є і статистика смертності від самогубств. З 2000 року по статистиці тенденція пішла до зниження, а ось останні 2-3 роки кількість суїцидів зростає. Україна посідає перше місце серед європейських держав за кількістю самогубств – 22 самогубства на 100 тисяч населення.

4. Психологи пояснюють, що українці вже третій рік живуть в складній обстановці. Військовий конфлікт на Сході України, інфляція, безробіття, мізерні пенсії, відсутність медичної допомоги, викликають у людей депресію і штовхають на самогубство.

II. ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВОЮ ЗАХОДІВ ЩОДО ОХОРОНИ ЖИТТЯ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ЇЇ КОНТРОЛЕМ

5. Істотною проблемою є численні порушення права на життя в місцях позбавлення волі чи тимчасового тримання особи. Жахливі умови перебування, часто практично відсутнє чи неефективне медичне лікування призводять до смерті людей.

6. Не дивлячись на істотне зменшення кількості позбавлених волі осіб, вони і досі містяться в умовах, які призводять до поширення різних захворювань, які час від часу призводять до смерті. Середня вартість утримання за останні три роки зростає майже в три рази – з 50,87 грн в 2013 році до 135,85 грн в день в 2016 році⁴.

7. За даними Державної пенітенціарної служби, 523 затриманих померли в тюрмах (123 померли в центрах попереднього ув'язнення), 60 (17 в центрах попереднього ув'язнення) затриманих наклали на себе руки в 2016 році⁵.

III. ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ ЗАБЕЗПЕЧИТИ ЕФЕКТИВНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ЖИТТЯ

8. За повідомленням прокуратури, на кінець 2016 року в Україні було вчинено 5 870 вбивств та 1057 інших злочинів, які потягли за собою смерть осіб. Не дивлячись на таку кількість злочинів тільки 1585 особам було повідомлено про підозру⁶.

¹<https://strana.ua/articles/analysis/31566-cherez-desyat-let-ukraincev-mozhet-stat-35-millionov.html>

²<http://glavnoe.ua/news/n285136>

³<https://inforegist.org/v-ukraine-za-1-5-goda-na-dorogah-pogiblo-bolshe-lyudey-chem-v-ato/>

⁴<http://ua.112.ua/statji/chomu-v-ukrainskykh-viaznytsiakh-vynykaiut-bunty-i-iaak-zhyvut-uviazneni-336435.html>

⁵<http://ukrprison.org.ua/expert/1485844155>

⁶http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112659&libid=100820&c=edit&_c=fo#

9. Новий КПК мав вирішити існуючу проблему з відсутністю ефективних розслідувань злочинів, зокрема у випадках смерті осіб, які перебувають під контролем правоохоронних органів, випадків смерті осіб під час проходження військової служби (без участі у боях) або просто смерті, що настали внаслідок дорожньо-транспортних пригод.

10. В таких випадках, розпочаті за фактом знаходження трупа досудові розслідування проводяться тільки формально, з припиненням розслідування без виявлення злочинців, а в деяких випадках, органи досудового розслідування приходять до висновку про самогубство.

11. Після ратифікації Україною Конвенції про захист прав людини і основних свобод (далі – Конвенція) Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) став останнім і часто єдиним засобом для жертв. ЄСПЛ встановив порушення права на життя в більш ніж 50 справ проти України. Така статистика не являється втішною для України, адже у останні роки Європейським судом було визнано порушення права на життя: у восьми справах в 2013, в чотирьох – в 2014, десяти – в 2015 та дванадцяти – в 2016⁷.

12. 8 В основному, ЄСПЛ у більшості справ проти України визнав порушення права на ефективне розслідування випадків вбивства, а також випадків ненадання належної медичної допомоги ув'язненим особам.

IV. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СИТУАЦІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ

13. Конфлікт на сході України триває вже майже 3 роки, і призвів до величезних людських втрат як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення. В цілому, з середини квітня 2014 по 15 листопада 2016 року, міжнародними організаціями було зафіксовано 32453 жертв серед військових українських збройних сил, цивільних осіб і членів незаконних озброєних формувань. З них, 9733 людей загинули і 22720 отримали поранення⁸.

14. В результаті не вибіркового обстрілів було вбито близько 2000 цивільних осіб, починаючи з квітня 2014 року

ЗАХИСТ ВІД КАТУВАНЬ ТА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

I. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

15. Хоча раніше ЄСПЛ та інші міжнародні судові інстанції вже визнавали системні порушення прав людини в Україні під час досудового розслідування, у разі ненадання медичної допомоги засудженим та тримання їх у неналежних умовах під вартою, згадані проблеми все ще залишаються актуальними. Тільки 6% українців вважають, що катування у державі більше не мають місце. Кожен третій українець так чи інакше стикався з тортурами, а 30 – 35 % мирних жителів побоюються катувань⁹.

16. Нещодавно Україна зіткнулася із новим випробуванням – російською військовою агресією. За ці роки рівень катувань значно виріс через серйозні порушення прав людини з боку підтримуваних Росією сепаратистів.

⁷<http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22sort%22%3A%5B%5C%22Descending%22%5D%2C%22languageisocode%22%3A%5B%5C%22ENG%22%5D%2C%22respondent%22%3A%5B%5C%22UKR%22%5D%2C%22violation%22%3A%5B%5C%222%2CP6-1%2C%222-1%2C%222-2%22%5D%7D>

⁸http://www.un.org.ua/images/ENG_16th_HRMMU_Report.pdf

⁹ Amnesty international http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/06/150626_torture_police_amnesty_international_report_sd

17. У відповідності до звіту, підготовленого Верховним комісаром ООН з прав людини, більше 21 тисячі цивільних осіб були поранені з квітня 2014 року у Луганській та Донецькій областях. Основною причиною тілесних ушкоджень стали мінно-вибухові травми.

II. КАТУВАННЯ ТА НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ

18. Озброєні групи регулярно викрадали в ОРДЛО цивільних та брали у полон українських військових. Заручників обмінюють на тих, хто брав участь у військових діях на боці т.зв. Л/ДНР або пропагував сепаратизм. За повідомленнями СБУ на кінець 2016 року в полоні залишалось 108 заручників, і було обміняно 3086 полонених¹⁰. За результатами дослідження¹¹ 80 % військовополонених хоч раз піддавалися катуванню. Проти більш ніж 65 % з військовополонених катування застосовувалися неодноразово. Катуванням піддавалися також 50% цивільних заручників. Багато кого бойовики закатували до смерті.

III. ЗАСУДЖЕНІ, ЗАЛИШЕНІ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

19. З початку конфлікту засуджені перетворилися на одну із найбільш уразливих категорій жителів на Сході України. Представники адміністрації установ виконання покарань навіть не виводили їх до бомбосховищ аби уберегти від можливої шкоди. Серед інших, Червонопартизанська виправна колонія була повністю зруйнована, Донецька та Макіївська виправні колонії були істотно пошкоджені, більше ніж п'ять осіб загинули, десятки були поранені. Жодна з установ виконання покарань евакуйована так і не була через недбалість органів державної влади¹².

20. За ці два роки тільки 160 осіб були евакуйовані з майже 9000 засуджених, що утримуються на тимчасово окупованій території Донецької та 4500 – Луганської областей. Всі вони досі страждають від нелюдських умов тримання під вартою, бо у грудні 2014 року Державна казначейська служба України припинила фінансування установ виконання покарань. Засуджених лишили у голоді (терористи відмовилися їх належним чином годувати), спразі та бруді (днями засуджені залишалися без води) та холоді (взимку температура падала до п'яти – десяти градусів за Цельсієм)¹³.

IV. ОГЛЯД НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

21. В 2012 – 2016 роках ЄСПЛ виніс 84 рішення проти України за Статтею 3 Конвенції. У більшості випадків Суд знайшов порушення у випадках, коли співробітники міліції застосовували фізичне насильство для отримання зізнання у вчиненні злочину (дивись, наприклад, Case of Kaverzin v. Ukraine № 23893/03) та більше ніж сорока інших подібних справ.

22. Новий КПК України скасував дізнання як стадію досудового розслідування, але на жаль, це не призвело до підвищення ефективності кримінального процесу. Державне бюро розслідувань досі не створене і його функції виконує прокуратура, яка у більшості випадків не відкриває кримінальні провадження за фактами катувань вчасно. Навіть будучи розпочатим за ухвалою слідчого судді через скаргу потерпілого на бездіяльність прокуратури, як правило, таке провадження припиняється без покарання винних.

¹⁰ <http://www.radiosvoboda.org/a/news/28193493.html>

¹¹ <http://library.khpg.org/files/docs/1451397149.pdf>

¹² <http://ukrprison.org.ua/publication/1430856171>

¹³ Annual report by the Ombudsman of Ukraine <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/5515-qv-schorichna-dopovid-upovnovazhenogo-prostan-doderzhannya-ta-zaxistu-pr/>

23. За статистикою у Державному реєстрі судових рішень (надалі – Реєстр) міститься 421 вирок за обвинуваченням працівників міліції у тортурах. У 2016 суди винесли всього 26 вироків (майже в тисячу разів менше, ніж відповідних заяв про злочин)¹⁴, коли як у листопаді 2016 року прокуратура почала 102 кримінальні провадження за ст.ст. 364 та 365 КК України¹⁵.

ПРАВО НА СВОБОДУ НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ

I. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СИТУАЦІЇ

24. Можна відзначити значне зменшення кількості людей, які утримуються у пенітенціарних закладах. Так, згідно статистичної інформації Державної пенітенціарної служби України станом на 1 вересня 2016 року в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, розташованих на території, що контролюється українською владою, трималося усього 60 771 особи¹⁶. Для порівняння на початку 2012 року кількість таких осіб становила 153430 осіб¹⁷.

25. Таке різке зменшення кількості людей у закладах позбавлення волі можна пояснити, по-перше, прийняттям нового КПК, який встановлює обмеження для тримання під вартою під час досудового слідства до 12 місяців, та, по-друге, тим, що частина засуджених перебуває на території Криму та непідконтрольних територіях Донбасу та, по-третє, введенням в дію у 2015 році Закону України № 838-VIII, (так званого, «Закону Савченко»), відповідно до якого один день досудового ув'язнення зараховується за два дні відбування покарання у колонії.

II. СИСТЕМАТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

26. Деякі систематичні проблеми, на які неодноразово звертав увагу ЄСПЛ у своїх рішеннях, продовжують залишатися актуальними, зокрема:

- національні суди при обранні та продовженні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не проводять ретельний аналіз обставин обвинуваченого та не наводять конкретні ризики, які перешкоджають обранню альтернативних запобіжних заходів, про що свідчить інформація з Єдиного реєстру судових рішень¹⁸;
- тривале тримання під вартою осіб, кримінальні справи яких розглядаються судом;
- під час задоволення клопотань щодо обрання тримання під вартою суди ігнорують той факт, що слідчі не наводять достатніх доказів щодо наявності «розумної підозри» у вчиненні злочину;
- законодавча система компенсації за незаконне затримання не ефективна на практиці. На сьогоднішній день є лише два судові рішення, що набрали законної сили, які стосуються грошової компенсації потерпілим від незаконного затримання;
- при винесення ухвал про обрання екстрадиційного арешту або відмову у скасуванні постанов про екстрадицію, суди у більшості випадків на приділяють достатню увагу вивченню особистих обставин, які можуть унеможливити здійснення такої видачі;

¹⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

¹⁵ http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&c=fo

¹⁶ <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>

¹⁷ <http://ukrprison.org.ua/statistics/1329133962>

¹⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49919886>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43858654>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43703285>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/46981937>

- суди відмовляються зараховувати у загальний 12-місячний термін тримання під вартою на підставі постанови про видачу (екстрадицію) строк тимчасового арешту у 40 діб, в результаті чого особи тримаються під вартою понад встановлений законом строк.

III. НЕДОЛІКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

27. КПК значно розширив гарантії затриманих осіб та ввів альтернативні запобіжні заходи, такі як домашній арешт та застава, які були відсутні у старому КПК.

28. Однак, його певні недоліки викликають систематичні порушення прав підозрюваних та обвинувачених на свободу.

29. Зокрема, можливість «автоматичного» продовження попереднього ув'язнення (обраного в ході досудового слідства) на підготовчому засіданні суду (стаття 315 КПК)¹⁹ навіть відсутність перегляду протягом двох місяців необхідності продовження тримання під вартою, коли це питання було розглянуто на підготовчому засіданні, а строк тримання під вартою, встановлений слідчим, закінчився (стаття 331). Остання проблема була підкреслена Європейським Судом в справі Чанєв проти України; однак не було внесено жодних законодавчих змін.

30. Крім цього, діє норма ч. 5 Ст. 176 КПК, згідно з якою альтернативні триманням під вартою запобіжні заходи не можуть застосовуватися до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, пов'язаних з посяганням на державну безпеку та терористичною діяльністю.

31. На нашу думку, така законодавча заборона зобов'язує суди виносити рішення на користь позбавлення свободи, що є несумісним з міжнародними стандартами, закріпленими у ЄКПЛ та МПГПП.

32. Також, у 2014 році КПК був доповнений Статтею 615, яка закріплює, що на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, ці повноваження виконує відповідний прокурор.

33. Тобто, зазначена стаття дозволяє позбавлення людей свободи на строк до 30 діб без будь-якого судового перегляду законності такого затримання, що є грубим порушенням Конституції України та міжнародних норм.

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД (КРИМІНАЛЬНІ АСПЕКТИ)

I. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СИТУАЦІЇ.

РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ І СУДОВОЇ СИСТЕМИ

34. З часу завершення другого циклу УПО Україна виконала більшу частину рекомендацій Ради з прав людини ООН стосовно здійснення правосуддя та реалізації права на справедливий суд в аспекті конституційних та законодавчих реформ. З іншого боку, у спеціальному звіті Омбудсмена зазначено, що дуже часто судді при розгляді справ порушують по першій та апеляційній інстанціях вдавались до

¹⁹ http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

порушень певних норм КПК, проявляли упередженість та необ'єктивність.²⁰ Омбудсмен також помітив значні диспропорційні обмеження сторони захисту у порівнянні з обвинуваченням, зокрема, під час розгляду заявлених сторонами клопотань.²¹

II. ДОТРИМАННЯ ПРАВА ОБВИНУВАЧЕНОГО НА ЗАХИСТ

35. Незважаючи на закріплення у національному законодавстві передбаченої пар.3(a) статті 14 ПГПП вимоги термінового інформування обвинуваченого про характер і підстави пред'явленого йому обвинувачення, на практиці вона не дотримується як під час затримання, так і в ході судового розгляду.²²

36. Пар.3(b) статті 14 ПГПП передбачає право обвинуваченого мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним ним захисником.

37. Недостатність часу на підготовку захисту часто має місце при залученні адвоката для надання правової допомоги щойно затриманій особі, коли в очікуванні проведення допиту підозрюваного існують практичні обмеження в часі як на спілкування з клієнтом, так і на ознайомлення з наявними матеріалами провадження. В разі залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії, зважаючи на те, що таке залучення відбувається у невідкладному порядку, як правило, адвокат не має достатньо часу для підготовки захисту. Зокрема, такий дефіцит часу для ознайомлення з матеріалами провадження і спілкування захисника з підозрюваним має місце при підготовці до слухання клопотання про обрання запобіжного заходу. До закінчення досудового розслідування слідчі прагнуть надати для ознайомлення стороні захисту якомога менше матеріалів провадження і часто зловживають положенням КПК щодо його повноважень не надавати матеріали, «ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню».²³ Щодо передбачених КПК умов конфіденційності спілкування підозрюваного із захисником,²⁴ то їх не завжди дотримуються.²⁵

38. За судовою статистикою передбачене пар.3(c) статті 14 ПГПП право кожного обвинуваченого бути засудженим без невинуватої затримки не завжди дотримується. Зокрема, у 2016 році кількість нерозглянутих справ збільшилась: у строк понад півроку – на 58.8%, понад 1 рік – на 87.7%, понад 2 роки – в 2 рази.²⁶

39. Новелою КПК є провадження на підставі угод, що дає можливість істотно скоротити час і витрати на вирішення справи. Але на практиці виявилася низка недоліків,²⁷ зокрема, укладення угод про визнання обвинуваченим винуватості під тиском сторони обвинувачення. Частка вироків на підставі угод, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень²⁸ (офіційна судова статистика відсутня) склала в 2016 році 18%, з них угоди про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим – близько 9%. Доповнення КПК²⁹ 15 лютого 2015 року вимогою обов'язкової участі захисника у кримінальному про-

²⁰ Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва, с.131: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/>

²¹ там само, с.118.

²² Там само, с.98 і http://ulaf.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/UA_Inside_Police_Custody_in_Ukrainian.pdf, с.56.

²³ Кримінальний процесуальний кодекс України, стаття 221.

²⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України, стаття 42.

²⁵ Звіт за результатами дослідження «Процесуальні гарантії затриманих осіб», Київ 2015, с.74: http://ulaf.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/UA_Inside_Police_Custody_in_Ukrainian.pdf.

²⁶ [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576).

²⁷ Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод., с.57: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

²⁸ Єдиний державний реєстр судових рішень України: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України, стаття 52.

вадженні у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості направлено на захист підозрюваного, обвинуваченого від тиску сторони обвинувачення, позиція якої є недостатньо обґрунтованою. Очевидно, що дотримання добровільності укладення угоди з боку обвинуваченого значною мірою залежить від сумлінності його захисника.

III. РОБОТА АДВОКАТІВ СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

40. Впровадження системи безоплатної допомоги хоча і значно покращило ситуацію із забезпеченням обвинувачених адвокатами, все-ж таки залишило багато проблем в реалізації права на правову допомогу, передбачене пар.3(d) статті 14 ПГПП.

41. Є чимало нарікань на роботу адвокатів щодо їх пасивності в процесі, в зв'язку з чим Омбудсмен висловив рекомендацію Національній асоціації адвокатів України, Координаційному центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги вжити заходів до належного використання адвокатами їхніх процесуальних прав і виконання їхніх професійних обов'язків, більш активного використання кримінального процесуального інструментарію з метою захисту прав, свобод та інтересів обвинуваченого.³⁰

42. У тих випадках, коли правова допомога носила лише символічний характер, ЄСПЛ визнавав порушення права на справедливий суд в аспекті незабезпечення обвинуваченому права на правову допомогу.³¹

43. Хоча заміна адвоката, зокрема, у разі неналежного виконання ним своїх обов'язків, і передбачена законом «Про безоплатну правову допомогу», в КПК відсутні будь-які положення з цього приводу, а на практиці такі заміни відбуваються вкрай рідко, тому експерти Ради Європи рекомендували запровадити чіткий порядок заміни адвоката, надавши такі повноваження ЦБВПД, в тому числі, за ухвалою суду.³² З іншого боку, мають місце випадки зловживань з призначенням адвоката системи безоплатної правової допомоги для участі в якості захисника обвинуваченого при проведенні окремої процесуальної дії, коли відбувається термінова заміна обраного ним адвоката під приводом невідкладної потреби у проведенні такої дії, зокрема, при обранні/продовженні тримання під вартою без завчасного попередження про це адвоката, який вже раніше залучений як захисник.³³

44. Ще одним позитивним кроком у забезпеченні ефективності захисту у кримінальному провадженні було запровадження Міністерством юстиції України 25 лютого 2014 року стандартів якості з надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі. Разом з тим, експерти Ради Європи рекомендували переглянути ці стандарти, включивши додаткові положення про практичні поради щодо здійснення окремих адвокатських дій, наприклад, щодо збирання доказів і підготовку до допиту свідків тощо.³⁴

³⁰Там само, с.47, с.120, с.131.

³¹Yagci v. Ukraine (Яременко проти України, рішення від 12.09.2008), §90.

³²Оцінювання системи безоплатної вторинної правової допомоги в Україні у світлі стандартів і передового досвіду Ради Європи. лютий – червень 2016 р., с.51: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806aab13>.

³³Там само, с.44-45.

³⁴Там само, с.66.

IV. ЗМАГАЛЬНІСТЬ ПРОЦЕСУ ТА РІВНІСТЬ СТОРІН ПРОЦЕСУ

45. Позитивний ефект новели КПК – передбачення права стороні захисту на залучення експертів для проведення експертизи³⁵ – практично нівелюється тим, що найбільш важливі види експертиз: криміналістичні, судово-медичні та судово-психіатричні експертизи проводяться виключно державними установами,³⁶ що унеможлиблює отримання висновків незалежної експертизи. До того ж, бюджетом системи безоплатної правової допомоги не передбачені витрати адвокатів на проведення експертиз.³⁷

46. Щодо дотримання передбаченого пар.3(е) статті 14 ПГПП права на допит свідків обвинувачення і на виклик і допит своїх свідків на тих самих умовах, то введення до КПК обмеження обґрунтування судом своїх висновків показаннями, які він безпосередньо сприйняв під час судового засідання³⁸ або отриманих слідчим суддею в судовому засіданні³⁹ в цілому вирішило проблему старого КПК щодо зловживання використанням в суді доказів, отриманих стороною обвинувачення під час досудового провадження, і змусило її забезпечувати явку своїх свідків до суду.

47. Разом з тим, КПК України допускає допит свідків з іншого приміщення у спосіб, що унеможлиблює його ідентифікацію, що створює істотні ускладнення стороні захисту⁴⁰. Хоча така процедура передбачена лише у виняткових випадках для забезпечення безпеки свідка, в окремих категоріях справ, зокрема, у справах із збуту наркотиків, допит анонімних свідків-покупців в операції оперативної закупівлі завжди проводиться в «закритому» режимі. Хоча за позицією ЄСПЛ обвинувальний вирок не має виключно або у вирішальному ступеню ґрунтуватися на анонімних свідченнях⁴¹, мають місце зловживання таким ускладненням для сторони захисту, особливо із застосуванням найбільш обмежуючих способів, наприклад, спотворення голосу свідка створенням акустичних перешкод. Часто використання таких свідків – поліцейських агентів – поєднується з попередньою провокацією ними злочину,⁴² хоча це прямо заборонено КПК.⁴³

48. Хоча допитом свідків до судового розгляду справи слідчими суддями під час досудового розслідування може проводитись лише в разі існування небезпеки життю і здоров'я свідка чи потерпілого, на практиці трапляються зловживання цим ускладненням для сторони захисту, адже на час такого допиту захисник не має інформації про свідка і не може належним чином підготуватись до допиту. На практиці трапляються випадки допиту свідків за такою процедурою за відсутності підстав для цього, наприклад, внаслідок застуди свідка або його переїзду в іншу місцевість.

49. Окрему проблемою є наявність різномірної практики суду касаційної інстанції щодо відкриття касаційного провадження або відмови в цьому, що є наслідком невизначеності вимог цього суду до ступеню обґрунтування у касаційній скарзі незаконності чи необґрунтованості судового рішення, що оскаржуються. Оскільки в самому КПК⁴⁴ не визначено, чим саме вони мають бути обґрунтовані, наприклад, посиланням на матеріали справи, окремими нормами КПК чи в їх системному зв'язку

³⁵Кримінальний процесуальний кодекс України, стаття 243.

³⁶Закон України «Про судову експертизу, стаття 7.

³⁷Оцінювання системи безоплатної вторинної правової допомоги в Україні у світлі стандартів і передового досвіду Ради Європи. лютий – червень 2016 р., с.80: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806aab13>.

³⁸Кримінальний процесуальний кодекс України, стаття 95.

³⁹Там само, стаття 225.

⁴⁰Кримінальний процесуальний кодекс України, стаття 352.

⁴¹Van Mechelen and Others v. The Netherlands, §55; Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom, (Аль-Каваяя и Тахері проти Великобританії), рішення від 20.01.2009 р.)§37.

⁴²<http://versii.cv.ua/news/provokatsiya-zlochynu-v-zakoni/36831.html>

⁴³Кримінальний процесуальний кодекс України, стаття 271.

⁴⁴Кримінальний процесуальний кодекс України, стаття 427.

тощо, то будь-яка касаційна скарга може бути повернута скаргнику із стандартним мотивуванням відсутності у ній зазначення, в чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення.

V. ПРАВО НА ПЕРЕКЛАД

50. Передбачене пар.3(f) статті 14 ПГПП право обвинуваченому користуватися безоплатною допомогою перекладача на практиці в кожному випадку необхідності в перекладі тією чи іншою мірою не дотримується.⁴⁵

VI. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ НАД ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ

51. Передбачення в новому КПК положень, що регулюють питання визнання доказів недопустимими, з одного боку, не дуже активно використовується стороною захисту, а з іншого, такі клопотання навіть у разі наявності прямих порушень порядку їх отримання, дуже рідко задовольняються судом, визнання доказів очевидно недопустимими до постановлення судового рішення майже не відбувається.⁴⁶

52. Встановлений статтею 206 КПК обов'язок слідчого судді в разі очевидних порушень прав людини (зокрема, за наявності у підозрюваного тілесних ушкоджень) за власною ініціативною доручати органу розслідування провести дослідження фактів імовірних порушень прав людини та забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи, не виконується суддями, а у разі надходження від такої особи заяви про застосування до неї незаконного насильства в багатьох випадках залишаються без уваги.⁴⁷ Заходи безпеки до таких осіб, як це передбачено КПК⁴⁸, не застосовуються, і це істотно знижує здатність потерпілих від насильства правоохоронців підтримувати свою заяву (скаргу).

53. Процедура судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора до слідчого судді⁴⁹ не є достатньо ефективним інструментом судового контролю за проведенням досудового розслідування. Вона має обмежену предметну сферу: можуть бути оскаржені лише такі дії, що стосуються застосування заходів безпеки; бездіяльність – не враховуючи двох винятків, лише щодо не вчинення процесуальних дій, які мають бути вчинені у визначений КПК сирок. Щодо оскарження рішень слідчого, прокурора, у разі їх скасування слідчий суддя не вправі ані прийняти інше процесуальне рішення замість скасованого, ані дати вказівку слідчому, прокурору прийняти відповідне рішення. На практиці це призводить до того, що навіть у разі задоволення клопотання про проведення певної слідчої дії слідчий може необмежено довго не робити цього без можливості оскарження такої бездіяльності, а при кожному скасуванні слідчим суддею постанови слідчого про відмову у визнанні потерпілим слідчий раз за разом вправі винести нову аналогічну постанову.⁵⁰

54. Отже, в цілому інститут слідчого судді, до обов'язків якого входить здійснення судового контролю за дотриманням вимог закону, прав і свобод і інтересів осіб у кримінальному провадженні, не став дієвим інструментом судового контролю.

⁴⁵Звіт за результатами дослідження «Процесуальні гарантії затриманих осіб», Київ 2015, с.155: http://ulaf.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/UA_Inside_Police_Custody_in_Ukrainian.pdf.

⁴⁶Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва, с.69, с.82, с.103, с.108, с.109.: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/>.

⁴⁷Там само, с.48.

⁴⁸Кримінальний процесуальний кодекс України, стаття 55, стаття 206.

⁴⁹Там само, глава 26.

⁵⁰Узагальнення «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування»: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.htm.

VII. ВИКОРИСТАННЯ СУДАМИ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

55. За КПК (2012) кримінальне процесуальне законодавство України має застосовуватись з урахуванням практики ЄСПЛ.⁵¹ Після набрання чинності КПК виявилось, що суди недостатньо готові до практичного впровадження підходів і позицій ЄСПЛ. Застосовуючи практику ЄСПЛ, вони не завжди чітко й однозначно розуміють, у чому полягає правовий зміст такого застосування. Тому досить поширеним у діяльності вітчизняних судів є абстрактне посилання на практику ЄСПЛ без вказівок на конкретне рішення міжнародного судового органу. Часто в судових рішеннях міститься посилання на конкретне рішення ЄСПЛ, але без зазначення співвідносності його з нормами національного права й обставинами конкретної справи. Ще однією проблемою є відсутність єдиних критеріїв застосування практики ЄСПЛ.⁵²

ПРАВА БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО ЗАХИСТУ

I. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ

56. Однією з проблем у сфері прав людини в Україні, що відзначається вітчизняними⁵³ та міжнародними⁵⁴ організаціями, є відношення держави до біженців, осіб, які потребують додаткового захисту, осіб без громадянства.

57. За даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, українське законодавство у цій сфері не в повній мірі відповідає міжнародним стандартам⁵⁵. Основною проблемою, при вирішенні питання про надання особі статусу біженця, або особи що потребує додаткового захисту є неналежне забезпечення таких осіб перекладачами, незважаючи на прийнятий наказ про ведення Державною міграційною службою України (ДМС) реєстру перекладачів⁵⁶, який мав завдання вирішити дану проблему.

II. ПОРЯДОК ЗАТРИМАННЯ ТА ТИМЧАСОВОГО УТРИМАННЯ ІНОЗЕМЦІВ

58. Примусове повернення іноземців та осіб без громадянства (ОБГ) регулюється ст. 26 ЗУ «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та відповідною Інструкцією. При прийнятті такого рішення іноземець або ОБГ «супроводжується» державними органами до пункту пропуску через кордон України. Особа, яка примусово повертається за межі України, не повідомляється про країну, куди її примусово повертають, а тому не може заявити про ризик застосування до неї жорстокого поводження в даній країні, а через перебування особи під «супроводом» та відсутність адвоката, перекладача вона фактично позбавлена можливості оскаржити дане рішення.

⁵¹Кримінальний процесуальний кодекс України, стаття 9.

⁵²Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за 2011 – перше півріччя 2012 року: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

⁵³Звіт УГСПЛ «Права людини в Україні — 2014».

⁵⁴Звіт УГСПЛ «Права людини в Україні — 2015».

⁵⁵<http://ua.odfoundation.eu/a/7982,zvit-ukrayina-dopomogaie-postradyanskim-derzhavam-peresliduvati-politichnih-oponentiv-ta-bizhenciv>

⁵⁶Звіт УВКБ ООН за 2013 рік «Україна як країна притулку: спостереження щодо становища шукачів статусу біженця і біженців в Україні».

⁵⁷Огляд УВКБ ООН за листопад 2016 року «Біженці та шукачі притулку».

⁵⁸http://unhcr.org.ua/img/uploads/docs/Comments%20on%20Law%20of%20Ukraine%20on%20Refugees_UKR%20_Full.pdf

⁵⁹<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0801-13>

59. Правоохоронні органи, не зважаючи на фактичне затримання іноземців та ОБГ, намагаються не складати адміністративні протоколи про їх затримання, оскільки при складанні такого протоколу вони змушені повідомити про це Центр з надання безоплатної правової допомоги згідно, а в присутності адвоката іноземці та ОБГ не такі беззахисні, та можуть оскаржити рішення правоохоронних органів.

60. Іноземці та ОБГ заявляли про випадки, коли їх затримували працівники Служби безпеки України, поміщали до підпільних «тюрем», документально не фіксуючи цих дій, які розташовані безпосередньо в приміщеннях СБУ, застосовували до них побиття з вимогою зізнатись під відеозапис про участь в терористичних організаціях, у разі відмови зізнатись, даних осіб фотографували на фоні прапору терористичної організації «ІГЛ» та демонстрували для іноземців, як дані фото відправляють службам безпеки країн їх походження. Утримуючись в даних приміщеннях вони були позбавленні елементарних засобів гігієни, нормального харчування та контакту з зовнішнім світом. При таких затриманнях у іноземців відбирають кошти, телефони, паспорти і не повертають їх.

61. Під час таких затримань у іноземців/ОБГ забирають гроші, телефони, паспорти(в наявності в момент їх ідентифікації під час арешту) поміщають в пункти тимчасового утримання іноземців (далі – пункти). За даними з ЄРСР, є випадки розміщення іноземців в таких пунктах без постанови суду, що згодом було визнані судом незаконним.

III. ОГЛЯД НАЦІОНАЛЬНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

62. Позитивним кроком є віднесення до юрисдикції судів прийняття рішень про видворення та затримання іноземців та ОБГ⁶⁰. Проте сам факт розгляду судом таких справ не гарантує дотримання прав даних осіб. Суди часто не з'ясовують у осіб, яких видворяють, про те, чи повідомили м на зрозумілій мові про процедуру звернення з заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, чи були вони забезпечені перекладачем, чи отримували вони копію позову про їх видворення на зрозумілій мові, чи були вони повідомлені про можливість скористатись безкоштовними послугами адвоката, чи відомо їм про країну куди їх будуть видворяти.

63. Розгляд міграційною службою заяв про надання статусу біженця здійснюється без належного врахування звітів міжнародних неурядових організацій та рішень ЄСПЛ щодо загальної ситуації в країні походження. Іноземці та ОБГ, які поміщені у пункти тимчасового утримання іноземців та ОБГ (ПТПІ), не забезпечені комп'ютерами та інтернетом для збирання доказів на підтвердження своїх заяв про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.

64. Іноземцям та ОБГ надається 5 днів на оскарження відмов міграційної служби у наданні статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту. Незважаючи на такий короткий строк оскарження рішень міграційної служби, суди доволі часто призначають розгляд через декілька місяців після оскарження рішення⁶¹⁶²

65. Відсутня правова визначеність щодо того, коли рішення про видворення особи яка звернулася за наданням статусу біженця, має бути виконано, оскільки § 1.12 Інструкції містить неоднозначні положення.

⁶⁰<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-19/paran30#n30>

⁶¹<http://reyestr.court.gov.ua/Review/64171635>

⁶²<http://reyestr.court.gov.ua/Review/64148383>

I. ПРАВО УВ'ЯЗНЕНИХ НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

66. За останній рік рівень смертності в установах несвободи за даними Генеральної прокуратури України виріс на чверть⁶³. Найбільше це обумовлено низьким рівнем медичної допомоги засудженим. Правозахисні організації неодноразово констатували те, що заходи профілактики та лікування ув'язнених не здійснюються, а лише, як правило, усуваються симптоми захворювань, медичне обладнання відсутнє або технічно «застаріле», стан приміщень незадовільний, не укомплектовано штат медичних працівників тощо. Про ці та інші порушення Європейський суд з прав людини багаторазово зазначав у своїх рішеннях.

Окремі рішення ЄСПЛ, в яких було підтверджено неналежний рівень медичної допомоги ув'язненим в Україні:

- а) 22 жовтня 2015 року ЄСПЛ виніс ряд рішень проти України, зокрема, у чотирьох справах «Луньов проти України», «Сергій Антонов проти України», «Сокіл проти України», «Савінов проти України»⁶⁴. Кожен із заявників був ВІЛ-позитивною особою і кожному з них не надавалась медична допомога у місцях несвободи у 2012-2013;
- б) 24 березня 2016 року було винесено рішення у справі «Корнійкова та Корнійков проти України»⁶⁵. Заявник – молода мати, яка щойно народила сина. Її немовля майже півроку (з березня по листопад 2012 року) знаходилось з нею в камері Харківського СІЗО без належної медичної допомоги. Суд окрім інших порушень встановив, що не проведення регулярних медичних оглядів немовля становило собою порушення статті 3 Конвенції. Крім того, проведення гінекологічних оглядів вагітної жінки, прикутої кайданами до крісла, також становило собою поведження, що суперечить статті 3 Конвенції;
- в) у великій кількості випадків ЄСПЛ встановлював необхідність проведення тимчасових заходів згідно з правилом 39 свого Регламенту щодо ув'язнених, які страждають на важкі хвороби. Такі рішення зобов'язували державу перевести хворого ув'язненого до профільної загально цивільної лікарні.

ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД ПОДАЛЬШОГО ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ХВОРОБОЮ

67. «Перелік захворювань, які є підставою для подання в суди матеріалів для звільнення від подальшого відбування покарання» було змінено в 2014 році. Він як і раніше головним чином містить невиліковні захворювання, що знаходяться в термінальній стадії. Відповідно до даних Державного реєстру судових рішень 119 ув'язнених померли так і не дочекавшись розгляду їх клопотання про звільнення судом⁶⁶.

68. Засуджений К. відбуває покарання в Софіївській виправній колонії №45 (установа для чоловіків, засуджених до позбавлення волі, які визнані інвалідами та потребують постійного медичного догляду) з 2007 року. Він має високі ампутації обох ніг, високу ампутацію правої руки та ампутацію лівої руки на рівні передпліччя. Пан К. не здатен самотужки ані пересуватися, ані створювати для себе необхідні побутові умови. Було подано клопотання в порядку статті 84 КК України. Дві комісії лікарів зробили

⁶³http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=201956

⁶⁴<http://khpg.org/index.php?id=1445524938>

⁶⁵<http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%5B%22Korneykova%22%5D%2C%22itemid%22%3A%5B%22001-161543%22%5D%7D>

⁶⁶<http://www.reyestr.court.gov.ua>

«науковий» висновок, що для К., який не має рук і ніг, не існує протипоказань для відбування покарання в умовах колонії!⁶⁷

69. Було внесено зміни до статті 116 Кримінально-виконавчого кодексу (внесені в 2014 році), якими засудженим дозволяється проходити лікування в «цивільних» закладах охорони здоров'я за свої кошти або кошти рідних та близьких⁶⁸.

II. ПРАВО ЗАСУДЖЕНИХ НА ПРАЦЮ

70. Головна зміна, що мала місце у звітний період – праця стала правом засуджених, а не обов'язком. Це прописано в статті 118 КВК, змінений у 2016 році⁶⁹. Однак, адміністрація колонії має чимало «важелів» для того, щоб перетворити *de jure* право засуджених в *defacto* обов'язок. На засуджених, які не працюють, систематично накладаються стягнення, які не дозволяють їм бути звільненими умовно-достроково.

71. Тепер підприємства відділені від колоній – вони стали відокремленими юридичними особами, які залучають засуджених для праці на підставі цивільно-правових договорів з колоніями⁷⁰. Відповідно до статті 118 КВК засуджені залучаються до праці на підставі строкових трудових договорів. Однак, жодного трудового договору засудженого учасники моніторингових візитів не бачили, що є прямим порушенням КВК.

72. Розцінки на працю засуджених суттєво занижені (в середньому, нижчі за 10% встановленої державою мінімальної зарплати) внаслідок маніпуляцій адміністрації з «коефіцієнтом трудової участі» (встановлюється близько 0,15, в той час як стандартом є 1), зниженням розрядів працівників незважаючи на складність робіт, зменшенням почасової оплати в порівнянні з цивільними підприємствами та зниження вартості вироблених товарів в 10 разів в порівнянні з ринковими цінами. З метою отримати максимальний прибуток від реалізації неврахованої продукції, адміністрація змушує працювати дві зміни підряд (іноді це подається як добровільне бажання засуджених), посиляючись на їх низьку ефективність праці упродовж першої зміни.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Для подолання безкарності поліції в випадках жорстокого поводження, а також у випадках неприродної смерті, слідчі органи повинні припинити практику відмов ініціювати досудове розслідування в таких справах, та забезпечити ефективність розслідування.
2. Евакуювати засуджених із тимчасово окупованої території. Якщо це не дасть результату, Верховна Рада України має прийняти закон про амністію засуджених, які відбувають покарання на тимчасово окупованій території.
3. Створити в Міністерстві юстиції України новий підрозділ з імплементації рішень ЄСПЛ.
4. Внести зміни до КПК України, які зобов'язують суди переглядати доцільність продовження строку тримання обвинувачених під вартою одразу після надходження обвинувального акту від прокурора (ч. 3 статті 315 і ч. 3 статті 331 КПК).
5. Повернути дію частини 5 статті 176 КПК у редакції до 07.10.2014 року, що дало б можливість застосовувати альтернативні запобіжні заходи, не пов'язані з позбавленням свободи, незалежно від характеру обвинувачення.

⁶⁷<http://khp.org/index.php?id=1458223448>

⁶⁸<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1186-18/paran155#n155>

⁶⁹<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1492-19/paran270#n270>

⁷⁰<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/paran875#n875>

6. Скасувати положення статті 615 КПК, що наділяє прокурораповноваженнями судді щодо застосовувати тримання під вартою.
7. Ввести систему обрання і звільнення з посади суддів нижчих (районних) судів із залученням місцевих громад.
8. Верховному суду України слід прийняти постанови Пленуму з процедурних питань, а саме: (не) законності затримання підозрюваних без рішення суду, в) допустимості доказів; практичних аспектів забезпечення судом принципу рівності сторін і обмеження на використання обмежень права на захист (використання анонімних свідків у суді, не розкриття деяких доказів обвинувачення стороні захисту і тощо), беручи до уваги правові позиції органів ООН і прецедентне право ЄСПЛ.
9. Забезпечити, щоб всі затримані були негайно поінформовані про їхні права та адвокатом за власним вибором і (при необхідності) перекладачем.
10. Підвищити стандарти якості захисту у кримінальних справах для адвокатів офісів безоплатної правової допомоги та розширити їх дію на всіх адвокатів.
11. Вжити необхідних заходів для проведення належної підготовки слідчих суддів, які виносять рішення про обрання запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, з метою забезпечення дотримання гарантій прав людини, які закріплені у КПК та практиці ЄСПЛ.
12. Передати МОЗ функції надання медичної допомоги в'язням.
13. Привести медичні акти ДПтСУ щодо надання медичної допомоги у відповідність з міжнародними стандартами, включаючи практику ЄСПЛ.
14. Забезпечити належне фінансування медичної допомоги ув'язненим.
15. Встановити прозору систему стягнень та заохочень і підстав їх застосування до засуджених.
16. Встановити громадський контроль над працею і харчуванням ув'язнених.
17. Надати доступ адвокатам та іншим представників іноземців/ОБГ до Реєстру перекладачі і надати юристам можливість брати участь в будь-яких правових процедурах по депортації або висилці.
18. Привести національне законодавство щодо шукачів притулку у відповідність до міжнародних стандартів.
19. Національні суди повинні застосовувати міжнародні стандарти і підходи у сфері прав мігрантів і шукачів притулку, при розгляді справ про висилку, екстрадицію, депортацію і відмову в наданні статусу шукача притулку.

УКРАЇНА

СПІЛЬНЕ ПОДАННЯ ДО УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ ООН

28-А СЕСІЯ РОБОЧОЇ ГРУПИ
З УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ (УПО)

Подання від CIVICUS: Всесвітній альянс за громадянську участь,
неурядова організація в загальному консультативному статусі
при Економічній та Соціальній раді ООН
та Центру громадянських свобод
та Фондації DeJuRe

Контактна інформація:

Керівник CIVICUS — УПО

Катал Гілберт, cathal.gilbert@civicus.org;
Рената Блоем, renate.bloem@civicus.org
Аул-стріт, 25, 6 поверх, Йоганнесбург, 2092,
тел.: +27 (0)11 833 5959, Факс: +27 (0)11 833 7997
www.civicus.org

Керівник Центру громадських свобод — УПО

Олександра Матвійчук, avalaina@gmail.com
Україна, 01004, Київ, вул. Басейна, 9-г, 25
ccl.org.ua@gmail.com, <http://ccl.org.ua/>

Керівник Фондації DeJuRe — УПО

Ірина Шибя, iryna.shyba@emle.eu
Україна, м. Київ, вул. Ольгинська, 6, 2 поверх, оф. 21
<http://dejure.foundation>
dejure.foundation@gmail.com

1. (A) ВСТУП

1.1. CIVICUS — це глобальний альянс організацій громадянського суспільства та активістів, призначений для посилення громадянської діяльності та громадянського суспільства по всьому світу. З початку діяльності у 1993 році ми з гордістю підтримуємо думки соціально відчужених груп, особливо з Глобального Півдня, і маємо понад 170 членів по всьому світу.

1.2. Центр громадянських свобод (ЦГС) заснований 2007 року в Києві з метою просування та утвердження цінностей прав людини в Україні та на територіях нових незалежних держав. У центрі уваги ЦГС — сприяння реалізації реформ, пов'язаних із правами людини, встановлення громадського контролю над діями правоохоронних органів, суддів та органів місцевого самоврядування; документування випадків політичного переслідування у Криму та міжнародних злочинів у Донбасі; освітня діяльність із популяризації цінностей прав людини; реалізація та участь в різноманітних програмах міжнародної солідарності.

1.3. Фондація DeJuRe (DeJuRe) виникла з довгострокового співробітництва експертів групи з судової реформи Реанімаційного пакету реформ. Основним завданням організації є зосередження уваги на розробці та підтримці виконання законів, необхідних для забезпечення верховенства права та демократії в Україні. До складу експертного персоналу Фондації DeJuRe входять і українські, і зарубіжні експерти.

1.4. У цьому документі CIVICUS, ЦГС та DeJuRe розглядають виконання урядом України її міжнародних обов'язків із дотримання прав людини з метою створення та підтримки безпечного та сприятливого середовища для громадянського суспільства. А саме: ми аналізуємо здійснення Україною прав на свободу об'єднань, мирних зібрань і вираження поглядів після попереднього дослідження УПО в грудні 2012 року. Наприкінці ми оцінюємо виконання Україною рекомендацій, отриманих протягом 2-го циклу УПО стосовно цих питань, та надаємо ряд конкретних та орієнтованих на результат послідовних рекомендацій. Згідно з рейтингом CIVICUS Monitor, який оцінює захист свободи вираження поглядів, об'єднань та мирних зібрань, Україна належить до категорії країн, де громадянський простір є «ускладненим».¹

1.5. Протягом 2-го циклу УПО уряд України отримав 11 рекомендацій стосовно вищезазначених прав. Із цих рекомендацій 7 були прийняті, до 4 зроблені зауваження. Аналіз сукупності правових джерел та документації з прав людини, розглянутих у наступних розділах цього подання, показує, що з цих рекомендацій уряд України повністю виконав три, частково виконав шість та не виконав дві. Позитивно, що не поставлені на розгляд закони, які обмежують свободу вираження поглядів за ознакою сексуальної орієнтації, та є успіхи в запобіганні дискримінації робітників на основі сексуальної орієнтації та статевої ідентичності. Також розроблені нові закони стосовно протестів, і хоча зберігається певне занепокоєння щодо сфери їх застосування, уряд України подав запит на надання міжнародних консультацій щодо їх відповідності міжнародним стандартам у сфері мирних зібрань. Нові закони про боротьбу з проблемами концентрації власності ЗМІ та захисту журналістів також введені у дію з часу останнього огляду в Україні, проте на практиці обидва питання залишаються проблемою для свободи вираження поглядів в країні.

1.6. CIVICUS, ЦГС та DeJuRe особливо стурбовані впливом збройного конфлікту між Україною та фактично контрольованими Росією територіями Донбасу та Криму на журналістів, організації громадянського суспільства та правозахисників. Конфлікт небезпечно та руйнівним чином впливає на якість громадянського суспільства у районах бойових дій та на територіях, окупованих Росією та

¹ Дуб.: <https://monitor.civicus.org/country/ukraine/>

проросійськими незаконними збройними формуваннями. Конфлікт також має більш широкі наслідки по всій Україні, зокрема, для свободи вираження поглядів.

1.7. Крім того, CIVICUS, ЦГС та DeJuRe стурбовані тривалою неможливістю забезпечити справедливість для жертв убивств під час протестів Євромайдану в 2013 та 2014 роках. Тоді як ми схвалюємо позитивні кроки уряду України до введення в дію нового законодавства з мирних зібрань, яке забезпечує притягнення до відповідальності осіб, винних у масових вбивствах під час протестів, що відбулись раніше, також важливо переконатися, що українські громадяни впевнені у здатності держави захистити їх основне право на мирний протест.

1.8. Зрештою, CIVICUS, ЦГС та DeJuRe привертають увагу до нещодавнього введення в дію нових законів, які вимагають від персоналу неурядових організацій подавати декларацію про майновий стан. Цими новими правилами можуть скористатися для зловживань у політичних цілях та особливо, щоб змусити замовчати частину громадянського суспільства України, яке бореться з корупцією.

- У розділі Б CIVICUS, ЦГС та DeJuRe розглядають виконання Україною рекомендацій УПО та відповідність міжнародним стандартам в області прав людини щодо свободи об'єднань.
- У розділі В розглядається виконання Україною рекомендацій УПО та відповідність міжнародним стандартам в області прав людини щодо ставлення до правозахисників, активістів громадянського суспільства та журналістів.
- У розділі Г ми розглядаємо виконання Україною рекомендацій УПО та відповідність міжнародним стандартам в області прав людини щодо свободи вираження поглядів, незалежності ЗМІ та доступу до інформації.
- У розділі Д ми розглядаємо виконання Україною рекомендацій УПО та відповідність міжнародним стандартам в області прав людини щодо свободи мирних зібрань.
- У розділі Е ми висуваємо ряд рекомендацій для вирішення перелічених проблем.

2. (Б) СВОБОДА ОБ'ЄДНАНЬ

2.1. Протягом 2-го циклу УПО уряд отримав дві рекомендації стосовно свободи об'єднань ЛГБТІ. У них Україну спонукали дотримуватися своїх «міжнародних зобов'язань щодо основоположних прав на недопущення дискримінації»² і прийняти закони та інші заходи для «усунення та запобігання дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації».³ Уряд України частково виконав обидві рекомендації, коли в листопаді 2015 р. зробив важливий крок у цьому напрямку. Після громадських протестів та отримання ряду рекомендацій Європейської Комісії⁴ до Трудового кодексу було внесено зміни щодо заборони дискримінації за рядом ознак, включно із сексуальною орієнтацією, статевою ідентичністю, расою, кольором шкіри, політичними, релігійними та іншими переконаннями, членством у профспілці або в іншому об'єднанні.⁵

2.2. Стаття 22 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП), державою-учасником якого є Україна, гарантує свободу об'єднань. Стаття 36 Конституції України визнає право громадян

² Рекомендація Франції, А/РПЛ/22/7

³ Рекомендація Уругваю, А/РПЛ/22/7

⁴ П'ята доповідь про хід реалізації Україною Плану дій щодо лібералізації візового режиму, с. 9–10, Європейська Комісія, 8 травня 2015 р., https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/documents/policies/international-affairs/general/docs/fifth_progress_report_on_the_implementation_by_ukraine_of_the_action_plan_on_visa_liberalisation_en.pdf

⁵ Дув.: <http://112.international/ukraine-and-eu/eu-congratulated-adoption-of-non-discrimination-amendment-to-ukraines-labour-code-1459.html>

на об'єднання для здійснення своїх «політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів».⁶ В Україні діє простий процес реєстрації та створення організації, а правове середовище є в основному відкритим та підтримуючим.⁷ У той самий час хоча на практиці деякі порушення права на свободу об'єднання продовжують відбуватися через неефективне забезпечення дотримання законодавства, але в цілому переважають сприятливі умови для створення та діяльності об'єднань. Уряд не має широких рамок для скасування реєстрації організації, і не існує задокументованих випадків незаконного або безпідставного розпуску громадських організацій.⁸

2.3. 13 липня 2016 р. були прийняті нові положення, які оновлюють процедуру реєстрації неприбуткових установ та організацій в Україні. За новими правилами всі неприбуткові організації, зареєстровані до середини 2015 р., повинні подати свої установчі документи, які містяться в офіціальних електронних базах даних, та заяви до відповідних органів державної влади не пізніше 31 грудня 2016 р. Нехтування цією вимогою могло призвести до втрати організацією неприбуткового статусу.⁹ Внаслідок цього тисячі організацій громадянського суспільства (ОГС) були вимушені розпочати процедуру переподання своїх установчих документів. Після бурхливого протесту ОГС строк реєстрації було продовжено до 1 липня 2017 р.

2.4. 27 березня 2017 р. Президент підписав Закон № 6172 про внесення зміни до статті 3 Закону України «Про запобігання корупції».¹⁰ Цей закон включає працівників неурядових організацій до переліку осіб, які зобов'язані надавати органам влади декларацію про свої доходи. Це ставить працівників неурядових організацій на один рівень з урядовими посадовцями та піддає їх кримінальній відповідальності за неподання декларацій. Такий крок зазнав різкої критики з боку організацій громадянського суспільства, які побоюються, що це дозволить державі робити конкретні організації об'єктом переслідування й обмежувати діяльність тих, хто отримує фінансування з іноземних джерел, та становитиме загрозу для особистої безпеки людей, які працюють в неурядових організаціях.¹¹

2.5. На територіях Донбасу, які знаходяться під ефективним контролем Російської Федерації, ОГС стали об'єктами нападу та були вимушені піти, включно з ОГС, які здійснюють головним чином гуманітарну роботу¹², такі як Ініціатива відповідальних громадян. У Криму незалежні ОГС зазнали системних та масштабних переслідувань з боку окупаційної влади, що спричинило масовий відтік активістів з півострова. Організації, зокрема Комітет з прав кримськотатарського народу, Меджліс кримських татар і Ліга кримськотатарських жінок опинилися під судовим переслідуванням або опинилися під іншим видом тиску окупаційною владою шляхом вибіркового застосування репресивного законодавства Російської Федерації.¹³ Організації, що займаються культурною діяльністю, наприклад, Український культурний центр Криму, також піддавали гонінням під час цих переслідувань.

⁶ Повний текст Конституції України англійською мовою з Проекту Конституції див. тут: https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2014?lang=en

⁷ Див.: http://www.blackseango.org/wp-content/uploads/2015/11/Report-Enabling-Environment-for-CSOs-in-the-Black-Sea-Region_final.pdf; див. також: <http://helsinki.org.ua/en/freedom-of-associations/>

⁸ Див. «Сприятливе середовище для громадянського суспільства в Чорноморському регіоні: На шляху до регіональної стратегії співробітництва», Чорноморський форум неурядових організацій та Балканської мережі розвитку громадянського суспільства, серпень 2015 р.: http://www.blackseango.org/wp-content/uploads/2015/11/Report-Enabling-Environment-for-CSOs-in-the-Black-Sea-Region_final.pdf

⁹ «Конфлікт з Росією спричиняє обмеження на свободу слова у ЗМІ», CIVICUS Monitor, 11 жовтня 2016 р.: <https://monitor.civicus.org/newsfeed/2016/10/11/conflict-russia-and-occupation-crimea-lead-restrictions-media-freedoms-ukraine/>

¹⁰ Див.: <https://www.unian.info/politics/1844874-poroshenko-enacts-law-on-e-declaration-for-ngos.html>

¹¹ Див.: <http://en.interfax.com.ua/news/economic/412081.html>

¹² Див.: <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/12thOHCHRreportUkraine.pdf>

¹³ «Півострів страху», ЦГС та ін., березень 2016, с. 46: <http://ccl.org.ua/en/reports/the-peninsula-of-fear-chronicle-of-occupation-and-violation-of-human-rights-in-crimea/>

3. (В) ПЕРЕСЛІДУВАННЯ, ЗАЛЯКУВАННЯ ТА НАПАДИ НА ПРАВОЗАХИСНИКІВ, АКТИВІСТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЖУРНАЛІСТІВ

3.1. Протягом попереднього дослідження УПО в Україні уряд не отримав рекомендацій, що конкретно стосуються захисту правозахисників, журналістів та представників громадянського суспільства. Незважаючи на відсутність рекомендацій стосовно захисту правозахисників протягом останнього дослідження УПО в Україні, у минулий період правозахисники та активісти громадянського суспільства зазнали ряд невинуватих обмежень щодо їх діяльності, включно з безпідставними арештами, викраденнями та насильницькими зникненнями.

3.2. Стаття 12 Декларації ООН про правозахисників вимагає від держав здійснити необхідні заходи для забезпечення захисту правозахисників. МПГПП додатково гарантує свободу вираження, об'єднань та зібрань. Однак, незважаючи на ці заходи захисту, міжнародне право і національне законодавство не діє на території окупованого Криму та частини Донбасу, яка не контролюється українським урядом. 21 травня 2015 р. парламент України схвалив частковий відступ від виконання обов'язків із МПГПП та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Дерогація, зміст якої довели до відома Ради Європи та Генерального секретаря ООН, заявляє, що Україна не несе відповідальності за захист прав, закріплених у цих міжнародних угодах, по всій цій території, спираючись на те, що Росія де-факто контролює частини Донбасу і Кримський півострів.¹⁴ Також стверджується, що відступ стосується повного застосування певних прав на підконтрольній території, поки не буде відновлено державний суверенітет на всій території країни.¹⁵

3.3. До падіння попереднього уряду в кінці лютого 2014 року українська влада використовувала правові механізми та незаконні методи для переслідувань активістів, журналістів, правозахисників. Після падіння режиму в результаті Революції Гідності не спостерігалось навмисної урядової політики переслідування або нападу на громадянське суспільство. Проте існує декілька окремих випадків, які викликають занепокоєння.

3.4. На території окупованого Криму використовують незаконно введене Російською Федерацією репресивне законодавство для переслідування членів громадянського суспільства. Наприклад, де-факто влада Криму порушила кримінальну справу за звинуваченням у тероризмі щодо правозахисника, члена Кримської контактної групи з прав людини Еміра Усеїна Куку. Міжнародна амністія визнала Куку «в'язнем совісті»¹⁶, за інформацією правозахисників із ним погано поведуться в ув'язненні.¹⁷ Його сім'я також знаходиться під тиском і залякуванням із боку спецслужб.

3.5. У частинах Донбасу, неконтрольованих українським урядом, викрадення, тортури та позасудові страти проукраїнських активістів стали поширеною практикою.¹⁸ За таких обставин діяльність правозахисників стала майже неможливою. Відповідальність за ці порушення лежить на Російській Федерації як державі, яка здійснює як загальний, так і фактичний контроль над так званими Донецькою народною республікою (ДНР) і Луганською народною республікою (ЛНР) та контрольованими ними частиною Донецької та Луганської областей.

¹⁴ Веб-сайт Ради Європи, чинні для України декларації станом на 15 березня 2017 р.: <http://bit.ly/2mlzCM0>

¹⁵ «Відповідальність за вбивства в Україні з січня 2014 по травень 2016 р.», УВК ООН ПЛ: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/OHCHRThematicReportUkraineJan2014-May2016_EN.pdf

¹⁶ «Україна: сім'я затриманого правозахисника під загрозою: Емір-Усеїн Куку, Мерієм Куку та Бекір Куку», Міжнародна амністія, 19 жовтня 2016 р.: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/4953/2016/en/v>

¹⁷ «Кримський активіст Куку повідомив про погіршення здоров'я та психологічний тиск», Кримська контактна група з прав людини, 13 січня 2017 р.: <http://crimeahrg.org/en/crimean-activist-kuku-reported-about-the-deterioration-of-health-and-psychological-pressure/>

¹⁸ «Затримання, насильницькі зникнення і тортури в Східній Україні», Міжнародна амністія та Нагляд за правами людини, 21 липня 2016 р.: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/4455/2016/en/>

3.6. Водночас міжнародні правозахисні організації та Управління Верховного комісара ООН із прав людини¹⁹ зафіксували випадки серйозних правопорушень, пов'язаних із порушеннями прав людини, — включно з довільними стратами, викраденнями та насильницькими зникненнями, — вчинених службою безпеки України в рамках ведення війни проти незаконних збройних формувань на Сході країни.

4. (Г) СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЗМІ ТА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ

4.1. Протягом 2-го циклу УПО уряд отримав 10 рекомендацій стосовно свободи вираження поглядів. Приймаючи вісім із цих рекомендацій, уряд зобов'язався провести ряд реформ, зокрема «не допустити прийняття закону, що забороняє свободу вираження поглядів щодо гомосексуалізму» та «сприяти подальшому зміцненню свободи і плюралізму ЗМІ як ключових елементів забезпечення можливості здійснення свободи вираження поглядів».²⁰ У минулому періоді Україна повністю виконала три рекомендації, частково виконала шість та не виконала одну.²¹

4.2. Стаття 19 МПГПП, державою-учасником якого Україна є з 1973 р., гарантує право на свободу вираження поглядів та думок.²² Стаття 34 Конституції України 1996 р. (зі змінами 2014 р.) стверджує, що кожному гарантується «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» та «право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір». Та сама стаття передбачає обмеження цих прав законом, що дозволяє заходи, що здійснюються в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку.²³

4.3. Що стосується винесеної рекомендації із забезпечення неприйняття законів, що можуть посягнути на вільне право вираження поглядів представників спільноти ЛГБТІ, то хоча у 2012 році й були зроблені початкові спроби²⁴ ввести такі закони, але після падіння авторитарного уряду внаслідок протестів Євромайдану нових спроб зробити це не було. У грудні 2014 р. Секретаріат парламентського Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики підтвердив, що такі закони не підлягають розгляду Верховною Радою.

4.4. Міжнародні рейтинги свідчать, що з часу останньої оцінки УПО в Україні 2012 р. умови для свободи вираження поглядів та свободи преси в Україні покращилися. Місце України в рейтингу Всесвітнього індексу свободи преси спочатку знизлося з 126-го у 2012 р. до 129-го у 2015 р., однак зросло до 107-го у 2016 р. після реалізації ряду реформ та підтримки нестійкого режиму припинення вогню на сході країни.²⁵ За даними Freedom House, українська преса залишається «частково вільною», проте 2016 р. її показник свободи преси зріс від 48 балів зі 100 до 53 зі 100.²⁶ На час написання цього подання

¹⁹ «Відповідальність за вбивства в Україні з січня 2014 по травень 2016 р.», УВК ООН ПЛ: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/OHCHRThematicReportUkraineJan2014-May2016_EN.pdf

²⁰ Доповідь Робочої групи з Універсального періодичного огляду — Україна, АРПЛ/22/7: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/189/10/PDF/G1218910.pdf?OpenElement>

²¹ Докладніше див. у Додатку 1 цього подання.

²² Інформація з веб-сайту УВК ООН ПЛ про статус ратифікації МПГПП: Україна підписала МПГПП у 1968 р. та ратифікувала його у 1973 р. У 1991 р. вона також прийняла процедуру МПГПП з індивідуальних повідомлень: <http://indicators.ohchr.org/>

²³ Повний текст Конституції України англійською мовою з Проекту Конституції див. нум.: https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2014?lang=en

²⁴ Наприклад, законопроект № 10290, внесений ЧП Колісниченко 30 березня 2012 р., та законопроект № 10729, поданий на розгляд ЧП Журавським 7 липня 2012 р.

²⁵ Репортери без меж, Всесвітній індекс свободи преси, 2016 р.: <https://rsf.org/en/Ukraine>

²⁶ Дім свободи, Свобода преси у 2016 році: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2016/ukraine>

Україна, згідно з рейтингом CIVICUS Monitor, увійшла до категорії країн, де громадянський простір є «ускладненим».²⁷

4.5. Із часу останнього розгляду УПО рівень дотримання свободи вираження поглядів та свободи преси в Україні значно коливався. Основною причиною цього є збройний конфлікт, який спалахнув у 2014 р., та остаточна окупація певних частин країни контрольованими Росією незаконними збройними формуваннями. Найбільш сильно ця окупація вплинула на Крим, де російські війська фактично анексували територію і встановили систему авторитарного управління, яка суворо обмежує свободу слова.²⁸ У квітні 2016 р. кримський журналіст Микола Семена був звинувачений у порушенні територіальної цілісності Росії за допомогою засобів масової інформації. Причиною цих обвинувачень була аналітична стаття про незаконну анексію Криму Росією, підготовлена Семеном для публікації на Радіо «Вільна Європа» (Радіо «Свобода»). Використовуючи вірусну програму, встановлену на ноутбуку Семени, ФСБ Росії відстежувала активність його комп'ютера та зробила скріншоти статті.

4.6. Є вагомі свідчення серйозних порушень прав людини, вчинених представниками так званих Донецької народної республіки (ДНР) і Луганської народної республіки (ЛНР) проти журналістів на підконтрольних Російській Федерації частинах східної України. Спільна доповідь FIDH та ЦГС 2015 р. зафіксувала цілий ряд випадків, коли журналістів викрадали через їхні репортажі, тривалий час незаконно утримували та часто били. Серед них справа журналіста каналу Espresso TV Єгора Воробйова: 30 серпня 2014 р. його затримали за висвітлення конфлікту в пресі та відпустили 7 листопада в рамках обміну полоненими. У цей період іноземні журналісти також були об'єктами нападів у східній Україні. 16 червня 2016 р. російського журналіста Павла Канигіна затримали, жорстоко допитали та побили люди в камуфляжі, до того як вислати до Росії. Навіть простих громадян, які намагалися розповісти про конфлікт своїм родичам через Інтернет, часто відстежували та іноді жорстоко вбивали, як у випадку сім'ї Лери Куліш.²⁹ У листопаді 2016 р. затримали блогерів Едуарда Неделяєва та Геннадія Баницького, пізніше їм були пред'явлені звинувачення в шпигунстві.

4.7. Із часу останнього розгляду УПО журналісти також стикалися із загрозами в інших частинах України. 20 липня 2016 року в результаті вибуху замінованого автомобіля був убитий журналіст Павло Шеремет.³⁰ Він майже п'ять років працював на «Українську Правду», одне з найбільш популярних видань в Україні. Шеремет є одним із багатьох журналістів, убитих в країні, яка стала вкрай небезпечною для цієї професії внаслідок триваючого конфлікту України з Росією.

Обмеження свободи ЗМІ також завдали шкоди українським журналістам та блогерам, яких звинувачують у надмірних симпатіях до Росії або закликів проти продовження Україною збройного конфлікту із незаконними збройними формуваннями. До неспіврозмірних реакцій, що звучують простір для критики, належить підпал 5 вересня 2016 р. штаб-квартири TV Inter, українського телевізійного каналу, що вважається проросійським.³¹ Інший випадок — журналіст Руслан Коцаба був заарештований та звинувачений у державній зраді після публікації відео, в якому він виступив із критикою триваючої війни та закликав відмовлятися від призову на військову службу. Апеляційний суд скасував його обвинувальний вирок у липні 2016 року.³²

²⁷ CIVICUS Monitor, оцінювальні рейтинги рівня дотримання свобод об'єднань, мирних зібрань та вираження, за законом і на практиці: <https://monitor.civicus.org/country/ukraine/>

²⁸ «Заручники Кремля», <http://ccl.org.ua/en/reports/28-hostages-of-the-kremlin/>

²⁹ Цивільне населення Східної України під перехресним вогнем, МФПЛ та ЦГС, жовтень 2015 р.: <http://ccl.org.ua/en/reports/zvit-tsyvilne-naselennya-pid-perehresnym-vohnem/>

³⁰ Дуб.: <http://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/ukrainian-belarussian-journalist-pavlo-sheremet-killed-in-kyiv-419071.html>

³¹ Дуб.: <https://www.theguardian.com/world/2016/sep/05/pro-russia-tv-inter-kiev-evacuated-fire-ukraine>

³² Дуб.: <http://www.counterpunch.org/2016/12/16/interview-with-ukrainian-journalist-jailed-for-speaking-out-against-the-war-in-ukraine/>

4.8. Крім того, відповідно до винесеної загальної рекомендації стосовно забезпечення свободи та плюралізму ЗМІ, був ухвалений новий закон про суспільне телебачення³³, спрямований на вирішення проблеми концентрації володіння приватними каналами в руках малих груп бізнесменів, в якості способу збільшення плюралізму ЗМІ.³⁴ Закон № 674-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації та реалізації принципів державної політики у сфері телебачення і радіомовлення» забороняє володіння телерадіокомпанією національними та місцевими державними органами, фізичними та юридичними особами, зареєстрованими в офшорних зонах, політичними партіями, релігійними організаціями та професійними спілками. Закон також передбачає, що інформація про осіб, які володіють 10 % або більше телерадіокомпанії, має бути опублікована на веб-сайті компанії та передана національному регулятору. Також закон надає регулятору право накладати штрафи за неправильну або недостатню інформацію про власність.³⁵

4.9. Проте на практиці концентрація власності ЗМІ в руках кількох заможних бізнесменів залишається серйозною проблемою в Україні. Нагляд за власністю ЗМІ організації «Репортери без кордонів» повідомляє, що хоча новий закон накладає деякі обмеження на власність, він не здатний «визначити об'єктивні критерії обчислення концентрації, і тому належний контроль фактично відсутній».³⁶ Цей недолік призвів до того, що найбільш впливові ЗМІ та найбільші медіа-групи опинилися у власності кількох найбагатших українців, включно з Президентом України і власником 5 каналу Петром Порошенком.³⁷

4.10. 14 травня 2015 року Президент підписав Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів». За словами Генерального прокурора, у 2016 році було розглянуто та передано до суду в цілому 31 справ, пов'язаних із порушенням прав журналістів, що майже в три рази більше, ніж у 2015 році. Медійні організації пов'язують збільшення кількості справ із позитивною практикою реєстрації скарг, що раніше не здійснювалося прокуратурою.

4.11. У лютому 2017 р. Президент України підписав доктрину інформаційної безпеки, яка надає державі повноваження безперервного онлайн-моніторингу, а також передбачає нечітко сформульовані законодавчі пропозиції блокувати та видаляти інформацію з веб-сайтів. Українські громадські організації висловили занепокоєння, що ці повноваження потенційно можуть дозволити органам влади блокувати інтернет та обмежувати свободу вираження поглядів.³⁸

5. (Д) СВОБОДА МИРНИХ ЗІБРАНЬ

5.1. Протягом дослідження в Україні в рамках 2 циклу УПО уряд отримав одну рекомендацію щодо свободи зібрань. Україна прийняла цю рекомендацію та зобов'язалася «впровадити закон про свободу зібрань, який відповідає належним стандартам статті 21 МПГПП».³⁹ Ця рекомендація не була виконана.

³³ Див.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/271-19>

³⁴ Див.: <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2016/04/owns-ukraine-media-160405130121777.html>

³⁵ Див.: <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/ukraine-new-law-on-tv-ownership/>

³⁶ Нагляд за власністю ЗМІ в Україні, Інститут масової інформації та Репортери без меж: <http://ukraine.mom-rsf.org/en/ukraine/findings/indicators/#!c52f062c62d85adccb383a70d5340d95>

³⁷ «Політика, бізнес і ЗМІ — три стовпи українських олігархічних імперій», Нагляд за власністю ЗМІ в Україні, <http://ukraine.mom-rsf.org/en/ukraine/findings/oligarchy/>

³⁸ Див.: <http://www.ukrweekly.com/uwwp/ukraines-information-security-doctrine-breakthrough-or-veneer-of-change/>

³⁹ Доповідь Робочої групи з Універсального періодичного огляду — Україна, АРПЛ/22/7: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/189/10/PDF/G1218910.pdf?OpenElement>

5.2. Стаття 21 МПГПП гарантує свободу мирних зібрань. Крім того, стаття 39 Конституції України стверджує, що громадяни мають «право збиратися мирно, без зброї та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації», за умови завчасного повідомлення про це органів влади. Конституція стверджує, що всі обмеження повинні бути передбачені законом і необхідні лише «в інтересах національної безпеки та громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей».⁴⁰

5.3. Відповідно до рекомендації, винесеної протягом 2 циклу УПО, та у відповідь на серйозні правопорушення під час протестів Євромайдану, у травні 2016 р. Україна запитала думку Венеціанської Комісії Ради Європи щодо двох законопроектів для захисту свободи мирних зібрань.⁴¹ Венеціанська Комісія виклала ряд удосконалень, які можна внести до законопроектів, зокрема положення, що поняття зібрань належним чином визначене і фіксує «зібрання людей з цілями вираження»; належне закріплення спонтанних зібрань; та узгодження з Конституцією України підстав на обмеження свободи зібрань.⁴² Законопроекти викликали гостру критику з боку деяких активістів громадянського суспільства, які стурбовані тим, що закон може легалізувати силовий розгін протестів.⁴³

5.4. Із часу останнього розгляду УПО українська влада на практиці має неоднозначні результати захисту права на протест. Під час протестів Євромайдану з листопада 2013 по лютий 2014 р. багато протестувальників зазнали навмисного нападу з використанням незаконних методів із боку влади. Серед тяжких порушень прав на протест та громадянських свобод були вбивства, тортури, викрадення, незаконні арешти, сфабриковані кримінальні справи тощо. Ці злочини призвели до смерті як мінімум 114 людей, у тому числі 94 активістів Євромайдану, та фізичних травм більш ніж тисячі активістів.⁴⁴ Також уряд прийняв законодавство, яке криміналізує мирний протест.⁴⁵ Правопорушники досі не притягнуті до відповідальності за вбивства протестувальників та інші порушення прав людини в той період.⁴⁷ За словами Генерального Прокурора, суди винесли 35 вироків у цих справах, але тільки одна особа була засуджена до реального позбавлення волі. Судовий процес за звинуваченням у вбивстві протестувальників 20 лютого 2014 року все ще триває.

5.5. Хоча спостерігаються певні зрушення у забезпечення свободи демонстрацій, але поліції досі не вдається захистити протестувальників від зіткнень із контр-демонстрантами.⁴⁸ У травні 2016 р. суд у Львові заборонив Фестиваль Рівності з ініціативи груп ЛГБТІ через нездатність забезпечити заходи безпеки. Організатори перенесли захід до приміщення, але місце було оточене групою правих радикалів у масках. В результаті організатори вирішили скасувати захід. У липні 2016 р. Марш Рівності представників спільноти ЛГБТІ у Києві, на відміну від попередніх років, пройшов без інцидентів, хоча радикальні групи погрожували перетворити його на «криваве місиво». Безпеку 1500 учасників маршу забезпечували близько 6000 поліцейських.⁴⁹

⁴⁰ Повний текст Конституції України англійською мовою з Проекту Конституції див. тут: https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2014?lang=en

⁴¹ Повні тексти обох законопроектів англійською мовою можна знайти на веб-сайті Ради Європи: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF\(2016\)046-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF(2016)046-e)

⁴² Рада Європи, думка Венеціанської Комісії: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282016%29030-e>

⁴³ Див.: <http://uacrisis.org/47882-silovij-rozgoniv-mirnih-zibrani>

⁴⁴ «Ціна свободи», Центр громадянських свобод та інші організації із захисту прав людини надають детальну доповідь про жорстокість, вчинену протестувальникам Євромайдану у 2013 та 2014 роках: <http://ccl.org.ua/en/reports/the-price-of-freedom/>

⁴⁵ <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/HRMMUReport15June2014.pdf>

⁴⁶ Дім свободи, Свобода в світі 2015 р., режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2015/ukraine>

⁴⁷ Див.: <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/12thOHCHRreportUkraine.pdf>

⁴⁸ Див.: http://www.blackseango.org/wp-content/uploads/2015/11/Report-Enabling-Environment-for-CSOs-in-the-Black-Sea-Region_final.pdf

⁴⁹ <http://amnesty.org.ua/nws/richna-dopovid-2016-2017-ukrayina/>

5.6. Свобода мирних зібрань як і раніше істотно порушується на територіях, контрольованих збройними групами на сході України.⁵⁰ На Донбасі незаконні збройні формування з початку конфлікту використовували терор і насилля, щоб перешкоджати громадянам мирно збиратися в громадських місцях. Внаслідок цього, особи та групи, які відкрито кинули виклик збройним формуванням (журналісти, громадянські активісти та правозахисники), зазнали фізичного нападу або були змушені покинути територію, а населення, що залишилося, живе під страхом та в загрозі насильницького нападу.

5.7. Незважаючи на деякі позитивні кроки у здійсненні певних зобов'язань держави щодо захисту та сприяння мирним зібранням, зберігаються деякі системні проблеми, які можуть спричинити ризик для безпеки протестувальників. Наприклад, 31 серпня 2015 р. біля Парламенту відбулися протести проти змін до Конституції. Конфронтація призвела до загибелі чотирьох членів Національної гвардії, та, за офіційними даними, 179 чоловік звернулися за медичною допомогою після зіткнень поліції з протестувальниками. Під час інциденту поліція не змогла вибірково нейтралізувати агресивних осіб та відокремити їх від більшості мирних протестувальників. Більш того, були випадки надмірного застосування фізичного насилля співробітниками правоохоронних органів всупереч критеріям необхідності та пропорційності.⁵¹

5.8. Багато порушень мирних зібрань сталося в Криму з моменту його окупації російськими військами. 6 грудня 2016 року кримський татарин із Бахчисарая Енвер Шерфієв був засуджений російським судом за участь у несанкціонованому мітингу й оштрафований на 15 000 рублів (або приблизно 260 доларів).⁵² За даними правозахисників, Шерфієв був четвертим кримським татариним, якого переслідували просто за вихід на вулицю 12 травня та за розпитування про присутність сил служби безпеки й арешт своїх сусідів. Спостерігачі переконують, що російська влада в Криму погрожує проукраїнським активістам із метою залякування людей, щоб вони залишалися вдома і не протестували.⁵³

5.9. Протягом двох років до цього російська влада в Криму регулярно порушувала право на протест жителів Криму, та особливо проукраїнських активістів і кримських татар.⁵⁴ Придушення права на протести розпочалося із самого початку окупації шляхом переслідувань судами та іншими незаконними методами, включно з побиттями, викраденнями та навіть вбивствами. Навіть культурні заходи були заборонені. У березні 2017 року активісти Сімферополя отримали попередження про «неприпустимість порушення закону» від російських співробітників правоохоронних органів у відповідь на запит провести кампанію з нагоди річниці народження українського письменника Тараса Шевченка.

6. (Е) РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УРЯДУ УКРАЇНИ

CIVICUS, ЦГГ і DeJuRe закликають уряд України до створення та підтримки, на рівні закону і на практиці, сприятливого середовища для громадянського суспільства у відповідності до прав, закріплених у МП-ГПП, Декларації ООН про правозахисників та резолюціях Ради з прав людини 22/6 про захист правозахисників, 27/5 про безпеку журналістів та 27/31 про простір громадянського суспільства.

⁵⁰ Див.: <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/12thOHCHRreportUkraine.pdf>

⁵¹ <http://ccl.org.ua/en/reports/events-outsidethe-parliament-of-ukraine-31-august-2015-through-he-prism-of-human-rights/>

⁵² Див.: <http://khp.org/en/index.php?id=1481147711>

⁵³ Див.: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/halya-coynash-crimean-tatars-trying-to-fine-solidarity-victims-persecution.html>

⁵⁴ «Свобода зібрань в окупованому Російською Федерацією Криму», Центр громадянських свобод та E-SOS, <https://drive.google.com/file/d/0B01VVzdDt2OTHHrVGNvbm9JYjg/view>

Як мінімум, слід гарантувати наступні умови: свободу об'єднань, свободу вираження поглядів, свободу мирних зібрань, функціонувати без свавільних втручань держави, спілкуватися та співпрацювати, звертатися за фінансуванням та захистом держави та одержувати його. Зважаючи на це, винесені наступні конкретні рекомендації:

6.1. Стосовно свободи об'єднань

- Скасувати закон № 6172, що вимагає від працівників неурядових організацій подавати до органів влади декларації про майновий стан.
- Скасувати статтю 186-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка встановлює відповідальність за керівництво або участь у незареєстрованих об'єднаннях громадян;
- Внести зміни до Закону України «Про громадські об'єднання», якими включити до переліку прав громадських об'єднань, передбачених статтею 21 цього закону, право представляти та захищати права своїх членів, інших осіб за їх запитом, ініціювати позови з питань суспільних інтересів.
- Внести зміни до частини 2 статті 50 Кодексу адміністративного судочинства України, якими включити до переліку позивачів в адміністративній справі громадські об'єднання без статусу юридичної особи.
- Розбити та прийняти зміни до Закону України «Про політичні партії» з метою приведення його у відповідність до міжнародних стандартів.
- Спростити створення професійних спілок та їхніх об'єднань відповідно до вимог Конвенції Міжнародної організації праці № 87 «Про свободу асоціації та захист права на організацію», зокрема, дозволити можливість їх створення без реєстрації.

6.2. Стосовно свободи вираження поглядів, незалежності ЗМІ та доступу до інформації

- Забезпечити ефективне розслідування усіх випадків перешкоджання журналістській діяльності, а також насильства та смерті журналістів.
- Скасувати процедуру дозвільної реєстрації друкованих засобів масової інформації, яка не узгоджується із вимогами статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини.
- Усунути технічні перепони по створенню суспільного мовника, його належного фінансування та забезпечити швидкий процес реорганізації регіональних компаній і їх приєднання до Національної телекомпанії України.
- Утриматись від застосування непропорційних обмежень свободи слова, користуючись риторикою боротьби із російською збройною агресією.

6.3. Стосовно свободи зібрань

- Терміново завершити розслідування масових порушень свободи зібрань під час подій на Майдані в 2013 і 2014 роках, подій травня 2014 року в Одесі, нападу на Марші рівності в Києві у 2015 році, а також усіх інших випадків, пов'язаних із застосуванням насильства або надмірної сили під час мирних протестів;
- Прийняти спеціальне законодавство, яке б закріплювало гарантії свободи мирних зібрань на виконання рішення Європейського суду з прав людини у справі «Веренцов проти України»;
- Скасувати положення органів місцевого самоврядування, що встановлюють порядок організації та проведення мирних зібрань, всупереч статті 39 Конституції України.
- Забезпечити ефективне розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у незаконному перешкодженні здійсненню свободи зібрань.

- Підвищити спроможність поліції захищати учасників мирних зібрань у суворій відповідності до принципу недопущення дискримінації, для чого привести у відповідність відомчі нормативно-правові документи та оновити систему навчання працівників Національної поліції.

6.4. Стосовно доступу до власників мандатів спеціальних процедур ООН

- Враховуючи проблеми, описані в цьому поданні, уряду слід зв'язатися зі Спеціальним доповідачем ООН із питань про незалежність суддів і адвокатів, щоб проаналізувати ситуацію в окупованому Криму, де переслідування адвокатів, які захищають політичних в'язнів, є серйозною проблемою. Додатково, уряду слід поширити відкрите запрошення для всіх спеціальних процедур ООН відвідати країну та скласти доповідь про стан в області прав людини.

6.5. Стосовно взаємодії держави з громадянським суспільством

- Впровадити прозорі та інклюзивні механізми громадських консультацій з широким колом організацій громадянського суспільства з усіх вищезазначених питань та зробити можливим ефективне залучення громадянського суспільства до розробки законів та політики.
- Включити організації громадянського суспільства у процес УПО до завершення складання та подання національного звіту.
- Систематично консультиватися з громадянським суспільством та неурядовими організаціями щодо здійснення УПО, зокрема проводячи періодичні консультації з різноманітними секторами громадянського суспільства.
- Включити результати цього УПО до плану дій для заохочення та захисту всіх прав людини, враховуючи пропозиції громадянського суспільства, та представити до Ради з прав людини середньостроковий звіт про результати оцінки виконання рекомендацій цієї сесії.

**СПІЛЬНЕ ПОДАННЯ АРТИКЛЮ 19, ЦЕНТРУ ДЕМОКРАТІЇ
ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА, МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО
НАУКОВО-ОСВІТНЬОГО ЦЕНТРУ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ,
ЦЕНТРУ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ,
ПЛАТФОРМИ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ІНСТИТУТУ РОЗВИТКУ
РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ**

для УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ УКРАЇНИ
на розгляд 28-ї Сесії Робочої групи у листопаді 2017 р.

30 березня 2017 р.

1. Організації, які взяли участь у підготовці цього подання, вітають можливість зробити свій внесок до третього циклу Універсального періодичного огляду (УПО) України. Це подання зосереджується на виконанні Україною своїх міжнародних зобов'язань з прав людини, зокрема в сфері свободи вираження поглядів та доступу до інформації.

2. У поданні відзначаються позитивні зрушення у сфері захисту цих прав з моменту останнього огляду України, та реформи, що проводяться урядом Порошенка, який прийшов до влади у 2014 році в результаті народних протестів і падіння уряду Януковича.

3. В поданні розглядаються такі питання:

- Напади на журналістів, працівників ЗМІ та активістів
- Плюралізм ЗМІ
- Обмеження свободи слова, пов'язані з національною безпекою
- Доступ до публічної інформації
- Свобода слова в Криму і на Донбасі

НАПАДИ НА ЖУРНАЛІСТІВ, ПРАЦІВНИКІВ ЗМІ ТА АКТИВІСТІВ

4. Україна прийняла рекомендації щодо вдосконалення захисту журналістів, надані Австрією, Чилі та Францією під час останнього УПО. Варто відзначити прогрес у цьому напрямку: Інститут масової інформації повідомляє про зменшення кількості випадків порушень прав журналістів, включаючи фізичне насилля, інші форми цензури та обмеження доступу до інформації, кількість порушень у період 2013-2016 рр.¹ скоротилася з 496 до 264 випадків. Зокрема значно зменшилися випадки нападів та побиття – з 97 випадків у 2013 р. до 31 у 2016 р. Винятком став лише 2014 рік, коли було зареєстровано 286 випадків насилля проти ЗМІ, що мали місце здебільшого під час ЄвроМайдану.² Слід зазначити, що за вказаний період також змінилися порушники, що скоювали насилля проти журналістів: якщо у 2013-2014 рр. більшість порушень здійснили співробітники правоохоронних органів та представники місцевої влади, то останніми роками основними нападниками зазвичай є приватні особи.³

5. У 2015 р. Верховна Рада України ухвалила зміни до Кримінального кодексу з метою покращити захист журналістів, зокрема, шляхом посилення відповідальності за погрози або насилля щодо журналістів, навмисне пошкодження або виведення з ладу журналістського майна, а також за захоплення журналістів у заручники. У 2016 році парламент також доповнив статтю 163 Кримінального кодексу з метою посилити захист таємниці кореспонденції ЗМІ. Водночас, зазначені позитивні зміни потребують подальшого розвитку. На сьогодні передбачені вище гарантії кримінального законодавства поширюються лише на тих журналістів, які входять до відповідної професійної спілки або представляють зареєстрований ЗМІ, і в той же час цей захист не розповсюджується на фото- і телеоператорів, а також, досить часто, на незалежних журналістів, зокрема на блогерів та онлайн журналістів, які є важливою частиною українського медіа-простору.

¹ Кількість порушень збільшилась у 2014 р. у зв'язку із подіями Євромайдану до 995 випадків. Джерело: <http://imi.org.ua/news/56087-u-2016-rotsi-v-ukraini-zafiksovano-264-porushennya-svobodi-slova-imi-onovleno.html>

² Надані цифри не включають порушення в Криму і на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей.

³ Інститут Масової Інформації (2016), 'Хроніка свободи слова 2015'; <https://drive.google.com/file/d/0B289wOoiYGGWWZzIUd3BiQ0ZBRmc/view> та Інститут Масової Інформації (2015), 'Хроніка свободи слова 2014' http://imi.org.ua/docs/Hronika_2014_A4_11_-print.pdf

6. Не дивлячись на поліпшення ситуації, журналісти та медіа продовжують зазнавати фізичного насилля та інших форм агресії, включаючи виведення з ладу/знищення обладнання, а також стикатися з іншими перешкодами, що обмежують їх можливості інформувати про актуальні питання. Найбільша ймовірність зазнати насилля залишається в журналістів, які висвітлюють питання корупції, події на Сході України та ЗМІ, яких звинувачують у розповсюдженні російської пропаганди. Два найбільш серйозні випадки насилля проти журналістів з часів зміни уряду в Україні – вбивства журналіста Павла Шеремета (у липні 2016 р.) та медійної особистості Олеса Бузини (в квітні 2015 р.). Журналіста Шеремета, що працював в інтернет-виданні «Українська Правда» та на «Радио Вести», було вбито 20 липня 2016 р. вибухівкою, яку було закладено в машину. Машина належала Олені Притулі, редактору «Української Правди», але на момент вибуху її в машині не було. Телевізійного ведучого і колишнього головного редактора російськомовної київської газети «Сегодня» пана Бузину застрелив 16 квітня 2015 р. невідомий. Бузина був суперечливою фігурою в Києві, був відомим своєю підтримкою російських дій в Криму на Сході України.

Інші приклади:

- 2 жовтня 2015 р. журналіста Михайла Ткача та оператора Кирила Лазаревича було затримано Службою Безпеки України (СБУ) в Києві під час зйомки сюжету про розкішні автомобілі співробітників СБУ. Обоє працювали над антикорупційною програмою-розслідуванням «Схеми: Корупція в деталях», спільний проект Радіо Свободи та UA: Перший ТВ канал. При затриманні журналістів офіцери СБУ застосували проти них силу та пошкодили обладнання. Не зважаючи на те, що одного із нападників було засуджено на дві доби гауптвахти за незаконне перешкоджання свободі громадян згідно з внутрішнім дисциплінарним статутом СБУ, паралельне кримінальне розслідування відповідно до Кримінального кодексу України за перешкоджання журналістам було закрито.
- У вересні 2016 р. телеканал «Інтер» зазнав спроби підпалу. До того біля приміщення телеканалу проходили акції протесту проти його проросійських симпатій, а Міністр внутрішніх справ відкрито звинуватив цей канал у тому, що він є «антиукраїнським» і «трансляє російську пропаганду».⁴
- У травні 2016 р., веб-сайт Миротворець опублікував імена та особисті дані декількох тисяч українських та зарубіжних журналістів, акредитованих прес-центром самопроголошеної «Донецької Народної Республіки», звинувачуючи їх в «співробітництві з терористами», що стало причиною повідомлень від тих, хто був у списку, про погрози і залякування. Українська прокуратура почала розслідування за фактом витоку інформації; проте ряд відомих українських посадовців, у тому числі і Міністр внутрішніх справ, схвалили дії вказаного сайту.

7. Розслідування правоохоронними органами нападів на журналістів часто малоефективне: поширені випадки невизнання за потерпілим статусу журналіста і посилання правоохоронців на неможливість доведення намірів порушника обмежити свободу слова. Статистичні дані Генеральної прокуратури України за 2016 р. показують, що хоча в поліції було зареєстровано щонайменше 141 заяву щодо злочинів, вчинених проти журналістів, в суді розглядався лише 31 випадок, включаючи справи, які розслідувались у попередні роки.⁵

8. Досі залишається проблемою безкарність за вбивства журналістів, скоєних за часів нинішнього та попереднього уряду. Кричущим випадком безкарності залишається ситуація щодо викрадення і вбивства журналіста-розслідувача Георгія Гонгадзе у вересні 2000 р.: хоча четверо людей безпосередньо причетних до вбивства було засуджено, ніхто не поніс відповідальності за замовлення вбивства. Безкарним залишається вбивство у лютому 2014 р. журналіста В'ячеслава Веремія, що

⁴ <https://www.facebook.com/arsen.avakov.1/posts/1120221481401290>

⁵ Інститут Масової Інформації 'У 2016 р. поліція подала на розгляд 31 випадок порушення прав журналістів'; 06/03/2017 <http://imi.org.ua/news/56672-in-2016-the-police-submitted-31-cases-of-pорушення-of-журналісms-rights-to-the-court.html>

сталось під час висвітлення протистояння ЄвроМайдану на початку 2014 р.; розслідування також зайшло в глухий кут.

9. Безкарними залишаються інші форми насилля проти журналістів під час протестів ЄвроМайдану. Багато журналістів зазнали нападів, їх обладнання було конфісковано і знищено. Хоча ці випадки сталися за попереднього уряду, органи влади і досі не змогли належним чином розслідувати або компенсувати ці порушення.

10. Фізичні напади на активістів та захисників прав людини є менш поширеними; проте, як і у випадках насилля проти журналістів, безкарність за такі напади за часів попередньої влади має «охолоджувальний ефект» на свободу слова. Особливої уваги заслуговує вбивство захисника прав людини еколога Володимира Гончаренка, який очолював громадський рух України «За право громадян на екологічну безпеку». Пана Гончаренко було жорстоко побито групою невідомих 1 серпня 2012 року, від отриманих травм він помер у лікарні. На Гончаренка напали через чотири дні після того, як він публічно оголосив про факт незаконного перевезення 180 тон забрудненого, високотоксичного металобрухту через Кривий Ріг у липні 2012 р. До вбивства Гончаренко отримував погрози, у зв'язку з його громадською діяльністю та висловлюваннями про корпоративну недбалість і корупцію в уряді. Громадянське суспільство відзначає, що на сьогодні в українському суспільстві мало активістів, які б бажали висловлюватися про екологічні права.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

11. Запобігати та гарантувати захист у випадках залякувань і насилля щодо журналістів, працівників ЗМІ та активістів, покласти край безкарності за такі злочини, у тому числі шляхом забезпечення неупередженого, негайного, ретельного незалежного й ефективного розслідування всіх передбачених злочинів та притягнення винних до відповідальності; в тому числі:

- Розширити поняття «журналіст» у Кримінальному кодексі та в інших законодавчих актах, відповідно до яких надаватиметься посилений захист журналістам та працівникам ЗМІ, з метою охопити всіх, хто збирає та передає інформацію громадськості, незалежно від членства у професійній асоціації, або наявності зв'язків із акредитованими ЗМІ;
- Проводити навчання та підвищувати обізнаність серед співробітників правоохоронних органів і військовослужбовців щодо міжнародних прав людини і гуманітарного права та обов'язків щодо забезпечення безпеки журналістів;
- Органам державної влади публічно, однозначно та систематично засуджувати всі акти насильства і нападів на журналістів, інших працівників засобів масової інформації, та активістів;
- Виділяти ресурси, необхідні для розслідування та судового розгляду нападів. Особливу увагу приділити розслідуванню вбивств минулих періодів.

ПЛЮРАЛІЗМ ЗМІ

МЕДІА-ВЛАСНІСТЬ, КОНЦЕНТРАЦІЯ І СУСПІЛЬНЕ МОВЛЕННЯ

12. Українське медіа-середовище в значній мірі плюралістичне; проте проблеми у медійному просторі все ще лишаються, зокрема, через затримку в роздержавленні друкованих ЗМІ та концентрацію більшості ЗМІ у руках невеликої кількості олігархів, які використовують медіа для економічного та політичного впливу.

13. Україна досягла значного прогресу в перетворенні державних телеканалів і радіостанцій на незалежне суспільне мовлення. У квітні 2014 р. парламент прийняв Закон № 271 -VIII «Про Суспільне телебачення і радіомовлення в Україні», який створив умови для реформування, а 19 січня 2017 р. було нарешті зареєстровано Національну суспільну телерадіокомпанію України. Наглядова Рада НСТУ, що включає ряд представників громадянського суспільства вже функціонує і в даний час обирає правління компанії. Очікується, що вона нова команда почне працювати вже у травні 2017 року. З початком повноцінної роботи Національної суспільної телерадіокомпанії України важливо буде забезпечити її адекватне фінансування та гарантувати редакційну незалежність.

14. З 1 січня 2016 р. набув чинності Закон № 917-VIII «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації». Цей Закон створив законодавчу основу для роздержавлення друкованих видань, які в даний час належать та фінансуються місцевими і державними органами влади, і часто використовуються чиновниками для досягнення своїх політичних цілей. Закон передбачив два етапи реформи: перший 'пілотний' період, що тривав до 31 грудня 2016 р., впродовж якого частина видань виявила бажання добровільно почати процес реформування; другий етап розпочався у 2017 році і охоплює усю державну та комунальну пресу, з метою гарантування їхньої незалежності. Проте, через зволікання Уряду із затвердженням необхідних актів, а також через небажання органів місцевої влади ухвалювати рішення щодо перетворення, процес реформування суттєво затягнувся. Наявні законодавчі норми також не дозволили належним чином подолати зазначені перешкоди.

15. Актуальним для України є питання щодо медіа-власності та концентрації. Більшість національних телерадіокомпаній належать невеликій кількості олігархів, які мають політичні та комерційні інтереси в інших сферах. Президент України Петро Порошенко продовжує володіти впливовим 5 каналом. Олігархічні ЗМІ є доволі упередженими і часто використовуються для просування політичних цілей: у чорному піарі проти конкурентів,⁶ і як засоби політичних кампаній.⁷

16. В жовтні 2015 р. набув чинності закон про прозорість медіа-власності. Цей Закон вимагає телерадіомовників публікувати свої схеми власності на власних веб-сторінках та дозволяє Національній Раді України з питань телебачення і радіомовлення притягати до відповідальності за порушення цих вимог. Проте закон не містить положень щодо фінансової прозорості, що підриває його ефективність на практиці. Інформація щодо власності двох популярних каналів – 112 і Радіо «Весті» – залишається прихованою, як і власність декількох менших локальних мовників. Вимоги прозорості також не охоплюють друковані та Інтернет-медіа.

ДИФАМАЦІЙНІ ПОЗОВИ

17. Посадовці та інші публічні особи часто порушують проти журналістів цивільні справи про захист честі та гідності, з метою обмежити критичне висвітлення їх роботи. Цьому сприяє відсутність повноцінної незалежності судової системи, а також тиск з боку органів влади та бізнес-інтересів. У двох резонансних справах представники судово-правоохоронної системи самі ініціювали судові позови проти ЗМІ:

- У березні 2016 р. прокурор Запорізької області Владислав Куценко подав в суд позов на редактора місцевої газети «Горожанін-Інформ» Андрія Бартиша з вимогою відшкодувати 100 000 гривень (3800 доларів США) моральних збитків, спричинених серією опублікованих статей, в яких велося розслідування причетності пана Куценко до ряду кримінальних справ, в тому числі фактів розкрадання

⁶ Media Sapiens (2014), 'Моніторинг: Опозиційність «Інтера» та «України» і продовження війни олігархів', 17 грудня http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/monitoring_overview/monitoring_opozitsiynist_intera_ta_ukraini_i_prodovzhennya_viyeni_oligarxiv/

⁷ Media Sapiens (2017) 'Топ-десять найбільших порушень у теленовинах грудня за версією «Детектора медіа»', 13 січня http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/topdesyat_naybilshikh_porushen_u_telenovinakh_grudnya_zha_versiyu_detektora_media/

та шахрайства із земельними ділянками.⁸ Позов було частково задоволено на користь Куценка, «Горожанін» був змушений спростувати окремі заяви та сплатити моральну шкоду в розмірі 1000 гривень (35 доларів США).

- У грудні 2016 р., суддя Олександр Тимошук пред'явив звинувачення проти місцевих журналістів, які розслідували можливу причетність судді до дорожньо-транспортної пригоди зі смертельними наслідками. Пан Тимошук вимагав 200 000 гривень (7600 доларів США) в якості відшкодування моральних збитків; суд відмовив в задоволенні позову.

18. Позитивним зрушенням є те, що у 2014 році парламент ухвалив Закон № 1170-VII та виключив частину 3 статті 277 Цивільного кодексу України, яка передбачала, що будь-яка негативна інформація про особу вважається недостовірною, якщо тільки особа не доведе її правдивість. Це поклало на відповідача у дифамаційних справах невиправданий тягар доведення та створювало стримуючий ефект для свободи вираження поглядів, особливо щодо резонансних питань публічного інтересу, не через страх того, що твердження неправдиві, а через неможливість доведення їх достовірності в суді та високі суми компенсацій, яких вимагали позивачі.

19. Водночас, у травні 2015 р. року були ухвалені поправки до законодавства щодо судового збору, які скасували прогресивну шкалу нарахування збору у справах щодо захисту честі, гідності та ділової репутації. Така шкала встановлювала пропорційне збільшення ставки судових витрат, у випадках коли позивач домагався надзвичайно високої моральної компенсації. Скасування такої системи дозволить позивачам вимагати більші суми відшкодування моральної шкоди, що саме по собі може мати «охо-лоджувальний ефект» для ЗМІ, особливо журналістів-розслідувачів.

20. Ще одна проблема полягає у відсутності обмеження позовної давності у всіх справах щодо дифамації: наразі єдине обмеження в один рік стосується вимог про спростування недостовірної інформації або надання права на відповідь. Немає обмеження стосовно строків пред'явлення вимог моральної компенсації. Це дозволяє ініціювати справи тривалий час після моменту оприлюднення інформації, підриваючи здатність ЗМІ забезпечити собі належний захист.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

21. Медіа-власність, концентрація і суспільне мовлення

- Внести поправки в Закон України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» і Закон України «Про суспільне телебачення і радіомовлення України» для забезпечення реформування державних ЗМІ відповідно до міжнародних стандартів, гарантуючи українському населенню доступ до об'єктивних медіа.
- Забезпечити ефективне впровадження законодавства про прозорість медіа-власності та сприяти прийняттю конкретних законів, що гарантуватимуть плюралізм та запобігатимуть надмірній концентрації власності на ЗМІ. Особлива увага при розробці політики має приділятися питанням конфлікту інтересів.

22. Дифамаційні позови

- Обмежити можливості публічних діячів подавати позови про наклеп до ЗМІ, зокрема, запровадивши вимогу доведення злого наміру (коли особа, яка опублікувала заяву, знала, що заява неправдива; або діяла з явним недбальством).
- Встановити точний строк позовної давності не більше одного року для всіх позовів про захист честі, гідності та ділової репутації.

⁸ Українські новини (2016), 'Прокурор Куценко судится с областной газетой и требует 100 тыс. гривен', 29 березня <http://ukranews.com/news/419109-prokuror-kucenko-sudytsya-s-oblastnoy-gazetoy-y-trebuat-100-tys-gryven>

ОБМЕЖЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ЗМІ

23. Зважаючи на триваючий конфлікт на Донбасі, Україна повинна мати можливості вживати певні заходи, спрямовані на обмеження свободи слова у випадках, коли це передбачено законом і є необхідним та пропорційним для захисту законних інтересів національної безпеки. У світлі останніх подій, Україна має реагувати на випадки пропаганди війни та закликів до національної, расової або релігійної ненависті, що являють собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, і мають бути заборонені відповідно до статті 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

24. Визнаючи загрози безпеки, що стоять перед Україною, заходи уряду, спрямовані на боротьбу з російською «пропагандою», в окремих випадках можуть невиправдано обмежувати свободу слова. На сьогодні Україна заборонила трансляцію у кабельних мережах 15 російських ТВ каналів, що викликає занепокоєння в частині необхідності та пропорційності таких заходів.

25. Нещодавно, у січні 2017 р. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення заборонила трансляцію у кабельних мережах незалежного російського каналу «Дождь», відомого за критику російського уряду. Регулятор обґрунтував своє рішення тим, що канал (а) порушив заборону розміщення реклами в ефірі телеканалів, що ретранслюються в Україні з країн, що не є членами ЄС або які не ратифікували Європейську Конвенцію про транскордонне телебачення; а також (б) неодноразово зображав Крим частиною Росії, що є порушенням Статті 28(1) Закону України «Про інформацію», яка забороняє закликати до порушення територіальної цілісності України. У період з березня по травень 2016 р. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення надіслала телеканалу «Дождь» кілька попереджень про порушення правил реклами, які, як вказується, «Дождь» не виправив. Відповідно до рішення, заборона стосується лише кабельних мереж, «Дождь» залишається доступним в онлайн-режимі та на супутникових каналах.

26. Артикуль 19⁹ висловлює стурбованість тим, що заборона, накладена на телеканал «Дождь» необґрунтовано обмежує різноманітність суспільних думок, і що рішення Ради можливо не відповідає вимогам необхідності і пропорційності, що є умовами для обмеження свободи слова згідно з Статтею 19(3) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Зокрема, виключення каналу з переліку дозволених до трансляції, у зв'язку з обвинуваченням у порушенні правил реклами, видається непропорційним заходом. Водночас, варто зазначити, що українське законодавство наразі не передбачає альтернативних санкцій. Що стосується звинувачень у закликах до порушення територіального суверенітету України, позиція Артикулью 19 полягає в тому, що зображення карти важко розглядати як серйозну загрозу національній безпеці, що виправдовувало б обмеження.

27. У квітні 2015 р. президент Порошенко підписав Закон № 159-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України», який забороняє показ фільмів та іншого аудіо-візуального контенту, виробленого «державою-агресором» після 2014 р.; а також контенту, випущеного з серпня 1991 р., що популяризує органи держави-агресора, або агресію проти України. Росія – єдина країна, була оголошена «державою-агресором». Зважаючи на відсутність вимог щодо оцінки конкретного контенту, обґрунтування його обмеження з точки зору пропорційності та необхідності (наприклад, для захисту національної безпеки чи протидії мові ворожнечі), а також будь-яких часових рамок заборони, такі положення закону є занадто широкими та суперечать міжнародному праву.

⁹ Тут і далі в цьому пункті висловлено позицію виключно Артикулью 19.

28. Органи влади обмежили доступ в Україну деяким міжнародним журналістам. У вересні 2015 р. Президент Порошенко підписав указ про заборону на в'їзд в Україну принаймні 41 міжнародному журналісту із списку з 388 осіб. В указі зазначається, що особи, включені до списку, являють собою «дійсну або потенційну загрозу національним інтересам, національній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності України»; проте детальної інформації або доказів того, яким чином ці особи загрожують безпеці України, в документі не наведено. Після міжнародних протестів влада виключила більшість західних журналістів із згаданого списку, дозволивши в'їзд до України; указ було змінено 16 вересня 2016 р. У списку залишились переважно російські журналісти, а також кілька журналістів з інших країн, які публічно підтримали дії Росії в Криму і на Донбасі. Незважаючи на політичні погляди, міжнародні журналісти, якщо вони не становлять пряму і безпосередню загрозу для національної безпеки, повинні мати доступ для вільного висвітлення ситуації в Україні.

ЗАБОРОНА СИМВОЛІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З «КОМУНІСТИЧНИМ ТА НАЦИСТСЬКИМ ТОТАЛІТАРНИМИ РЕЖИМАМИ»

29. 9 квітня 2015 року Парламент України ухвалив закон № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) режимів та заборону пропаганди їхньої символіки». Закон забороняє виробництво, поширення і публічне використання комуністичної та нацистської символіки в громадських місцях. За порушення вимог закону передбачено кримінальну відповідальність аж до позбавлення волі строком до п'яти років (строком до десяти років, якщо вчиняється особою, що займає державну посаду). Визнаючи, що захист інтересів національної безпеки та територіальної цілісності є законною метою, Венеціанська комісія Ради Європи піддала критиці законодавство, вважаючи його занадто широким, і таким, що може «унеможливити відкриті суспільні дебати у національних засобах масової інформації»¹⁰

30. Венеціанська комісія також висловила стурбованість з приводу потенційного впливу цього Закону на політичні висловлювання, застерігаючи, що подібне законодавство може «знижити бажання громадян брати участь в управлінні суспільними справами»¹¹ У грудні 2015 року, на підставі цього закону було скасовано реєстрацію Комуністичної партії України (КПУ). Рішення було прийнято Окружним адміністративним судом міста Київ за заявою Міністерства юстиції, на підставі того, що КПУ відмовилася вилучити комуністичні символи зі своїх статутних документів.¹² Хоча КПУ має право перереєструватись під іншою назвою та з іншою символікою, Арктикль 19 вважає, що це рішення, тим не менше, порушує права на свободу слова та об'єднань, тому законодавство має бути змінене.

31. Парламент України наразі розглядає проект закону про внесення змін до декомунізаційного законодавства щодо приведення його у відповідність до стандартів свободи вираження поглядів. Будь-які правки повинні гарантувати, що закон в подальшому не перешкоджатиме історичній чи іншій суспільній дискусії та вираженню політичних поглядів.

ІНТЕРНЕТ

32. У лютому 2017 року президент Порошенко затвердив Доктрину інформаційної безпеки України. Документ передбачив необхідність прийняття законодавства, що надає можливість блокувати онлайн-контент, який ставить під загрозу життя і безпеку громадян України, або містить у собі пропаганду

¹⁰ CDL-AD(2015)041-e Спільний Проміжний Висновок щодо Закону України про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) режимів та заборону пропаганди їхньої символіки [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDLAD\(2015\)041-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDLAD(2015)041-e)

¹¹ Там же

¹² Рішення №826 / 15408/15, Окружний адміністративний суд міста Києва, 16 грудня 2015 www.reyestr.court.gov.ua/Review/54392066

чи заклики до розпалювання війни, національної та релігійної ворожнечі. Доктрина не пропонує конкретних механізмів, але викликала стурбованість українських інтернет-експертів щодо можливого запровадження процедур позасудового блокування контенту, які суперечитимуть міжнародному праву.¹³ 12 Ухвалений 23 березня 2017 року Закон «Про державну підтримку кінематографії в Україні» дозволяє вилучати контент, що порушує авторські права без необхідності розгляду цього питання незалежним органом. Викликає стурбованість, що такі норми можуть застосовуватися занадто широко або обмежувати в доступі будь-який контент під приводом «захисту національної безпеки».

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

33. Гарантувати, що законодавство спрямоване на протидію російській пропаганді не використовується для необґрунтованого обмеження права свободи слова, в тому числі гарантувати, що розповсюдження фільмів і іншого медіа контенту обмежуватиметься тільки на підставі рішення суду та індивідуальних доказів, що такі обмеження необхідні та відповідають законній меті.

34. Гарантувати, що рішення про відкликання ліцензії на мовлення, в тому числі на підставах захисту національної безпеки, приймаються незалежним органом як крайній захід, відповідно до законодавства, на підставі законної мети, з дотриманням принципів необхідності та пропорційності.

35. Гарантувати, що рішення про відмову журналістам у в'їзді в Україну прийматиметься на основі індивідуальної оцінки необхідності та пропорційності такого заходу для досягнення мети захисту національної безпеки, а не лише на основі політичних поглядів особи.

36. Внести зміни до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», щоб гарантувати, що закон не використовується для придушення дискусії або обмеження політичних дебатів.

37. Гарантувати, що будь-який майбутній механізм спрямований на блокування інтернет-контенту відповідатиме вимогам необхідності, пропорційності, і здійснюватиметься лише на підставі рішення суду.

ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

38. З моменту останнього періодичного огляду відбулися значні покращення законодавства, що регулює доступ до публічної інформації. 19 квітня 2014 року набув чинності Закон 1170– VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» (нова редакція) та Закону України «Про доступ до публічної інформації»». Закон покликаний усунути протиріччя між різними законодавчими актами та розробити більш чіткі принципи та механізми забезпечення доступу до публічної інформації, зокрема, він встановлює вимоги щодо оприлюднення інформації в Інтернеті та відповідальність за необґрунтоване обмеження доступу до інформації. Закон також спрямований на протидію корупції, зокрема, передбачає вимоги щодо розкриття активів посадових та службових осіб. У квітні 2015 року Парламент ухвалив поправки до Закону «Про доступ до публічної інформації» № 319– VIII щодо відкритих даних. Зміни передбачають обов'язок державних та місцевих органів влади регулярно публікували інформацію на офіційних веб-сайтах та спеціальному порталі у машинозчитувальному форматі. На сьогодні в Єдиному державному веб-порталі відкритих даних¹⁴ нараховується близько 12 000 сукупних даних. Україна також прийняла новаторські кроки у співпраці з громадськістю, відкриваючи доступ до інформації про державні закупівлі через систему ProZorro та шляхом втілення Стандарту відкритих даних за контрактами (Open Contracting Data Standard).¹⁵

¹³ Цифровий Звіт (2017), 'Председатель ИНАУ раскритиковал Стратегию кибербезопасности Украины' (Голова ІНАУ розкритикував Стратегію кібербезпеки України), 21 березня <https://digital.report/predsedatel-inauraskritikoval-strategiyu-kiberbezopasnosti-ukrainyi/>

¹⁴ <http://data.gov.ua/>

¹⁵ <http://www.open-contracting.org/why-open-contracting/showcase-projects/ukraine/>

39. Незважаючи на покращення законодавства щодо доступу до інформації, його реалізація залишається проблематичною. Державні службовці, навіть вищого рівня, часто не володіють достатніми знаннями та навичками роботи з інформаційними запитами, в результаті чого громадяни отримують необґрунтовані відмови в наданні інформації. Наприклад, досить поширеними є випадки обмеження доступу до інформації про активи державних службовців, виділення земельних ділянок та розпорядження публічними фінансами. Попри пряму вказівку Закону «Про доступ до публічної інформації» (стаття 6) на необхідність застосування так званого «трискладового тесту» при обмеженні доступу до інформації, службовці часто ігнорують цей обов'язок і більшість відмов є невмотивованими. Щонайменше дев'ять справ щодо порушення права на доступ до інформації проти України нині перебувають на розгляді Європейського суду з прав людини.

40. Доступ до інформації про діяльність судів є особливо важливим з огляду на низький рівень довіри до судової системи України та поширені твердження про корупцію серед посадових осіб суду. Під час останнього Універсального періодичного огляду, Україна прийняла рекомендації Словаччини, Іспанії та Польщі щодо забезпечення прозорості судової системи; однак суди продовжують ігнорувати законодавство щодо доступу до інформації, зокрема, відмовляючи в доступі до інформації про бюджети судів та заробітну плату співробітників судових органів. На сьогодні судова реформа вимагає більшої прозорості, особливо щодо особистих активів і професійної діяльності осіб, які претендують на посаду судді.

41. Функції нагляду за дотриманням законодавства у сфері доступу до публічної інформації здійснює Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Однак, через надто короткі процесуальні строки для притягнення до відповідальності, велику кількість скарг, а також відсутність достатніх фінансових та людських ресурсів, Секретаріат Омбудсмена не може забезпечувати повний і ефективний захист прав громадян на доступ до інформації. Водночас, варто позитивно відзначити об'єднання зусиль Омбудсмена із незалежними громадськими організаціями з метою контролю за виконанням законодавства щодо доступу до інформації та надання рекомендацій посадовим особам щодо кращих практик.

42. У випадку порушення права на доступ до інформації, окрім можливості подання скарги до Омбудсмена, законодавство також передбачає можливість безпосереднього оскарження неправомірної відмови до суду. Проте вартість судових витрат із внесенням змін до відповідного закону нещодавно суттєво зростає, що ускладнює доступ громадян до цього механізму оскарження.

43. У спробі вирішити деякі з цих питань, був розроблений законопроект № 2913 «Про внесення змін до деяких законів України у сфері доступу до публічної інформації щодо вдосконалення їх окремих положень». Документ спрямований на посилення наглядових повноважень у сфері доступу до інформації, а також пропонує уточнити формулювання окремих положень, щоб унеможливити прогалини у законодавстві, які дозволяють посадовим особам необґрунтовано відмовляти у задоволенні запитів. Хоча проект Закону був схвалений профільним Комітетом з питань свободи слова та інформаційної політики, документ все ще не був розглянутий парламентом.

44. Крім того, наразі обговорюється питання незалежної установи, що здійснюватиме контроль за дотриманням законодавства щодо доступу до інформації. Народні депутати презентували пропозиції відповідних поправок до Конституції щодо створення інституту незалежного інформаційного уповноваженого¹⁶. Водночас, ухвалення таких змін має супроводжуватись гарантіями незалежності та дієвості новоствореного органу.

¹⁶ Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (2017), Ірина Кушнір: «Введення нового інституту Уповноваженого з інформаційних питань повинні бути реалізовані шляхом внесення змін до Конституції України», 19 січня <http://www.ombudsman.gov.ua/en/all-news/pr/26117-xb-ms-iryna-kushnir-introduction-of-new-institute-of-the-information-comm/>

ЗАХИСТ ВИКРИВАЧІВ

45. На сьогодні в Україні передбачено обмежений захист інформаторів, які розкривають конфіденційну або таємну інформацію в інтересах громадськості. Викривачі зіштовхуються зі звільненнями та затратними судовими процесами. Наприклад, у 2010 році Юрій Чумак, на той час помічник з питань дотримання прав людини Міністра внутрішніх справ України, розкрив інформацію про рішення місцевої прокуратури закрити справу, пов'язану із застосуванням насильства працівниками міліції. Він втратив роботу та змушений був відстоювати свої права в двох судових процесах. Оскільки Україна намагається боротися із корупцією, закон про захист викривачів зміг би суттєво посприяти підвищенню прозорості влади, розкриттю важливої суспільної інформації, та подолати культуру втаємничення як спадщини радянського минулого.

46. Проект Закону № 4038а «Про захист викривачів і розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам» зараз обговорюється у парламенті. Проект Закону визначає організаційні та правові підстави для розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам, а також права, гарантії та механізми захисту викривачів. Проект Закону передбачає трирівневу систему розкриття, яка дає інформаторам свободу вибору того способу, яким вони вважають за потрібне розкрити ті чи інші порушення, а також містить адекватну та ефективну модель компенсації поряд з механізмами безпосереднього захисту людини з моменту розкриття інформації.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

47. Забезпечити належне виконання законодавства щодо доступу до інформації та реалізувати програмні заходи з метою забезпечення прозорості витрат державних коштів та доступу до суспільно необхідної інформації, зокрема, в земельній сфері.

48. Створити незалежний орган нагляду за дотриманням законодавства про доступ до інформації з достатніми фінансовими ресурсами; і вжити відповідні заходи для забезпечення його політичної незалежності.

49. Ухвалити проект Закону №4038а Закон «Про захист викривачів та розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам».

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В КРИМУ І НА ДОНБАСІ

50. Серйозні системні порушення свободи вираження поглядів мають місце у Криму та на Донбасі. Українська влада не в змозі реагувати на ці порушення; однак вони коротко розглядаються в даному поданні для контексту. Разом з тим, організації, які подають цей звіт, також рекомендують українській владі спростити процедури доступу журналістів до цих регіонів для забезпечення повноцінного висвітлення актуальної ситуації. До прикладу, Постанова Кабінету Міністрів України № 367 наразі містить вимогу, відповідно до якої усі іноземні журналісти мають особисто отримувати дозвіл на в'їзд до Криму у Києві. Іноземні журналісти також зобов'язані надавати необхідні документи українською мовою. Такі вимоги суттєво ускладнюють доступ та повинні бути замінені системою попередньої реєстрації, яку можна здійснити з-за кордону та іншими мовами.

СВОБОДА СЛОВА В КРИМУ

51. Після анексії Криму Російською Федерацією у березні 2014 року, кримська та російська влада впроваджують політику, спрямовану на усунення випадків публічної критики дій Росії та будь-яких проявів підтримки України, проводячи репресії проти незалежних засобів масової інформації, опозиційних політиків та активістів.

52. Особливо постраждали від анексії кримські татари. За даними Центру інформації про права людини, 43 особи, переважно кримські татари, які висловлювали незгоду з політикою влади, зникли у насильницький спосіб від початку анексії.¹⁷ У квітні 2016 року Верховний Суд Криму заборонив Меджліс, представницький орган кримськотатарського народу, на підставі того, що він вважається «екстремістською організацією». Рішення було залишене в силі судом РФ у вересні 2016 року.¹⁸ Члени Меджлісу стали жертвами насильства, нападів та погроз. Багато з них змушені були покинути територію Криму. У вересні 2016 року Ільмі Умеров, заступник голови Меджлісу, був засуджений за статтею 208.1 Російської Федерації («розпалювання сепаратизму») і примусово поміщений в психіатричне відділення.¹⁹

53. Після анексії засоби масової інформації, що працюють в Криму повинні були перереєструватися відповідно до законодавства Російської Федерації. З-понад 3 000 ЗМІ, зареєстрованих відповідно до законодавства України, тільки 232 отримали дозвіл на продовження діяльності.²⁰ Українські канали, які раніше транслювалися у Криму, були заблоковані. У зв'язку зі зміною радіо-частот у лютому 2015 року, були закриті 7 радіостанцій. З серпня 2016 року доступ до низки українських Інтернет-ресурсів був заблокований, в тому числі до кримського проекту Радіо Свободи, Української Правди, сайту АТР, кримськотатарського каналу, який наразі проводить трансляції з Києва. За даними Міністерства інформаційної політики України, були заблоковані 60 інтернет-видань.²¹

54. Суттєвих обмежені відповідно до Російського законодавства зазнають журналісти, які публічно висловлюють незгоду із політикою кримської влади. Нещодавній приклад, стаття Миколи Семени, журналіста Радіо Свобода, щодо енергетичної блокади півострова українською владою була розцінена як «заклик до дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності Російської Федерації». Судовий розгляд справи Семени розпочався у лютому 2017 року.

55. Влада Криму також утискає правозахисників та активістів, що поширюють інформацію про ситуацію в Криму. Наприклад, 25 січня 2017 року Микола Полозов, адвокат Ільмі Умерова, був затриманий спецслужбами на 2,5 години. Напередодні він презентував доповідь щодо порушень прав людини у Криму на засіданні Парламентської асамблеї Ради Європи у Страсбурзі. 26 січня Еміль Курбедінов, адвокат журналіста Миколи Семени, був затриманий представниками Центру протидії екстремізму у Криму. У той же день його звинуватили у екстремізмі та засудили до 10 діб адміністративного ув'язнення.²²

¹⁷Інформаційний Центр з прав людини (2017) 'Правозахисники вперше представляють все случаи насильственных исчезновений в Крыму за 3 года аннексии' (Правозахисники вперше представляють всі випадки насильницьких зникнень в Криму за 3 роки анексії), 17 березня https://humanrights.org.ua/ru/material/pravozahisniki_vpershe_predstavljat_vsi_vipadki_nasilnickih_zniknen_v_krimu_za_3_rocki_aneksiji

¹⁸Нагляд за правами людини (2016), 'Кримськотатарський виборний орган заборонений в Росії', 29 вересня, <https://www.hrw.org/news/2016/09/29/crimean-tatar-elected-body-banned-russia>

¹⁹Нагляд за правами людини (2016), 'Рада з прав людини: підтримка вивчення ситуації в Україні', 12 грудня <https://www.hrw.org/news/2016/12/12/human-rights-council-maintain-scrutiny-situation-ukraine>

²⁰Freedom House, 'Свобода преси Криму 2016', <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2016/crimea>

²¹Міністерство інформаційної політики (2016), МІП: Україна представила питання порушення свободи слова в Криму і на сході України на зустрічі ОБСЄ у Варшаві, 23 вересня <http://mip.gov.ua/en/news/1459.html>

²²Нагляд за правами людини (2017), 'Крим: Захист утискує адвокатів', 30 січня, <https://www.hrw.org/news/2017/01/30/crimea-defense-lawyers-harassed>

СВОБОДА СЛОВА НА ДОНБАСІ

56. Ситуація зі свободою вираження поглядів у самопроголошеній Донецькій народній республіці (ДНР) та самопроголошеній Луганській народній республіці (ЛНР) залишається надзвичайно складною. Починаючи з 2014 року зафіксовано низку випадків переслідування, тортур, загроз та затримань журналістів, скоєних збройними формуваннями, що контролюють Донецький та Луганський регіон, без розслідування чи притягнення до відповідальності винних. Зокрема, такі випадки:

- у 2014 році, Сергій Сакадинський, редактор сайту новин Політика 2.0 був побитий і утримувався протягом п'яти місяців у підвалі університету у Луганську.²³
- у 2015 році кореспондент Нової Газети, Павло Канигін, був затриманий і побитий представниками «влади ДНР». Пізніше він був звільнений і висланий з території, що контролюється «ДНР».²⁴

57. Блогери також зазнають переслідувань з боку збройних формувань «ДНР» та «ЛНР». Наприклад, Едуард Недедяєв, який часто розміщував статті з критикою де-факто влади «ЛНР», був затриманий у листопаді 2016 року і зараз перебуває в ув'язненні за звинуваченням у «шпигунстві та «зраді».

58. Люди, що живуть в «ДНР» та «ЛНР» мають дуже обмежений доступ до засобів масової інформації. Щонайменше 100 українських інтернет-видань²⁵ були заблоковані. Всі українські телевізійні канали відключені. Трансляція дозволяється лише місцевим проурядовим каналам, а також каналам, зареєстрованим у Російській Федерації.

²³Державний департамент США (2015), '2015 Звіти країни з прав людини: Україна', <https://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2015/eur/252911.htm>

²⁴The Guardian (2015), 'Російський журналіст побитий і затриманий сепаратистами', 15 червня, <https://www.theguardian.com/media/greenslade/2015/iun/18/russian-journalist-beaten-and-detained-by-ukrainian-separatists>

²⁵Репортери без кордонів, 'Стислий огляд нападів на ЗМІ', <https://rsf.org/en/news/summary-attacks-media>

ЗВІТ ВІД ГРОМАДСЬКОЇ СПІЛКИ «ОСВІТНІЙ ДІМ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЧЕРНІГОВІ»

ДЛЯ ТРЕТЬОГО ЦИКЛУ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ

Освітній дім прав людини в Чернігові – це коаліція семи правозахисних організацій з усіх куточків України. Засновниками Дому є сім громадських організацій.

Основною метою Спілки є посилення освітнього компоненту правозахисного руху та покращення доступу суспільства до освіти у сфері прав людини, надання правової допомоги, підтримка діяльності партнерів і учасників Спілки, в тому числі інших правозахисних громадських об'єднань.

Спілка володіє великим освітнім центром, на базі якого регулярно відбуваються всеукраїнські та міжнародні школи з прав людини та громадянської активності. Також, Спілка виступає ресурсним центром та базовим місцем проведення семінарів з прав людини в рамках Всеукраїнської освітньої програми «Розуміємо права людини».

Громадська спілка «Освітній дім прав людини в Чернігові»

<http://ehrh-ch.org.ua/>

Провулок Луговий 1Г, с. Количівка, Чернігівська область, Україна, 15563

Поштова адреса: а/с 1045, м. Чернігів, 14034

+380 (462) 61 05 08; ehrh.che@gmail.com

ЧЛЕНИ СПІЛКИ, ЩО ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У РОБОТІ НАД ЗВІТОМ:

ЦГП «АЛЬМЕНДА»

<http://almenda.org/>

вул. Ярославів Вал, 33Б, 3 поверх, м. Київ

almenda.ngo@gmail.com

ПЦ «ПОСТУП»

<http://postup.lg.ua/>

+38 097 105 37 76, +38 050 623 58 46

postup@ukr.net

ГС «УКРАЇНСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА СПІЛКА З ПРАВ ЛЮДИНИ»

<https://helsinki.org.ua/>

Поштова адреса: а/с 100

м. Київ, 04071

+38 (044) 485 17 92

ГО «МАРТ»

<http://mart-ngo.org.ua/>

вул. П'ятницька, 39, м. Чернігів, 700-703, 14000

(0462) 77-41-10

mart.ngo@gmail.com

У цій доповіді піднімаються питання існуючої ситуації з дотриманням стандартів права на освіту в Україні та з виконанням державою відповідних міжнародних зобов'язань. Окрема увага приділяється питанням гарантування права на освіту щодо осіб, постраждалих від збройного конфлікту та окупації АР Крим, частини Луганської і Донецької областей. Оцінка виконання зобов'язань держави в контексті надання освітніх послуг представникам народу рома та особам з інвалідністю.

1. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА СИТУАЦІЇ ЩОДО ПРАВА НА ОСВІТУ

1.1. Згідно Конституції України повна загальна середня освіта в Україні є обов'язковою. Держава забезпечує доступність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах.

1.2. Впродовж звітного періоду якісних змін щодо реалізації права на освіту не відбулось. Проблемою залишається те, що вже здійснені та заплановані реформи в системі освіти не мають системного характеру, а спосіб їх реалізації часто призводить до поточних результатів, далеких від очікуваних.

1.3. МОН декларує можливості участі громадських організацій та експертів у процесі розробки та оцінки освітньої політики в Україні. Так, зокрема, громадські активісти були залучені до розробки та ухвалення проекту закону «Про освіту» і документів концептуального характеру (зокрема, проекту концепції «Нової української школи»). На сайті МОН України з 2015 р. запроваджені електронні консультації з громадськістю, які полягають в обговоренні освітніх політик і процедур, але механізм подання пропозицій та зворотній зв'язок з громадськістю відсутні.

1.4. За даними Державної служби статистики України, значна кількість дітей шкільного віку залишаються неохоплені навчанням у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах. За інформацією Державної служби статистики України кількість учнів 6-17-річного віку, які не навчаються для здобуття повної загальної середньої освіти – 23 028 дітей, з них більшість з сільської місцевості.¹ Критерії, за якими відбувається збір даних щодо причин невідвідування навчального закладу дітьми, не змінювалися впродовж багатьох років – «за станом здоров'я», «навчаються у спеціальних закладах для дітей, які потребують корекції розумового розвитку», «навчаються професії без здобуття повної середньої освіти» та з «інших причин». За даними на 01.09.2016 найбільший відсоток таких дітей є у Закарпатській, Одеській, Дніпропетровській, Львівській, Луганській, Запорізькій та Донецькій областях. Держава не здійснює належним чином аналіз причин цієї проблеми і відповідне реагування. Згідно статистичних даних, кількість дітей, які не отримують освіти «з інших причин» значно зросла, і складає на 2016/2017 навчальний рік 48%.²

1.5. Практично невирішеною залишається проблема щодо охоплення середньою освітою дітей ромської національності, дітей, сім'ї яких перебувають на обліку як кризові, знаходяться за межею бідності тощо. Про це неодноразово наголошували правозахисні організації. На це зверталась увага у доповіді НУО, яка була представлена на XIV сесії Ради з прав людини ООН з УПО.³

1.6. Проблемною залишається ситуація з навчанням дітей, які постійно перебувають в інтернатних закладах Міністерства соціальної політики. Діти з проблемами психічного здоров'я та фізичними обмеженнями фактично не мають доступу до освіти. Спеціальних програм і державних освітніх стандартів для таких дітей не існує.

¹ <http://www.ukrstat.gov.ua/>

² <http://www.ukrstat.gov.ua/>

³ https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/UPR_Ukraine_Stakeholders_Mid-Term_FullReport_2015_ukr.pdf

1.7. Інформація щодо доступу до освіти дітей, які перебувають на лікуванні у наркологічних диспансерах відсутня. Реабілітаційна робота ведеться переважно в медичному аспекті, а методики роботи з неповнолітніми наркозалежними з метою їх ресоціалізації – не розроблені.

1.8. Починаючи з 2016 року в Україні розпочалася реформа з оптимізації системи загальної середньої освіти через створення мережі опорних шкіл, основною метою якої є забезпечення дітей у сільській місцевості доступом до якісної освіти. Як свідчить статистика, на початок 2016/2017 року кількість шкіл скоротилась на 241 одиницю.⁴ Особливо це ускладнює доступ до освіти для дітей, які проживають у сільській місцевості. Не всі учні мають можливість реалізувати своє право на освіту через велику відстань проживання від навчального закладу. За даними Держкомстату 1/3 учнів з тих, хто потребує перевезення, цими можливостями не забезпечена й, відповідно, за певних обставин не відвідує школу. Програма «Шкільний автобус», яка створена для організації перевезення учнів до навчальних закладів в іншому населеному пункті, цю проблему не компенсує в достатньому обсязі і, внаслідок неякісної організації перевезення учнів до навчального закладу, інколи створює загрозу для безпеки життя та здоров'я дітей.

1.9. Відсутня система аналізу та прогнозування функціонування та розвитку мережі навчальних закладів, що має наслідком нераціональне/необґрунтоване економічно використання державних ресурсів щодо фінансування освітніх закладів.

1.10. Зобов'язання, які взяла на себе держава щодо забезпечення безоплатності загальної середньої освіти не виконуються в повному обсязі.

1.11. Незадовільною є матеріальна база загальноосвітніх навчальних закладів. Матеріальне забезпечення навчальних закладів не дозволяє належним чином гарантувати навіть безпечне середовище для учнів та повноцінну реалізацію навчально-виховного процесу. Незважаючи на збільшення фінансування навчальних закладів з державного та місцевих бюджетів в попередні роки, в умовах економічної кризи та інфляції поточне утримання навчального закладу та обслуговування навчального процесу покривалося коштом власних надходжень бюджетних установ, тобто саме коштом благодійних внесків – батьківських коштів.⁵ В більшості випадків такі пожертви є змушеними, а не добровільними.⁶

1.12. Незважаючи на зобов'язання держави, на сьогоднішній день не кожна дитина, яка навчається в школі, забезпечена підручниками та навчальними посібниками. Підручники для окремих класів друкуються з запізненням на цілий рік, а відсутність електронних пристроїв та доступу до інтернету унеможливають використання запропонованих міністерством освіти електронних версій даних підручників. Школи, що знаходяться у зоні проведення АТО на підконтрольній території України у багатьох випадках інтернетом забезпечуються завдяки благодійним фондам та громадським організаціям.

1.13. Більшість педагогів та адміністраторів шкіл не володіють достатніми знаннями і компетентностями з прав людини, прав дитини. Підготовці спеціалістів, які здатні працювати з дітьми з інвалідністю чи вадами розвитку приділяють неналежну увагу.

Педагоги, на сьогоднішній день, обмежені у виборі навчальних програм, підручників. Державний стандарт загальної середньої освіти наперед визначає зміст підручників та навчальних посібників, унеможливаючи існування альтернативних підручників через механізм затвердження та надання грифу «рекомендовано».

⁴ <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁵ https://dostup.pravda.com.ua/request/faktichni_vidatki_po_ktkv_070201?nocache=incoming-29178#incoming-29178

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=hpjQGXR5SA>

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Зміст навчальних програм, підручників та посібників має базуватися на принципах і цінностях демократії і прав людини.
2. Запровадити систематичний моніторинг процедур оцінювання та забезпечення якості освіти як складову системи зовнішнього забезпечення якості в сфері освіти. До такого моніторингу обов'язково треба залучати зовнішніх незалежних експертів та організацій.
3. Реорганізація управління навчальними закладами повинна враховувати принцип реальної автономії школи.
4. Забезпечити відкритість, прозорість та підзвітність школи перед громадою і суспільством. Забезпечити державно-громадське партнерство в управлінні державними та комунальними школами, зокрема, шляхом створення ефективних батьківських та наглядових рад.
5. Запровадити прозорі механізми використання школами державних та недержавних фінансових надходжень. Створити податково-регуляторні стимули для підтримки шкіл з боку місцевого бізнесу.
6. Законодавчо закріпити академічну свободу вчителя, право обирати програми, методи і способи викладання з необхідним досягненням результатів навчання, передбачених відповідними стандартами освіти.
7. Забезпечити демонополізацію, децентралізацію і забезпечення принципу прозорості у проведенні конкурсів шкільних підручників. Організовувати процес забезпечення підручниками у відповідності до календарних планів.
8. Запровадити систему збору та аналізу дезагрегованих даних (зокрема, щодо дітей з інвалідністю, національності рома, біженців і шукачів притулку та інших дітей, які представляють особливо уразливі групи) щодо охоплення дітей шкільного віку навчанням у загальноосвітніх навчальних закладах.
9. Забезпечити чітку і ефективну систему реагування на ситуацію з дітьми шкільного віку, які не охоплені загальною системою середньої освіти.
10. Забезпечити адекватне і належне фінансування і матеріальне забезпечення навчальних закладів і системи освіти в цілому.
11. Сприяти урізноманітненню закладів освіти при збереженні базових вимог і стандартів якості, відкриттю нових, модернізованих закладів освіти, спрощенню процедур реєстрації та звітності для таких закладів.

2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

2.1. Складною залишається ситуація для багатьох дітей з інвалідністю, кількість яких є значною. Незважаючи на запровадження концепції інклюзивної освіти, з 16395 навчальних закладів лише 69 може забезпечити вільний доступ по всій школі дітям з інвалідністю⁷.

2.2. Міністерством освіти і науки розроблено Типові навчальні плани спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (початкова школа), «Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах»; запроваджено Програму розвитку дітей дошкільного віку зі спектром аутичних порушень,

⁷ <http://www.ukrstat.gov.ua/>

затверджено нову педагогічну посаду – асистент учителя у класі з інклюзивним навчанням, але, в той же час МОН дозволяє некоректну дискримінаційну термінологію, яка суперечить Конвенції про права осіб з інвалідністю. Так, у рекомендованому МОН переліку підручників для використання в загальноосвітніх навчальних закладах для навчання дітей з особливими освітніми потребами у 2016/2017 навчальному році зазначені підручники, назва яких містить слова «для розумово відсталих дітей». Відсутність системного підходу та недостатнє фінансування продовжують обмежувати дітей з інвалідністю у доступі до якісної освіти.

2.3. Фінансування освіти що базується на інклюзії не передбачено. Низьке або повністю відсутнє фінансування та матеріальне забезпечення освітніх процесів для дітей з інвалідністю ставить під загрозу створення необхідних умов. Дуже часто необхідне забезпечення завершується будівництвом пандусів, які у переважній більшості випадків не відповідають встановленому стандарту.

2.4. В державі відсутня системна підготовка педагогічних кадрів на всіх рівнях. Частіше всього навчанням дітей з інвалідністю займаються педагоги, які не проходили будь-якої спеціальної підготовки.

2.5. За інформацією, розміщеною на впливовому онлайн-ресурсі, ті заклади освіти, які добровільно прийняли рішення про утворення класів з інклюзивним навчанням, не забезпечують відповідні санітарно-гігієнічні вимоги⁸ і не пристосовані для дітей з особливими потребами.⁹

2.6. Окремо постає питання організації індивідуальної форми навчання в загальноосвітніх навчальних закладах для дітей з інвалідністю. Відповідне Положення¹⁰ встановлює вдвічі менше годин на тиждень для опанування навчальної програми, ніж передбачено стандартами загальної середньої освіти.¹¹

2.7. Освіта дітей з інвалідністю продовжує залишатись проблемою сім'ї, яка змушена або надати можливість дитині проходити навчання в спеціалізованому закладі з відривом від сім'ї, або виховуватись вдома зі значними обмеженнями або відсутністю доступу до освіти.

2.8. Державні органи при здійсненні інформаційної політики продовжують застосовувати не відповідну міжнародним стандартам та національному законодавству термінологію. На офіційному сайті Міністерства соціальної політики України постійно вживається некоректний термін – «діти-інваліди».¹²

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Забезпечити рівний доступ і доступність до освіти для осіб з інвалідністю різних нозологій.
2. На основі розроблених індикаторів, визначених цільових груп реалізувати інформаційно-просвітницьку роз'яснювальну роботу щодо поширення та популяризації інклюзивного підходу у забезпеченні доступу до освіти.
3. Розробити спеціальні програми та учбові посібники для дітей з різними нозологіями інвалідності, забезпечити загальноосвітні та спеціальні навчальні заклади цими посібниками.
4. Забезпечити систему підготовки педагогічних працівників, щодо форм, методів роботи з дітьми, які мають інвалідність, та щодо навичок надання першої медичної допомоги дітям, які мають особливі проблеми зі здоров'ям.

⁸ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=TsXi-A6Zf0g>

¹⁰ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16>

¹¹ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16>

¹² <http://www.msp.gov.ua/search/?from=&till=&s=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B8-%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B8> або

3. ДОСТУП ДО ОСВІТИ ПРЕДСТАВНИКІВ РОМА

3.1. Представники спільноти рома в Україні продовжують зіштовхуватись із системними проблемами та перешкодами в доступі до базових освітніх послуг. Відсутність системи збору, обліку та аналізу офіційної інформації, налагодженої комунікації з представниками спільноти призводить лише до закріплення існуючого стану речей. Фактично ми можемо констатувати, що відсутність належного та достатнього доступу до освіти, стає одним з суттєвих факторів підтримки сегрегації ромської спільноти та їх подальшої соціальної стигматизації в Україні.

3.2. Результати моніторингу охоплення освітніми послугами рома та якістю їх надання засвідчили, що освітній рівень ромського населення є вкрай низьким, значна частка населення зовсім не має будь якої освіти (24 %), в той час як частка тих, хто здобуває або здобули вищу освіту, незрівнянно мала – 1 %.¹³

3.3. Відсутність доступу до освіти мінімізує шанси рома щодо офіційного працевлаштування у майбутньому, та створює суттєві бар'єри в комунікації з офіційними органами влади та надавачами основних публічних та соціальних послуг. Так, майже кожен четвертий представник ромської національності не вміє читати та писати українською (23 % і 23 % відповідно). Кожен третій робить це швидше погано (33 % – читає; 36 % – пише). 14 % опитаних не вміють або швидше погано розмовляють українською, ще 12 % зовсім або швидше не розуміють її.¹⁴

3.4. Національним урядом було розроблено і прийнято «Стратегію захисту та інтеграції ромської національної меншини в українське суспільство до 2020 р.» та відповідного Плану дій, як на національному рівні, так і на рівні декількох областей. На жаль, уряд не врахував численні зауваження громадських організацій та експертів, звернення, позицію Офісу Уповноваженого з прав людини щодо зміни підходу до наповнення Плану дій Стратегії.

3.5. Основні документи, що розроблені для виправлення комплексних проблем інтеграції рома як на національному, так і на регіональному рівні залишаються у більшості випадків декларацією, що супроводжується відсутньою системою оцінки та моніторингу, залишковим, або нульовим рівнем фінансування. Так, Міністерство культури України, що є відповідальним за підготовку узагальненого щорічного звіту про виконання відповідного плану дій готує його у формі простого переліку різноманітних заходів та дій, не поєднаних ні спільною метою, ні системою оцінки якості, ані залученням представників цільової групи.¹⁵

3.6. Стратегія та План дій не враховують культурних особливостей представників рома. Зокрема, «в Стратегії та Плані дій відсутня чітка антидискримінаційна позиція, а гендерна рівність не визначена як комплексна проблема»¹⁶. Хоча результати опитувань свідчать, що через культурні традиції та патріархальний уклад сім'ї особливо складним є здобуття освіти жінками. Так, жінки частіше (45 %), ніж чоловіки (33 %) є малоосвіченими (не мають освіти взагалі або мають початкову).¹⁷

3.7. Незважаючи на існуючі добрі практики в окремих громадах, діти рома, потрапляючи в заклади освіти, стикаються з серйозними перешкодами, такими як дискримінація, ізоляція, відправлення у спе-

¹³ http://www.ombudsman.gov.ua/files/alena/ZVIT_ROMA.pdf

¹⁴ http://www.ombudsman.gov.ua/files/alena/ZVIT_ROMA.pdf

¹⁵ http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245101460&cat_id=244949510

¹⁶ http://www.ombudsman.gov.ua/files/alena/ZVIT_ROMA.pdf

¹⁷ http://www.ombudsman.gov.ua/files/alena/ZVIT_ROMA.pdf

ціалізовані класи, вони не отримують необхідної підтримки в процесі навчання.¹⁸ Деякі діти стають жертвами насильства в школі.¹⁹

3.8. Органами центральної та місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування не розроблена система оцінки та відповідних індикаторів аналізу охоплення представниками рома освітніми послугами. При розробці державної та місцевих політик щодо рома майже не враховуються освітні потреби самої спільноти.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Розробити систему комплексних заходів направлених на розширення доступу рома до дошкільної освіти, загальної середньої освіти, позашкільної освіти, базуючись на аналізі їх освітніх потреб.
2. Спільно з громадськими організаціями, представниками ромської спільноти розробити та апробувати систему збору та оновлення даних щодо освітніх потреб ромської спільноти та охопленістю ромів освітніми послугами.
3. Припинити практику систематичного спрямування ромських дітей у спеціальні школи або спеціальні класи, в школи і класи, призначені виключно для дітей рома.
4. Розробити і реалізовувати комплексні програми десегрегації в громадах та школах, спрямовані на зростання рівня згуртованості та впровадженні інклюзивного підходу.
5. Налагодити систему обміну наявними добрими практиками та дієвими інструментами запровадження інклюзивного підходу у забезпеченні доступу представників рома до отримання освіти, що були апробовані на регіональному рівні.
6. Започаткувати та розвивати багаторівневу мережу, що буде об'єднувати фахівців, батьків і представників влади в питаннях забезпечення якісної освіти для ромських дітей.
7. Спільно з громадськими організаціями започаткувати систему залучення так званих освітніх медіаторів/освітніх помічників (у тому числі педагогів та вихователів, що представляють ромську спільноту) з метою покращення рівня охопленості рома освітніми послугами.
8. Створити при закладах загальної середньої освіти курси подолання неграмотності для дорослих за допомогою ромських громадських організацій через залучення ромів-педагогів.
9. При розробці програм та планів дій щодо забезпечення освітніх потреб рома враховувати питання гендерної рівності та доступності освіти для представників обох статей.
10. Налагодити дієвий механізм консультування з представниками рома при напрацюванні та реалізації політик, що безпосередньо стосуються забезпечення їх освітніх потреб.
11. Забезпечити якісну підготовку та перепідготовку педагогічних кадрів в області полікультурної освіти та інклюзивного підходу при роботі з етнічно-багатоманітними класами.

4. ПРАВО НА ОСВІТУ В УМОВАХ ГУМАНІТАРНОЇ КРИЗИ

4.1. Міністерство освіти і науки та відповідні виконавчі органи намагались адекватно реагувати на виклики гуманітарної кризи та збройного конфлікту в Україні. До здобутків Міністерства освіти і науки в поточному навчальному році слід віднести влаштування до відповідних шкільних закладів 46,5 тис. дітей шкільного віку із внутрішньо переміщених сімей.²⁰

¹⁸ <http://life.pravda.com.ua/society/2013/08/31/137591/>

¹⁹ <http://www.volynpost.com/articles/266-za-scho-pobyly-hlopchyka-cygana-abo-rasyzm-po-volynsky>

²⁰ http://komsport.rada.gov.ua/news/inform_pro_dotrum_zakonod/prav_ta_dopom_datiam/72994.html

4.2. Стурбованість викликає забезпечення доступу до освіти дітей, які, у зв'язку зі збройним конфліктом на Сході та анексією Криму опинились в зоні АТО та на тимчасово окупованих територіях. На частині території Донецької області, яка тимчасово підконтрольна бойовикам, знаходиться 490 загальноосвітніх шкіл різних типів, а в Луганській — 363 заклади. На непідконтрольній території навчання ведеться за російськими підручниками, програмами, переведено оцінювання на «п'ятибальну систему». Діти отримують атестати та свідоцтва зразка Луганської та Донецької республіки.²¹

4.3. Держава надала можливість отримати повну загальну освіту дітям, які проживають на цих територіях через альтернативні форми навчання – дистанційне навчання та екстернат, але існують значні проблеми з організацією такого навчання. Перевантаженість педагогічного персоналу та виконання цих послуг безоплатно не дозволяє здійснювати таке навчання в повному обсязі, знижує його якість. Діти з непідконтрольних територій не мають можливості вивчати деякі навчальні предмети – українську мову та літературу, географію України, історію України. Відсутність інтернету, перебої з електроенергією, недостатня кількість комп'ютерів та підручників позбавляють можливості цих дітей отримувати повноцінну освіту.

4.4. Станом на 15.12.2016 у загальноосвітніх навчальних закладах здобувають освіту 142 особи з АПК (зарахування на екстернат здійснюється до кінця поточного навчального року). Низький рівень «запиту» на українську освіту обґрунтований майже відсутністю доступу до української освіти, як через відсутність достатнього рівня розвитку дистанційної освіти, так і через порядок перетинання адміністративного кордону з Кримом.

4.5. Велика кількість заліків та іспитів (близько 49), що мають скласти абітурієнти з непідконтрольних Україні територіях, яка є необхідною для отримання документу про загальну середню освіту, а також, форма та умови їх проходження створюють значне перевантаження для учнів, та сприяють необ'єктивному оцінюванню, а також зменшують можливості цих дітей на подальшу реалізацію свого права на освіту на території України, про що неодноразово наголошували правозахисні організації.²²

4.6. При поданні документів для вступу у ВНЗ в «Умовах прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2017 році», в яких визначено процедуру вступу до ВНЗ через Центри «Україна-Крим» містяться дискримінаційні положення, які вимагають від абітурієнтів з окупованого Криму надання свідоцтва про місце реєстрації, приписку або військового квитка, що неможливо через проживання громадян України на окупованій території.

4.7. Складною залишається проблема матеріально – технічного забезпечення навчальних закладів, які знаходяться в так званій «зоні розмежування» та постраждали внаслідок збройного конфлікту на Сході України. Більшість коштів для матеріально-технічного забезпечення та відновлення матеріально-технічної бази, постраждалої в результаті бойових дій, витрачається за рахунок міжнародних та українських благодійних фондів і організацій, волонтерської допомоги. В результаті опитування навчальних закладів підконтрольних Україні територій встановлено існування практики відмови офіційного фінансування цих витрат на підставі безперспективності вкладання коштів у навчальні заклади, які знову можуть постраждати внаслідок збройних дій.

4.8. Погіршення ситуації з політичними, громадянськими правами та економічним становищем на півострові викликає подальші міграційні процеси з Криму. За оперативною інформацією місцевих органів управління освітою станом на 15.12.2016 до загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів України було зараховано 2672 дітей з АПК.

²¹ <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/CRC-Interim-Report-Ukr-1.pdf>

²² <http://ru.osvita.ua/blogs/54363/>

4.9. Законодавча база України не приведена у відповідність для можливості організації дистанційного навчання для мешканців окупованих територій; не розроблені на рівні МОН навчальні програми для онлайнкурсів на рівні вимог Державного стандарту загальної середньої освіти; не створено навчального контенту з усіх предметів, з 1 по 7 клас; відсутня ІТ-платформа, на якій буде де розміщуватися контент та не визначено ким він буде керуватися та модеруватися; відсутня можливість дистанційного проходження ДПА. Таким чином, освіта за екстернатною формою, що передбачає самостійне опрацювання навчального матеріалу, на зараз – майже єдиний шлях до набуття української освіти.

4.10. МОН було розроблено та затверджено Порядок прийому для здобуття вищої та професійно-технічної освіти.²³ Але у визначений перелік «Центрами Крим-Україна» не було долучено жодного медичного вузу та вишів творчого напрямку (консерваторії, художні академії та інше). Відповідно, можливість реалізації права вибору спеціалізації у вищій освіті для кримських абітурієнтів є штучно обмеженим.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Внести зміни до законодавства, щодо виключення дискримінаційних норм відносно учнів, абітурієнтів ВПО.
2. Законодавчо врегулювати можливості дистанційного, в on-line режимі, проходження державної підсумкової атестації за 9-й (можливо, й 11-й) клас та отримання Свідоцтва про базову середню освіту й Атестації про повну загальну середню освіту.
3. Створити окремий онлайн-ресурс, який стане передумовою для дистанційного навчання дітей, які проживають на окупованих територіях Криму і Донбасу, та отримання ними документів державного зразка про здобуття базової та повної загальної середньої освіти.

5. ОСВІТА В СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

5.1. Станом на січень 2017 року в Україні досі не розроблений Національний план дій щодо освіти в сфері прав людини, що є однією із основних вимог Плану дій Всесвітньої програми освіти в сфері прав людини відповідно до положень Резолюції 59/113 Генеральної Асамблеї ООН²⁴, відсутня Загальнодержавна програма з освіти у сфері прав людини.

5.2. Міністерство освіти і науки України під час проведення публічних заходів щодо імплементації принципів та стандартів Всесвітньої програми освіти в сфері прав людини зазначає, що розпочата робота з метою створення робочої групи з розробки загальнодержавної програми з освіти у сфері прав людини, проте, жодного нормативного акту або іншого документу, що проголошує ці наміри не існує.²⁵

5.3. Не виконує держава взяті зобов'язання щодо включення міжнародних стандартів у сфері прав людини до навчальних програм. Якщо, у діючій на 2016-2017н.р. програмі з правознавства для 9 класу правам людини присвячені окремі питання та декілька уроків, то у новій навчальній програмі з правознавства, за якою будуть навчатися учні 9-х класів з 2017 навчального року виключено питання міжнародних стандартів, міжнародних документів про права людини, а питання «прав людини» є лише одним із пунктів теми.

²³ Порядок прийому для здобуття вищої та професійно-технічної освіти

²⁴ www.ohchr.org/Documents/Publications/WPHRE_Phase_2_ru.pdf

²⁵ <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/normativno-pravova-baza1.html>

5.4. Безперервна система освіти в галузі прав людини відсутня. Освіта з прав людини й надалі підмінюється поняттям «правова освіта». Фрагментарно держава здійснює інформаційно-просвітницьку роботу в освітньому середовищі щодо поширення знань про права людини і основоположні свободи. Проводяться окремі навчально-методичні семінари, міністерство освіти і науки підтримує окремі проекти неурядових організацій. Проте такі дії є епізодичними, не носять системний характер й, фактично не впливають на зміну ситуації. Доволі часто подібні матеріали містять фактологічні помилки та вкрай специфічне трактування прав людини.

5.5. Не зважаючи на те, що новий освітній стандарт «Нової української школи» зазначає, що освіта допомагає формувати демократичну культуру в школі через вироблення відповідних процедур для захисту прав людини і впровадження демократичних цінностей, декларативність цього документу не передбачає створення системного підходу навчання правам людини та формування навчальних компетентностей в сфері прав людини.

5.6. Не виконує держава взяті зобов'язання по Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року щодо видання й розповсюдження підручників та посібників у галузі прав людини для загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, збірників актів законодавства, а також укомплектування такою правовою літературою бібліотечних фондів. Наявні посібники і підручники у сфері прав людини в Україні надруковані, в основному, за кошти неурядових організацій, існують в обмеженій кількості у паперових варіантах та електронному форматі і не достатньо популяризуються й не поширюються офіційними органами системи освіти.

5.7. Аналіз публічних заходів міністерства освіти і науки та нормативних актів дає підстави стверджувати, що дії щодо розроблення сучасної методологічної бази для запровадження навчального курсу з прав людини – відсутні.

5.8. Дії спрямовані на інформування та популяризацію прав і свобод людини в навчально-виховному середовищі, є мінімальними й формальними, що обмежуються у більшості випадків тижнями (декадами) правових знань, зустрічами із правоохоронцями на предмет кримінальної та адміністративної відповідальності дітей, тощо.

5.9. Підготовка педагогів до викладання прав людини системно не здійснюється ані в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, ані у вищих педагогічних навчальних закладах. Існують поодинокі приклади, що продовжують залишатись ініціативою окремих педагогів та носять несистемний характер. Таким чином, фахівців, здатних викладати права людини на сьогоднішній день, бракує.

5.10. Відсутня система моніторингу і оцінювання викладання прав людини в освітніх закладах. До цього процесу офіційні органи освіти не долучають організації громадянського суспільства, крім того, створюють перешкоди альтернативних моніторингових досліджень запроваджуючи процедурні та фінансові ускладнення. Це унеможливує доступ неприбуткових громадських організацій до проведення даних процедур та впливає на об'єктивність отриманих результатів.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Розробити й затвердити Загальнодержавну програму з освіти у сфері прав людини, яка має стати базою для розробки державних стандартів, й, обов'язково долучити до вищезазначеного процесу зацікавлені громадські організації.
2. На основі Програми розробити принципи, методи діяльності і знання, та стандарти що відображують системний підхід щодо реалізації освіти з прав людини в Україні.

3. Розробити підручники, навчальні посібники у сфері освіти з прав людини, створити електронну базу ресурсів з прав людини на сайті МОН.
4. Проводити реальну систематичну інформаційно-просвітницьку роботу серед представників навчально-виховного процесу (учнів, вчителів, батьків) щодо освіти з прав людини із залученням представників громадських організацій, та використанням сучасних та різноманітних форм взаємодії та навчання, відмінних від лекційно-семінарських (тренінги, перегляди та обговорення фільмів, фестивалі, конкурси, проекти, есе та інші творчі види діяльності).

УКРАЇНА

ДОПОВІДЬ, ПРЕДСТАВЛЕНА В РАМКАХ

**СЕСІЯ РАДИ З ПРАВ ЛЮДИНИ ООН З УНІВЕРСАЛЬНОГО
ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ**

(ТРЕТІЙ ЦИКЛ)

**Цю доповідь підготовлено
Коаліцією з протидії дискримінації в Україні
www.antidi.org.ua**

Вищезгадану коаліцію недержавних організацій створено у 2011 році для спільного просування ідей рівності та недискримінації в Україні. Всі учасники мають значний досвід попередньої роботи з питань дискримінації в Україні. Головна мета цієї доповіді – привернути увагу Ради ООН з питань прав людини до проблем дискримінації в Україні. Попри рекомендації учасників міжнародних угод, включно із рекомендаціями, отриманими та прийнятими в рамках другого циклу Універсального періодичного огляду, далеко не всі зміни не були впроваджені до українського законодавства з метою припинення дискримінації та забезпечення належного захисту жертвам дискримінаційних дій та практики. Замість цього українська влада не визнає масштабу проблеми, а інколи і сама вдається до дискримінаційних дій. В світлі відсутності системної роботи в цій сфері Коаліція з протидії дискримінації в Україні подає свої висновки та думки для привернення уваги Ради ООН з питань прав людини до проблем дискримінації в Україні та надання дорадчих рекомендацій, які, у разі їх прийняття державою, допоможуть змінити ситуацію на краще.

ЗАКОНОДАВСТВО – ПОЗИТИВНІ ЗРУШЕННЯ ТА ІСНУЮЧІ НЕДОЛІКИ

1. В Україні створено половину анти-дискримінаційної системи. Є закони та в них бракує санкцій для того, або ефективно карати за дискримінацію¹. Прийнятий у 2012 році Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації»² разом із іншими законодавчими актами є базою системи запобігання та протидії дискримінації, однак як антидискримінаційний закон, так і інші законодавчі акти, потребують доопрацювання. Законодавці не потурбувалися про: інклюзивність Закону (широкий перелік ознак, який би експліцитно називав більшість дискримінованих груп в Україні), дієвий механізм оскарження дискримінації та відповідні зміни до інших законодавчих актів, що вже існували в Україні на той момент, задля забезпечення узгодженості роботи законодавчої системи та уникання юридичних колізій.
2. Законодавство дає визначення поняття дискримінації, прямої та непрямой та інших форм, містить перелік ознак за якими заборонена дискримінація, однак через відсутність спроб привести законодавство у гармонію, на сьогодні різні законодавчі акти не тільки містять різний перелік ознак (Конституція, анти-дискримінаційний закон, закон про рівність прав жінок та чоловіків та Кримінальний Кодекс не узгоджені між собою), в різних законах міститься різне визначення дискримінації, що призводить до правової невизначеності.
3. В травні 2014 року ВРУ схвалила зміни до антидискримінаційного закону які виправили деякі вади (наприклад, було вдосконалено та розширено визначення форм дискримінації, визначено позитивні дії, механізм їх запровадження та контролю за реалізацією, розширено перелік повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та додано до Цивільного Процесуального Кодексу принцип перенесення тягара доведення).
4. В листопаді 2015 року було додано сексуальну орієнтацію до переліку ознак у Кодексі Законів про працю. Однак так і не було внесено відповідної зміни до базового анти-дискримінаційного закону. Незважаючи на відкритий перелік ознак, та відповідну практику додавання ознак, експліцитно не визначених законом, запроваджену ЄСПЛ та числені роз'яснення з цього приводу, на думку авторів звіту, таке нехтування інтересами ЛГБТ людей, в першу чергу призводить до відмови ними користуватися законом, так само як і не сприяє подоланню гомофобії в суспільстві. В Україні потрібно негайно розширити перелік ознак не тільки в базовому анти-дискримінаційному законі, але й привести конституційний перелік у відповідність до сучасного анти-дискримінаційного закону (перелік ознак в Конституції значно вужчий за перелік анти-дискримінаційного закону).

5. Інша законодавча ініціатива – законопроект №3501, який пропонує зміни до Адміністративного Кодексу України (створення системи покладання штрафів за дискримінацію та часткове вилучення дискримінації з Кримінального Кодексу України) – так і не була реалізована, законопроект не був проголосований у другому читанні через політичні страхи депутатів, які відкрито заявляли, що не будуть голосувати за проект, який допоможе заборонити дискримінацію та буде впливати на традиційні цінності українців.

6. Інші питання залишаються неурегульованими. Так, не вирішені всі проблемні процесуальні моменти (органи, які уповноважені розглядати та накладати штрафи, підсудність лише за місцем скоєння порушення, строк розгляду скарги, відсутність згадки про сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність, стан здоров'я), не має вичерпного визначення розумного пристосування (окрім ЗУ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»), не гармонізовані визначення різних форм дискримінації в різних законах тощо.

7. Іншим невирішеним моментом який призводить до правової невизначеності та суттєво «відлякує» потенційних позивачів – є неурегульованість процедури оскарження дискримінації. Так стаття 16 анти-дискримінаційного закону говорить, що «особи, винні в порушенні вимог законодавства про запобігання та протидію дискримінації, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність», тоді як лише Кримінальний Кодекс встановлює чіткі санкції за дискримінацію.

8. У випадку, якщо особа бажає звернутися безпосередньо до суду зі скаргою на дискримінацію, це можна зробити в рамках цивільної чи адміністративної процедури, однак ані Цивільний Кодекс, ані Адміністративний, не містять відповідних статей та санкцій щодо порушника. Так в рамках цивільної скарги особа може вимагати відшкодування матеріальної та/чи моральної шкоди та відновлення порушеного права, що не передбачає окремого покарання винних у дискримінації.

9. Іншим шляхом оскарження дискримінації, є скарга в правоохоронні органи та відповідно порушення справи за статтю 161 Кримінального Кодексу³. Цей шлях є найменш ефективним, хоча стаття 161 є єдина, що встановлює відповідальність порушника за дискримінаційні дії. Автори звіту звертають увагу на те, що сама по собі кримінальна відповідальність за дискримінацію не пов'язана із насильством є порушенням принципу пропорційності покарання. Крім того, процедура розслідування справи та висунення обвинувачення в рамках Кримінального Кодексу передбачає доведення «мотиву» правопорушника, що є часто цілком неможливим, та більше абсолютно не потрібним в справах про дискримінацію⁴. Таким чином змушуючи жертв використовувати Кримінальний Кодекс для скарг на дискримінацію, ми лише створюємо систему коли такі скарги не можливо довести.

10. Єдиною вдалою спробою внесення змін до статті 161 Кримінального Кодексу за останній час, було внесення до переліку ознак, ознаки «інвалідність» в липні 2014 року. Автори цієї законодавчої ініціативи зосередили свою увагу лише на тому щоб формально розширити перелік ознак, не зважаючи на оцінки ефективності попереднього застосування статті 161 на практиці та питання «співмірності покарання». Головне питання на якому неодноразово наголошували експерти аналізуючи статтю 161 та практику поліції щодо роботи з заявами про окремі форми дискримінації, включаючи насильницькі злочини, якраз стосувалося неефективності статті 161 для того, щоб висувати обвинувачення в дискримінації, через необхідність доведення мотиву правопорушника, адже у світовій практиці та загалом за суттю анти-дискримінаційного права питання саме «мотиву» дискримінації є не важливим, особа може не бажати когось дискримінувати чи взагалі не знати про такий феномен, користуватися, наприклад, власними стереотипами про «непрацездатність людей з інвалідністю» або економічними чинниками «не маю грошей на становлення пандусу», але це не має звільняти від відповідальності за вчинення правопорушення.

11. Так, наприклад, проведений в 2013 році громадський моніторинг показав масштабну проблему недоступності українських судів для осіб з інвалідністю. У 2014 році, клієнт Фонду стратегічних справ КПД, чоловік на візку, намагаючись подати до суду позов щодо недоступності закладу громадського харчування, не зміг потрапити до канцелярії суду через недоступність будівлі. Алгоритм, який пропонує стаття 161 ККУ в даному випадку є абсолютно неефективним, адже якщо клієнт подасть заяву до поліції про «пряме обмеження свого права на справедливий суд через інвалідність», слідчому буде дуже важко, якщо взагалі можливо, довести як мотив не встановлювати пандус, так і умисність цієї дії.

12. Інші проблемні моменти Кримінального Кодексу залишаються невизначеними, так статті 115, 121, 122, 126 та інші, які стосуються так званих злочинів на ґрунті ненависті, визначають ці злочини, як такі, що скоєні виключно за мотивом «расової, національної чи релігійної нетерпимості», без відкритого переліку «та інші», що унеможлиблює ефективне розслідування та відповідне кваліфікація таких злочинів скоєних через інші мотиви, наприклад, злочинів з мотиву ненависті до ЛГБТ людей. Серед постраждалих від таких злочинів – «видимі меншини» (часто жертвами стають іноземні студенти), представники релігійних груп, а також ЛГБТ-спільнота (тенденція зростання кількості гомофобних нападів відмічається протягом 2012-2016 років). Дані щодо кількості та характеру таких злочинів можна знайти у звітах неурядових та міжнародних організацій.

13. У 2011-2014 роках офіційна статистика щодо злочинів на ґрунті ненависті правоохоронними органами не публікувалася. Відповідно до даних, наданих БДІПЛ, кількість злочинів, про які повідомила держава, була значно нижчою за відповідні дані, надані неурядовими організаціями. Так, наприклад, у 2012 році, за даними ЕАІС, було зафіксовано напади на 19 осіб, ще 29 випадків насильства проти ЛГБТ-спільноти були зафіксовані в цей період, тоді як офіційні дані від держави містили інформацію про 3 випадки. Перші урядові дані про кількість злочинів на ґрунті ненависті були опубліковані у 2016 році – після створення Національного контактного пункту з питань злочинів, скоєних на ґрунті ненависті у 2015 році.

14. ЛБТ-жінки є найбільш вразливою групою, коли справа доходить до злочинів на ґрунті ненависті в зв'язку з їх приналежністю до ЛГБТ-групи і жінок одночасно. Транс-люди, як правило, не повідомляють в поліцію про злочини на ґрунті ненависті через проблеми з реєстрацією їх справ на підставі невідповідності їх юридичних документів і зовнішності. Крім того, співробітники поліції часто вельми гомофобні і трансфобні, проте ситуація поступово поліпшується після реформи національної поліції, яка розпочалась в 2015 році⁵.

15. Лише у 2016 році Національною поліцією України вперше була опублікована сегрегована за ознаками постраждалих статистика злочинів на ґрунті ненависті⁶, інформацію щодо яких було внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань протягом 2015 року. Сегрегація статистики щодо віку, статі та етнічного походження жертв відсутня. З 79 зареєстрованих справ, лише 3 було передано до суду. Статистика за 2016 рік – 76 заяв, з них за ознакою сексуальної орієнтації – 16%, за релігійними переконаннями 44%, за етнічним походженням – 10% скарг. Відомостей скільки справ було передано до суду не має.

16. Наприкінці 2015 року було досягнуто домовленість між Прокуратурою України, Національною поліцією України та громадськими організаціями щодо зміни форми реєстрації про злочин з метою додавання до цієї форми відповідної позначки у разі, якщо жертва злочину наголошує на тому, що злочин було скоєно з мотивів ненависті. 30 травня 2015 року був виданий наказ МВС, яким внесено зміни до Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події. До протоколу прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення або таке, що готується, додано пункт «Указує на обставини вчинення кримінального правопорушення, які можуть свідчити про мотиви нетерпимості». Наказ набирає чинності з дня його

офіційного опублікування. Залишається питання про те, яким чином ці зміни будуть відображені в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, а також, що важливо в діяльності поліції.

17.Наразі також стоїть завдання забезпечення ефективного розслідування злочинів та налагодження ефективної системи діалогу з громадою та ОГС для звітності щодо проведеної роботи.

18.Проблеми в розслідуванні злочинів на ґрунті ненависті полягають не лише в тому, що найчастіше злочини кваліфікуються як хуліганство, яке може проявлятися через різноманітні форми, наприклад вандалізм, побої, нанесення легких тілесних ушкоджень тощо. Випадки вандалізму кваліфікуються як хуліганство або пошкодження майна, незважаючи на наявність у КК кодексі відповідних статей (наприклад, ст.ст. 178, 179, 297, 298). Мотив релігійної нетерпимості не враховується навіть тоді, коли злочини спрямовані проти таких споруд, як пам'ятники жертвам Голокосту, синагоги, мечеті та інші релігійні споруди і пам'ятки. Моніторинг судових рішень показує, що в період 2012-2016 було винесено 7 вироків, в яких зазначена ст. 161 (один із них скасовано).

19.Недоліки розслідування також включають неефективність дій слідчих, відмови в прийнятті заяв про злочин, затягування процесуальних дій тощо. В результаті, злочини не розслідуються належним чином, що призводить до безкарності/зменшення покарання та зниження мотивації до повідомлення про злочин. Індивідуальні скарги на погрози, розпалювання ворожнечі в Інтернеті, зокрема в соціальних мережах, зазвичай не реєструються поліцією або ж не розслідуються належним чином. Головний аргумент в таких справах – брак часу та технічних можливостей для розслідування незначних з точки зору поліції справ. Відсутнє розуміння важливості запобігання розповсюдженню ультраправих та екстремістських ідей в суспільстві, особливо серед молоді.

20.Окрім проблем, пов'язаних з розслідуванням злочинів на ґрунті ненависті, слід відзначити також продовження практики проявів ксенофобних настроїв як у риториці, так і в діях правоохоронних органів, а також органів самоврядування. Так, наприклад, програми профілактики злочинності часто включають «заходи, спрямовані на викриття злочинних груп, сформованих на етнічній основі», що стає приводом для проведення рейдів з метою виявлення так званих «етнічних злочинних груп». В деяких програмах прямо зазначена конкретна етнічність, з якою вважають необхідним «боротися» правоохоронці: «Провести комплекс заходів, направлених на викриття злочинних груп, сформованих на етнічній основі, насамперед із числа осіб ромської народності». В одному з повідомлень відділення поліції закликає жителів остерігатися осіб «неслов'янської зовнішності». Такі твердження і дії не тільки не є ефективними, але й ведуть до зниження рівня довіри до правоохоронних органів і вірогідності того, що постраждалі від злочинів на ґрунті ненависті в майбутньому звернуться з повідомленням про злочин. В повідомленнях про рейди з виявлення осіб з нерегульованим статусом традиційно використовується мова ворожнечі – вираз «нелегальні мігранти» або навіть «нелегали» (при цьому повідомлення не містять інформації про конкретний статус затриманих осіб) повсякденно вживається прес-службами поліції, ДПС, ДМС.

21.Системне навчання працівників поліції щодо запобігання та протидії дискримінації у всіх її проявах, включаючи расове та етнічне профілювання та реєстрацію та розслідування злочинів на ґрунті ненависті, почалося лише в 2015 році разом із реформою міліції та створенням Національної поліції України. В 2015 році до програми навчання патрульних поліцейських було додано курс «толерантність та не дискримінація» (обов'язкова дисципліна), розроблений та впроваджений експертами та тренерами від громадських організацій. У 2016 році пілотне навчання для слідчих з запобігання та протидії дискримінації та розслідування злочинів на ґрунті ненависті розпочато у 6-х пілотних областях України⁷. Також проводилось навчання для працівників Державної міграційної служби у 10 областях⁸.

22. Недоліки розслідування також включають неефективність дій слідчих, відмови в прийнятті заяв про злочин, затягування процесуальних дій тощо. В результаті, злочини не розслідуються належним чином, що призводить до безкарності/зменшення покарання та зниження мотивації до повідомлення про злочин. Таким чином попри ці значні з одного боку законодавчі зрушення, українське законодавство на системному рівні надалі не відповідає міжнародним стандартам щодо захисту від усіх проявів дискримінації та не може забезпечити належний захист та компенсацію усім жертвам.

23. У грудні 2016 року Україна нарешті вирішила ратифікувати Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, засновану на розумінні того, що насильство щодо жінок є однією з форм гендерно-обумовленого насильства, яке скоєно по відношенню до жінок, тому що вони є жінками. Обов'язком держави є повне реагування на нього в усіх його формах і вживання заходів щодо запобігання насильства над жінками, захисту його жертв та притягнення до відповідальності винних. Недотримання цього правила тягне за собою відповідальність держави. Конвенція не залишає ніяких сумнівів: немає реальної рівності між жінками і чоловіками, якщо жінки потерпають від гендерно-обумовленого насильства у великому масштабі, а державні органи та установи заплющують на це очі.

24. Після розгляду тексту Конвенції український парламент прийняв рішення видалити з тексту терміни «гендер» та «сексуальна орієнтація», розглядаючи їх як пропаганду гомосексуальності в Україні. На жаль, ця акція була підтримана більшістю членів і комітетів у парламенті. Це робить конвенцію і закон неефективними в якості механізму захисту від гендерно-обумовленого насильства. Це також унеможлиблює для ЛБТ-жінок захист себе від насильства, заснованого на сексуальній орієнтації і/або гендерній ідентичності.

25. Жінки, які піддаються насильству з боку чоловіків, є жертвами злочину і мають законне право на захист і підтримку, яка є відповідальністю місцевої влади. Доступ до фінансування жіночих притулків різниться серед органів місцевої влади, і деякі з них не в змозі запропонувати притулок. Серйозні недоліки були виявлені у захисті жінок з інвалідністю, тих, хто ідентифікують себе як ЛБТІ. Існуючі притулки для жінок в Україні не включають ЛБТІ-жінок в якості цільової групи, і немає жодної організації, яка постійно пропонувала б притулок для цієї групи. Крім того, є брак догляду і знань про насильство по відношенню до жінок, що належать до лесбійок, бісексуальних жінок, транс- і інтерсекс-людей, особливо серед соціального обслуговування, медичних працівників та поліції. Жінки, які належать до ЛБТІ-меншин, часто стикаються з упередженнями у ставленні та висловлюваннях при зверненні до органів влади і до правової системи.

26. Існує пряма заборона в законодавстві України про доступ до адопції для трансгендерів на основі діагнозу «транссексуалізм». Це обмежує рівне право всіх громадян мати сім'ю і здійснювати свої батьківські права. Існує також норма в українському законодавстві, яка забороняє трансгендерам використовувати репродуктивні технології, такі як заморожування їх біологічного матеріалу (яйцеклітини, сперма) для подальшого використання.

27. Лесбійки та бісексуальні жінки, у яких є сім'ї з дітьми, часто піддаються дискримінації і жорсткому поводженню, особливо коли мова йде про захист їх сім'ї і приватного життя з боку держави. Україна не визнає ніякі форми союзів для ЛБТІ-сімей і адопції партнером/партнеркою. У тих випадках, коли біологічна мати помирає або позбавлена батьківських прав, партнерка не має жодних законних прав на адопцію.

28.Протягом 2011 – 2016 звітних років не було створено окремого нового центрального органу з запобігання та протидії расовій чи будь-якій іншій дискримінації, про що йдеться в рекомендації Комітету. У 2012 році остаточно припинила свою роботу Міжвідомча робоча група з питань протидії ксенофобії, міжетнічній та расовій нетерпимості. Не було публікацій статистики повідомлень та індивідуальних скарг на факти дискримінації за жодними ознаками, якщо не брати до уваги статистику індивідуальних скарг, яку з 2013 року почав публікувати Уповноважений ВРУ за прав людини, та інформацію від громадських організацій.

29.На сьогодні єдиною інституцією на державному рівні, що системно займається питаннями запобігання дискримінації за всіма ознаками, включаючи расову, етнічну, релігійну дискримінацію, є Уповноважений ВРУ з прав люд Уповноважений є єдиним органом, що збирає та публікує статистику звернень із індивідуальними скаргами на дискримінацію, що дозволяє відслідковувати тенденції щодо розповсюдження дискримінації. Крім того, Офіс є єдиним актором, що проводить послідовну навчальну роботу в сфері запобігання дискримінації. Так, у 2014 році Уповноважений був партнером у розробці посібника для працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо запобігання та протидії дискримінації в Україні та проводив навчання в 10 пілотних областях, включаючи місто Київ. В 2015 році співробітники Офісу проводили навчання для працівників судів України. У 2016 році уповноважений є партнером громадських організацій у проведенні навчання для поліції щодо запобігання дискримінації та злочинам на ґрунті ненависті (6 пілотних областей України) та для працівників органів місцевого самоврядування. Спроможність самого Офісу була підвищена завдяки збільшенню фінансування та навчання персоналу за підтримки Ради Європи у співпраці із міжнародними та національними експертами в сфері недискримінації. Уповноважений є також партнером інформаційної кампанії «Дискримінація обмежує, протидій!»⁹, що впроваджується за рахунок міжнародної донорської підтримки Коаліцією з протидії дискримінації в Україні¹⁰. На жаль інші урядові інституції поки що не висловлюють бажання та готовності підтримувати кампанію чи принаймні користатися її інформаційними ресурсами задля виконання пункту Плану дій до Національної стратегії з прав людини щодо інформування громадськості про проблему дискримінації в Україні.

30.Всі інші органи влади, включаючи центральний орган виконавчої влади, Міністерство культури, яке все ще своїм формальним обов'язком має дотримання нагляду за діяльністю, направленою на запобігання расизму та ксенофобії, не вчиняють жодних системних дій. В 2014-2015 році держава зробила спробу створити посаду окремого Уповноваженого з питань етнополітики¹¹, однак за рік своєї роботи такий урядовий уповноважений не досяг жодних успіхів, продемонструвавши невміння побудувати діалог з різними етнічними групами та стимулювати Парламент до вирішення питань, які турбують національні меншини в Україні.

31.Частина завдань, які потенційно можуть сприяти виконанню рекомендації триманих в ході другого циклу УПО, міститься в Плані дій з реалізації Національної стратегії з прав людини¹² (2016-2020 роки). Однак потрібно одразу зауважити, що більшість виконавців цього плану не поспішають з визначенням відповідальних за заходи, ігнорують інформаційні запити, а Міністерство культури, яке відповідає за значну кількість заходів щодо національних та релігійних груп, взагалі направило до робочої групи листа з вимогами зняти з них відповідальність через брак розуміння того, яким чином виконувати цю роботу, брак спеціалістів та фінансування.

32.Окремі підрозділи, які мають опікуватися питаннями рівності та недискримінації, створено лише в Міністерстві Соціальної Політики, щодо питання гендерної рівності, всі інші центральні органи влади,

так само як і їх регіональні підрозділи не проводять будь-якої системної роботи щодо подолання та запобігання дискримінації. Це на думку авторів звіту в першу чергу спричинено відсутністю в державі єдиної та чіткої антидискримінаційної політики.

ЩОДО СТАНУ ВИКОНАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ, ОТРИМАНИХ В ХОДІ ДРУГОГО ЦИКЛУ

1. Рекомендації 97.18 та інші щодо відхилення будь-яких законів, що обмежують свободу слова для ЛГБТ не були прийняті державою, однак виконані в 2014 та 2015 роках, коли з розгляду Верховної Ради, були зняті законопроекти №8711, № 10290 та №1155.
2. Рекомендації 97.25 та інші, що стосуються прийняття законодавства, яке б явно захищало ЛГБТ від дискримінації не були виконані, жодного разу до проектів андискримінаційного закону не було включено ознак сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність¹³. В листопаді 2015 року ознаки сексуальна орієнтація та гендерна рівність були включені до переліку ознак у Кодексі Законів про Працю в Україні. Однак в проекті нового Трудового Кодексу ці ознаки знову відсутні.
3. Рекомендація 97.26 та інші щодо прийняття антидискримінаційного закону – виконані. Питанням залишається гармонізація системи національного права для ефективної роботи та відповідно практичне впровадження закону. Адже вважати досягненням лише існування закону на папері не достатньо; крім іншого, закон визначає обов'язки органів державної влади та місцевого самоврядування з запобігання та протидії дискримінації та створею простір для розробки та запровадження позитивних дій, чого бракує за період 2012-2017 років.
4. Рекомендація 97.38 та інші щодо створення та роботи інституційного механізму з запобігання расової дискримінації не були виконані, навіть на рівні будь-яких ініціатив чи обговорень.
5. Рекомендація 97.57 та інші щодо чіткого закріплення ознаки сексуальна орієнтація в антидискримінаційному законі не були виконані.
6. Рекомендація 97.58 та інші щодо програм спрямованих на попередження та боротьбу з расизмом та іншими формами дискримінації не були виконані.
7. Рекомендація 97.105 та інші щодо активізації розслідувані злочинів на ґрунті ненависті не були виконані. Незважаючи на те, що в 2013 році Україна нарешті підписала меморандум про співробітництво із БДІПЛ/ОБСЕ який передбачає навчання правоохоронних органів щодо запобігання та протидії злочинам на ґрунті ненависті, таке навчання не було розпочато. Єдиним досягненням можна вважати внесення до курсу підготовки нової патрульної служби дисципліни «толерантність та не дискримінація», яка також включає в себе розділ запобігання злочинам на ґрунті ненависті.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- 1.1 Внести зміни до цивільного та адміністративного Кодексів передбачивши покарання за дискримінації та простий й прозорий механізм відшкодування жертвам дискримінації.
- 1.2 Додати ознаки «сексуальна орієнтація» та «гендерна ідентичність» до експліцитно цитованого переліку ознак в ст.1 ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»;
- 1.3 Розробити алгоритм збору даних щодо злочинів на ґрунті ненависті, забезпечити відповідність між Протоколом прийняття заяви про кримінальне правопорушення і внесенням відомостей в ЄРДР , а також налагодити механізм оприлюднення даних щодо результатів розслідування таких справ
- 1.4 Розробити та затвердити положення про співпрацю між міліцією та прокуратурою в справах про злочини на ґрунті ненависті.

1.5 Внести зміни до Кримінального кодексу України з метою забезпечення покарання за злочини скоєні з мотивів гомофобії, а саме – до ст. 67, п. 2 ст. 115, п. 14 ст. 121, п. 2 ст. 122, п. 2 ст. 126, п. 2 ст. 127, п. 2 ст. 129, ст. 293;

1.6 Переглянути правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань з метою забезпечення розумного пристосування для представників релігійних спільнот, які такого пристосування потребують;

1.7 Забезпечити виконання заходів в рамках Національної Стратегії з прав людини та Плану дій до неї, в тому числі і за рахунок виділення бюджетних коштів на реалізації заходів в рамках Блоку 18 Плану Дій.

1.8 Вдосконалити Порядок проведення органами виконавчої влади антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів (затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 61).

1.9 Видалити із законодавства України всі дискримінаційні норми, які забороняють доступ до репродуктивних прав та / або прав на адопцію для ЛБТІ-жінок.

1.10 Прийняти законодавство, що забезпечує партнерство на загальних підставах для всіх громадян незалежно від будь-яких характеристик, в тому числі сексуальної орієнтації та / або гендерної ідентичності, з рівними батьківськими правами.

1.11 Включити терміни «гендер» і «сексуальна орієнтація» в український закон про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

1.12 Заснувати ЛБТІ-інклюзивні притулки для жінок, які зазнали насильства.

¹ Сьогодні дискримінацію забороняють: Конституція (гарантія рівності громадян за певним переліком ознак, який не збігається з антидискримінаційним законом); Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів», а окремих сферах – Закон України «Про рекламу», Закон України «Про зайнятість населення», Кодекс законів про працю, інші. Також розрізнення у поводженні заборонені Кримінальним Кодексом України.

² <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

³ Повний текст статті 161 ККУ:

Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками

- Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками - караються штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.
- Ті самі дії, поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою, – караються штрафом від тисячі до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.
- Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які були вчинені організованою групою осіб або спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років. {Стаття 161 в редакції Закону № 1707-VI від 05.11.2009; із змінами, внесеними згідно із Законом № 1519-VII від 18.06.2014}

⁴ Дивись відповідне обґрунтування ЄСПЛ у справі Даніленков та інші проти РФ, аналіз українською мовою за посиланням <http://noborders.org.ua/docs/analytika/danilenkov-and-others-v-russia-daniljenkov-ta-inshi-proti-rosiji-6733601-rishennya-vid-30-lypnya-2009r/>

⁵ Більше тым http://insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2017/01/guide_discrimination.pdf

⁶ Більше тым <http://noborders.org.ua/politsiya-rozgdila-79-zlochiv-na-grunti-nenavisti-2/>

⁷ Навчальну програму розроблено та проведено тренерами Проекту «Без Кордонів» ГО Центр «Соціальна Дія»

⁸ Курс було розроблено експертами Української Гельсінської спілки з прав людини

⁹ Більше про кампанію тым <http://www.discrimi.net>

¹⁰ Про роботу Коаліції тым <http://www.antidi.org.ua/ua/>

¹¹ Єдиною реакцією на загострення питання порушення прав національних меншин стало створення в 2014 р. посади Урядового Уповноваженого з питань етнічної політики. За своїми власними оцінками, в травні 2015 р., Урядовий Уповноважений не мав мандату та належного апарату для системної роботи. За оцінками громадянського суспільства, навіть з обмеженим ресурсом, який був у Уповноваженого, можна було би зробити значно більше за майже рік на цій посаді. Однак замість того, аби консолідувати зусилля експертів, наприклад, для завершення роботи над державною етнічною політикою, чи працювати разом із депутатами та громадським суспільством над просуванням законопроектів про корінні народи або змін до закону про національні меншини, чи спроб побудувати ефективну взаємодію між центральними органами державної влади тощо, Урядовий Уповноважений витратив свій час на перебування в зоні АТО з мобільним шпиталем, що не мало безпосереднього відношення до його посади та мандату, на гучні та часто неоднозначні заяви щодо «істинного характеру» міжнаціональних проблем в Україні. В травні 2015 року ця посада була скасована.

¹² Про затвердження плану дій до національної стратегії з прав людини та відповідно сам План дій <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>

¹³ Дивись заяву КПД з цього приводу за посиланням <http://antidi.org.ua/ua/activity/application/280-zvernennya-kpd-shchodo-zakonoprojektu-4581> та іншу заяву з приводу загального розвитку антидискримінаційного законодавства у 2014 році та його недоліки <http://antidi.org.ua/ua/activity/application/292-na-shlyakhu-do-zmin-povilnyu-ale-vazhlyvyi-rozvytok-antydyskryminatsiyoho-zakonodavstva-v-ukrayini>

УКРАЇНА

ДОПОВІДЬ, ПРЕДСТАВЛЕНА В РАМКАХ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

ПРАВА ДИТИНИ В УКРАЇНІ

КОАЛІЦІЯ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, ЯКА ПОДАЄ ДОПОВІДЬ:
КОАЛІЦІЯ НУО «ПРАВА ДИТИНИ В УКРАЇНІ»*

Асоціація молодих професіоналів «Клас»;
Благодійний фонд «Рокада»;
Благодійна організація «Благодійний фонд «Право на захист»;
Жіночий консорціум України;
Всеукраїнська фундація «Захист Прав Дітей»;
Громадська організація «MART»;
Громадський рух «Віра, Надія, Любов»;
Данська Рада з питань біженців;
Екологічна громадська організація «Флора»;
Міжнародний благодійний фонд «СНІД Фонд Схід-Захід»
Партнерство «Кожній дитині»;
Правозахисний центр «Поступ» / Восток СОС;
Сумська громадська організація «Калинове гроно»;
Сумська обласна громадська організація «Центр громадських ініціатив «Інтелект Сумщини»;
Харківська обласна фундація «Громадська Альтернатива»;
Харківський інститут соціальних досліджень;
Центр інформації про права людини;
Save the Children International.

Контактна особа: **Марія Ясеновська**

Харківська обласна фундація «Громадська Альтернатива».

61103, м. Харків, пр. Науки 72/48, тел.+38(050)4023456,

public.alternative@gmail.com, crc.ngo.ukraine@gmail.com

** Коаліція була створена у 2012 році для сприяння дотриманню прав дитини та спостереженням за ефективною реалізацією Заключних спостережень та рекомендацій, наданих Комітетом ООН з прав дитини.*

Завдання Коаліції:

- Сприяти дотриманню прав дитини в Україні.
- Відслідковувати та сприяти реалізації рекомендацій Комітету ООН з прав дитини щодо виконання Конвенції ООН про права дитини.
- Обмінюватись найкращими практиками в сфері забезпечення прав дитини.

РІВЕНЬ ВИКОНАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЗА ПРОЦЕДУРОЮ УПО У СФЕРІ ПРАВ ДИТИНИ

1. Серед принаймні частково виконаних рекомендацій – введення чіткого визначення дитячої порнографії; вивчення можливостей розширення заходів із протидії дискримінації щодо дітей; інтенсифікація зусиль з попередження насильства щодо дітей; розгляд можливостей просування непов'язаних із позбавленням волі видів покарань; забезпечення можливостей для отримання свідоцтва про народження і громадянства.

2. Інші рекомендації виконано не було.

ЗАКОНОДАВСТВО

3. Суттєві зміни в національному законодавстві з питань захисту прав дитини розпочалися з 2014 року та були насамперед обумовлені:

- необхідністю поступового приведення законодавства до норм законодавства Європейського союзу;
- окупацією частини території України та проведення антитерористичної операції на території частини Донецької та Луганської областей.

4. Комплексного перегляду законодавства запроваджено не було, так як і комплексного закону, який би враховував положення Конвенції та Факультативних протоколів до неї у повному обсязі. Єдиним комплексним законом залишається Закон України «Про охорону дитинства», однак його не можна вважати таким, що повністю відображає стандарти прав дитини.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЛАН ДІЙ ТА НЕЗАЛЕЖНИЙ МОНІТОРИНГ

5. Прийнятий у 2009 році Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини в Україні одразу стикнувся з проблемою його впровадження – виділення необхідного фінансування та неузгодження діяльності відповідальних за реалізацію міністерств. План заходів на виконання Національного плану дій затверджується Кабінетом Міністрів України із запізненням у пів року й більше.

6. Під час планування плану заходів не враховуються всі завдання та цілі, які містить документ, зокрема у 2013 році жодного заходу не було передбачено для реалізації цілі захист прав дитини з інвалідністю. У останній рік дії плану до обставин, що ускладнюють його виконання додалась децентралізація.

ВИЖИВАННЯ ТА РОЗВИТОК

7. На сьогодні державою не розроблено механізму евакуації населення з зони бойових дій. У зв'язку із загрозою для життя і здоров'я частина дітей (близько 150 тисяч дітей) разом з батьками змушена була самостійно виїхати в інші області України, інша частина – більше 500 тисяч дітей продовжує

проживати на території, яка не контролюється органами влади України. Зафіксовані факти загибелі та поранення дітей, які намагались покинути небезпечну територію; перешкоджання в евакуації дітей, які знаходяться під опікою держави.

8. У населених пунктах на лінії зіткнення у Донецькій області живуть близько 22 тисяч, а в Луганській – близько 25,5 тисяч дітей у віці до 17 років, із них 7.5 тисяч дошкільного віку. Залишається актуальною проблема запобігання загибелі та поранень дітей внаслідок виявлення вибухонебезпечних предметів та несанкціонованого поводження з ними. Актуальними також є питання щодо отримання документів, медичної допомоги, освіти, а також проблема насильства над дітьми в неблагополучних сім'ях. Внаслідок здійснення обстрілів місцевості суттєвих руйнувань зазнають об'єкти сфери освіти та охорони здоров'я. Залишилась нез'ясованою подальша доля 21 неповнолітнього, які тримались в установах Державної пенітенціарної служби України Донецької та Луганської областей. Мали місце випадки незаконного переміщення дітей, які знаходяться на забезпеченні України, на територію Росії.¹

9. Положення Кримінального кодексу України не виділяють окремо категорію злочинів проти дитини, а тим більше не містять окремих складів злочинів щодо дітей у збройних конфліктах. Статистичні дані чинної звітності про кримінальні правопорушення не дозволяють визначити скільки саме дітей стали жертвами цих злочинів.²

НЕДИСКРИМІНАЦІЯ

10. 06.09.2012 було прийнято комплексний антидискримінаційний закон³. Діти розглядаються лише у загальному контексті потенційних жертв дискримінації.

НАЙКРАЦІ ІНТЕРЕСИ ДИТИНИ

11. Були внесені зміни до Сімейного кодексу України⁴, в Закон України «Про охорону дитинства»⁵ щодо патронатних сімей, на законодавчому рівні встановлено поняття наставництва⁶ та закріплені базові умови договору, на підставі якого буде здійснюватися наставництво. Внесено поняття «забезпечення найкращих інтересів дитини», «дитина, яка перебуває в складних життєвих обставинах», «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Посилено можливості отримати правовий захист з боку держави зокрема коли законні представники цього не роблять⁷. Законодавчо покращено роботу органів і служб у справах дітей⁸, хоча не запроваджено механізму впровадження змін.

12. Найбільш уразливою категорією дітей є діти, позбавлені батьківського піклування. За заявами батьків в інтернатних закладах перебуває більше 97 тисяч таких дітей, вони знаходяться у гіршій ситуації у порівнянні із дітьми-сиротами.

¹ Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройного конфлікту на сході України: наукове видання / О.А.Біда, А.Б.Блага, О.А.Мартиненко, П.І.Пархоменко, М.Г.Статкевич, С.В.Тарабанова; за заг. ред. А.П.Буценка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – К., КИТ, 2016. – 82 с.

² Там же

³ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

⁴ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

⁵ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

⁶ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>

⁷ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

⁸ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>

РЕЄСТРАЦІЯ НАРОДЖЕНЬ

13. Основна маса дітей, які не є зареєстрованими у встановленому законом порядку, перебувають в соціально складних та неблагополучних сім'ях. В першу чергу це стосується ромських сімей та сімей, члени яких без громадянства. Держава створює цілу низку бюрократичних перепон, які в свою чергу переростають у судову тяганину, що перешкоджає отриманню ефективного та швидкого захисту права дитини на реєстрацію народження. Штраф за неспроможність зареєструвати дитину не є дієвим механізмом. Роми, які не мають ідентифікуючих документів, по досягненні шістнадцяти років, не можуть отримати свідоцтво про народження, тому що немає паспорта, а паспорт отримати неможливо, так як відсутнє свідоцтво про народження.⁹

14. Велику перепону в реєстрації актів громадянського стану, зокрема народжень, з 2014 року зумовило проведення АТО на сході України та анексія АР Крим. З початку 2016 року встановлення факту народження та смерті особи на тимчасово окупованій території розглядаються невідкладно з моменту надходження заяви до суду та виконуються негайно¹⁰. Це покращило ситуацію з реєстрацією народження, але, враховуючи розмір судового збору, не вирішує проблему.

ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ

15. Затверджено новий Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення¹¹, який вдосконалює механізм отримання звернень координуючим органом. Разом з тим, основною проблемою залишається реагування на випадки жорстокого поводження та профілактична робота. Так, наприклад, у випадках виявлення жорстокого поводження з дитиною школою, відповідальність перекладається на персонал закладу, при цьому не враховується профілактична діяльність, що проводилася школою. В результаті немає зацікавленості ані фіксувати випадки жорстокого поводження, ані передавати цю інформацію координуючому органу. Залишається мало помітною проблема булінгу через те, що не всі випадки жорстокого поводження фіксуються. Більше уваги стало приділятися проблемі насильства щодо дітей у школах з боку ЗМІ, створюються ініціативні групи батьків одним із завдань, яких боротьба з насильством у школах (найчисленніша група «Батьки SOS», яка охоплює понад 21,5 тис. батьків).

16. Моніторинг дотримання прав дитини в інтернатах, в т.ч. для дітей з інвалідністю, виявив проблему примусових абортів у дівчат-вихованців. Дітей з інвалідністю в деяких інтернатах тримають прив'язаними до інвалідних візків. Зафіксовано використання седативних та психоактивних ліків у якості хімічного засобу для обмеження пересування, з метою покарання, контролю та керування їхньої поведінки.¹²

17. Зафіксовано насильство і жорстоке поводження щодо неповнолітніх при затриманні¹³. Поширеним є фізичне насильство під час дізнання з метою отримання свідчень. Найчастіше воно носить характер тортур, побоїв та обмеження доступу кисню. Розповсюджений психологічний тиск на затриманих, приниження і погрози; такі методи отримання свідчень є правилом.

⁹ За інформацією Благодійного фонду «Розвиток» (м. Мукачево)

¹⁰ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/990-19/paran2#n2>

¹¹ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1105-14>

¹² Disability Rights International: *Немає шляху до дому. Експлуатація та насильство над дітьми в сиротинцях України.* – Україна, 2015. <http://www.driadvocacy.org/media-gallery/our-reports-publications/>

¹³ За матеріалами дослідження Каткування та жорстоке поводження з дітьми в Україні. / За заг. ред. Захарова Є. Ю. — Харків: Права людини, 2013. — 244 с.

18. У виховних колоніях для неповнолітніх, адміністрація і персонал закладів практикують самоусування від виконання своїх обов'язків з підтримання безпеки співіснування вихованців, перекладаючи свої функції на частину засуджених осіб.¹⁴ У 2015 році, 14-річного хлопця згвалтували шваброю двоє співкамерників у Житомирському СІЗО №8.¹⁵

СІМЕЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ДОГЛЯД

19. Посилено увагу органів соціального захисту та органів у справах дітей до сімей, в яких є підозра у неналежному дотриманні прав дитини. Встановлені строки та процедура повідомлення відповідних органів при виявленні такої родини. Діти, що переміщуються з зони АТО без супроводу законних опікунів підлягають посиленому догляду та відповідні органи надають статус сироти або дитини, що позбавлена батьківського піклування.¹⁶

20. Для дітей, які потрапили в складні життєві обставини і тимчасово не можуть проживати зі своїми батьками, запроваджена послуга сімейного патронату – професійної комплексної послуги, що передбачає тимчасовий догляд, виховання та реабілітацію дитини у сім'ї патронатного вихователя та одночасне надання фахівцями соціальної сфери інтенсивних підтримуючих послуг сім'ї дитини для відновлення її здорового функціонування та здатності виховувати дитину. Термін перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя не має перевищувати 3 місяці, в окремих випадках – 6. Встановлення патронату над дитиною відбувається за рішенням органу опіки та піклування.¹⁷ Починаючи з 2017 року вводиться державна субвенція місцевим органам виконавчої влади на розвиток послуг патронату над дітьми.¹⁸

21. Законодавчо введено поняття «наставництво», яке має на меті надання дитині, що проживає у закладі для дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, допомоги у наданні доступної інформації про її права та обов'язки, допомогу у визначенні та розвитку здібностей, реалізації її інтересів у професійному самовизначенні, формуванні у дитини практичних навичок, спрямованих на адаптацію її до самостійного життя, зокрема, тощо. Укладання договору про наставництво передбачає згоду дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити, а також письмова згода її батьків, інших законних представників.¹⁹

22. В 2016 році активізувалася публічна дискусія щодо прискорення деінституалізації. Розпорядженням Президента України²⁰ створено робочу групу з цього питання за участю представників профільних міністерств та громадськості. В той же час спостерігається тенденція реорганізації шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у спеціальні школи-інтернати для дітей із вадами психічного розвитку, спортивні школи-інтернати, інтернати для обдарованих дітей, що гальмує процес деінституалізації.²¹

¹⁴ Дотримання прав неповнолітніх, які перебувають у виховних колоніях Державної пенітенціарної служби України: Спеціальна доповідь з питань реалізації національного пре-вентивного механізму / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: офіційне видання. – К., 2014. – 120 с. – <http://khisr.kharkov.ua/files/docs/1419178922.pdf>

¹⁵ Співкамерникам 14-річного хлопця, якого згвалтували у Житомирському СІЗО, оголосили про підозру. Житомир.INFO: – http://www.zhitomir.info/news_150115.html

¹⁶ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>

¹⁷ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

¹⁸ Зміни до Бюджетного Кодексу України <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1794-viii>

¹⁹ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>

²⁰ <http://www.president.gov.ua/documents/8182015-rp-19687>

²¹ Котляр Алла Інтернати і спеціалісти соціальної роботи: війна світоглядів? – <http://gazeta.dt.ua/socium/internati-i-specialisti-socialnoyi-roboti-viyana-svitoglyadiv-.html>

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

23. Показники рівня охоплення щепленнями знижуються з часом, до третьої дози щеплення показники знижуються майже до третини дітей відповідного віку.

24. За даними громадськості загальний рівень грудного вигодовування не відповідає рекомендованому рівню – 19,7% дітей у віці до 6 місяців перебувають на виключному грудному вигодовуванні, 51,6% дітей цього віку перебувають переважно на грудному вигодовуванні.²²

25. У 68% шкіл не мають лікаря, в 33% – медичної сестри; у сільських школах у 85% немає лікарів, у 59% – медсестер²³.

26. Проблемою залишається недостатня бюджетна забезпеченість медичної сфери. Особливо це стосується лікування рідкісних дитячих хвороб. Недостатнім є забезпечення ліками та нерегулярність їх поставки, відсутність трансплантаційних методів лікування, стабільного реабілітаційного етапу лікування онкохворих дітей, умов для надання спеціальної паліативної допомоги.²⁴

27. В Україні є успішні пілотні проекти впровадження катамнезу та послуг раннього втручання. Разом з тим, ці проекти не знайшли підтримку у впровадженні їх на національному рівні. Залишається проблема паліативної допомоги дітям та центри підтримки родин, які самостійно опікуються важкохворими дітьми.

ДІТИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

28. Залишається проблема вчасного виявлення інвалідності, та своєчасного надання медичних, соціальних послуг дітям.

29. Відсутність комплексної системи запровадження та надання послуги раннього втручання. Попри існуючі позитивні моменти: наявної пілотної практики в десяти областях щодо запровадження послуг раннього втручання, підписаним меморандумом про розуміння відповідних міністерств (Міністерства освіти і науки, Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я) та національними та міжнародними інституціями наприкінці березня 2017 р., нормативно-правових актів^{25 26}, існує ціла низка бар'єрів, які заважають становленню системи раннього втручання в Україні. Зокрема, недосконала законодавчо-нормативна; відсутність єдиного бачення, понятійного апарату та цілісної стратегії раннього втручання на рівні держави; недостатня підготовка фахівців та державних службовців у галузі раннього втручання; комплексної системи міжгалузевої координації та взаємодії; відсутність мультидисциплінарних команд, недостатня інформованість батьків та їх залучення до процесу становлення раннього втручання; брак фінансування тощо. Послуги раннього втручання надаються переважно у рамках діючих проектів за фінансування іноземних донорів.

29. Законодавчо підвищено рівень державної допомоги особам, що доглядають за людьми з інвалідністю та ведеться робота з розробки програми для дітей з інвалідністю. Але досі у законодавстві

²²Україна. Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств, 2012 / Держ. служба статистики У45 України [та ін.] – К.: К.І.С., 2013

²³ Стан та чинники здоров'я українських підлітків : моногр. / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, О.П. Артюх та ін. ; наук. ред. О.М. Балакірева. – К. : ЮНІСЕФ, Укр. ін.-т соц. дослідж. ім. О. Яременка ; К.І.С., 2011. – 172 с.

²⁴За даними дослідження ВГО «Спільна мета» <http://commongoal.org.ua/?p=145>

²⁵ <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>

²⁶ <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>

не реалізовані норми щодо обов'язкового облаштування безбар'єрного пространства на усіх рівнях навчальних закладів шкільної та позашкільної освіти для дітей з інвалідністю. Не встановлена відповідальність за незабезпечення безбар'єрного простору.

30. Передбачено, що діти з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних і інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів, забезпечуються безоплатним гарячим харчуванням. Вводиться посада асистента вчителя інклюзивних класів загальноосвітніх навчальних закладів.²⁷ Закріплено можливість створення інклюзивних груп для навчання дітей з інвалідністю у системі дошкільної освіти.²⁸ Однак ця норма не є обов'язковою.

31. Для дітей з інвалідністю працюють близько 2 тисяч дошкільних навчальних закладів компенсуючого (санаторні, спеціальні) та комбінованого типу, де разом із здобуттям дошкільної освіти діти отримують корекційно-реабілітаційну допомогу. У сільській місцевості охоплення дітей з інвалідністю дошкільною освітою знаходиться на неналежному рівні через майже повну відсутність дошкільних груп спеціального призначення²⁹. Лише 11% шкіл України частково пристосовані для навчання школярів з інвалідністю. Ще менше навчальних приміщень відповідають нормам безпеки і вільного пересування.³⁰

32. Розпочато підготовку вчителів у ВНЗ та забезпечити системну консультативно-роз'яснювальну роботу серед освітян, батьків та громадськості щодо забезпечення права на освіту дітей з інвалідністю.³¹

33. Заходи щодо захисту прав дітей з інвалідністю в Національному плані дій на виконання Конвенції ООН про права дитини впроваджуються несистемно, у 2014 році таких заходів взагалі не було передбачено.

СПОЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ, АЛКОГОЛЮ, ТЮТЮНУ ТА ІНШИХ ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН

34. Загальна кількість підлітків груп ризику оцінюється у 129 000 осіб віком від 10 до 19 років включно. Кумулятивна кількість підлітків з груп СІН, РКС і ЧСЧ становить 991 особу на 100 тис. підліткового населення. Результати оцінки чисельності дітей та молоді груп ризику демонструють збільшення кількості підлітків-СІН, зокрема хлопців, які залучені до вживання ін'єкційних наркотиків.³²

35. Відповідно до результатів опитування 2015 р. проведеного в Україні в 449 навчальних закладах серед 7333 учнів/студентів віком 15-17 років: більше половини дітей повідомляють про наявність досвіду куріння – 52,3%; про випадки куріння протягом останніх 30 днів повідомили 19,1% опитаних; щоденно курять 12,2% опитаних. Кожний п'ятий респондент вважає, що має безперешкодний доступ до цигарок.³³

36. В середньому 83,4% опитаних уживали будь-які алкогольні напої хоча б один раз протягом життя: серед 15-річних – 78,5%, 16-річних – 85%, серед 17-річних – 84,6%. Більше третини учнів повідомили про

²⁷<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

²⁸<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>

²⁹<http://mlsp.kmu.gov.ua/document/156474/st.doc>

³⁰ Дослідження стану інклюзивної освіти в Україні, <http://timo.com.ua/node/10040>

³¹<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1034729-13>

³² ПІДЛІТКИ ГРУП РИЗИКУ: Оцінки і динаміка (2016) – https://www.unicef.org/ukraine/ukr/pidlitki_grup_riziku.pdf

³³ Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні : За результатами дослідження 2015 року в рамках міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних

те, що їм «легко» або «дуже легко» придбати алкогольні напої. У найлегшому доступі є слабоалкогольні напої (про що повідомили в середньому 59,5% учнів), а також пиво (51,5%).³⁴

37. 11,3% учнів 15–17 років мають досвід уживання будь-яких наркотичних речовин (15,4% хлопців і 7,9% дівчат). Хоча б один раз у житті марихуану або гашиш пробували 10,6% опитаних (серед хлопців – 14,5%, серед дівчат – 7%). Рівень поширеності вживання наркотиків ін'єкційним шляхом, який становить 0,6% (серед юнаків – 0,9%, серед дівчат – 0,3%). Без призначення лікаря коли-небудь уживали транквілізатори чи седативні препарати 1,8% учнів. Галюциногенні гриби вживали 1,4% респондентів. Частка учнів 15–17 років, які повідомили про вживання анаболічних стероїдів, становить 1,2% (серед хлопців – 1,6% та серед дівчат – 0,6%). Спроби вживання екстракту опію в середньому стаються в наймолодшому віці – 12,1 року. Уживання марихуани має найвищий показник поширеності, але перші спроби відбуваються у старшому віці – у середньому в 14,6 року. 12,1% усіх респондентів відповіли, що їм легко дістати марихуану або гашиш (коноплю).³⁵

ВІЛ/СНІД

38. Кількість дітей, які перебувають під медичним наглядом станом на 01.01.2015 р.: 3036 осіб, із них – 809 хворі на СНІД. 6 702 осіб – діти з діагнозом ВІЛ-інфекції в стадії підтвердження.³⁶ Станом на 01.12.2016 АРВ терапію отримують 2874 дітей.³⁷ Проблематичним залишається питання досягнення рівня передачі ВІЛ від матері до дитини 2%³⁸.

39. За даними опитування 2015 р., серед підлітків-СІН віком 15–19 років поширеність ВІЛ становить 2,7%, серед підлітків-ЧСЧ віком 14–19 років – 3,1%. Серед підлітків вулиці (за даними 2014 р.) рівень поширеності ВІЛ-інфекції суттєво відрізняється за містами та зростає з віком. Наприклад, у м. Одесі поширеність ВІЛ серед 14-19-річних підлітків вулиці склала 11%. Оціночні показники поширеності ВІЛ серед усіх груп ПГР становлять, як мінімум, 1,9%.³⁹

40. В 2013 р. затверджено Загальнодержавну цільову соціальну програму протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 р.р. Однак, проекти з профілактики ВІЛ серед дітей вулиці починаючи з 2015 року не підтримуються ні державним фондом ні місцевими бюджетами. Коштів на інформаційні кампанії держава не виділяє.

ОСВІТА, ДОЗВІЛЛЯ, КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ

41. Передбачено державну цільову підтримку для дітей, чії батьки загинули в районі проведення АТО, під час масових акцій громадянського протесту, а також дітям ВПО до закінчення ними навчальних закладів у процесі здобуття професійно-технічної освіти в державних та комунальних навчальних закладах.⁴⁰

речовин – ESPAD» / О. М. Балакірева (кер. авт. кол.), Т. В. Бондар, Ю. Ю. Приймак, Д. М. Павлова, О. В. Василенко, О. Т. Сакович, С. З. Сальніков, С. В. Судяк, Ю. Б. Юдін, Н. С. Нахабич. – К.: Поліграфічний центр «Фоліант», 2015. – 200 с. <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/ESPAD-ForWEB.pdf>

³⁴ Там же

³⁵ Там же

³⁶ За даними Центру громадського здоров'я МОЗ: Таблиця 20. Облік дітей, народжених ВІЛ-інфікованими жінками, у закладах охорони здоров'я, що здійснюють медичний нагляд за ВІЛ-інфікованими особами, в 2014 році – <https://goo.gl/HYJQA1>

³⁷ За даними Центру громадського здоров'я МОЗ: Звіт про надання антиретровірусної терапії ВІЛ-інфікованим особам в Україні (МОЗ, НАМН та ДПМС) – http://ucdc.gov.ua/pages/diseases/hiv_aids/statistics/art

³⁸ За даними фонду АнтіСНІД <http://www.antiids.org/ru/hiv-aids/ukraine/1421/11411>

³⁹ Підліткі груп ризику: Оцінки і динаміка (2016) – https://www.unicef.org/ukraine/ukr/pidlitki_grup_riziku.pdf

⁴⁰ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

42. На кінець листопада 2014 року із зони АТО було евакуйовано 3 вищих навчальних заклади III-IV рівнів акредитації та 2 заклади I-II рівнів акредитації. 187 навчальних закладів є частково чи повністю зруйнованими. Тільки в західній частині Донецької області знищено понад 150 шкіл. Доступ до освіти ускладнено через недосконалість систему перетину кордону з неконтрольованою зоною АТО. На тимчасово непідконтрольній території Донецької області знаходиться 490 загальноосвітніх шкіл різних типів, в Луганській – 363 заклади. На непідконтрольній території навчання ведеться за російськими підручниками, програмами, переведено оцінювання на «п'ятибальну систему». Діти отримують атестати та свідоцтва зразка Луганської та Донецької республіки.⁴¹

43. Батьки змушені додатково сплачувати внески для забезпечення поточних витрат шкіл. За останні три роки благодійна допомога на поточні витрати, більшу частину якої складають кошти батьків, становила близько 1 млрд. грн. (більше 50 млн дол.). В той же час, дана сума не враховує побори з батьків на ремонт загальноосвітніх навчальних закладів, та інші потреби.⁴²

ДІТИ-БІЖЕНЦІ ТА ДІТИ, ЯКІ ШУКАЮТЬ ЗАХИСТ В УКРАЇНІ

44. Надання дітям офіційно визнаних біженців відповідного похідного статусу біженця не гарантується законом⁴³. Таке положення міститься в підзаконному нормативно-правовому акті⁴⁴, що зменшує гарантії на виконання норми.

45. Постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 року № 832 внісено зміни до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини. Ухвалення Порядку не вирішує питання з дітьми без супроводу, що не мають статусу біженця або особи, що потребує додаткового захисту: шукачі притулку не можуть отримати статус дитини, позбавленої батьківського піклування. Не вирішене питання: чи будуть визнані дітьми, позбавленими батьківського піклування, ті діти, батьки яких залишилися в країні походження і місце проживання / перебування батьків / законних представників таких дітей встановлено.

46. Не було забезпечено створення належних умов проживання, виховання, інтеграції та соціальної допомоги дітям-біженцям, дітям, яких визнано особами, які потребують додаткового захисту, дітям, розлученим із сім'єю.

47. Державна міграційна служба часто ігнорує виконання покладеного на неї обов'язку надання перекладача для дитини, розлученої із сім'єю.

48. Затверджено Наказ «Про здійснення обстеження для встановлення віку дитини, яка залишилась без піклування батьків та потребує соціального захисту». Проте, було зафіксовані недотримання, закріплені Наказом процедур, зокрема, на оцінку віку направлялись всі без виключення діти, які шукають захисту в Україні, також зафіксовано випадки, коли психологічна оцінка віку проводилась без урахування культурних особливостей дитини та без урахування інформації про країну її походження; випадки, коли проводилась тільки фізіологічна оцінка віку, незважаючи на те, що фізіологічна оцінка віку є останнім з трьох етапів оцінки віку і не є обов'язковою. Мали місце випадки, коли діти, розлучені з сім'єю перебували в місцях позбавлення волі; існує проблема реєстрації народжень і видачі свідоцтв про народження дітям шукачів притулку, які народилися на території України. Не вирішено питання

⁴¹ За матеріалами щорічної доповіді «Права людини в Україні 2014», УГСПЛ http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398061007#_ftn2

⁴² https://dostup.pravda.com.ua/request/faktichni_vidatki_po_ktkv_070201?nocache=incoming-29178#incoming-29178

⁴³ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

⁴⁴ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1146-11>

реєстрації новонароджених дітей шукачів притулку. Суть проблеми в тому, що довідка Міграційної служби (часто – єдиний офіційний документ батьків – шукачів притулку) не є паспортним документом.

СЕКСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ ТА НАСИЛЬСТВО. ТОРГІВЛЯ ДІТЬМИ

49. Проблема сексуальної експлуатації дітей в Україні існує.⁴⁵ Кожна 6–7 працівниця секс бізнесу в Україні — неповнолітня.⁵⁰ Відсутня інформація про кількість дітей, які потерпіли від сексуального насильства. Національне законодавство не приведено у відповідність до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, що була ратифікована 20.06.2012⁵¹. Відсутня підтримка дитини, яка потерпіла від сексуального насильства у процесі кримінального впровадження, відповідальні органи не мають механізму взаємодії, що призводить до великої кількості опитувань та допиту дитини в процесі кримінального впровадження. Проблемою залишається відсутність спеціально підготовлених фахівців: ювенальних слідчих, психологів, тощо. Відсутність механізмів захисту дитини в процесі кримінального впровадження призводить до того, що діти та їх законні представники не повідомляють про злочини.^{52 53}

50. Посилено контроль за дітьми, що всиновлені та вивезені за межі України та за особою потенційного усиновлювача.⁵⁴ Виїзд з України дітей–сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 16-річного віку, попередньо повинен бути погоджений із службою у справах дітей. Щодо виїзду дітей-сиріт за кордон на відпочинок та оздоровлення – погодження списків груп і надання згоди на їх виїзд за кордон на відпочинок та оздоровлення здійснюється Міністерством соціальної політики.⁵⁵

51. Розроблено та затверджено створення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми⁵⁶. У Закон України «Про протидію торгівлі людьми»⁵⁷ додано розділ «Протидія торгівлі дітьми». Передбачено фінансування заходів та завдань Державної соціально програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року.

52. До обов'язків уповноважених підрозділів органів внутрішніх справ додано – виявляти осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту.⁵⁸

⁴⁵ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51366

⁴⁶ Телеканал «Рівне1» / <http://rivne1.tv/Info/?id=17965>

⁴⁷ Комсомольская правда в Украине / <http://kp.ua/daily/071211/314508/>

⁴⁸ Магнолія — ТВ / <http://magnolia-tv.com/text-news/2013-04-12/23282-na-donechchin-m-l-ts-ya-v-dvol-kla-v-droboti-13-r-chnu-prostitutku>

⁴⁹ http://la-strada.org.ua/ucp_mod_library_view_306.html

⁵⁰ Інформаційне агентство «УНІАН» / <http://www.unian.ua/news/497616-v-ukrajini-kojna-shosta-poviya-nepovno-litnya.html>

⁵¹ http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_927

⁵² Дослідження передумов запровадження нової практики допиту опитування дитини, яка постраждала від сексуального насильства. Жіночий консорціум України: 2016. – https://wcu-network.org.ua/ua/Zaxist_prav_dtei/publications/Doslzdzhennja_peredumov_zaprovadzhennja_novoi_praktiki_dopitu_opituvann

⁵³ М.Кулеба, Уповноважений Президента з прав дитини. Стенограма круглого столу на тему: «Захист дітей від сексуального насильства та сексуальної експлуатації» (14.12.2016р.). – http://komsport.rada.gov.ua/documents/round_tab/73544.html

⁵⁴ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF>

⁵⁵ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF>

⁵⁶ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/303-2012-%D0%BF>

⁵⁷ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>

⁵⁸ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>

ДІТИ – З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

53. Законодавчо передбачено процедуру виїзду з непідконтрольних територій дітей та перелік необхідних для виїзду документів.⁵⁹ Не має норми, яка б встановлювала обмеження на право дитини виїжджати з тимчасово окупованої території чи зони ведення АТО без супроводу батьків, або інших законних представників. Проте на практиці, якщо дитина виїжджає у супроводі родичів, необхідним є повний комплект документів, що підтверджують родинні зв'язки дорослого із дитиною. Якщо таких документів немає, дитину у супроводі можуть не випустити з тимчасово окупованої території України. Якщо дитина є дитиною – сиротою, або дитиною, що позбавлена батьківського піклування, та особа, що є її законним опікуном або заклад, у якому перебуває дитина, не має наміру залишати зону проведення АТО – у законодавстві відсутня процедура, за якою така дитина може залишити зону проведення АТО.

54. До дітей – ВПО, що залишили зону АТО без офіційних опікунів, але не мають статус дитини – сироти, або дитини, позбавленої батьківського піклування, застосовуються загальні процедури як до дітей, позбавлених батьківського піклування, за необхідністю надають відповідний статус⁶⁰, однак без урахувань того факту, що родичи, з якими у дитини склались близькі стосунки та які мають бажання взяти таку дитину під опіку у 90% випадків не відповідають вимогам законодавства до сімей, що можуть взяти дитину під опіку або всиновити дитину.

55. Факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік ВПО. Під час проходження процедури взяття на облік дітей з числа ВПО, часто виникають складнощі, які пов'язані з різною практикою застосування існуючих нормативно-правових актів у різних регіонах України.

56. Соціальні виплати особам, зокрема дітям, які зареєстровані на непідконтрольних Україні територіях, здійснюються тільки після їхньої реєстрації у якості ВПО.⁶¹ Ця норма на практиці означає, що мешканцям окупованих територій, жодні соціальні виплати не проводяться допоки люди не стануть на облік, як переселенці.

57. Є складнощі із отримання електронного паспорту для дітей без супровіду, зокрема через те, що процедура сканування пальців потребує присутності одного з законних опікунів.

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ СТОСОВНО ДІТЕЙ ТА МІСЦЯ НЕСВОБОДИ ДЛЯ ДІТЕЙ

58. Ювенальна юстиція (далі ЮЮ) як система в Україні до цього часу не створена. З 2012 року задекларовано розбудову системи кримінальної юстиції, що значно звужує принципи, функції і цілі ювенальної юстиції. Однак й ця концепція не впроваджується. Не ведеться належна інформаційна кампанія щодо роз'яснення як понятійного апарату ЮЮ, так і її завдань та функцій. Орган, який відповідає за адміністрування ЮЮ до цього часу відсутній.

59. Скорочено кількість виховних колоній для утримання дітей у конфлікті із законом. Про створення реабілітаційних, корекційних центрів, в тому числі центрів денного перебування і пробації мова не йде. Діти, котрі не досягли віку кримінальної відповідальності, фактично оминаються чинним законодавством. З 11 шкіл соціальної реабілітації на сьогодні залишається 2. Альтернативних закладів для реабілітації таких дітей не передбачено.

⁵⁹http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=136476&cat_id=135945

⁶⁰<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>

⁶¹ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF>

60. 20 листопада 2012р. набрав чинності новий КПК України⁶², який гуманізує кримінальне судочинство щодо дітей: обмеження термінів досудового утримання; запровадження альтернативних заходів покарання; введення спеціалізації для суддів, прокурорів і слідчих. Однак в ньому міститься низка суттєвих колізій та формальностей.

61. 05.02.2015 року був прийнятий Закон України «Про пробацію»⁶³. Проте відсутні підготовані фахівці та програми підготовки, а також самі пробаційні програми та програми соціально-виховної роботи.

62. Відсутні чіткі алгоритми переведення вихованців до дорослих колоній при досягненні ними повноліття (18 років), неналежною є організація навчання у закладах відбування покарань.

63. Відсутня належна взаємодія служб у справах дітей за місцем первинного обліку вихованців колоній та адміністрацій колоній.

64. Позитивним моментом можна вважати створення Національного превентивного механізму при Уповноваженому ВР України з прав людини, який розповсюджується на заклади для дітей.

ДІТИ З ЧИСЛА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЧИ ТУБІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

65. Розроблено Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року. Однак, комплекс мір щодо запобігання дискримінації та /або соціалізації дітей з числа національних меншин фактично відсутня.

66. Пряма відмова зараховувати ромських дітей до загальноосвітніх та (або) елітних шкіл – відома і загальнопоширена практика в Україні. Результатом є те, що ромські діти навчаються час від часу або постійно в спеціалізованих школах. Лише в Закарпатській області функціонують до 20 повністю сегрегованих ромських шкіл. Близько 50% ромських дітей регулярно не відвідують школу. Відсутні можливості у ромських дітей відвідувати дошкільні заклади.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- Гармонізувати законодавство у відповідність до Конвенції ООН про права дитини та рекомендацій Комітету ООН з прав дитини. Зокрема, законодавство має попереджати милітарізацію дітей та їх залучення до збройних конфліктів, а якщо таке сталося – розглядати дітей, як жертв поза типу їх залучення до конфлікту.
- Ратифікувати Римський Статут.
- Ратифікувати Стамбульську Конвенцію.
- Привести національне законодавство та практику у відповідність Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства.
- Вдосконалити механізм попередження жорстокого та принизливого гідність поведіння щодо дітей в усіх сферах життя дитини
- Повернутися до питання запровадження незалежного інституту Уповноваженого з прав дитини від Верховної Ради

⁶²<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

⁶³<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/160-19>

- Прийняти окремий закон про права дитини, який би мав універсальний характер та надавав би можливість захисту всіх категорій дітей, що знаходяться на території України та/або під її юрисдикцією.

Зокрема це стосується дітей ВПО та тих, хто знаходиться на непідконтрольних територіях. Питання забезпечення прав дитини має базуватися на принципі недискримінації, найкращих інтересів дитини, врахування її думки та забезпечення можливостей для виживання й розвитку.

- Запровадити ювенальну юстицію, забезпечити її роботу на законодавчому рівні. Зокрема, створити систему по роботі із дітьми в контакт з законом на рівні Національної поліції.
- Активізувати процедуру деінституалізації дітей та забезпечити право на виховання у сімейному оточенні.
- Сприяти розвитку інклюзивної освіти, розповсюджуючи її не тільки на дітей з інвалідністю.
- Створити систему катамнезу та запровадити програми раннього втручання в усіх регіонах України.
- Робити аналіз впливу законодавства на дітей при проведенні реформ та прийнятті поточного законодавства, в першу чергу бюджету. Для цього створити окремий аналітичний орган за участю експертів з числа громадських організацій.

УКРАЇНА

ДОПОВІДЬ, ПРЕДСТАВЛЕНА ДО УНІВЕРСАЛЬНОГО
ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

ҐЕНДЕРНА РІВНІСТЬ, ПРАВА ЖІНОК, ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ

28 сесія Ради з прав людини ООН з Універсального періодичного огляду
(ТРЕТІЙ ЦИКЛ)

КОАЛІЦІЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ:

Громадська організація «Ла Страда-Україна»
Інформаційно-консультаційний жіночий центр
Міжнародна громадська організація «Школа Рівних Можливостей»
Всеукраїнська громадська організація «Центр «Розвиток демократії»
Центр соціальних і гендерних досліджень
ГО Інсайт
Національна Рада жінок України

Доповідь підготовлена коаліцією громадських організацій, які мають багаторічний досвід діяльності на національному та міжнародному рівнях у сфері прав людини, просування гендерної рівності, захисту прав жінок та дітей, запобігання гендерно зумовленому, в тому числі насильству в сім'ї, а також досвід здійснення моніторингу державної політики у зазначених звітом темах. Організації, що підготували доповідь, співпрацюють між собою та з іншими організаціями громадянського суспільства, є членами міжнародних та національних мереж таких як Гендерна стратегічна платформа, Жінки проти насильства в Європі, Жіноча платформа мирного діалогу та інших.

1. ЗАГАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

До системних проблем прав жінок, пов'язаних із гендерною нерівністю, що існували в суспільстві раніше і пов'язані з усталеними гендерними стереотипами, нерозумінням цінності та важливості гендерної рівності та відкиданням ідей прав жінок, додалися проблеми, пов'язані із новими викликами, з якими стикнулося з 2014 року Україна – анексія Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, а також військовою окупацією частини Донецької та Луганської областей України.

2. ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ

97.31 Активізувати зусилля по зміцненню національного механізму щодо поліпшення становища жінок та забезпечити такий механізм з достатніми ресурсами (Малайзія);

Інституційний механізм впровадження гендерної рівності в Україні послідовно руйнувався з 2010 року, що спричинило скорочення структур що відповідали за гендерне впровадження на всіх рівнях влади. Нормативно-правові акти, які вдосконалюють впровадження Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»¹ не були підготовлені та прийняті.

У 2016 р. розроблено проект Концепції Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на 2017-2020 р.р., станом на березень 2017 р. Концепція не прийнята.

Компетенції, пов'язані із забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків не включені до переліку обов'язкових для державних службовців. Незнання положень законодавства в цій сфері призводить до неможливості його ефективно втілення.

За ініціативою громадськості та Міжфракційного депутатського об'єднання «Рівні можливості» 1 березня 2017 р. Уряд ухвалив постанову щодо включення питань гендерної політики до сфери повноважень Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України².

97.47 Зміцнювати в подальшому гендерний підхід у всіх програмах боротьби з бідністю (Азербайджан);

97.48 Застосовувати гендерний підхід у всіх програмах боротьби з бідністю (Бангладеш);

Кабінетом Міністрів України розпорядженням від 16.03.2016 № 161-р прийнято Стратегію подолання бідності³, одним із заходів якої є зменшення необґрунтованої нерівності в доходах населення, дотримання принципів соціальної справедливості у розподілі доходів.

Жінки не мають реального впливу на реформи. Жодний з 17 основних напрямків реформування країни не передбачає участі експертів з гендерної рівності, застосування гендерної експертизи. Процес децентралізації влади почався без гендерного аналізу та оцінки. Реформа соціального забезпечення, медична реформа, скорочення мережі соціальних закладів і послуг, пенсійна реформа, реформа комунальних послуг, та адміністративна реформа стали викликом для гендерної рівності та доступу

¹ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

² <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249793627>

³ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80>

жінок і дівчат до якісних послуг. Ані Офіс реформ при Кабінеті Міністрів, ані Програма Уряду до 2020 р. не мають в якості засадничого принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

97.54 Присвятити більше зусиль в області гармонізації ґендерної рівності для забезпечення рівних прав та можливостей, на рівні законодавчої і виконавчої гілок влади (Казахстан);

У Верховній Раді України діє підкомітет з ґендерної рівності при Комітеті з питань прав людини, національних меншин та міжнародних відносин.

Створено та діє Міжфракційне депутатське об'єднання «За рівні можливості».

Розпорядженням Кабінету міністрів України від 24.02.2016 № 113-р. затверджено Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 р.⁴

Проблеми:

- слабкий національний механізм утвердження ґендерної рівності;
- низький рівень фінансування програми утвердження ґендерної рівності;
- низька обізнаність представників сфери правосуддя з проблемою ґендерно-зумовленого насильства. Відсутність механізмів реагування, фіксації та надання допомоги жертвам насильства.
- відсутність узгодженої політики для реалізації прав людини жінками в тому числі участь у виборах.
- відсутність координації щодо забезпечення участі жінок у відновленні миру.

Прикладом неврахування змін, що відбуваються у Державі, є не включення до виконавців Нацплану дій з виконання резолюції 1325 створеного у 2016 р. Міністерства тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб.

Національна стратегія у сфері прав людини⁵ та План заходів з її виконання⁶ містять розділи, пов'язані із протидією ґендерно-зумовленому насильству, домашньому насильству, забезпеченню рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Це:

- п. 99.2 – аналіз національного законодавства щодо запровадження позитивних дій;
- п. 99.4 – аналіз виконання зобов'язань за міжнародними договорами з питань забезпечення ґендерної рівності;
- п. 99. 99.5 – проведення заходів щодо досягнення цілей Стратегії Ради Європи у сфері ґендерної рівності;
- п. 100.1 – забезпечення діяльності радників з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Відповідно до звіту з виконання Плану заходів⁷, виконання кожного з цих завдань триває. Але фактично державного регулювання у цій сфері немає. Так, наприклад, щодо виконання п. 100.1 у звіті тільки вибірково зазначено про наявність радників з питань забезпечення рівних прав та можливостей у Вінницькій, Херсонській, Чернівецькій областях та м. Києві.

⁴ <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80>

⁵ <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>

⁶ <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80>

⁷ <http://old.minjust.gov.ua/section/548>

За оцінками громадських організацій та офісу Уповноваженого ВР України з прав людини стан виконання Плану заходів дуже низький. Виконано не більше 25 % заходів.

3. УКРІПЛЕННЯ АНТИ ДИСКРИМІНАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРАКТИКИ ЙОГО ВТІЛЕННЯ. ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ

97.27 Прийняти комплексний антидискримінаційний закон, який включатиме також визначення прямої та непрямой дискримінації та вичерпний перелік підстав для дискримінації (Чеська Республіка);

97.28 Прискорити прийняття закону про попередження і боротьбу з дискримінацією (Таїланд);

97.30 Прийняти комплексний антидискримінаційний закон, який стосуватиметься тривожних інцидентів дискримінації в залежності від статі, сексуальної орієнтації, расової та етнічної приналежності (Португалія);

97.56 Видалити із законодавства дискримінаційні положення за ознакою раси, статі, сексуальної орієнтації, а також прийняти ґрунтовне антидискримінаційне законодавство (Канада);

97.57 Активізувати зусилля по боротьбі з дискримінацією, утримуючись від суперечливого законодавства та внести змін до анти-дискримінаційного законодавства, щоб включити чіткі визначення сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності в якості можливої підстави для дискримінації (Фінляндія);

97.59 Продовжувати докладати зусилля по боротьбі з дискримінацією та заохочення рівності у відповідності з міжнародними договорами встановлення гарантій основних прав і свобод людини і рівності в реалізації таких прав, без привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних або інших переконань, статі, сексуальної орієнтації, етнічного або соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (Бразилія);

97.71 Реалізувати рекомендації, видані в 2010 році Комітетом міністрів Ради Європи про заходи щодо боротьби з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності (Швейцарія);

97.44 Застосувати принципи Джокьякарти (сексуальна орієнтація та гендерна свідомість) у політиці розвитку (Словенія);

ANTI-DISCRIMINATION LEGISLATION

In May 2014 the Parliament voted amendments to anti-discrimination law⁸, which provided changes in definitions, added new forms of discrimination and intensified the role of the national equality body, as well as established the shift of the burden of proof. The Coalition for Combating Discrimination in Ukraine (CCDU)⁹ supported the changes and paid attention that an explicit prohibition of discrimination on the grounds of sexual orientation and gender identity is still missing.

⁸<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

⁹<http://www.antidi.org.ua/en/>

In 2013 amendments to the laws «On advertising»¹⁰ and «On employment of the population»¹¹ prohibited discrimination in job advertising. But there is still no mechanism for controlling such advertisements as well as no procedure for administrative punishment.

Adopted in 2014 «anti-discrimination law» doesn't provide protection from discrimination for LGBT people. The list of protected grounds doesn't have sexual orientation or gender identity explicitly mentioned. Among other 13 grounds there is definition of «and other grounds», which should be considered as protection for LGBT people.

In November 2015, the Parliament voted for inclusion of the sexual orientation and gender identity to the list of protected grounds into the Labour Code¹². It was accompanied by homophobic discussion in the Parliament and in society¹³. Amendments were introduced into the old version of the Labour Code. Currently the Parliament is working on new Labour Code¹⁴ which does not contain sexual orientation and gender identity among the list of protected grounds.

As there are no clear mechanisms of bringing to account for discrimination employment remains one of the most discriminative spheres. The most recent 2016 study¹⁵ shows 73% of trans people had problems in employment and 37% experienced blackmail, physical violence, threats, bullying at workplace. There are also documented cases of discrimination in education (not using preferred name and pronoun), banking (problems with getting and using personalized credit cards), travelling (refusal of getting on the train, rude inspection when crossing the border at the airport), housing (recurring refusals to rent a flat) etc¹⁶.

HATE CRIMES

There are no specific laws on hate crimes in Ukrainian legislation. Article 161 «Violation of citizens' equality based on their race, nationality or religion»¹⁷ is the only one in Criminal Code. This list of grounds is closed, so there is no legal possibility to use it for hate crimes based on sexual orientation or/and gender identity. LBT women are the most vulnerable group when it comes to hate crimes due to their belonging to LGBT group and women at the same time. Trans people usually don't report to the police on hate crimes due to problems with registration of their cases, based on mismatch of their legal documents and physical appearance. Also police officers are often highly homophobic and transphobic themselves, however situation slowly improves after reform of the national police started in 2015¹⁸.

ГЕНДЕРНА ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА

В Україні існують розриви між нормативно-правовими актами, що регламентують проведення експертизи на відповідність принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Існуючі механізми реагування на факти дискримінації за ознаками статі є неефективними і не охоплюють всі сфери суспільного життя. Не ведеться відповідний облік фактів дискримінації за ознакою статі.

¹⁰<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>

¹¹<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

¹²http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57008

¹³<http://www.unian.ua/politics/1179471-nardepi-provalili-golosuvannya-schodo-zaboroni-diskriminatsiji-na-roboti.html>

¹⁴<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page>

¹⁵<http://adaman-t.org.ua/en/2016/11/current-socioeconomic-situation-of-transgender-and-queer-individuals-in-post-soviet-union-region/>

¹⁶http://insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2016/03/broshura_transgender_eng_OK_FULL.pdf

¹⁷http://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini/statja-161.htm

¹⁸http://insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2017/01/guide_discrimination.pdf

ВІДСУТНІСТЬ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ҐЕНДЕРНО-ДЕЗАГРЕГОВАНОЇ СТАТИСТИКИ

Національна система ґендерної статистики непрозора, відсутні статистичні, дослідницькі дані, що не дозволяє готувати комплексну стратегію впровадження ґендерної рівності.

Дані Держслужби статистики переважно описують демографічні показники, стан «населення», а також його «освіту», «здоров'я». Як приклад:

- немає даних становища сільських жінок на ринку праці, рівнях прийняття рішень, доступу до соціальних послуг, про захищеність від насильства;
- немає повної статистики про представництво жінок у бізнесі, про кількість «жіночих» підприємств.

ТИМЧАСОВІ СПЕЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ

97.52 Вживати належних заходів, спрямованих на збільшення числа жінок на керівних посадах, а також розглянути питання про триваючу різницю в оплаті праці між чоловіками і жінками (Алжир);

97.53 Здійснювати тимчасові спеціальні заходи, включаючи квоти, для досягнення ґендерної рівності в сферах, де жінки непередставлені або ущемлені і для жінок, які страждають від множинної дискримінації, такі як жінки рома (Бангладеш);

Ініціативи щодо тимчасових спеціальних заходів (ґендерних квот) у політичному представництві почали з'являтися в Україні в 2007-2008 р.р., але їх проходження через Верховну Раду було неуспішним. З 2015 р. до п. 10, ст. 8 Закону України «Про політичні партії»¹⁹ (п. 10, ст. 8) та «Про місцеві вибори»²⁰ (ст. 4) містять норми щодо мінімального рівня представництва осіб однієї статі не менше 30% загальної кількості кандидатів виборчого списку. На практиці ці норми є декларативними. Їх недотримання Центральна виборча комісія не вважає за підставу відмовляти у реєстрації списку кандидатів партії. Виправити ситуацію мали за мету декілька законопроектів, один з яких²¹ отримав схвальну рекомендацію профільного Комітету. Однак ВРУ його не прийняла.

Квоти на держслужбі пропонував проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (№ 3411-2). Та його не схвалив профільний Комітет ВРУ і 5.02.2014 р. його було відхилено. Інших спроб вплинути на відсоток жінок у державній службі не було.

Наразі кількість жінок на державних посадах не регулюється і є низькою. В КМУ з 23 міністрів – жінок три. Серед заступників міністрів жінок 25%, а серед вищого керівництва 17 міністерств жінок 18%. У 2015 р. в 5 міністерствах з 17 (Мінмолодьспорт, Міноборони, Міненерго, Мінрегіонбуд, Мінкультури) на посадах у вищому керівництві не було жінок.

Лише одну з 25 держадміністрацій очолює жінка. В 14 обласних адміністраціях жодної жінки немає на посадах заступника голови. Загалом лише 16% цих посад займають жінки.

Участь жінок у житті політичних партій є переважно технічною. Відповідно до Ґендерного моніторингу парламентських виборів 2014 р.²², жінки працюють у партійних офісах та штабах. Зі 123 партій-учас-

¹⁹ <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

²⁰ <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/595-19>

²¹ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі) N3411 від 10.10.2013р.

²² http://www.wcu-network.org.ua/public/upload/files/1421248450_%D2%90enderniy_monitoring_A5_dlya_druku.pdf

ниць у виборах 2015 р., в 23 випадках жінка очолювала центральні органи партії або була одним із керівників. Це 17,4% від їх загального числа.

Жінки складають тільки 12% зі складу членів Конституційної комісії.

В Державній програмі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків до 2016 року було вказано, що особливу увагу слід приділити жінкам із сільської місцевості, представникам національних меншин та жінкам з особливими потребами. Проте на рівні заходів цієї ж програми такого напрямку немає. Він змінений на «гендерні програми і надання послуг в Державній службі зайнятості», але для інших категорій населення (шукачі роботи, роботодавці та молодь).

В Україні є проблема нерівності в оплаті праці жінок і чоловіків, жінки з високим освітньо-професійним рівнем змушені реалізовувати свою трудову активність на не престижних посадах, що потребують нижчої кваліфікації, менше оплачуються.

5. ПРОТИДІЯ ҐЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ, В ТОМУ ЧИСЛІ, НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї ТА СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ В ПЕРІОД КОНФЛІКТУ

97.11 Ратифікувати Конвенцію про статус осіб без громадянства 1954 року. Конвенцію ООН про скорочення без громадянства 1961 року та Конвенція Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством (Португалія).

Україна підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильства стосовно жінок та домашнього насильства та боротьбу із цими явищами в листопаді 2011 р. Станом на березень 2017 р. Конвенція не ратифікована.

Підготовлений законопроект щодо її ратифікації²³ направлений на повторне перше читання, а два супровідні закони (№ 5294 «Про запобігання та протидію домашньому насильству»²⁴ та № 4952 «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок та домашньому насильству та боротьбу із цими явищами»²⁵), прийняті в першому читанні.

Верховна Рада України не проголосувала за ратифікацію Конвенції пояснюючи наявністю в тексті слова «гендер», «гендерна ідентичність» тощо. Парламентарі та Рада церков, що тісно працює з багатьма фракціями парламенту, блокують ратифікацію Стамбульської конвенції.

97.76 Продовжувати вдосконалювати положення, що стосуються насильства в сім'ї, і програми по зміцненню механізмів захисту жінок і дітей (Чилі);

97.78 Продовжувати працювати в напрямку комплексного підходу до запобігання та викорінення всіх форм насильства щодо жінок (Республіка Молдова);

²³ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60492

²⁴ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60306

²⁵ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648

Гендерно-зумовлене, зокрема, сексуальне насильство супроводжує практично всі військові конфлікти. Збір даних про це явище, особливо на територіях, тимчасово не підконтрольних Україні, ускладнений. Не зроблені практичні кроки для усунення цієї проблеми.

В Україні є потреба у створенні спеціалізованих закладів для надання допомоги особам, які постраждали від гендерно зумовленого насильства, в тому числі домашнього насильства, з урахуванням доступності до них мешканок віддалених районів та сільської місцевості, де могли б отримувати допомогу жінки, незалежно від віку та стану здоров'я.

Положення Плану заходів на виконання Національної стратегії у сфері прав людини²⁶, якими передбачено створення закладів не виконується.

Допомога постраждалим надається в більшості громадськими організаціями, завдяки підтримці міжнародних донорів.

На Національну «гарячу лінію» із запобігання домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації, діяльність якої забезпечує ГО «Ла Страда -Україна» в 2016 році звернулося більш ніж 38 тисяч осіб, що в чотири рази більше ніж в 2015 р. З цих звернень – 90% стосується питань гендерно-зумовленого насильства, перш за все, насильства в сім'ї.

97.77 Поважати принципи і стандарти, передбачені Конвенцією Ради Європи про попередження і припинення насильства щодо жінок та насилля в родині, навіть до його ратифікації і вступу в силу (Італія);

Законопроект «Про запобігання та протидію домашньому насильству»²⁷ містить суперечності із Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та невірно застосовує існуючі в Конвенції визначення.

Стаття 7 проекту передбачає створення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства. Конвенції не передбачає створення баз персональних даних осіб, постраждалих від домашнього насильства, це також посилить корупційні ризики та створить загрозу незаконному розповсюдженню персональних даних, порушенню прав постраждалих осіб на конфіденційність.

Стаття 24 Конвенції наголошує на запровадженні цілодобових загальнодержавних безоплатних телефонних ліній допомоги для надання консультацій абонентам, конфіденційно або з належним урахуванням їхньої анонімності. В тексті ж законопроекту застосовується термін «кол-центр», що викривлює суть діяльності ліній допомоги та не відповідає практиці, яка є в Україні та інших державах.

6. ДИСКРИМІНАЦІЯ ЖІНОК НА РИНКУ ПРАЦІ

97.56 Видалити із законодавства дискримінаційні положення за ознакою раси, статі, сексуальної орієнтації, а також прийняти ґрунтовне антидискримінаційне законодавство (Канада);

97.57 Активізувати зусилля по боротьбі з дискримінацією, утримуючись від суперечливого законодавства та внести змін до анти-дискримінаційного законодавства, щоб включити чіткі ви-

²⁶ <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80>

²⁷ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60306

значення сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності в якості можливої підстави для дискримінації (Фінляндія);

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» містить заборону на дискримінацію за ознакою статі, проте права жінок на практиці обмежуються. До сьогодні не скасовані накази МОЗ «Про затвердження переліку важких робіт і робіт зі шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється використання праці жінок»²⁸ та «Про затвердження граничних норм підіймання і переміщення важких речей жінками»²⁹. Заборона на підняття важких предметів може служити формальною підставою для відмови жінці в роботі.

Жінкам України заборонено працювати у важливих галузях: підземні роботи, водіння деяких видів вантажного і пасажирського транспорту, робота в машинному відділенні корабля, ряд будівельних спеціальностей (всього понад 450 видів діяльності), що суперечить ст. 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок».

Більш очевидним це протиріччя стало після прийняття Закону України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України стосовно гармонізації законодавства в сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу». Кодекс законів про працю було доповнено заборонаю на дискримінацію у трудовій сфері за ознакою статі (ст. 2-1 КЗпП)³⁰, сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності.

7. ДОСТУП ЖІНОК ДО ПРАВОСУДДЯ

97.93 Зробити конкретні кроки щодо підвищення об'єктивності та незалежності системи кримінального правосуддя з урахуванням рекомендацій Венеціанської комісії; реалізації рішень Європейського суду з прав людини, а також щодо вирішення проблеми вибіркового правосуддя (Сполучене Королівство Великобританії і Північної Ірландії)

17.04.2014 Уряд України визнав юрисдикцію Міжнародного кримінального суду відповідно до статті Article 12(3). Прокурор Фату Бенсуда вирішила стосовно України відкрити попередню оцінку ситуації щодо злочинів скоєних в листопаді, 21 та 22 лютого 2014 р., а також на тимчасово окупованій території України.

Спостерігається обмеження доступу жінок до правосуддя, їх дискримінація з боку правоохоронців та суддів, неналежному наданні правової допомоги, неготовності системи кримінального правосуддя реагувати на випадки насильства щодо жінок, зокрема сексуального, в результаті чого злочинці залишаються непокараними.

Національна школа суддів, Академія прокуратури України, Національна поліція розпочали роботу по включенню гендерної проблематики в програми навчання.

В ситуаціях, коли жінка скоює злочин під впливом насильства над нею виявляються наступні проблем в системі правосуддя:

²⁸ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94>

²⁹ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0194-93>

³⁰ Кодекс законів про працю України. – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

- неврахування судами фактів ґендерно-зумовленого насильства, застосування фізичного насильства або погроз його застосування потерпілим, який намагався скоїти сексуальне насильство, як причини скоєння злочину;
- застосування кліше при опису ситуації. Невикористання термінів, існуючих в українському законодавстві – насильство в сім'ї, фізичне насильство, сексуальне насильство, психологічне насильство, заміна їх терміном «неприятні стосунки»;
- ґендерні стереотипи по відношенню до жінок, які наявні в судових вироків («сама винна»).

При аналізі, проведеному ГО «Ла Страда-Україна» 100 судових вироків, винесених у 2015 р., де злочинницею є жінка, за статтю 115 КК України (Умисне вбивство), з 34 вироків причиною скоєння жінкою злочину було ґендерно-зумовлене насильство. В 9-ти справах факт насильства стосовно жінки як передумова, причина або привід скоєння вбивства був очевидний, хоча зазначені факти не бралися до уваги.

В вищезазначених випадках не застосовувалась ст. 116 КК України «Умисне вбивство вчинене у стані сильного душевного хвилювання» або ст. 118 КК України «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної самооборони», санкції за якими є значно меншими.

Проблемою є отримання інформації про ґендерний склад суддівського корпусу, оскільки до національної системи показників ґендерної статистики не входять показники, що дають змогу оцінювати становище жінок і чоловіків у судовій системі.

Ситуація в Україні характеризується застосуванням вибіркового правосуддя щодо жінок, засуджених до довічного позбавлення волі, що виявляється у існуванні подвійної судової практики розгляду справ, пов'язаних із перерахуванням термінів перебування під вартою

Поза межами законодавчого регулювання залишилися питання щодо зміни міри покарання особам, яких засуджено до довічного позбавлення волі незалежно від статі. На необхідності врегулювання зазначеної ситуації неодноразово наголошував Конституційний Суд України (рішення від 22.09.2005 № 5-рп/2005³¹, від 30.09. 2010 № 20-рп/2010³², від 22.12.2010 № 23-рп/2010)³³, зазначивши, що «звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням»³⁴.

Пропозиція щодо гуманізації в цій сфері містилися в законопроекті № 2292 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням»³⁵, за який проголосувала ВР України, але на який було накладено вето Президентом України.

8. ЖІНКИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ

Участь жінок в структурах, які приймають рішення щодо воєнних витрат, інших глобальних проблем, превентивної дипломатії, залишається низькою.

В Збройних Силах України служать понад 15 тисяч жінок (7,4 % від загальної чисельності військових), понад 1 тис. з них отримали статус учасника бойових дій. На період грудень 2015 за час проведення

³¹ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/v005p710-05>

³² <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10>

³³ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10>

³⁴ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/v005p710-05>

³⁵ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54261

АТО 611 жінок-військовослужбовців нагороджено відзнаками Міністерства оборони України, 32 жінки відзначено державними нагородами.

Для реалізації Національного плану дій з виконання резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 р. та на пропозицію ООН Жінки в Україні в квітні 2016 р. в Міністерстві оборони створено робочу групу з підготовки пропозицій щодо реалізації принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в діяльності Міністерства оборони.

У ЗСУ немає жодної жінки-генерала, лише 14 жінок-полковників (з них 10 полковників медичної служби), 129 підполковників (з них 78 підполковників медичної служби) і 372 майора. Протягом 1992-2005 років близько 40 українських військовослужбовців-жінок пройшли службу у складі миротворчих контингентів України у різних країнах світу. Але після загибелі жінки-миротворця в Іраку у 2005 р. у ЗСУ було прийнято рішення більше не направляти жінок до миротворчих контингентів.

Законодавством жінкам забороняється займати керівні посади у військовій сфері і виконувати завдання на полі бою³⁶. Сьогодні в зоні проведення АТО воює більше тисячі жінок. Серед них є розвідниці, снайпери, польові хірурги, а за документами вони кухарки, прибиральниці або фінансистки. Окрім кар'єрних перспектив, жінки обмежені в набутті статусу учасника АТО.

Деякі ключові департаменти Міноборони, які займаються питаннями воєнних витрат, очолюють жінки. Але цього недостатньо для забезпечення паритетної участі жінок в організаціях і заходах, спрямованих на попередження конфлікту.

9. ПРАВА ЖІНОК НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Правозахисні організації фіксують незадовільні умови незаконного ув'язнення на окупованих територіях цивільних громадян – використання необґрунтованої сили при затриманні, відсутність поділу між чоловіками і жінками в незаконних місцях затримання, відсутність доступу до санітарних умов, їжі та води, засобів особистої гігієни під час місячних, тортур стосовно в тому числі і до жінок, торгівлі людьми³⁷.

Український центр соціальних реформ за підтримки ФНООН у 2015 р. опитав 1 505 жінок місцевих громад, які є близькими територіально до зони військових дій та 1 007 жінок ВПО на предмет поширеності гендерно-обумовленого насильства.

Найбільш частими формами насильства опитані жінки виділяють: приниження і образу, примус віддавати свої гроші/документи іншим особам, заборону на роботу або навчання, залякування і погрози, побої, вимушену працю без оплати або за мінімальні гроші, коментарі, які містять статево приниження. Третина опитаних повідомили, що пережили насильство, вчиненого невідомими людьми. Деякі опитані зазначали, що траплялись жорстокі епізоди, що були здійснені військовослужбовцями, сусідами/членами місцевої громади, роботодавцями, з боку співробітників правоохоронних органів, соціальних і медичних працівників.

Через високу стигму у суспільстві люди частіше не готові говорити про порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях загалом і щодо жінок зокрема³⁸.

³⁶Накази Міністерства оборони 412/Д і 337

³⁷Звіт Української Гельсінської спілки з прав людини і організацій-членів коаліції «Справедливість для миру в Донбасі», було опитано 120 осіб

³⁸Українська Гельсінська Спілка спільно із Інформаційно-консультативним жіночим центром провели в період червень – липень 2015

10. ҐЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

Освіта недостатньо чутлива до проблем ґендерної рівності. Спостерігається значна фемінізація галузі (представленість жінок становить близько 78,3%), але жінки обіймають рядові посади вчителів, викладачок і виховательок, серед директорів шкіл чоловіків майже 40%, а серед ректорів вищих навчальних закладів – 90%.

Є «приховані» (зміст навчальних предметів, його відображення в навчально-методичній літературі, стиль викладання; упередженість в оцінюванні навчальних результатів) та «відкриті» (окремні програми/блоки для хлопців/юнаків та дівчат/юнок; мовленнєвий/мовний сексизм) елементи ґендерної дискримінації.

У 2014 р. МОН звернуло увагу на стереотипи щодо жінок у шкільних підручниках, але не змінило навчальні програми для середньої школи. Зберігається дискримінація дівчат при прийомі до вищих навчальних закладів МВС та Міноборони. Ускладнений вступ студенток до військових кафедр ВНЗ. Науково-технічні та перспективні академічні проекти у ВНЗ не мають обов'язкової ґендерної складової. У середній школі зберігається роздільне навчання з «праці» та «захисту Вітчизни», що порушує право дівчат на рівні програми навчання, підручники є статево-обмеженими: «Трудове навчання для дівчат» і «Трудове навчання для хлопців».

Недосконала ґендерна статистика не дозволяє провести моніторинг рівності у доступі до освіти.

Протягом періоду Доповіді не велось системної освіти зі статевого виховання, репродуктивного та сексуального здоров'я. З 2011 р. інформаційно-просвітницькі кампанії з питань ґендерної рівності в освіті поступилися антиґендерним інформаційним кампаніям. Їх пік у освіті спостерігався у 2012 р. Ініціативи науковців щодо системного викладання ґендерних досліджень не підтримані, фахівці за цим напрямом не готуються, а тематика не входить до класифікаторів професій та спеціальностей.

11. ДОСТУП ДО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Позитивним є розвиток приватних медико-реабілітаційних закладів, впровадження сімейної медицини, однак необхідне підвищення мотиваційної відповідальності лікаря за здоров'я відповідної групи населення.

Зменшення доступу до первинної медичної допомоги в селах та малих містечках внаслідок закриття фельдшерсько-акушерських пунктів та районних лікарень. Укомплектованість лікарями первинної медичної допомоги в сільській місцевості близько 50%.

Доступність до медичної допомоги зменшилась на 25% у зв'язку з зубожінням населення. Менш доступними стали медикаменти (особливо імпорتنі). В системі реформування медичної галузі повністю відсутнє реформування медсестринства – професії, яка охоплює 95% жінок.

Перепрофілювання медичних закладів, що закриваються в медико-соціальні та соціальні заклади (притулки, хоспіси, реабілітаційні центри, фізкультурні диспансери, фізкультурні секції та інші) не відбувається або відбувається повільно.

документування фактів стосовно порушення прав людини та насильства на тимчасово окупованих територіях, зокрема, жінок.

ПРОБЛЕМИ В ДОСТУПУ ДО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ІНТЕРСЕСУАЛЬНИХ ТА ТРАНСЕСЕСУАЛЬНИХ ЖІНОК.

Intersex people are not protected by Ukrainian legislation and there is no specific regulation of prohibition of discrimination in terms of intersex status, legal gender recognition and health issues, there are no doctors who know how to help and to treat intersex people. There are no specific education courses or trainings on intersex issues.

Ukrainian doctors who see an intersex child usually offer to perform a genital surgery to make it easier to determine sex of a child. In the majority of cases, babies in Ukraine that are born with «underdeveloped genitalia» undergo such normalizing surgeries.

For those who acknowledged their intersex status in puberty, there is no procedure of legal gender recognition if legal sex assigned at birth doesn't match their gender identity. Until the end of 2016, intersex people couldn't use legal gender recognition procedure for transgender people. Only after recent trans health care reform this contraindication was removed³⁹.

2016 was a year when long-awaited reform of Ukrainian health care system for trans people had come into reality. While the unified clinical protocol by Ministry of Health⁴⁰ which came in place for infamous Order No. 60⁴¹ has some improvements, like termination of the centralized Commission on «sex change» which had been the state instance for years giving permissions for gender reassignment surgery and legal gender recognition, cancellation of the requirement of compulsory psychiatric hospitalization for 30 to 45 days, no more requirements of not being married or not having children under 18 to be legally recognized, it is still far from full compliance with non-discrimination and human rights principles.

Legal gender recognition in the new clinical protocol is still linked to a psychiatric assessment for such diagnoses as «gender dysphoria» and «transsexualism». According to the text of the protocol an assessment should be done on outpatient basis, but there is still a possibility of hospitalization for 2 weeks or more without clearly defined criteria for it. Another problem is that assessment should be as long as 2 years at least.

Irreversible medical intervention, namely surgery (actually sterilization) remains prerequisite for legal gender recognition. At the same time, there is a requirement of «12 months of continuous HRT (hormonotreatment) if necessary ... and at least 12 continuous months of living in gender role, which coincides with gender identity» before surgery.

There is also a provision for surgeons «to make sure that the chosen procedure is appropriate for patient», meaning they would be a kind of gatekeepers.

In general, text of the new clinical protocol is full of outdated and pathologizing terminology which could not be considered appropriate from the human rights point of view. Also Ukrainian legal gender recognition procedure doesn't meet needs of non-binary people who may identify other than man or woman.

12. ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКИХ ЖІНОК

Статистичної або дослідницької інформації про життя сільських жінок обмаль. Через це проблеми цих жінок усвідомлені недостатньо. Їх не враховано в державних політиках і програмах.

³⁹<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1589-16>

⁴⁰http://www.dec.gov.ua/mtd/dodatki/2016_972%20GenDysfor/2016_972_YKPMG_GenDysfor.doc

⁴¹<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0239-11>

У сільських жінок є доступ переважно до некваліфікованої праці, тільки 0,6% жінок з усіх працюючих у галузі підвищували свою кваліфікацію, що вказує на гендерно стереотипні підходи до навчання. За даними Держстату 2016 р., середньомісячна зарплата жінок, зайнятих у сільському господарстві складала 2767 грн., що становило 83,7% зарплати зайнятих там же чоловіків. Багато жінок працюють в маленьких містах та містечках. Щоб доїхати до них із сіл, вони витрачають великі кошти та час на дорогу. Основними труднощами у пошуку роботи жінок є: брак робочих місць біля дому, територіальна віддаленість, нестача місцевого транспорту, погана якість доріг, відсутність соціальної інфраструктури. Між жінками і чоловіками існують великі гендерні розриви у контролі ресурсів і власності в сільських місцевостях, і ці розриви зростають. Робота селянок в домогосподарствах не зараховується до трудового стажу. Самозайняті селянки не мають права на соціальне страхування, та відповідно, пенсійне забезпечення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Забезпечити діяльність оновленого в 2017 році Національного механізму утвердження гендерної рівності та забезпечити регулярний моніторинг його дієвості.
2. Запровадити гендерну складову в усіх реформах, що відбуваються в Україні
3. Привести у відповідність нормативно-правові акти, що регламентують порядок здійснення гендерно-правової експертизи.
4. Розробити процедуру реагування на факти дискримінації за ознакою статі з відповідними механізмами припинення дискримінації та компенсації за нанесені збитки.
5. Запровадити систему збору та оприлюднення інформації про факти дискримінації за ознаками статі.
6. Розробити методики оцінювання гендерної компетенції державних службовців. Запровадити систему навчання та підвищення кваліфікації державних службовців з аналізу державної політики на відповідність принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків
7. Ухвалити та запровадити Стратегію «Освіта: Гендерний вимір-2020».
8. Забезпечити виконання положень законодавства та рекомендації міжнародних конвенціональних органів щодо забезпечення рівного доступу жінок та чоловіків до правосуддя та забезпеченні недискримінаційного розгляду справ.
9. Внести законодавчі зміни для можливості перегляду справ засуджених до довічного позбавлення волі відповідно до рекомендацій міжнародних організацій. Дослідити міжнародний досвід та розглянути питання щодо незастосування до жінок такого виду покарання як довічне позбавлення волі.
10. Запровадити гендерно-дезагреговану статистику в системі кримінального судочинства.
11. Забезпечити створення притулків, центрів та інших сервісів для постраждалих від домашнього насильства в усіх областях України. При створенні центрів врахувати доступність до них мешканок віддалених районів та сільської місцевості, незалежно від віку та стану здоров'я. Надавати допомогу громадським організаціям, які забезпечують сервіси для постраждалих від гендерно-зумовленого насильства, в тому числі створюють соціальні центри та підтримують «гарячі лінії».
12. Ратифікувати Конвенцію Ради Європи про запобігання насильства стосовно жінок та домашнього насильства та боротьбу із цими явищами.

13. При наданні допомоги постраждалим забезпечувати повагу до їх гідності, недискримінаційний підхід, конфіденційність, а також утримуватися від дій які сприяють їх подальшої віктимізації та стигматизації. Утриматися від створення Єдиного електронного реєстру постраждалих від домашнього насильства, як це передбачено проектом Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».
14. Розробити систему заходів для реагування на факти ґендерно-зумовленого, зокрема, сексуального насильства в зоні конфлікту.
15. Усунути законодавчі, виконавчі, адміністративні та інші перешкоди, які обмежують участь жінок в діяльності щодо запобігання, регулювання і залагодження конфліктів. Забезпечити участь жінок у міжнародних миротворчих операціях, переговорних групах, багатосторонніх заходах щодо протидії глобальним і регіональним викликам та загрозам з урахуванням інтересів України. Підтримати проекти народної дипломатії за участі жінок. Прийняти відповідні нормативно-правові акти з метою включення жінок і громадських організацій в процеси переговорів і посередництва в якості делегаток, в тому числі на вищих рівнях.
16. Розробити і затвердити ґендерно-обумовлені критерії оцінки раннього попередження конфліктів, ескалації ґендерно-зумовленого насильства та інших порушень прав жінок.
17. Запровадити регулярне навчання працівників правоохоронних органів, суддів та сектору безпеки щодо поведінки, протоколу збору та допомоги жертвам ґендерно зумовленого насильства під час військового конфлікту.
18. Розробити механізми надання допомоги жертвам ґендерного зумовленого насильства в тому числі сексуального на територіях здійснення АТО, правій безоплатної допомоги
19. Розробити та затвердити галузеві Положення про функціональні обов'язки та штатну кількість працівників всієї вертикалі виконавчої влади, які відповідають за впровадження ґендерної складової у різних напрямках державної політики.
20. Ввести у всіх галузевих та регіональних освітніх центрах підвищення кваліфікації державних службовців регулярне навчання з питань ґендерної рівності для державних службовців всіх рівнів. Ввести його в атестаційну програму.
21. Передбачити збір статистичних даних з розбивкою за статтю у всіх галузях суспільного життя (за міжнародними стандартами), врахувавши відповідальність всіх галузевих центральних органів влади.
22. Провести ґендерні дослідження як вплинули реформи та децентралізація на жінок та дівчат.
23. Розробити державну програму для мешканців сільських районів з вархуванням потреб жінок та дівчат.
24. Врегулювати на законодавчому рівні можливість зміни міри покарання особам жіночої статті, яких засуджено до такого виду покарання, як довічне позбавлення волі.
25. Amend the existing anti-discrimination law by adding sexual orientation and gender identity as protected grounds from discrimination in all spheres of life. Establish administrative fines for acts of discrimination. Amend legislation on hate crimes by including sexual orientation and gender identity in the list of protected grounds.
26. Provide clear mechanisms for proper investigation of hate crimes by establishing special unit in national police on investigation and prevention of hate crimes.

27. Prohibit normalizing surgeries on intersex babies. Establish simple and transparent procedure of legal gender recognition for intersex people. Establish special educational programs for doctors on intersex issues.
28. Base health care model on informed consent when trans people could decide what medical interventions and to what extent to undergo without any requirements.
29. Directly prohibit hospitalization in psychiatric institutions in relation to trans status. Remove from clinical protocols compulsory terms and waiting times for any procedures.
30. Consider implementation of gender marker options in IDs other than male and female to be suitable for non-binary trans people.

УКРАЇНА

ДОПОВІДЬ, ПРЕДСТАВЛЕНА ДО УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО
ОГЛЯДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

28 сесія Ради з прав людини ООН з Універсального періодичного огляду
(ТРЕТІЙ ЦИКЛ)

КОАЛІЦІЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ:

Міжнародна асоціація Ла Страда (Нідерланди)

Громадська організація «Ла Страда-Україна»*

Всеукраїнська громадська організація «Центр-Розвиток демократії»

* До лютого 2016 р. Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна». Перейменованій у відповідно до вимог Закону України «Про громадські об'єднання»

Доповідь підготовлена коаліцією громадських організацій, які мають багаторічний досвід діяльності на національному та міжнародному рівнях у сфері протидії торгівлі людьми та наданню допомоги постраждалим від цього виду злочину та порушення прав людини, а також досвід здійснення моніторингу державної політики. Організації, що підготували доповідь, співпрацюють між собою та з іншими організаціями громадянського суспільства, є членами міжнародних та національних мереж таких як Глобальний альянс проти торгівлі жінками, Платформа неурядових організацій проти торгівлі людьми Ла Страда, Всеукраїнська мережа проти комерційної сексуальної експлуатації дітей та інших.

Інформація в доповіді подана відповідно до рекомендацій, наданих державами – членами Ради ООН з прав людини, які були згруповані у дві частини – «Протидія торгівлі людьми» (рекомендації другого раунду №№ 97.49, 97.80, 97.81, 97.82, 97.83, 97.84, 97.85) та «Протидія торгівлі дітьми та сексуальній експлуатації дітей (рекомендації другого раунду №№ 97.81, 97.83, 97.12, 97.22, 97.29, 97.41, 97.86) (номери можуть повторюватися, бо є комплексні рекомендації). На початку кожної частини дається короткий огляд ситуації, яка впливає на стан політики держави в зазначених напрямках. Наприкінці доповіді представлені рекомендації, актуальні для Уряду України.

1. ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Проблема торгівлі людьми є актуальною для України – країни походження, транзиту та призначення у торгівлі людьми, всі види якої присутні в Україні. Поряд із сексуальною експлуатацією набуває поширення і трудова (сільськогосподарські роботи, будівництво, примусове жебрацтво), жертвами якої частіше стають чоловіки працездатного віку або особи з явними ознаками інвалідності, без постійного місця мешкання. Новим шляхом вербування стала пропозиції оформлення статусу біженця. В 2016 р. зафіксовані факти торгівлі людьми з метою втягнення у злочинну діяльність, зокрема у Російській Федерації, яка є однією з найголовніших країн експлуатації українських громадян. Окрім неї – Туреччина, Польща, Німеччина, Ізраїль, Греція, Китайська Народна Республіка, ОАЕ, Україна. Чинне законодавство, в більшості, забезпечує захист прав постраждалих від торгівлі людьми осіб, але є проблеми у правозастосуванні.

Після анексії АР Криму та окупації частини територій Донецької та Луганської областей до групи ризику потрапили внутрішньо переміщені особи (станом на 13.03.2017 кількість ВПО становить 1 623 726 осіб¹). Дослідження, яке проводилось ГО «Ла Страда-Україна» у 2014 р. показало, що 19% ВПО відомі випадки, коли ВПО потрапляли в ситуацію торгівлі людьми, 10,8% ВПО збираються шукати працевлаштування за кордоном, 7,8% ВПО готові працювати на будь-яких умовах.²

Існує чимало повідомлень про факти торгівлі людьми на тимчасово окупованих та анексованих територіях України, в тому числі на Національну «гарячу лінію» із попередження торгівлі людьми, домашнього насильства та гендерної дискримінації. Водночас є проблема із документуванням та розслідуванням цих злочинів на тимчасово непідконтрольних територіях. Необхідною є більш прискіплива увага Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні на факти торгівлі людьми на цих територіях та навчання моніторів місії ідентифікації таких випадків та їх первинному документуванню. Відповідальність за порушення прав людини, в тому числі торгівлю людьми на непідконтрольних територіях несе Російська Федерація.

¹ <http://www.msp.gov.ua/news/12682.html>

² http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_library_view_307.html

97.49. Прийняти плани і програми, пов'язані з торгівлею людьми (Ірак);

В 2012 р. національним координатором у сфері протидії торгівлі людьми визначено Мінсоцполітики. Ефективна державна політика з цих питань була однією з умов лібералізації ЄС візового режиму для України. У 2012 р. була затверджена перша Державна соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2015 року (постанова Кабінету Міністрів України від 21 березня 2012 р. № 350).

Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 25.08.2015 № 501/2015³ та План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р.⁴, містять завдання, присвячені питанням протидії торгівлі людьми та рабству.

На виконання Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини у 2016 р. Урядом була затверджена наступна Державна соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2020 року⁵ (постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. № 111). Хоча в цілому, за оцінками громадських організацій та офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини стан виконання Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини дуже низький. Виконано не більше 25 % заходів.

Чинним планом заходів передбачено зокрема, внесення у 2016 та 2018 р.р. змін до Законів України «Про протидію торгівлі людьми», «Про безоплатну правову допомогу», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та інших нормативно-правових актів у сфері протидії торгівлі людьми з метою посилення захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми; розроблення та затвердження у 2017 р. індикаторів для виявлення осіб, постраждалих від торгівлі людьми; проведення постійних навчань, курсів підвищення кваліфікації, тощо. Зміни до зазначених нормативно-правових актів у 2016 р. не вносились.

97.80. Виділити достатньо ресурсів для забезпечення ефективного втілення нормативно-правового акту у сфері боротьби з торгівлею людьми від 2011 року. (Філіппіни)

СТАН ВИКОНАННЯ ЦЬОГО ПУНКТУ – ЧАСТКОВО

Ресурсів для дієвого виконання Закону «Про протидію торгівлі людьми» з 2011 р. виділяється недостатньо. У 2013 р. з Державного бюджету України було виділено 60 тис. грн. (близько 3715 євро) на реалізацію заходів Державної програми протидії торгівлі, на виплату одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, використано 44,9 тис. грн. (2780 євро, виплачено всім громадянам, які отримали статус особи, постраждалої від торгівлі людьми – 34 особи).

З місцевих бюджетів у 2013 р. використано 214,89 тис. грн. (13300 євро), а в 2014 р. передбачено 607050 грн. (37570 євро).

У 2014 р. на виконання заходів Державної програми з Держбюджету виділено 82,1 тис. грн. (5080 євро), на виплату одноразової матеріальної допомоги особам, яким встановлено статус постраждалих від торгівлі людьми виділено 240,9 тис. грн. (15 тис. євро).

³ <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>

⁴ <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80>

⁵ <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D0%BF>

Як зазначено в Програмі протидії торгівлі людьми до 2020 р., орієнтовний обсяг фінансування з державного бюджету становить у 2016 році – 98,8 тис. грн., у 2017 році – 98,8 тис. грн., з місцевих бюджетів у 2016 році – 219,22 тис. грн., у 2017 році – 219,22 тис. грн., з інших у 2016 році – 7126 млн. грн., у 2017 році – 6966 млн. грн.

Інформація щодо фактичного обсягу виділених коштів з державного бюджету у вільному доступі відсутня.

Більшість програм, які спрямовані на протидію торгівлі людьми фінансуються за рахунок міжнародного технічної допомоги міжнародними та громадськими організаціями, а також благодійними фондами.

Водночас в Україні відсутні методики вирахування коштів, спрямованих на протидію торгівлі людьми (так саме як і інших програм), які використовуються в рамках передбачених законом бюджетів центральних органів виконавчої влади, державних установ та підприємств, обласних, міських та районних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Мова йде про фінансування діяльності (заробітна плата, матеріально-технічне забезпечення, навчання, організація діяльності тощо) підрозділів, які є, наприклад, в Національній поліції України (Департамент по боротьбі із злочинами, пов'язаними із торгівлею людьми та його підрозділи в підрозділах в областях) або в Міністерстві соціальної політики (відділ протидії торгівлі людьми Департаменту гендерної політики та протидії торгівлі людьми та відповідно працівники в обласних державних адміністраціях, на які покладені відповідні функції).

97.81. Активізувати національні зусилля в області торгівлі людьми шляхом підходу орієнтованого на жертву, що приділяє особливу увагу на захист дітей від насильства та сексуальної експлуатації (Єгипет)

97.82. Продовжити зусилля у боротьбі з торгівлею людьми та надання необхідної допомоги жертвам торгівлі людьми (Литва)

97.83. Подвоїти свої зусилля в галузі боротьби з торгівлею людьми, зокрема, в боротьбі з торгівлею дітьми з метою сексуальної та трудової експлуатації, в тому числі шляхом усунення корінних причин торгівлі людьми, створення додаткових притулків для реабілітації та соціальної інтеграції жертв і забезпечення систематичного розслідування, кримінального переслідування та покарання торговців людьми (Індонезія)

СТАН ВИКОНАННЯ ЦИХ ПУНКТИВ – ЧАСТКОВО

В березні 2013 р. Міністерство соціальної політики створило робочу групу для вдосконалення правової бази в цій сфері. Результатом роботи стала розробка державної програми протидії торгівлі людьми на 2016-2020 рр., та проект змін до існуючого законодавства з питань протидії торгівлі людьми.

У 2017 р. розроблений робочою групою проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення протидії торгівлі людьми та захисту постраждалих осіб» внесено на розгляд Верховної Ради України (реєстр. № 6125 від 23.02.2017 р.). Законопроектом передбачено: приведення у відповідність визначення «торгівля людьми» до Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї; розширення кола суб'єктів Національного механізму взаємодії, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми; здійснення центральними органами виконавчої влади заходів щодо убезпечення жінок, дівчат, чоловіків і хлопців з інвалідністю від сексуального насильства та експлуатації; надання повно-

важень Раді міністрів Автономної Республіки Крим та органам місцевого самоврядування у сфері протидії торгівлі людьми; удосконалення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми; розширення мережі закладів, які надаватимуть допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Щорічно збільшується кількість консультацій з питань протидії торгівлі людьми, які надаються на Національній «гарячій лінії» з питань протидії домашньому насильству, торгівлі людьми та ґендерній дискримінації. У 2016 р. в 1,5 р. порівняно із 2015.

Постраждали від торгівлі людьми позбавлені права на отримання безоплатної правової допомоги, адже категорія «постраждали від торгівлі людьми» не передбачена ст. 14 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу».

В Україні відбувається підміна поняттям «секс-послуги» поняття «торгівлі людьми». Більшість секс-працівниць при проведенні з ними тренінгів з протидії торгівлі людьми та при опитуваннях зазначали, що вони за всіма ознаками підпадають під ознаки жертв торгівлі людьми. Досліджень у цій площині не проводилося.

Лева частка ВІЛ-інфікування в Україні відбувається через секс-послуги. Жертви торгівлі людьми мають менше шансів отримати медичні та психологічні послуги, догляд та підтримку якщо вони мають статус ВІЛ-позитивної людини.

Представники правоохоронних органів не завжди інформують жертв торгівлі людьми про їхнє право на відшкодування збитків. Існує потреба у забезпеченні жертв торгівлі людьми безоплатною кваліфікованою безоплатною правовою допомогою на всіх стадіях кримінального переслідування право порушників, що наразі законодавчо в Україні не врегульовано.

ЗМІ не постійно висвітлюють сучасні проблеми торгівлі людьми та сучасні методи вербування.

ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО ПРИТУЛКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.

Після затвердження у 2003 р. Положення про центри реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми⁶, робота з організації відповідних центрів на державному рівні не здійснювалась і сьогодні спеціалізовані притулки для даної категорії осіб в Україні, які створені державою, відсутні. Протягом 2013-2017 рр. притулки для постраждалих від торгівлі людьми не створювалися.

Станом на 20.03.2017 р. функціонували центри соціально-психологічної допомоги, які приймають, у тому числі, і осіб, постраждалих від торгівлі людьми, лише у 19 областях України: Волинській, Донецькій, Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях та у м. Києві). Після здійснення анексії АРК та окупації Російською Федерацією частини території Донецької та Луганської областей, вони здебільшого надають допомогу внутрішньо переміщеним особам.

Проблемними питаннями до цього часу залишаються: відсутність таких центрів в у Вінницькій, Київській, Луганській, Полтавській, Харківській, Херсонській областях; місцезнаходження таких закладів (здебільшого вони функціонують в обласних центрах); особи, які постраждали від торгівлі людьми, є лише однією з категорій, яким надається допомога в цих закладах (центр надає соціальні послуги особам,

⁶ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/987-2003-%D0%BF>

які постраждали внаслідок стихійного лиха, учинення стосовно них злочину, насильства та інших обставин, наслідки яких вони не можуть подолати самостійно)⁷; брак вільних місць у закладах (у тому числі внаслідок розміщення в них тимчасово переміщених осіб, термін перебування яких не відповідає вимогам центрів⁸); обмеження в частині стану здоров'я та віку клієнтів закладів (особи зі значними проблемами здоров'я та люди старші 35 років не можуть перебувати в таких закладах); гарантування безпеки для жінок, які перебувають в центрах тощо.

У зв'язку із окупацією Донецьку та Луганську бойовиками, які підтримуються Російською Федерацією, такий заклад в АР Крим та Луганській області залишився на тимчасово непідконтрольній території. Лише в Донецькій області заклад переведено на безпечну територію.

ГО «Ла Страда-Україна» направлені листи до голів областей, в яких відсутні установи для постраждалих, щодо необхідності їх створення⁹.

Нагальною потребою є внесення змін до низки нормативно-правових актів щодо надання допомоги особам, постраждалим від насильства, зокрема постанов, якими затверджені типові положення про центри соціально-психологічної допомоги та центри соціально-психологічної реабілітації дітей.

Діяльність по наданні допомоги постраждалим від торгівлі людьми в Україні реалізується за підтримки міжнародних організацій – Офіс Координатора проектів ОБСЄ та МОМ та активної участі громадських організацій. Національний механізм взаємодії суб'єктів протидії торгівлі людьми у всіх областях є недостатньо ефективним у зв'язку із відсутністю інституційних та фінансових спроможностей на місцях в наданні сервісів та послуг постраждалим особам. За сприяння МОМ в м. Києві створено реабілітаційний центр для потерпілих від торгівлі людьми. Притулки, створені громадських організацій не фінансуються державою.

Проблемним залишаються:

- виявлення та ідентифікація осіб, постраждалих від торгівлі людьми;
- висока кількість відмов у отриманні статусу особи, постраждалої від торгівлі людьми;
- отримання статусів постраждалих від торгівлі людьми іноземцями;
- відсутність релевантної статистики про кількість осіб, постраждалих від торгівлі людьми та різниця в статистичній інформації, яка збирається різними державними структурами та міжнародними організаціями.

Так, протягом 2013-2014 р.р. Представництво МОМ в Україні разом з партнерськими громадськими організаціями надали допомогу 1 832 особам, постраждалим від торгівлі людьми (929 особам у 2013 р., 903 – у 2014 р.). За ці ж два роки Міністерство соціальної політики надало 68 статусів особи, постраждалої від торгівлі людьми (41 – 2013 р., 27 – 2014 р.). Отримано було 106 заяв (58 – 2013 р., 48 – 2014 р.). У 2016 р. Міністерство соціальної політики надало 110 громадянам статус особи, постраждалої від торгівлі людьми.

- відсутність на національному рівні та у переважній більшості областей діючого механізму соціального замовлення послуг державою у громадських організацій, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми;
- проблеми із захистом потерпілих від торгівлі людьми, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

⁷ Пункт 1 Типового положення про центр соціально-психологічної допомоги, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2004 р. № 608.

⁸ Відповідно до пункту 10 Типового положення про центр соціально-психологічної допомоги, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2004 р. № 608. Максимальний строк перебування особи у центрі становить 90 діб.

⁹ http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_news_list_show_554.html

В 2016 р року слідчими у кримінальних провадженнях про торгівлю людьми заходи безпеки застосовувалися лише до 2 осіб у вигляді зміни анкетних даних.

- недостатність координації діяльності з протидії торгівлі людьми.
- відсутність періодичного незалежного оцінювання державної політики у сфері протидії торгівлі людьми як інструмент оцінки впливу заходів і планування майбутньої політики та заходів;
- обмеженість кадрових ресурсів і плинність кадрів, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми на всіх рівнях влади.
- неможливість документування злочинів на тимчасово непідконтрольних територіях.
- складність подолання наслідків військового конфлікту на Сході України.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМАТИЧНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ТА ПОКАРАННЯ ТОРГІВЦІВ ЛЮДЬМИ

В 2016 р. виявлено 115 злочинів пов'язаних із торгівлею людьми. Неефективною є робота підрозділів боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, оскільки в середньому двома працівниками виявлено одне правопорушення на рік, що зумовлено в т.ч. залученням фахівців підрозділів до розкриття злочинів, не пов'язаних із профілем діяльності.

Не докладається достатніх зусиль для викриття злочинів, які вчиняються службовими особами дитячих закладів, де діти перебувають під наглядом держави, як співучасники або проявляють злочинну недбалість щодо своїх вихованців.

Турбує стан розслідування кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з торгівлею людьми. Через недостатню ефективність роботи слідчих у 222 правопорушеннях, які розслідувалися в 2016 р., лише у 65 з них особам оголошено про підозру, що майже вдвічі менше, ніж у 2015 році. В 2016 р. злочинів розкрито лише менше 40% (45) злочинів. Не забезпечуються розумні строки розслідування кримінальних правопорушень – розслідуються більше ніж півроку.

Допускається прийняття незаконних рішень про закриття кримінальних проваджень. Прокурорами скасовано 6 таких постанов та відновлено досудове розслідування у 5 кримінальних провадженнях.

Особливості доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних з торгівлею людьми, зумовлюють необхідність спеціалізації слідчих та процесуальних керівників, методичного забезпечення їх діяльності, базової підготовки та постійного підвищення кваліфікації, у тому числі за участю недержавних організацій.

Потребує підвищення рівень узгодженості дій правоохоронних органів з метою виявлення, запобігання, припинення і розкриття указаних кримінальних правопорушень, а також співпраця з компетентними органами іноземних держав та неурядовими організаціями¹⁰.

Проблемою є також перекваліфікація злочинів із статті 14 ККУ на інші суміжні статті. Дані щодо кримінальних проваджень, які було перекваліфіковано, статистичними відомостями Національної поліції не узагальнюються, оскільки перекваліфікувати провадження можуть слідчі поліції, слідчі прокуратури, а також судді. За даними Національної поліції України в 2016 році мало місце 6 фактів перекваліфікації кримінальних проваджень зі статті 149 КК України на інші злочини.

¹⁰ Інформація цього підрозділу взята з Постанови міжвідомчої наради правоохоронних органів України та інших суб'єктів протидії злочинності, організованою Генеральною прокуратурою України 24 лютого 2017 р.

Низька ефективність розкриття злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, переслідування злочинців та відновлення прав постраждалих осіб пов'язана також із слабкою співпрацею правоохоронних органів із службами у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, службами соціального захисту населення, органами державної влади та місцевого самоврядування та навпаки для посилення профілактичної роботи з населенням щодо попередження торгівлі людьми, врахування зв'язку злочину торгівлі людьми із вразливим станом деяких груп населення.

Проблемним є притягнення до відповідальності осіб, які скоїли злочин торгівлі людьми. Збільшується різниця між зареєстрованими справами та вироками. У 2013 р. – 64 вироки, у 2014 р. – всього 19.

Вимагає змін стан підтримання публічного обвинувачення. Нерідко прокурори займають процесуальну позицію, яка не відповідає тяжкості злочину, відтак понад 81% засуджених за торгівлю людьми призначено покарання, не пов'язані з позбавленням волі, причому переважно за ініціативи прокурорів або за їх згоди з вироками судів.

З 2012 року до 2016 (6 місяців), судовими органами України за торгівлю людьми засуджено 252 особи, з них до позбавлення волі на певний строк засуджено лише 119 осіб. Крім того, за вказаний період звільнено від покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) – 123 особи, а також призначено покарання із застосуванням ст. 69 (призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом) КК України щодо 80 осіб.

ГО «Ла Страда – Україна» в 2016 р. здійснила дослідження судових рішень 2015 р. за статтею 149 КК України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини»¹¹. Так, у 6 справах з 11, суд звільнив обвинувачених осіб від відбування покарання з випробуванням, застосувавши положення ст. 75 КК України. У 5 справах суд прийшов до висновку, що виправлення особи неможливе без ізоляції від суспільства та засудив до реального відбування покарання. Строк тримання під вартою становить від 5 до 7 років з конфіскацією майна або без такої.

Одним із кроків вирішення вказаного питання стане узагальнення судової практики щодо судових рішень по справам торгівлі людьми та навчання суддів.

97.84. Провести відповідні тренінги щодо застосування «Закону про боротьбу з торгівлею людьми» з усіма тими, хто бере участь у протидії торгівлі людьми, особливо з прикордонникам (Португалія);

Тематика протидії торгівлі людьми частково включена в систему підготовки та підвищення кваліфікації фахівців. Навчання проходить в Інституті підвищення кваліфікації працівників органів державної влади для спеціалістів, які працюють у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Національній академії прокуратури України, Національній академії внутрішніх справ, Харківському національному університеті внутрішніх справ, Інституті післядипломної освіти НАВС, деяких вузах та ІППО, які готують педагогічних і соціальних працівників.

Нові виклики, пов'язані з війною в Україні, адміністративна реформа, значна плінність кадрів та впровадження в життя положень Закону «Про протидію торгівлі людьми» підвищили потребу в навчанні спеціалістів, яка не задовольняється в повному обсязі.

¹¹<http://www.reyestr.court.gov.ua>. Кількість вироків у Єдиному державному реєстрі судових рішень 18, з них 3, інформація по яких заборонена для оприлюднення згідно з Законом України «Про доступ до судових рішень» (п. 4 ст. 7).

Необхідність включення теми протидії торгівлі людьми в усю систему підготовки та підвищення кваліфікації усіх фахівців, які працюють у даній сфері як обов'язкової, залишається актуальною.

Підвищення професійного рівня працівників поліції, прокурорів, адвокатів, судів стосовно питань протидії торгівлі людьми, проведення навчань працівників підрозділів боротьби із злочинами, пов'язаними із торгівлею людьми, включені до Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року. Тематика протидії торгівлі людьми включена як обов'язковий компонент в підготовку патрульних для нової патрульної служби Національної поліції України. Але тренінги проводяться фахівцями громадських та міжнародних організацій.

У 2013 р. ГО «Ла Страда-Україна» разом із Міністерством соціальної політики провели 10 тренінгів для близько 600 спеціалістів щодо виконання стандартів із надання послуг особам, постраждалим від торгівлі людьми.

Протягом 2013-2016 р.р. Національною тренерською мережею ГО «Ла Страда-Україна» проведено 4490 заходів з питань протидії торгівлі людьми для представників державних установ, груп ризику, учнів, студентів.

Мінсоцполітики спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні та Представництвом МОМ в Україні проводяться тренінги в рамках поширення Національного механізму взаємодії суб'єктів протидії торгівлі людьми.

97.85. Продовжувати здійснення зусиль, спрямованих на боротьбу з торгівлею людьми, особливо жінками і дітьми, а також на забезпечення компенсації і реабілітації жертвам торгівлі людьми (Алжир);

ГО «Ла Страда-Україна» здійснено аналіз вироків, ухвалених судом впродовж 2015 р. у кримінальних справах за ст. 149 Кримінального Кодексу України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини».

Після опрацювання зазначених вироків можна зробити наступні висновки.

1. В більшості випадків злочин має транснаціональний характер, тобто готується на території України, а вчинюється в іншій країні¹², так само, як і особи, які вчинюють злочин є громадянами різних країн і встановити їх вкрай важко.
2. Окрім цього мають випадки внутрішньої торгівлі людьми, тобто в межах території України¹³. В одній справі жінку фактично продали чоловікові для надання послуг сексуального характеру за те, що вона не повернула гроші за борговою розпискою.
3. З проаналізованих вироків один вирок стосувався вчинення торгівлі людьми відносно дитини, а саме продажу дитини своєю матір'ю. Причинами такого рішення стало: малозабезпеченість жінки, наявність іншої дитини, незадовільний житловий стан.

Причинами, які спонукають жінок стати жертвами торгівлі людьми наступні: збіг тяжких сімейних і матеріальних обставин, відсутність роботи та проживання, малозабезпеченість, наявність дітей та необхідність їх самостійно забезпечувати, наявність хворих батьків, особистої хвороби та необхідність у лікуванні, фізичні вади, що ускладнюють можливість знайти нормальну роботу. Варто вказати, що деякі жінки, які були змушені стати на неприйнятні пропозиції, є вимушено переміщеними особами, які опинились у складних життєвих ситуаціях (без роботи та житла) у зв'язку з проведенням антитерористичної операції в їх рідних містах. З 29 ідентифікованих потерпілих таких жінок виявилось 4.

¹²У аналізованих вироків згадувались наступні країни: Італія, Ізраїль, Німеччина, Російська Федерація, ОАЕ, Шрі-Ланка, Китай, Швейцарія.

¹³Заняття жебрацтвом (справа №759/16836/14-к), надання послуг сексуального характеру (справа № 314/4308/15-к).

В більшості випадків, торгівля жінкою вчинювалась для використання її в сексуальній індустрії (9 справ з 11)¹⁴. Одна справа стосувалась використання жінки для заняття жебрацтвом. У 9 справах, що стосувались торгівлі жінкою для сексуальної експлуатації було ідентифіковано 29 потерпілих осіб, з яких 16 жінок знали, що вони будуть надавати послуги сексуального характеру і були не проти цього, оскільки мали гостру потребу у коштах в силу різних життєвих обставин.

До усіх жінок, які стали жертвами торгівлі людьми застосовувалось насильство, а саме: обмеження у пересуванні, завдання фізичного болю (побої), контроль коштів, психологічний тиск, погрози, змушування обслуговувати велику кількість чоловіків, працювати цілодобово, відсутність медичного забезпечення.

У 6 з 11 проаналізованих справах, суд звільнив обвинувачених осіб від відбування покарання з випробуванням, застосувавши положення ст. 75 КК України. У решті (5) справах суд прийшов до висновку, що виправлення особи неможливе без ізоляції від суспільства та засудив до реального відбування покарання. Строк тримання під вартою становить від 5 до 7 років з конфіскацією майна або без такої.

Окремо варто виділити міру запобіжного заходу, яку було застосовано у справах до осіб, які обвинувачувались у вчиненні торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини під час досудового та судового слідства. Так з 11 аналізованих вироків у 2-х вироків зазначалось, що до особи було застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, а саме домашній арешт; у 1 вирок до обвинуваченого було застосовано заставу; у 1 вирок до обвинувачених була застосована підписка про невиїзд; у 3 вироків було обрано запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання; 5 вироків до обвинуваченого застосовувався запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

2. ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ ТА КОМЕРЦІЙНІЙ СЕКСУАЛЬНІЙ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ДІТЕЙ

97.12. Вжити додаткових заходів і приєднатися до Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво в питаннях міждержавного усиновлення (Ірландія);

Станом на березень 2017 р. Гаазька конвенція про захист дітей і співробітництво в галузі міжнародного усиновлення не ратифікована.

Верховною Радою України, починаючи з 2001 р., шість разів розглядалося питання приєднання України до Гаазької Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення, але щоразу законопроекти не підтримувалися, відкликалися або поверталися на доопрацювання.

97.22. Розглянути приведення національного законодавства щодо ввезення та продажу дітей відповідно до положень Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (Словенія);

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі людьми, дитячої проституції та порнографії ратифіковано Законом України від 03.04.2003 № 716.

¹⁴Якщо говорити про особу чоловічої статі, то експлуатація чоловіка була у формі незаконного вилучення органів та заняття жебрацтвом.

В 2009 р. ГО «Ла Страда-Україна» при підтримці Дитячого Фонду ООН ЮНІСЕФ проведено дослідження щодо відповідності національного законодавства положенням Факультативного протоколу до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії¹⁵. За результатами дослідження сформовані рекомендації, серед яких: встановити покарання за втягнення дітей у заняття проституцією та ввести відповідальність за купівлю секспослуг від дитини; встановити відповідальність за втягнення дітей до виготовлення та розповсюдження порнографічної продукції; розробити методичні рекомендації для співробітників правоохоронних органів, служб у справах дітей, органів охорони здоров'я, освіти щодо психологічних та соціальних аспектів поводження з дітьми, які постраждали від торгівлі дітьми, дитячої проституції. Запропоновані зміни не внесені в законодавство.

Відповідно до заключних спостережень Комітету ООН з прав дитини¹⁶ напрацьований законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» в частині реабілітації дітей, втягнутих в заняття проституцією. Станом на 20.03.2017 проект на розгляд КМУ та ВРУ не внесено.

97.29. Прийняти законодавство, яке чітко забороняє дитячу проституцію та інші форми сексуальної експлуатації, згідно з міжнародними зобов'язаннями, взятими країною, маючи на увазі, що Конвенція Лансароте набуде чинності щодо України 1 грудня 2012 року (Італія)

97.41. Ефективно реалізовувати нещодавно ратифіковані міжнародні конвенції, особливо в галузі прав дитини (Казахстан)

Україна в 2012 році ратифікувала Конвенцію Ради Європи по боротьбі із сексуальною експлуатацією дітей та сексуальним насильством, яка корелює з Факультативним протоколом до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії. Станом на березень 2017 року не привела національне законодавство у відповідність до цієї Конвенції.

Українське законодавство потребує гармонізації із положеннями Факультативного протоколу щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії до Конвенції ООН про права дитини, Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейської соціальної хартії (переглянутої) зокрема щодо встановлення мінімального віку статевого повноліття. Недосконалість законодавства не дозволяє ефективно та комплексно захищати дітей від втягнення їх до проституції, інших форм сексуальних зловживань. Численні повідомлення у ЗМІ щодо втягнення дітей у заняття проституцією, сексуальну експлуатацію, статистика поліції, звіти громадських організацій дозволяють стверджувати, що проблема сексуальної експлуатації дітей в Україні існує, а отже потребує вирішення. Так, за даними Міністерства внутрішніх справ України протягом 2014 – 2015 років 16 дітей потерпіли від кримінальних правопорушень (втягнення дітей у заняття проституцією, зґвалтування, задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом, тощо).

03.02.2015 р. за № 2016 у ВР України зареєстровано законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації», яким пропонується встановити чіткій мінімальний вік статевого повноліття, вдосконалити відповідальність осіб, які посягають на статеву свободу та недоторканість, честь та гідність дітей. Проект прийнято у першому читанні 15.11.2016 р.

09.02.2017 за № 6070 у ВР України зареєстровано законопроект «Про внесення змін до статті 242 Кримінального процесуального кодексу України» щодо виключення потреби у проведенні

¹⁵ http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_library_view_18.html

¹⁶ https://www.unicef.org/ukraine/UN_CRC_ConcludingObservations_Ukr.pdf

судово-медичної експертизи для встановлення статевої зрілості потерпілої неповнолітньої особи. Законопроекти станом на 20 березня 2017 р. не прийняті.

97.86. Надати чітке визначення дитячої порнографії в національному законодавстві (Португалія)

Українське законодавство не містить визначення «дитяча порнографія». Статтею 301 КК України виокремлено злочин: примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру.

Порядком розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення¹⁷, одним з видів жорстокого поводження з дитиною є примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства; примушування дітей до участі у створенні творів, зображень, кіно – та відеопродукції, комп'ютерних програм або інших предметів порнографічного характеру.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Розробити та запровадити методики обчислювання коштів, які виділяються на фінансове забезпечення діяльності із протидії торгівлі людьми в рамках бюджетів на утримання центральних та місцевих органів влади, які здійснюють діяльність по протидії торгівлі людьми.
2. Запровадити практику спеціалізації слідчих та прокурорів при здійсненні досудового розслідування та процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з торгівлею людьми.
3. Підтримувати співпрацю правоохоронних органів з громадськими організаціями, які здійснюють діяльність у сфері протидії торгівлі людьми, зокрема з метою надання своєчасної та ефективної допомоги потерпілим.
4. Продовжити практику проведення регіональних навчально-практичних семінарів з питань протидії торгівлі людьми (особливо дітьми та молоддю), а також використання сучасних форм навчання на основі інтерактивного дистанційного навчального курсу за участю працівників оперативних підрозділів та спеціалізованих слідчих Національної поліції України, спеціалізованих прокурорів, працівників Державної прикордонної служби України, суддів першої та апеляційної інстанцій (за згодою), із залученням представників державних адміністрацій, які відповідальні за встановлення статусу постраждалої особи, та громадських організацій.
5. Із залученням неурядових організацій запровадити у базовій підготовці працівників Національної поліції України прокуратури курс з протидії торгівлі людьми, а також постійне підвищення кваліфікації працівників, які здійснюють заходи у сфері боротьби зі злочинами зазначеної категорії.
6. Підготувати методичні рекомендації щодо особливостей виявлення, документування та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, з урахуванням кращої практики розслідування кримінальних проваджень та розгляду їх у судах.
7. Узагальнити судову практику розгляду справ, пов'язаних із торгівлею людьми.
8. Національній школі суддів України запровадити систему дистанційного навчання та підвищення кваліфікації суддів з питань судового розгляду кримінальних проваджень за статтею 149 КК України.
9. Залучати моніторів міжнародних місій щодо виявлення фактів щодо торгівлі людьми на непідконтрольній Україні території

¹⁷ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1105-14>

10. Регулярно підвищувати обізнаність громадян України, зокрема внутрішньо переміщених осіб, щодо ризиків потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, та надання їм можливості отримання кваліфікованої консультації
11. Законодавчо врегулювати роботу місцевих органів виконавчої влади для здійснення покладених на них Законом «Про протидію торгівлі людьми» функцій встановлення статусу постраждалої особи.
12. розробляти нормативно-правові акти для здійснення оцінки небезпеки (наявних ризиків), на яку наражаються іноземці або особи без громадянства при їх поверненні з України до країни походження. Включенні державних службовців і педагогічних працівників до програм підвищення кваліфікації з питань протидії торгівлі людьми, а також на проведенні цієї роботи в усіх регіонах України.
13. Забезпечити міжсекторальне співробітництво у вдосконаленні механізмів взаємодії суб'єктів, які залучені до протидії торгівлі людьми, у регіонах.
14. Приділити увагу ідентифікації осіб, які постраждали від торгівлі людьми, серед внутрішньо переміщених осіб, захисту дітей, які постраждали від торгівлі дітьми, розробці індикаторів для сприяння виявленню осіб, які постраждали від торгівлі людьми.
15. Привести українське законодавство у відповідність до положень Факультативного протоколу щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії до Конвенції ООН про права дитини, Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейської соціальної хартії (переглянутої).

УКРАЇНА

СПІЛЬНЕ ПОДАННЯ РАДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

на 28-й сесії Універсального періодичного огляду
(ТРЕТІЙ ЦИКЛ, 6-17 ЛИСТОПАДА 2017 Р.)

Громадська організація «ДЕСЯТЕ КВІТНЯ»
«Благодійний фонд «Право на захист»
Інститут проблем безгромадянства та інтеграції
Європейська мережа з питань безгромадянства
Європейський центр з прав ромів

1) БФ «Право на захист», ГО «ДЕСЯТЕ КВІТНЯ», Інститут проблем безгромадянства та інтеграції (Інститут), Європейська мережа з питань безгромадянства (ЄМБ) і Європейський центр з прав ромів (ЄЦПР) здійснюють це спільне подання до Універсального періодичного огляду щодо осіб без громадянства, доступу до громадянства і прав людини в Україні.

2) БФ «Право на захист»¹ є однією з провідних експертних юридичних організацій з питань безгромадянства в Україні, що має значний досвід у наданні юридичної допомоги маргіналізованим групам, зокрема, особам без громадянства, особам, які не мають документів, біженцям, шукачам притулку, внутрішньо переміщеним особам (ВПО) і населенню, постраждалому від конфлікту. Безгромадянство — одна з основних програмних тем організації «Право на захист», яка тісно інтегрована в її місію. БФ «Право на захист», юридично зареєстрована у 2013 році, є правонаступником ХІАС-Київ, що діяла у сфері безгромадянства в Україні з 2007 року.

3) ГО «ДЕСЯТЕ КВІТНЯ»² — незалежна гуманітарна неурядова неприбуткова організація, заснована в Одесі (Україна). Її діяльність спрямована на розвиток громадянського суспільства та зміцнення верховенства права в Україні. Організація була заснована в 2012 році правозахисниками-однорумцями, професійний досвід яких перевищує 10 років, і які мають особливі знання та досвід у сфері захисту прав біженців. Організація надає безкоштовну юридичну допомогу вразливим групам, зокрема, особам, які шукають притулку, біженцям, ВПО, особам без громадянства та ромам. Діяльність Організації також включає в себе моніторинг захисту прав людини в Україні, спільно з іншими зацікавленими сторонами, а також заходи, спрямовані на зміцнення потенціалу.

4) Інститут проблем безгромадянства та інтеграції³ — незалежна неприбуткова організація, діяльність якої спрямована на комплексне реагування, яке базується на правах людини, на несправедливість безгромадянства та виключення, шляхом поєднання наукових досліджень, освіти, партнерства і адвокації. Заснований у серпні 2014 року, він є першим і єдиним глобальним Центром, діяльність якого присвячена забезпеченню прав осіб без громадянства та припиненню безгромадянства. Протягом останніх двох років, Інститут здійснив понад 10 подань до УПО стосовно дотримання прав осіб без громадянства у конкретних країнах, а також підготував резюме головних проблем у сфері прав людини, пов'язаних із безгромадянством у всіх країнах, які розглядалися з 23-ї по 27-му сесію УПО.⁴

5) Європейська мережа з питань безгромадянства (ЄМБ)⁵ — це об'єднання представників громадянського суспільства: НУО, юристів, науковців та інших незалежних експертів, діяльність яких спрямована на вирішення проблеми безгромадянства у Європі. Мережа базується у Лондоні і на сьогодні налічує понад 100 членів у 39 європейських країнах. Робота ЄМБ заснована на трьох основоположних елементах — право та політика, комунікації та зміцнення потенціалу. Мережа надає експертні консультації та підтримку для широкого кола зацікавлених сторін, включаючи владні структури.

6) Європейський центр з прав ромів (ЄЦПР) є міжнародною ромською правничою громадською організацією, яка здійснює моніторинг прав ромів у Європі і забезпечує юридичний захист у випадках порушень прав людини.⁶

¹ З додатковою інформацією про БФ «Право на захист» можна ознайомитися на веб-сайті <http://r2p.org.ua/en/>.

² З додатковою інформацією про ГО «ДЕСЯТЕ КВІТНЯ» можна ознайомитися на веб-сайті <http://desyatekvitnya.com/>.

³ З додатковою інформацією про Інститут з питань безгромадянства та інтеграції можна ознайомитися на веб-сайті <http://www.institutesi.org/>.

⁴ Детальніше про адвокацію Інституту УПР можна дізнатися на веб-сайті <http://www.institutesi.org/ourwork/humanrights.php>.

⁵ З додатковою інформацією про ENS можна ознайомитися на веб-сайті <http://www.statelessness.eu/>.

⁶ З додатковою інформацією про ЄЦПЦ можна ознайомитися на веб-сайті www.errc.org.

7) Основна увага у цьому спільному поданні приділяється праву дітей на громадянство, ідентифікації осіб без громадянства, затриманню осіб без громадянства та осіб, що зазнають ризику безгромадянства, а також проблемі безгромадянства ромів в Україні. Воно засноване на сукупному досвіді організацій-подавачів як в Україні, так і за кордоном, зокрема, на спільних наукових дослідженнях і адвокації ЄМБ, Інституту та БФ «Право на захист» стосовно затримання осіб без громадянства в Україні,⁷ а також на постійному співробітництві між ЄЦПР, Інститутом, ГО «Десяте квітня» та ЄМБ у сфері безгромадянства ромів в Україні.

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ПЕРІОДИЧНИЙ ОГЛЯД УКРАЇНИ ПЕРШОГО І ДРУГОГО ЦИКЛУ (2008, 2012 РР.)

8) УПО України відбувся в рамках першого циклу в 2008 році, а також в рамках другого циклу — в 2012-му. Україна отримала рекомендації щодо ратифікації Конвенції 1954 року про статус апатридів та Конвенцію 1961 року про скорочення безгромадянства — від Мексики під час 1-го циклу та від Португалії — під час 2-го. Обидві рекомендації були прийняті до уваги Україною⁸, і у березні 2013 року вона приєдналася до Конвенцій про безгромадянство. Україна також отримала і взяла до уваги рекомендації щодо ратифікації Міжнародної конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей. Нарешті, Мексика рекомендувала Україні «переглянути своє законодавство з метою забезпечення права всіх хлопчиків і дівчат на громадянство і забезпечення реєстрації народження, незалежно від їхнього етнічного походження чи статусу їхніх батьків».

З докладнішою інформацією про результати виконання Україною відповідних рекомендацій за попередніми циклами можна ознайомитися у Матриці в Додатку 1.

МІЖНАРОДНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

9) В березні 2013 року Україна приєдналася до Конвенції 1954 року про статус апатридів (Конвенція 1954 року) та Конвенції 1961 року про скорочення безгромадянства (Конвенція 1961 року). Вона також є учасником основних договорів з прав людини, які закріплюють положення щодо громадянства та безгромадянства. Вони включають у себе Міжнародний пакт 1966 року про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП), Міжнародний пакт 1966 про громадянські та політичні права (МПГПП), Конвенцію 1969 року про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенцію 1979 року про ліквідацію всіх форм дискримінації проти жінок, Конвенцію 1989 року про права дитини (КПД). У 2006 році Україна також ратифікувала Європейську конвенцію про громадянство (ЄКГ).

10) Україна досі не ратифікувала Конвенцію про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей.

11) Україна має додаткові міжнародні і регіональні зобов'язання щодо захисту свободи та безпеки всіх осіб, а також щодо захисту від довільного та незаконного затримання. Ці зобов'язання впливають з МПГПП (Стаття 9) та Європейської конвенції про права людини (ЄКПЛ, Стаття 5), які захищають право на свободу та особисту недоторканність і свободу від довільного затримання. Важливо зазначити, що Стаття 26 Конвенції 1954 року додатково вимагає від держав дозволяти особам без громадянства, які

⁷ Див. *Європейська мережа з питань безгромадянства, «Захист осіб без громадянства від довільного затримання в Україні», 2016 р., за адресою: [http://www.statelessness.eu/sites/www.statelessness.eu/files/ENS Detention Reports Ukraine-EN.pdf](http://www.statelessness.eu/sites/www.statelessness.eu/files/ENS%20Detention%20Reports%20Ukraine-EN.pdf)*

⁸ Див. *коментарі до рекомендацій XX і XX в матриці попередніх рекомендацій, наданих Україні в Матриці рекомендацій, наданих у 2-му циклі.*

перебувають на їхній території «на законних підставах», вибрати місце проживання та вільно переміщуватися у межах держави.⁹

БЕЗГРОМАДЯНСТВО В УКРАЇНІ

12) Достовірних даних про точну кількість населення без громадянства в Україні немає, тому що масштаби цієї проблеми ніколи ретельно не визначалися. За даними перепису населення України 2001 року, 82600 осіб зазначили, що не мають громадянства, а ще 40400 осіб своє громадянство не вказали.¹⁰ За даними Державної міграційної служби України, станом на 2015 рік 5159 осіб без громадянства мали постійну посвідку на проживання, а 574 — тимчасову посвідку на проживання в Україні. Український уряд не веде облік осіб без громадянства, які проживають в Україні нелегально, і не має офіційної процедури визначення безгромадянства. У 2015 році, за оцінками УВКБ ООН, кількість осіб без громадянства в Україні коливається від 35228¹¹ до 45,877¹². Будь-яке з цих чисел є одним серед найбільших показників чисельності осіб без громадянства в Європі.

13) Незважаючи на відсутність точних статистичних даних, населення без громадянства в Україні можна класифікувати за чотирма основними групами:

1. Ті, хто стали особами без громадянства або опинилися під ризиком безгромадянства через правонаступництво держав у період після розпаду СРСР у 1991 році. Незважаючи на певні правові гарантії для осіб із паспортами СРСР, що містяться у Законі України «Про громадянство України», серед них залишилося дуже багато осіб, які не мають документів. Крім того, надмірний тягар доведення для встановлення постійного місця проживання, коли закон про громадянство набув чинності, а також прогалини у нових законах про громадянство держав-наступників, підвищили ступінь безгромадянства та його ризику. Значне занепокоєння викликає вимога стосовно наявності офіційних документів у батьків як обов'язкової умови для реєстрації народження дитини. Хоча не всі особи, які не мають реєстрації народження, є особами без громадянства, реєстрація народження є важливим кроком у набутті громадянства України.
2. Особи, які мають лише документи Придністровської Молдавської Республіки, знаходяться під ризиком безгромадянства. Міжнародна спільнота не визнає цю структуру державою, тому що ця територія вважається невід'ємною частиною Молдови. В результаті цього документи, видані Придністровською Молдавською Республікою, є недійсними в Україні.
3. В результаті тимчасової окупації території України, діти, народжені на окупованих територіях і внутрішньо переміщені особи з їхнього числа, знаходяться під ризиком безгромадянства. Реєстрація народження дітей, які народилися на тимчасово окупованій території України, можлива лише шляхом багатоетапної та затратної процедури встановлення факту народження дитини в українському суді. В принципі, ВПО мають право на отримання документації за свідомством про реєстрацію в якості ВПО, за умови подання документа, що посвідчує особу, паспорта України чи іншого дійсного документа. Таким чином, ВПО без документів не можуть отримати захист як ВПО або встановити свою належність до громадянства, що обмежує їхній доступ до основних прав.

⁹ Відповідно до спостережень УВКБ ООН, історія створення Конвенції 1954 року підтверджує, що особи, які подали звернення на те, щоб залишитися в країні на підставі свого безгромадянства, знаходяться у цій країні «на законних підставах». УВКБ ООН, «Керівництво по захисту осіб без громадянства» (30 червня 2014 року, «Керівництво по захисту осіб без громадянства»), пункт 135. Розміщено за посиланням: <http://www.refworld.org/docid/53b676aa4.html>.

¹⁰ Перший загальнонаціональний перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти. – Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Державний комітет статистики України. – 2004. – С. 109 – http://2001.ukrcensus.gov.ua/d7mono_eng.pdf.

¹¹ УВКБ ООН, «Статистика населення». – http://popstats.unhcr.org/en/persons_of_concern.

¹² УВКБ ООН, «Населення». – <http://globalfocus-interim.unhcr.org/population>.

4. Нарешті, роми часто зазнають ризику безгромадянства з різних причин, які докладніше розглядаються надалі в цьому поданні.

ПРАВО КОЖНОЇ ДИТИНИ НА НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА

14) Конвенція 1961 року про скорочення безгромадянства зобов'язує держави-учасники надавати громадянство особам, які народилися на їхній території та «які в іншому випадку стали б особами без громадянства».¹³ Крім того, як ЄКГ, так і Конвенція 1961 року передбачає, що покинуті діти автоматично мають набувати громадянства.¹⁴ Найважливішим положенням у сфері прав людини, що пов'язане з правом дитини на набуття громадянства, є Стаття 7 КПД, яка містить наступні вимоги:

1. «Дитина має бути зареєстрована зразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування.
2. Держави-учасниці забезпечують здійснення цих прав згідно з їх національним законодавством та виконання їх зобов'язань за відповідними міжнародними документами у цій галузі, зокрема, у випадку, коли б інакше дитина не мала громадянства.»

15) Міжнародне право також встановлює правила і терміни для набуття громадянства дітьми, які в іншому випадку стали б особами без громадянства. Як у ЄКГ, так і в Конвенції 1961 року, закріплено різні критерії, відповідно до яких діти мають набувати громадянство або при народженні, або пізніше у житті¹⁵. Чинна практика в Україні оцінюється за такими критеріями надалі в цьому поданні. Важливо відзначити, що керівні принципи КПД, включаючи право на захист від дискримінації та найкращі інтереси дитини, додатково вказують, яким чином ці положення мають запроваджуватися¹⁶. Відповідно до вказівок УВКБ ООН, такі загальні принципи в контексті права дітей на громадянство передбачають, що дитина набуває громадянства при народженні або якнайшвидше після народження, і жодна дитина не повинна залишатися без громадянства протягом тривалого періоду часу¹⁷.

16) Незважаючи на ці міжнародні зобов'язання, українське законодавство передбачає реєстрацію народження дітей тільки тоді, коли принаймні один з батьків має документи. Хоча принцип «права ґрунту» застосовується в Україні — тобто діти, народжені на території України, визнаються її громадянами незалежно від громадянства їхніх батьків — для надання громадянства обов'язковою умовою є легальне проживання та наявність документів. Крім того, Стаття 144 Сімейного кодексу України також накладає обов'язок зареєструвати народження дитини протягом одного місяця від дня народження. Пропуск строку для реєстрації народження карається штрафом відповідно до Статті 212-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

17) Окрім посилення ризику безгромадянства серед дітей, покарання за запізнення з реєстрацією народження також підриває право на приватне життя, що охороняється відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. Відповідно до Європейського суду з прав людини, закони, спрямовані на покарання батьків, також «впливають на самих дітей, чиє право на повагу приватного життя [...] зазнає суттєвого впливу. Відповідно, виникає серйозне питання щодо сумісності

¹³ Конвенція 1961 року, Стаття 1.

¹⁴ Європейська конвенція 1997 року про громадянство, Стаття 6 (1) (b); Конвенція 1961 року про скорочення безгромадянства, Стаття 2.

¹⁵ Європейська конвенція про громадянство 1997 року, стаття 2 (6) (b); Конвенція 1961 року про скорочення безгромадянства, стаття 1 (2) (a) та (b).

¹⁶ Конвенція 1989 року про права дитини, Статті 2 і 3.

¹⁷ УВКБ ООН, «Керівництво з питань безгромадянства» № 4: Забезпечення права кожної дитини на громадянство за допомогою Статей 1-4 Конвенції 1961 року про скорочення безгромадянства, 21 грудня 2012 р., HCR/GS/21/04.

такої ситуації з найкращими інтересами дитини, повагою до яких має керуватися будь-яке рішення щодо них».¹⁸

18) Основним законодавством про порядок реєстрації народження є Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» № 2398-VI від 1 липня 2010 року і постанова Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні» №52/5 від 18 жовтня 2000 року. В постанові перераховано обов'язкові умови для реєстрації народження в Україні, зокрема, вимоги щодо наявності документів принаймні в одного з батьків дитини, без яких реєстрація народження неможлива. Це положення означає, що діти батьків без документів не можуть отримати документи самостійно — що порушує Статтю 7 КПД. Відсутність документів пізніше може призвести до безгромадянства дитини. Єдиний спосіб обійти цю проблему в рамках діючої правової бази для батьків без документів — це в першу чергу звернутися за встановленням свого громадянства та отримати документи. Але часто це буває неможливим, і надалі в цьому поданні розглядаються перешкоди для отримання документів.

19) Ще однією обов'язковою умовою для реєстрації народження є медичне свідоцтво, яке підтверджує факт народження дитини, або у випадку народження поза межами медичного закладу — документ, виданий спеціально створеною медично-консультативною комісією (Стаття 13 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану»). При відсутності будь-якого медичного доказу народження дитини, для реєстрації народження дитини потрібне рішення суду. Для багатьох цей процес стає недоступним через витрати і необхідність залучення адвокатів та забезпечення доказів на підтримку таких судових заяв.

20) Загалом ці положення унеможливають реєстрацію народження для певних найвразливіших осіб в Україні, зокрема, ромів та шукачів притулку. Вони також підривають право кожної дитини на набуття громадянства України, що суперечить міжнародним зобов'язанням України відповідно до Конвенції 1961 року, ЄКГ і КПД.

21) Визначаючи проблеми, пов'язані з загальною реєстрацією народження в Україні, та вплив, який це справляє на право дитини на громадянство, а також на доступ до інших прав людини, Комітет із прав дитини дав наступну рекомендацію в своїх останніх заключних зауваженнях стосовно України в 2011 році: *«Комітет закликає Державу-учасницю запровадити низку позитивних стимулів для того, щоб безкоштовна та обов'язкова реєстрація народжень стала вільно доступною для усіх дітей, безвідносно їх етнічного походження та соціального статусу. У цій справі Державі-учасниці рекомендується скасувати будь-які заходи карального характеру (штрафи) за неспроможність батьків вчасно зареєструвати дитину. Крім того, Комітет закликає Державу-учасницю активізувати реалізацію інформаційно-просвітницьких кампаній для заохочення та забезпечення реєстрації усіх дітей ромської національності»*.¹⁹

ВИЗНАЧЕННЯ ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

22) Незважаючи на те, що у 2013 році Україна ратифікувала дві Конвенції ООН про безгромадянство, нормативно-правова база країни не містить процедури визначення безгромадянства. Це підриває реалізацію основних прав і свобод осіб без громадянства та осіб, що знаходяться під ризиком безгромадянства в Україні.

¹⁸ Європейський суд з прав людини, справа «Меннесон проти Франції», скарга № 65192/11, 26 червня 2014 року, пункт 99.

¹⁹ Заключні зауваження CRC по консолідованому третьому й четвертому періодичному звіту України (21 квітня 2011 р.), CRC/C/UKR/CO/3-4, пункт 36.

23) Зобов'язання держави щодо визначення осіб без громадянства на її території або під її юрисдикцією передбачається у міжнародному законодавстві про права людини. У «Довіднику УВКБ ООН щодо безгромадянства» зазначено: «хоча Конвенція 1954 окремо не розглядає процедури визначення безгромадянства, передбачається неявний обов'язок держав щодо визначення осіб без громадянства з метою забезпечення ставлення до них відповідно до стандартів Конвенції».²⁰

24) При відсутності точного визначення осіб без громадянства, в Україні на сьогодні немає механізму для забезпечення належного захисту прав осіб без громадянства, як це передбачено міжнародним правом. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», визначає «особу без громадянства» як особу, «що не вважається громадянином будь-якої країни відповідно до її законів». Це визначення є вузким, аніж визначення у міжнародному праві, яке міститься в Статті 1 (1) Конвенції 1954 року, що визначає особу без громадянства, як особу, «що не вважається громадянином будь-якої країни в силу дії її закону». Таке звужене визначення може викликати значні прогалини у захисті, виключаючи тих, хто повинні вважатися громадянином держави за буквою закону, але не є ними на практиці.

25) У грудні 2015 року Державна міграційна служба України розробила проект закону, що спрямований на запровадження процедури визначення безгромадянства. Незважаючи на позитивні зрушення (наприклад, право будь-якої особи на доступ до процедури, незалежно від законності перебування; право на доступ до процедури визначення безгромадянства для дітей; піврічний термін для прийняття остаточного рішення по заяві, тощо), проект потребує подальшого вдосконалення через наступні проблемні моменти:

- розробка визначення «особи без громадянства» у відповідності до визначення в міжнародному праві згідно Статті 1 Конвенції 1954 року,
- скасування вимоги щодо пред'явлення дійсного паспорта особами, які визнані особами без громадянства відповідно до процедури визначення безгромадянства, для отримання посвідки на проживання;
- зниження тягаря доказування для заявника;
- надання тимчасової документації та статусу до прийняття остаточного рішення по заяві; і
- чітке визначення форми подання заяви (письмова, усна, тощо).

26) У січні 2017 року законопроект був повернутий парламентом до уряду для перегляду через ці недоліки. Терміни для прийняття законопроекту та його остаточна редакція невідомі.

27) Серед жителів України безгромадянство не буде визначатися до запровадження ефективної процедури визначення безгромадянства. В результаті цього особи без громадянства в Україні позбавлені доступу до будь-яких документів, а відповідно, до реалізації основних прав і свобод. Наприклад, за законом, відповідно до Конвенції 1954 року, всім особам без громадянства повинен надаватися проїзний документ. Разом із тим, особам без документів, які можуть бути особами без громадянства, але не були визначені як такі, буде неможливо отримати проїзний документ, тому що умовою для подання заяви на надання проїзного документа є наявність постійної посвідки на проживання. Крім того, перебування в Україні без належних документів карається за законом. Відповідно до Статті 203 Кодексу України про адміністративні правопорушення, проживання в Україні без дійсних документів, або з недійсними чи застарілими документами, є адміністративним правопорушенням, за яке накладається штраф у розмірі від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімальних розмірів заробітної плати. Покарання перебування осіб без громадянства в Україні без належних документів при відсутності будь-якого механізму для їхньої ідентифікації та подальшого оформлення документів тільки погіршує становище осіб без громадянства і перешкоджає їм у зверненні до державних органів щодо отримання будь-яких послуг в Україні.

²⁰ УВКБ ООН, «Керівництво по безгромадянству», пункт 144.

28) За відсутності процедури визначення безгромадянства особи без громадянства не мають доступу ні до спрощеної процедури натуралізації, ні до реалізації будь-яких інших основних прав людини, таких, як право на освіту, працю, соціальне забезпечення, охорону здоров'я, а також захист від дискримінації. Таким чином, відсутність процедури визначення безгромадянства в Україні суперечить як Конвенції 1954 року, так і іншим загальноприйнятим міжнародним стандартам у сфері прав людини, запровадженим в Україні.

ЗАТРИМАННЯ ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

29) В Україні безгромадянство не приймається до уваги на будь-якій стадії процедури затримання і депортації іммігрантів. Багатьох осіб без громадянства безпідставно відносять до категорії громадян інших країн. З метою ідентифікації фотокартки осіб без документів, які підлягають депортації, надаються іноземним дипломатичним представництвам або консульським установам. При відсутності акредитованої дипломатичної чи консульської установи припущеної країни походження, запити до компетентних органів цієї країни подаються через Департамент консульської служби Міністерства закордонних справ. Якщо відповідь від органів влади припущеної країни походження не надходить, запити надсилаються повторно. На практиці це означає, що у випадку, коли особу людини не було встановлено відразу після затримання, найвірогідніше, що затриманий перебуватиме під вартою до закінчення його максимального терміну.

30) У цьому контексті важливо зазначити, що після попереднього дослідження ситуації в Україні в процесі УПО були прийняті деякі позитивні законодавчі зміни, такі як запровадження альтернатив затриманню та судовий розгляд справ щодо затримання іммігрантів. Проте існують значні можливості для вдосконалення, а ряд проблем ще залишився.

31) Після внесення змін до законодавства, починаючи з 18 червня 2016 року затримання іммігрантів можливе тільки після винесення судового рішення. Разом із тим, хоча затримання відповідно потребує судового рішення «про затримання у Пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні (далі – ПТПП)», дослідження показують, що від часу набуття чинності такими правилами, багатьох осіб було затримано в результаті винесення судових рішень про «видворення». Оскільки затримання повинно застосовуватися тільки як останній захід, коли це необхідно та після вичерпання всіх менш обмежувальних альтернатив, практика загального затримання всіх, стосовно кого суд видав постанови про видворення, є непропорційною, безпідставною та такою, що не відповідає міжнародним зобов'язанням України щодо прав людини. Тими ж самими змінами у законодавстві максимальний термін утримання під вартою подовжено до 18 місяців. Раніше це був один рік, а до травня 2011 року — шість місяців.

32) На сьогодні діє два ПТПП: у Волинській області (західний регіон), на 165 осіб, і у Чернігівській (північний регіон), на 208 затриманих. У Миколаївській області (південний регіон) був побудований новий ПТПП, але він поки що не введений в експлуатацію.

33) Коли особи звертаються за притулком при затриманні, вони продовжують бути затриманими до прийняття остаточного рішення про надання притулку. Особа, яка отримала притулок (статус біженця або додатковий захист), повинна бути звільнена після відповідного повідомлення міграційної служби.

34) Існують різні проблеми і невідповідності щодо процесуальних гарантій і їх застосування щодо затримання іммігрантів. Наприклад, Конституція України встановлює, що ніхто не може бути заарештований або утримуватися під вартою, окрім як за рішенням суду і відповідно до порядку, передбаченого

законом. Незважаючи на це, Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» встановлює, що іноземці, які перебувають у країні незаконно, можуть бути затримані на підставі рішення органу затримання. Крім того, Стаття 19.15-1 Закону України «Про Державну прикордонну службу» (ДПС) передбачає компетенцію посадових осіб ДПС щодо прийняття рішення про затримання іноземців та осіб без громадянства.²¹ Таким чином, цей закон не було приведено у відповідність до законодавчих змін щодо затримання, що мають застосовуватися з 18 червня 2016 року, які передбачають наявність судового рішення щодо такого затримання²².

35) Було запроваджено два позитивні положення стосовно імміграційного затримання іноземців та осіб без громадянства — обов'язкова участь особи у судовому засіданні, а також звільнення позивачів від сплати судових витрат при оскарженні рішення про їх депортацію у всіх судових інстанціях. Проте право бути особисто присутнім на судовому засіданні не завжди реалізується на практиці. Менш позитивним положенням є те, що будь-яка апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції має бути подана протягом п'яти днів. З огляду на вразливе становище осіб, які підлягають імміграційному затриманню, подати апеляцію протягом такого часу є часто неможливо.

36) Всі затримані мають право на отримання первинної правової допомоги у вигляді консультацій з боку адміністрації ПТПП стосовно прав і обов'язків іноземців та осіб без громадянства на території України. Починаючи з 1 липня 2015 року, особам, які шукають притулку, було надано право на вторинну правову допомогу з метою оскарження відмови по їх заявам. Віднедавна (з 18 червня 2016 року) це право також надається іноземцям і особам без громадянства, затриманим для ідентифікації та депортації, з моменту арешту. Реалізація права на безкоштовну юридичну допомогу на практиці не завжди відбувається бездоганно; наприклад, державні центри юридичної допомоги не мали бюджету на цю роботу до липня 2016 року.

37) Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень судового захисту іноземців та осіб без громадянств та урегулювання окремих питань, пов'язаних з протидією нелегальній міграції», який набув чинності 18 червня 2016 року, було запроваджено дві альтернативи затриманню іммігрантів:

1. Надання застави для особи з боку підприємства, установи чи організації;
2. Накладення зобов'язання на іноземця чи особу без громадянства щодо внесення застави.

38) Наявні альтернативи затриманню є недостатніми і не відповідають меті створення дієвої моделі захисту осіб без громадянства проти безпідставного затримання. Фінансові санкції, що накладаються на гарантів, і висока вартість застави ще більше обмежують застосування таких альтернативних заходів. Таким чином, наявні альтернативні заходи потрібно розширити, а їхнє застосування — спростити. У будь-якому випадку особа, що може бути піддана імміграційному затриманню, повинна мати не менший перелік альтернатив, ніж ті, що наявні у кримінальному процесі (альтернатив ув'язненню є чотири²³).

39) Українське законодавство не передбачає жодних альтернатив, м'якіших санкцій або коротших термінів утримання під вартою для сімей із дітьми. Закон лише встановлює, що сім'ї з дітьми, які підлягають депортації, затримуються разом. Серйозною проблемою є практика затримання дітей та невикористання альтернатив затриманню для дітей. Затримання дітей ніколи не відповідає їх найкращим інтересам.

²¹ Закон України №661-IV «Про Державну прикордонну службу» від 3.04.2003 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/661-15/print1443083747350167>.

²² Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення положень про судовий захист іноземців та осіб без громадянства, а також урегулювання деяких питань, пов'язаних із протидією незаконній міграції», розміщений за посиланням: на www.rada.gov.ua.

²³ Кримінально-процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012, розміщений за посиланням: www.rada.gov.ua.

40) Крім того, на практиці переважає принцип роздільного проживання затриманих за статевою ознакою — навіть по відношенню до сімей. Адміністрація ПТПІ розміщує дитину тільки з одним із батьків, а інший має право відвідувати у певний час. Ця практика порушує право на приватне та сімейне життя. За даними моніторингу ПТПІ, через імміграційні причини в 2015 році було затримано сорок одну дитину.

41) Затримані після звільнення мають право подати заяву на отримання дозволу на тимчасове проживання. Але реалізувати це право не так легко, тому що однією з умов для отримання дозволу на тимчасове проживання є обов'язкова реєстрація за місцем проживання/перебування, що для звільнених затриманих є проблемою. Навіть ті, хто має тимчасовий дозвіл на проживання, не мають права працювати або навчатися на законних підставах. Затримані, яких звільнили до закінчення максимального терміну (наприклад, якщо їх депортація неможлива) не можуть отримати дозвіл на проживання взагалі. Це нівелює мету закону — врегулювання статусу тих, хто не може бути депортований — залишає особу вразливою до повторного затримання і носить дискримінаційний характер.

БЕЗГРОМАДЯНСТВО РОМІВ В УКРАЇНІ

42) Протягом останнього та єдиного Всеукраїнського перепису населення 2001 року 47600 осіб визначили свою приналежність до ромської національності²⁴. За різними джерелами, на теперішній час кількість ромів в Україні становить від 120 тис. до 400 тис. осіб.²⁵ Роми — одна з найбільших національних меншин, що має велику частку осіб без громадянства. Відповідно до доповіді про реалізацію державної політики щодо ромів 2015 року, яку підготував Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Міжнародний Фонд «Відродження» та ЕЦПР, 83% ромів мають паспорт або інший документ, що засвідчує особу, а інші 17% — не мають документів.²⁶

43) Хоча більшість ромів має право на громадянство України за Законом, ризики безгромадянства для них включають у себе відсутність документів і вимогу щодо наявності документів для реєстрації народжень. Відсутність документації у ромів є широко поширеним і тривалим явищем, яке іноді охоплює декілька поколінь, і потребує особливої уваги з боку місцевих і центральних органів влади.

44) Ризики безгромадянства для ромів обумовлені факторами, що впливають на інші групи, які були викладені у попередніх розділах. Разом із тим існують певні правові положення, які мають особливий вплив на ромів і створюють певні перешкоди на шляху набуття громадянства.

45) Підвищені ризики безгромадянства серед ромів в Україні і перешкоди на шляху до вирішення проблеми безгромадянства пов'язані з історичними причинами сегрегації та соціальної ізоляції з боку більшості населення. В Україні багато ромів живуть у компактних поселеннях, що називаються «табори» та ізольовані від іншої частини населення. Народження дітей вдома призводить до відсутності свідоцтва про народження, що викликано вищезгаданою необхідністю подання медичних документів, незалежно від того, чи народилася дитина у лікарні чи поза нею. Це питання особливо впливає на ромів, що живуть у віддалених сільських районах. Саме вони найвірогідніше залишаться особами без громадянства, оскільки не мають доступу до юридичної допомоги для вирішення цієї проблеми. Це також викликає додатко-

²⁴ Статистичні дані розміщені за посиланням: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/>.

²⁵ Звіт про оцінку становища ромів в Україні та вплив нинішньої кризи. — БДІПЛ ОБСЄ, 2014. — Розміщено за посиланням: <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>. «Доповідь ЄКПН по Україні (четвертий цикл моніторингу)» (Доповідь ЄКПН по Україні), прийнята 8 грудня 2011 р. — Розміщено за посиланням: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Ukraine/UKR-CbC-IV-2012-006-ENG.pdf>; Звіт з оцінки становища ромів в Україні та вплив нинішньої кризи. — БДІПЛ ОБСЄ, 2014. — с. 11. — Розміщено за посиланням: <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>. / «Разом із тим, за оцінками з неофіційних джерел, кількість ромів у країні може становити до 400000 осіб». — (9) Діти-роми в Україні: Фотонарис. — 2006. — Розміщено за посиланням: https://www.unicef.org/ukraine/media_11430.html.

²⁶ Умови запровадження державної політики щодо ромів. — 2015 р. — 80 с. — р. 10. — Розміщено за посиланням: http://www.ombudsman.gov.ua/files/alena/ZVIT_ROMA.pdf. (українською мовою).

ве фінансове навантаження для ромів, оскільки витрати на поїздки також імовірно перешкоджатимуть отриманню документів. Становище ромів, які не мають документів, ще більше погіршується через санкції з боку держави щодо осіб без документів. Крім того, через витрати, зокрема, на сплату штрафів (наприклад, за незаконне перебування в Україні, або за неотримання свідоцтва про народження протягом одного місяця від дня народження); судові збори (оскільки людина може встановити свою приналежність до української національності тільки в судовому порядку); або оплата певних адміністративних послуг (наприклад, видача свідоцтва про реєстрацію в якості громадянина України Державною міграційною службою України), документи стають недоступними для багатьох ромів.

46) В результаті та як наслідок маргіналізації, соціальної ізоляції та бідності, рівень грамотності та освіти серед ромів залишається дуже низьким, порівняно з іншою частиною населення України. Це створює перешкоди при поданні заяв і наданні необхідної документації, через що заяви, подані ромами, імовірно будуть відхилені.

47) Крім того, дискримінація є одночасно причиною та наслідком безгромадянства серед ромів в Україні. Роми, разом з іншими групами, систематично зазнають дискримінації в Україні, на різних рівнях і з різних причин, як повідомляв Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини України, а також агенції ООН.²⁷ У жовтні 2016 року були опубліковані заключні зауваження та рекомендації Комітету з ліквідації расової дискримінації стосовно двадцять другої і двадцять третьої періодичних доповідей України, де відзначалися позитивні кроки, здійснені Україною до вирішення проблем дискримінації, але при цьому підкреслювалися певні додаткові проблеми та рекомендації щодо них. Комітет окремо розглядав становище ромів в Україні, яке викликає занепокоєння через продовження дискримінації, стереотипів і упередженого ставлення до ромів, а також особливо вразливе становище ромів-ВПО. Одна з заключних рекомендацій Комітету розглядає питання безгромадянства серед ромів в Україні: *“Посилаючись на свої загальні рекомендації № 27 (2000) про дискримінацію по відношенню до ромів і № 25 (2000) про гендерні аспекти расової дискримінації, Комітет рекомендує державі-учаснику: [...] (e) активізувати зусилля по безкоштовному забезпеченню всіх ромів документами, що засвідчують особу”*²⁸.

48) За словами представника Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, українці мають найнижчий рівень толерантності щодо ромів; рівень толерантності неприпустимо низький навіть серед найосвіченіших членів суспільства, таких, як судді, прокурори та вчителі. Як держава-учасник всіх основних угод про права людини, що забороняють дискримінацію, Україна має міжнародні зобов'язання не тільки забезпечити рівне ставлення до ромів та інших груп, але й належним чином виявляти та задовольняти конкретні потреби ромів. В результаті цього дискримінаційна правозастосовна практика, що спрямована проти ромів в процесі надання документів, створює серйозну перешкоду для подолання проблеми безгромадянства та його ризику серед ромського населення України.

49) Таким чином, при виконанні своїх міжнародно-правових зобов'язань відповідно до Конвенції 1954 року, Конвенції 1961 року, КПД, ЄКГ, рамкових домовленостей у сфері прав людини, включаючи Конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації та Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації проти жінок, Україна повинна забезпечити реєстрацію народження кожної дитини, яка народилася на

²⁷ Для отримання додаткової інформації, див.: «Річний звіт Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про права людини в Україні». – 2015 р. – 552 с. – Розміщено за посиланням: www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/Dopovid_2015_10b.pdf (українською мовою); «Річний звіт Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про права людини в Україні». – 2016 р. – 537 с. – Розміщено за посиланням: www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/Dopovid_2016_final.pdf. – с. 156. (українською мовою); Заключні зауваження та рекомендації Комітету з ліквідації расової дискримінації щодо об'єднаного двадцять другого та двадцять третього періодичних звітів України. – CERD/C/UKR/CO/22-23. – 4 жовтня 2016 року – Розміщено за посиланням: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CERD%2fC%2fUKR%2fCO%2f22-23&Lang=en; Об'єднаний двадцять другий та двадцять третій періодичні звіти України. – CERD/C/UKR/CO/22-23. – 2016. – Розміщено за посиланням: <http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20318&LangID=E#sthash.By19x2Q2.dpuf>.

²⁸ Заключні зауваження та рекомендації Комітету з ліквідації расової дискримінації щодо об'єднаного двадцять другого та двадцять третього періодичних звітів України. – CERD/C/UKR/CO/22-23. – 4 жовтня 2016 року – пп. 19-22. Розміщено за посиланням: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CERD%2fC%2fUKR%2fCO%2f22-23&Lang=en.

території України, в тому числі дітей ромів, а також удосконалити вільний і безпосередній доступ до документів усім ромам в Україні.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

50) Виходячи з інформації, наданої в цьому поданні, а також із колективних знань і досвіду організацій-співавторів, пропонуємо надати Україні наступні рекомендації:

- I. Повністю підтримувати, поважати, захищати і виконувати свої зобов'язання щодо осіб без громадянства, викладені у міжнародних угодах (стосовно прав людини).
- II. Забезпечувати право на отримання громадянства всім дітям в Україні, які інакше будуть без громадянства, відповідно до Статті 7 Конвенції про права дитини.
- III. Забезпечити всім дітям рівноправний і вільний доступ до реєстрації народження, незалежно від (юридичного) статусу чи документів їхніх батьків. У зв'язку з цим, повністю виконати рекомендацію Комітету ООН з прав дитини.
- IV. Забезпечити прийняття законопроекту, спрямованого на запровадження процедури визначення безгромадянства в Україні, в першочерговому порядку, після приведення його у відповідність із нормами міжнародного права і Довідником УВКБ ООН. Зокрема, закон повинен гарантувати справедливість, ефективність і доступність процедури визначення безгромадянства для всіх осіб в Україні, незалежно від їхнього правового статусу, включно з особами, які підлягають депортації та процедурам затримання; зменшити тягар доведення для заявника; надати заявникам тимчасові документи та статус до прийняття остаточного рішення.
- V. Забезпечити повну відповідність визначення поняття «особи без громадянства» в законодавстві України визначенню, що міститься в Конвенції 1954 року, а також те, що жодні особи без громадянства не виключені з такого визначення.
- VI. Забезпечити, щоб особи без громадянства не зазнавали безпідставного затримання. Необхідно у повному обсязі виконати законодавчу реформу 2016 року, відповідно до якої особа може бути затримана лише за наявності судового рішення про затримання. Практика затримання осіб за постановою суду про депортацію повинна бути припинена.
- VII. Забезпечити застосування затримання тільки у якості останнього заходу, коли він є необхідним і пропорційним, після вичерпання всіх альтернатив (починаючи з найменш обмежувальних). Перелік альтернативних заходів потрібно розширити, а їхнє застосування — спростити. З метою визначення необхідності та пропорційності затримання, безгромадянство повинно бути встановлено в момент прийняття рішення про взяття під варту та постійно переглядатися.
- VIII. Забезпечити ліквідацію перешкод для отримання тимчасових посвідок на проживання для колишніх ув'язнених, які не можуть бути депортовані — включно з вимогою щодо обов'язкової реєстрації за місцем проживання/перебування, а також вимогою про те, що заявник був затриманий на максимальний термін утримання під вартою. Крім того, надати дозвіл на тимчасове проживання на термін понад один рік, а також гарантувати, що власники дозволів мають право на перебування, зокрема, право на навчання та працю.
- IX. Вжити всіх необхідних заходів для усунення історичної та структурної дискримінації щодо громади ромів, у зв'язку з чим відсутність документів і ризик безгромадянства для них посилюється. Повністю реалізувати рекомендації Комітету ООН з ліквідації расової дискримінації, Комітету з прав дитини та Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з метою припинення дискримінації і безгромадянства, з якими стикаються роми, і забезпечити для них рівний доступ до всіх прав людини.
- X. Вжити належних заходів для кількісного визначення масштабів безгромадянства в Україні та оцінки ризику безгромадянства серед особливо вразливих груп населення.

ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ УЧАСТІ ЖІНОК У РОЗБУДОВІ МИРУ В УКРАЇНІ

ВПЛИВ ЗАХОДІВ ЖОРСТКОЇ ЕКОНОМІЇ І СТИГМАТИЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙ,
ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ ДЛЯ ДІАЛОГУ

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ПЕРІОДИЧНИЙ ОГЛЯД УКРАЇНИ
Спільне подання до 28-ї сесії Робочої групи з УПО

(ЛИСТОПАД 2017)

Альтернативний молодіжний центр
Центр соціальних і трудових досліджень
ГО «Центр майбутнього»
БФ «Посмішка дитини»
Агенція регіонального розвитку Східного Донбасу
Гендерний клуб «Дніпро»
Театр для діалогу
Міжнародна жіноча ліга за мир і свободу

Міжнародна жіноча ліга за мир і свободу (МЖЛМС) – це міжнародна неурядова організація (НУО), до складу якої входять національні філії, розташовані на всіх континентах, а також Міжнародний секретаріат у м. Женева та офіс у м. Нью-Йорк діяльність якого фокусуються на співпраці з Організацією Об'єднаних Націй (ООН).

З моменту свого створення у 1915 році ми зібрали разом жінок з усього світу, які об'єдналися в боротьбі за мир ненасильницькими засобами та просування ідеї політичної, економічної і соціальної справедливості для всіх.

Наш підхід завжди ненасильницький, і ми використовуємо існуючі міжнародно-правові та політичні рамки для досягнення фундаментальних змін шляхом таким чином, щоб держави осмислювали її вирішували питання гендерної рівності, милітаризму, миру та безпеки.

Наша сила полягає в нашій здатності поєднувати співпрацю на міжнародному та місцевому рівнях. Ми дуже пишаємося тим, що є одною з перших організацій, яка отримала консультативний статус (категорія В) Організації Об'єднаних Націй, та була визнана єдиною антивоєнною жіночою організацією

МІЖНАРОДНА ЖІНОЧА ЛІГА ЗА МИР І СВОБОДУ

WILPF Geneva Rue de Varembe 1 Case Postale 28 1211 Geneva 20 Switzerland

Тел.: +41 (0)22 919 70 80

Ел. пошта: secretariat@wilpf.ch

WILPF

New York 777 UN Plaza, New York NY 10017 USA

Тел.: +1 212 682 1265

I. ВСТУП

1. Протягом останніх двох років Україна пережила значні гуманітарні наслідки конфлікту на сході країни, у результаті чого в зоні конфлікту, і в цілому по всій країні, сильно постраждало цивільне населення. Частина населення України перебуває на межі виживання. Обмеження доступу до соціальних послуг у зв'язку зі збройним конфліктом і макроекономічними реформами, пов'язаними з інтервенціями міжнародних фінансових інституцій, протирічить зобов'язанням України поважати, захищати і забезпечити рівні права жінок без регресу і використання максимальної кількості наявних ресурсів. Перекладання тягаря піклування від держави на жінок, і зменшення можливостей доступу жінок до оплачуваної роботи та до засобів існування значно скорочує якість життя і безпеку жінок.

2. У цьому поданні зосереджена увага на перешкодах для повноцінної участі жінок у побудові миру в Україні. По-перше, в даному документі звертається увага на стигматизацію організацій, що працюють для діалогу та співпраці, в тому числі правозахисних жіночих організацій. По-друге, висвітлюються порушення економічних і соціальних прав у результаті здійснення заходів жорсткої економії, пов'язаних зі збільшенням інтервенцій з боку міжнародних фінансових інституцій, у більшості випадків з боку Міжнародного валютного фонду (МВФ).

3. У поданні проілюстровано, яким чином від таких умов фінансування з боку цих установ непропорційно страждають жінки, і через це посилюється фемінізація бідності та поглиблення гендерної нерівності в родині та в суспільстві в цілому, що негативно впливає на здатність жінок брати участь у процесах прийняття рішень. По-перше, це відбувається через те, що жінки є одними з основних отримувачів соціальних виплат. Наприклад, скорочення витрат у галузі соціального забезпечення та охорони здоров'я призводить до перекидання тягаря піклування на жінок. Під гендерно-диференційованими соціальними нормами розуміється, що жінки мають компенсувати зменшення державної підтримки, використовуючи більше часу на догляд за хворими та літніми членами їх родин. Це, у свою чергу, також зменшує кількість часу, відведеного для оплачуваної роботи. По-друге, через фемінізацію питання піклування в оплачуваній і неоплачуваній роботі, жінки, як правило, винаймаються в тих сферах, де більшість скорочень робочих місць вже відбулися.

II. ЖІНКИ, МИР ТА БЕЗПЕКА

4. Відповідно до Рекомендації 97.52 УПО II Україна зобов'язується збільшити число жінок на посадах, які пов'язані із прийняттям рішень, та усунути існуючий розрив у заробітній платі між чоловіками і жінками. Заходи жорсткої економії, які реалізуються в Україні, йдуть врозрід із цим зобов'язанням.

5. В Україні затверджено перший Національний план дій (НПД) з виконання резолюції Ради Безпеки ООН №1325 (UNSCR1325) від 24 лютого 2016 року. НПД спрямований на сприяння в питаннях ліквідації культурних бар'єрів, які перешкоджають повноцінній участі жінок у всіх аспектах переговорного процесу та вирішення конфліктів та (або) питань миру й безпеки на національному рівні.¹

6. Ключовим елементом UNSCR1325 та наступних резолюцій, що стосуються жінок, миру і безпеки, є участь жінок та включення гендерних перспектив до мирних переговорів, гуманітарного планування, операцій з підтримки миру й постконфліктного процесу розбудови миру та управління. Істотна участь означає участь на кожному етапі, у кожній частині та в кожному процесі, чи то на державному рівні,

¹ <http://peacewomen.org/action-plan/national-action-plan-ukraine> (доступ станом на 28 березня 2017 року).

в суспільстві, чи то в рамках багатосторонньої системи. Участь жінок у питаннях розбудови миру та запобігання конфліктам є дійсно одним із наріжних положень НПД України.²

7. В рамках моніторингу НПД Україна бере на себе зобов'язання з розробки аналізу практик та умов участі жінок, у тому числі у вирішенні внутрішніх і зовнішніх проблем (Завдання 1.3), а також з оцінки потреб населення, включаючи питання працевлаштування (Завдання 2.1) та соціальних послуг (Завдання 2.2). Також є зобов'язання щодо розширення участі жінок у процесі розбудови і підтримання миру, в тому числі в операціях з підтримання миру, миротворчих місіях, діяльності цивільно-військових державних адміністрацій у Донецькій та Луганській областях, у моніторингових місіях та у міжнародних організаціях з безпеки, а також у сфері безпеки та оборони (Завдання 4.1, 4.2, 4.3, 4.4 та 4.5). Виконання цих зобов'язань, а також реалізація комплексної діяльності з розгляду проблемних питань жінок, миру та безпеки, потребує усунення структурних й безпосередніх перешкод, а також забезпечення активної участі жінок у роботі установ, діяльність яких базується на запобіганні, управлінні та вирішенні конфліктних ситуацій, починаючи від офіційного рівня (трек 1) і завершуючи громадським (трек 2 або 3), у тому числі й всебічної участі жінок на чолі громадянського суспільства.

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ – НЕОБХІДНА ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ ІСТОТНОЇ УЧАСТІ

8. Одна з найбільших перешкод для участі жінок полягає у відсутності можливості реалізації соціальних та економічних прав. Якщо жінки не мають економічних ресурсів для вивільнення свого потенціалу, який полягає у можливостях активної участі у політичному житті України, розбудові миру, медіації, то говорити про істотну участь жінок немає сенсу.

9. Тому питання диспропорційного впливу заходів жорсткої економії на жінок має вирішальне значення, так як ефективна, істотна й широка участь жінок і жіночих організацій у підготовці мирного процесу, проведення мирних переговорів, постконфліктного відновлення і розбудові миру тісно пов'язані між собою і є взаємозалежними із захистом і стимулюванням реалізації економічних та соціальних прав жінок. Жінки не зможуть брати участь у мирних переговорах, якщо вони змушені виборювати право на задоволення нагальних потреб для себе та своїх сімей.

10. Для ефективного врегулювання і розробки гендерної політики збір гендерно дезагредованих даних має важливе значення. Статистичний аналіз бідності за ознакою статі має певні обмеження в Україні, так як національна методологія розглядає домогосподарства (сім'ї) як одиницю виміру. Таким чином, дані про добробут окремих членів сім'ї не можна виокремити з розбивкою за рівнем бідності. Керуючись дослідженням домогосподарств у 2013 році, в Україні в більшості вікових груп все більше домогосподарств очолюють жінки, за винятком категорії населення у віці від 25 до 39 років. Частка очолюваних жінками домогосподарств особливо суттєва серед категорії населення у віці 65 років і старше (65 % від загальної кількості сімей), що відображає особливості статево-вікового складу населення зі значним переважанням жінок серед літніх людей. Крім того, все більше жінок представляють одноособові сім'ї, що становить понад 80 % таких сімей серед населення у віці від 56 років і старше.³

11. Ризики бідності зростають серед сільського населення і жителів невеликих населених пунктів з погано розвиненими ринками праці та низькими трудовими доходами. З точки зору негрошових

² <http://peacewomen.org/action-plan/national-action-plan-ukraine> (доступ станом на 28 березня 2017 року).

³ <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/24976/Country0gender0ent0for0Ukraine02016.pdf> (доступ станом на 28 березня 2017 року).

критеріїв бідності, сільські жителі також стикаються з численними випадками позбавлення доступу до основних послуг, інфраструктури й освіти. Вплив умов отримання кредиту від МВФ буде розглянуто більш детально в цьому поданні далі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- зібрати гендерно дезагреговані дані щодо реалізації економічних і соціальних прав жінок, а також окремо зібрати дезагреговані дані щодо жителів сільських територій та внутрішньо переміщених осіб (ВПЛ), у тому числі щодо доступу до робочих місць, охорони здоров'я, соціального забезпечення та освіти;
- оновити статистичні дані про відсоток населення, який проживає за межею бідності, з розбивкою за статтю, віком, кількістю дітей в сім'ї, кількістю неповних сімей, сільським/міським населенням;
- розробити систему гендерних показників для поліпшення збору даних з метою оцінки впливу та ефективності політик і програм, спрямованих на досягнення гендерної рівності та розширення можливостей для реалізації жінками своїх прав; та
- співпрацювати з жіночими організаціями, які можуть допомогти в зборі точних даних.

СТИГМАТИЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ ЗАРАДИ ДІАЛОГУ ТА СПІВПРАЦІ

12. Стигматизація організацій, які працюють заради діалогу та співпраці, є ще однією перешкодою для участі жінок у розбудові миру. Свобода вираження думок, об'єднань та мирних зібрань необхідна для надання можливостей громадянському суспільству відігравати свою роль у конструктивних соціальних змінах. Досягнуті домовленості між сторонами конфлікту на державному рівні можна ефективно імплементувати, й таким чином в довгостроковій перспективі досягти стійкого миру, тільки на основі громадянської взаємодії та співпраці.

13. Представники громадянського суспільства, які беруть участь у діалогах через етнічні або національні осередки, забезпечують суттєвий опір насильству, а також є джерелами ідей та підтримки мирних процесів. Оскільки жінки відіграють значно важливішу роль у реалізації ініціатив громадянського суспільства для діалогу та співпраці, ніж у офіційних мирних переговорах треку I, така діяльність також є цінним каналом представлення позицій жінок на рівні громад, а також використання своїх навичок та залучення для сприяння вирішенню конфліктних ситуацій, а також дає можливість обговорити практичні кроки, які будуть необхідні для відновлення мирного і процвітаючого суспільства після припинення військових дій.

14. В Україні місцеві групи, які беруть участь у діалозі та співробітництві, зокрема на лінії розмежування, часто підпадають під дію наклепницьких кампаній з навішуванням ярликів на зразок «вороги держави», «зрадники», «проросійські» чи «просепаратистські». Заклики щодо контролю з боку уряду діалогових ініціатив громадянського суспільства, як, наприклад, на відео⁴ заходу за участі Ганни Гопко (депутатки ВРУ) й представників українських громадських організацій, повністю підривають концепцію діяльності громадянського суспільства. Діалоги, які ведуть представники громадянського суспільства з України, Росії та непідконтрольних українській владі територій, зображуються як небезпечні за своєю суттю, а ті, хто беруть участь у таких діалогах свідомо або підсвідомо зазначаються як агенти «ворога».⁵

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=C6CqeR0kpUc> (доступ станом на 28 березня 2017 року).

⁵ Наприклад, див. заяву Ганни Гопко, що «ми не повинні йти за сценаріями превдоміру, який призведе до ще більших жертв. І ми бачимо, як українські громадські організації використовуються для того, щоб бути частиною сценарію, написаного в Кремлі» (заява зроблена на 37 хв. 42 с у відеосюжеті: <https://www.youtube.com/watch?v=C6CqeR0kpUc> (доступ станом на 28 березня 2017 року)).

15. Низка таких ініціатив діалогу громадянського суспільства пройшли під егідою ОБСЄ й включали діалог з Офісом реформ в Україні та іншими державними органами. Навіть тут така діяльність розглядаються з підозрою, а стигматизація часто переслідує такі процеси, що заважає роботі й ще більш ускладнює сприяння державним зусиллям, направленим на конструктивне вирішення конфліктів.

16. Є спроби сформувані громадську думку про те, що діалог, ініційований активістами громадянського суспільства, виходить за межі законодавства України, а також те, що такі діалоги суперечать державній політиці та підривають основи національної безпеки. Діалог між групами громадян, які живуть по обидва боки лінії зіткнення, не суперечить чинному законодавству; навпаки, це рекомендовано нещодавно затвердженим Розпорядженням Кабінету Міністрів України.⁶

17. Крім того, такий діалог вважається частиною державної політики щодо окремих районів Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження.

18. Зокрема, пункт 13 Плану заходів, який є частиною вищезгаданого Розпорядження, включає в себе наступні види діяльності: «сприяння проведенню» народної дипломатії з метою підтримки постійного діалогу безпосередньо між різними групами громадян, що проживають по різні боки лінії зіткнення». Така діяльність спрямована на «залучення представників міжнародних організацій з досвідом медіації з метою мирного врегулювання конфліктів, започаткування діалогу між особами, що проживають на неконтрольованій та контрольованій території». Крім того, даним Розпорядженням рекомендується «залучення молоді та жінок до громадянського руху через програми, що сприятимуть їх ролі як миротворців, підтримка організацій громадянського суспільства у сфері сприяння структурованим діалогам з питань заохочення толерантності».

19. Таким чином, шляхом діалогових процесів громадянське суспільство безпосередньо виконує Розпорядження уряду. Органи державної влади навіть спираються на цей досвід громадськості і на дискусії у своїх звітах щодо реалізації Розпорядження.

20. Зафіксовано випадки, коли громадські активісти (члени громадських організацій, які надавали гуманітарну допомогу людям, що проживають на непідконтрольній українській владі території, і навіть ті, хто займалися реалізацією гуманітарних проектів у співпраці з агентствами ООН і міжнародними організаціями-донорами), які здійснювали поїздки на непідконтрольній українській владі території, були внесені, без будь-яких причин, до списків «пособників та прихильників ДНР/ЛНР», які склалися Міністерством внутрішніх справ та Службою безпеки України. Це призвело до ситуацій, коли громадських активістів зупиняли без будь-яких причин на контрольно-пропускних пунктах та їм доводилося проводити по декілька годин у приміщеннях Національної поліції/Служби безпеки.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- підтримувати нейтралітет учасників гуманітарних місій на непідконтрольних українській владі територіях та сприяти їх роботі;
- вжити заходів для розвитку та захисту простору громадянського суспільства, а також забезпечити безпечне та сприятливе середовище для діяльності громадянського суспільства з метою виконання своїх зобов'язань за міжнародним правом у сфері забезпечення прав людини;

⁶ Постанова Кабінету Міністрів України № 8-р від 11 січня 2017 року «Про затвердження Плану заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо окремих районів Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження», <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249657353> (доступ станом на 28 березня 2017 року).

- це повинно включати конкретні кроки проти стигматизації громадських активістів, які беруть участь у діалогових ініціативах та сприяння підвищення поінформованості громадськості й посадових осіб про важливість і законність такої діяльності.

III. НАСЛІДКИ ІНТЕРВЕНЦІЙ МІЖНАРОДНОГО ВАЛЮТНОГО ФОНДУ (МВФ)

21. На початку 2014 року Уряд України звернувся за допомогою до МВФ з метою відновлення макроекономічної стабільності в Україні. На початку 2015 року МВФ та Уряд узгодили програму економічних реформ у розмірі 17,5 млрд. доларів США, згідно з якою державний борг має бути реструктурований на умовах МВФ. МВФ залишається єдиним активним кредитором, останньою надією України, оскільки в Україні немає доступу до міжнародних боргових ринків.

22. Кредити МВФ відіграють важливу роль у підтримці необхідного розміру резервів НБУ, а в загальному плані – у забезпеченні відносної стабільності фінансової системи. Однак, кожен наступний транш призводить до додаткових вимог щодо економії бюджетних коштів, у тому числі скасування субсидій та соціальних гарантій.

23. Вимоги МВФ до України базуються на стандартному наборі заходів. У їхній основі лежить пріоритетність фінансової стабільності та зниження інфляції, що негативно впливає на соціальну стабільність, стійке економічне зростання та умови життя населення. Заходи жорсткої економії, які здійснюються в рамках вимог МВФ, включають скорочення кадрів у державному секторі, зменшення рівня соціального забезпечення, збільшення оподаткування фізичних осіб, й, де-факто, ліквідацію субсидій на енергоносії. Наприклад, як це зазначено в Меморандумі з МВФ, Україна «оптимізувала мережу шкіл за рахунок закриття менш укомплектованих шкіл»⁷ та «знизила ліміт на кількість лікарняних ліжок на десять тисяч жителів з 80 до 60», а також «[скоротила] [...] співробітників лікарень».⁸

24. Відповідно до Рекомендацій 97.27 та 97.57 УПО II, Україна зобов'язується прийняти всеосяжне анти-дискримінаційне законодавство, яке також включатиме в себе норми щодо непрямой дискримінації. Скорочення в державному секторі, зменшення медичних та соціальних послуг, сімейних й дитячих пільг, наведених у цій доповіді, є непрямую формою дискримінації, оскільки такі заходи жорсткої економії часто мають непропорційний вплив на жінок.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- оцінити та усунути негативний вплив умов отримання кредиту МВФ на найбільш вразливі та незабезпечені верстви населення;
- визнати, що заходи жорсткої економії впливають на чоловіків та жінок по-різному, навіть якщо вони здаються «гендерно нейтральними», оскільки чоловіки та жінки працюють в гендерно диференційованих і нерівних економічних й соціальних умовах; та проаналізувати й відкоригувати такі гендерно диференційовані впливи;
- використовувати гендерний підхід у всіх програмах боротьби з бідністю, як це рекомендується Комітетом CEDAW (Комітет з ліквідації дискримінації по відношенню до жінок)⁹ та зазначено в Рекомендаціях 97.47 і 97.48 УПО II, які схвалені Україною; а також

⁷ Див. стор. 25 в «Україна: Лист про наміри, Меморандум про економічну і фінансову політику та Технічний меморандум про взаєморозуміння», 1 вересня 2016 року <http://www.imf.org/External/NP/LOI/2016/UKR/090116.pdf> (доступ станом на 28 березня 2017 року).

⁸ Див. стор. 26 в «Україна: Лист про наміри, Меморандум про економічну і фінансову політику та Технічний меморандум про взаєморозуміння», 1 вересня 2016 року <http://www.imf.org/External/NP/LOI/2016/UKR/090116.pdf> (доступ станом на 28 березня 2017 року).

⁹ UN Doc CEDAW/C/UKR/CO/7, 5 лютого 2010 року, пункт 37.

- гармонізувати анти-дискримінаційне законодавство, яке повинно включати в себе боротьбу з прямою та непрямю дискримінацією в державній та приватній сферах, а також з різними формами дискримінації.

НАСЛІДКИ СКАСУВАННЯ СУБСИДІЙ НА ЕНЕРГОНОСІЇ ТА ОПАЛЕННЯ

25. До узгодження умов надання кредиту з МВФ, середня сума рахунку за комунальні послуги в частині теплопостачання була порівняно невеликою завдяки субсидіям від держави енергопостачальникам та комунальним компаніям. Умови кредитування з боку МВФ вимагали від держави скорочення субсидій на енергоносії. Раніше субсидії виділялися основному енергопостачальнику НАК «Нафтогаз», а ціни для споживачів були нижчі, ніж ціни на світовому ринку. МВФ висунув вимогу щодо впровадження вартості як на світовому ринку, що призвело до підвищення цін на газ, опалення, електропостачання, транспорт та інші товари і послуги, пов'язані з використанням енергоносіїв. В умовах збільшення прибутку газових, теплопостачальних та електророзподільних компаній відповідне збільшення тарифів призвело до вкрай негативного впливу на рівень життя більшої частини населення. Насправді в країні, в якій до конфлікту приблизно 60–80 % домогосподарств отримували субсидії для оплати комунальних послуг, споживання енергії скоротилося на 30 % порівняно з 2011 роком. Це зниження не пов'язане з енергетичною ефективністю, а є безпосередньо результатом скасування субсидій на енергоносії.

26. У 2017 році громадяни отримали нові рахунки за опалення, сума яких збільшилася в п'ять-шість разів. Таке суттєве збільшення, яке не підкріплене відповідним зростанням реальної заробітної плати, вплинуло не лише на вразливі групи, але і на так званий середній клас, у якого після оплати рахунків за комунальні послуги залишається дуже мало коштів на задоволення своїх потреб в одязі, продуктах харчування та інших подібних витрат. Незаможні міські жителі не мають грошей на заходи з підвищення енергоефективності та модернізації, і більшість з них живуть у квартирах у старих будівлях, побудованих ще в 1960–1980-х роках.

27. Тарифи повинні збільшуватися разом із зростанням доходів населення. Проте, ціни постійно зростають, а доходи і зарплати ростуть набагато повільнішими темпами, ніж інфляція. Відповідно до даних Державної служби статистики України, індекс споживчих цін (ІСЦ) з грудня 2010 року по листопад 2016 року становив 209 %, тоді як індекс цін на житло, воду, електроенергію, газ та інші види енергоносіїв склав 450 %, а на транспорт — 240 %. За цей період середня пенсія збільшилася лише на 64 %. Це означає, що фактично різке підвищення цін болісно відчували пенсіонери. Крім того, реальні зарплати в 2015 році порівняно з 2013 роком зменшилися щонайменше на 25 %. Таким чином, з 2010 по 2015 рік витрати населення на житло, водопостачання, електроенергію, газ та інші види енергоносіїв збільшилися на 27 % з відповідним зменшенням частки витрат на одяг, взуття, відпочинок, культурно-освітні заходи та зв'язок. Населення України в цілому зазнало серйозного зубожіння, що призвело до зниження загального рівня споживання, яке не пов'язане з безпосереднім виживанням.

28. Прожитковий мінімум є основним критерієм для визначення рівня заробітної плати, соціальної допомоги та субсидій, і встановлюється на основі набору продуктів харчування і непродовольчих товарів і послуг, який затверджений Постановою Кабінету Міністрів України №780 від 11 жовтня 2016 року.¹⁰ Постанова була затверджена в 2016 році, але на даний час прожитковий мінімум не задовольняє навіть основні потреби. Закон України «Про Державний бюджет на 2017 рік» визначає прожитковий мінімум

¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про зміни до постанови Кабінету Міністрів № 1149 від 08.12.2010» від 25.03.2014 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/96-2014-n> (доступ станом на 28 березня 2017 року).

станом на січень 2017 року в розмірі 1600 грн, що становить близько 59 доларів США¹¹ на місяць. Для порівняння: у 2012 році прожитковий мінімум був еквівалентним 127 доларам США на місяць. Отже, ця зменшена вартість життя насправді призводить до зменшення пенсій, заробітної плати, субсидій для категорій людей з низьким рівнем доходів та до зменшення реальних доходів населення. Наступне підвищення тарифів заплановане на 1 квітня 2017 року на 75 % паритету ціни імпортованого палива плюс ПДВ, на додаток до вартості транспортування. Проте, уряд вирішив підвищити тарифи на 100 %, вартість навіть вища, ніж та, на якій наполягав МВФ.

НАСЛІДКИ СКАСУВАННЯ СУБСИДІЙ НА ЕНЕРГОНОСІЇ В СІЛЬСЬКИХ РАЙОНАХ

29. Ситуація залишається вкрай важкою для тих, хто проживає в сільських районах, а це одна третина від загальної чисельності населення. Рівень смертності в сільській місцевості значно вищий, ніж в міських районах. Сільські жінки, як правило, швидше старіють та страждають через проблеми зі здоров'ям більше, ніж міські жінки. Крім того, вони, як правило, більше, ніж міські жінки і сільські чоловіки, відчувають тягар безробіття, домашнього насильства та суворих умов життя, у тому числі через те, що, як правило, в Україні жінки заробляють менше, ніж чоловіки. Вплив скасування субсидій на енергоносії на жителів у сільській місцевості, які більше залежать від газових котлів, вугілля і деревного палива, ніж від централізованого теплопостачання, яке наявне у міських районах, є дуже непропорційним. Комітет CEDAW нещодавно висловив занепокоєння у зв'язку з неблагополучним становищем жінок у сільських районах України.¹²

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- внести зміни до методики розрахунку базового показника в системі соціального захисту — прожиткового мінімуму, який повинен відображати реальну ситуацію;
- взяти до уваги темпи зростання доходів і заробітної плати, а також рівень інфляції при підвищенні тарифів на опалення, електроенергію, транспорт та інші товари й послуги, пов'язані з використанням енергоносіїв.

СКОРОЧЕННЯ У ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ

30. Навіть до початку конфлікту загальна політика щодо надання соціальних послуг та зайнятості в державному секторі викликала значне занепокоєння. Фінансові наслідки збройного конфлікту тільки погіршили ситуацію. Хоча українське законодавство не містить дискримінаційних норм щодо доступу чоловіків та жінок до соціальних послуг, але де-факто такий розподіл ресурсів між чоловіками і жінками є нерівним, у першу чергу через значно більш високий рівень участі жінок у домашньому господарстві, догляді за дітьми, хворими та літніми членами сім'ї. Внаслідок чого зниження соціальних стандартів і обмеження доступу до соціальних послуг, що виникає в результаті збройного конфлікту і макроекономічних реформ, у першу чергу суттєво і передусім знижує якість життя і рівень безпеки жінок.

31. Скорочення, лімітування або заморожування заробітної плати, або працевлаштування у державному секторі є одними з найбільш чітко виражених шляхів, коли макроекономічна політика може підірвати гендерну рівність, оскільки така політика непропорційно впливає на жінок. Політика скорочення

¹¹ 1 долар США = 27,19 грн.

¹² Un Doc CEDAW/C/UKR/CO/8, 3 березня 2017 року, пункт 40(a).

робочих місць у сфері охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення, в першу чергу, впливає на жінок, кількість яких до конфлікту становила 80 % від загального числа співробітників. У той час як заробітна плата в цих секторах є найнижчою, працюючі жінки раніше могли розраховувати на стабільний дохід і гарантії соціального захисту, в тому числі на пенсії, оплачувану відпустку, відпустку по вагітності та пологам тощо.

32. До того ж, скоротивши витрати на соціальні потреби, уряд також знизив податки для великого бізнесу та водночас збільшив податкове навантаження на кінцевих споживачів, найманих працівників та на підприємства середнього і малого бізнесу. Переважна більшість людей, які постраждали від таких змін, — це жінки, у тому числі і жінки, які є власниками підприємств середнього і малого бізнесу.

СКОРОЧЕННЯ ШТАТУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

33. Відповідно до вимог МВФ протягом 2014–2015 років було скорочено 165 000 робочих місць у державному секторі, враховуючи загальні плани скорочення 20% працівників на державній службі. Це скорочення було проведено шляхом, зокрема, реорганізації десяти і закриття восьми державних установ. Є плани щодо подальшого скорочення державного сектору з метою зниження загальних витрат на зарплату для державних службовців приблизно до 9 % ВВП в середньостроковій перспективі. На державній службі працюють більше 75 % жінок і, в основному, на некерівних посадах.¹³ Відповідно, таке скорочення робочих місць у державному секторі непропорційно вплинуло на жінок і буде надалі впливати.

34. Визнаючи, що зайнятість у державному секторі й структури управління потребують реорганізації, скорочення робочих місць повинно відбуватися паралельно з програмами професійної переорієнтації для звільнених працівників для того, щоб вони мали змогу отримати роботу в інших секторах економіки.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- забезпечити реалізацію програм професійної переорієнтації для державних службовців, які були скорочені, з метою забезпечення їх роботою в інших секторах;
- зібрати гендерно дезагреговані дані про наслідки скорочення робочої сили на державній службі;
- розробити конкретні заходи для розширення економічних можливостей жінок і забезпечити їх участь в розробці таких стратегій і програм, орієнтованих на жінок не лише як потерпілих або отримувачів допомоги, але як активних учасників у питаннях формулювання та реалізації таких стратегій;
- створити умови економічної незалежності жінок, у тому числі шляхом підвищення рівня інформованості роботодавців у державному й приватному секторах про заборону трудової дискримінації жінок, а також сприяти доступу жінок до роботи у формальних секторах економіки, у тому числі шляхом забезпечення професійної і технічної підготовки.

¹³ <http://infolight.org.ua/content/derzhavna-sluzhba-v-ukrayini-u-2005-2012-rokah-osnovni-pokazniki-yakisnogo-ta-kilkisnogo-skladu> (доцмн станом на 28 березня 2017 року).

35. Відповідно до Рекомендації 97.46 УПО II Україна зобов'язується вжити ефективних заходів щодо збільшення бюджетних асигнувань у сфері охорони здоров'я. Політика, що проводиться в рамках заходів жорсткої економії, протирічить реалізації цього зобов'язання. Комітет CEDAW також нещодавно підтвердив необхідність забезпечення відповідних бюджетних асигнувань на потреби охорони здоров'я.¹⁴

У 2014 році 12 000 соціальних працівників втратили свої робочі місця; багато з них – жінки.¹⁵ Такі скорочення мали вкрай негативні наслідки як для одержувачів соціальних послуг, так і для жінок, чий робочі місця були скорочені.

37. Через рік держава скоротила 25 000 фахівців у сфері охорони здоров'я, що знову мало непропорційні негативні наслідки для жінок, оскільки переважна більшість працівників у школах, лікарнях і поліклініках — жінки.¹⁶

38. Протягом останніх трьох років децентралізація, узгоджена Урядом у квітні 2014 року відповідно до вимог МВФ, призвела до суттєвої передачі відповідальності за фінансування освіти, науки і охорони здоров'я до місцевих бюджетів, більшість з яких мають дуже обмежені фінансові ресурси. Це призвело до скорочення кількості лікарняних ліжок і персоналу лікарні, а в багатьох випадках місцеві органи влади були змушені закрити школи, лікарні та поліклініки через брак ресурсів. Одним з найвідоміших прикладів є закриття лікарні та декількох шкіл у місті Ромни, що викликало хвилю протестів та обурення по всій країні.

39. Скорочення витрат у сфері охорони здоров'я і соціального забезпечення означає, що жінки повинні проводити більше часу, піклуючись про хворих і літніх членів сім'ї; а це зменшує час для оплачуваної роботи. У результаті жінки, як правило, змушені збільшувати дохід сім'ї, працюючи більше часу, зазвичай на найменше оплачуваних роботах, та збільшити кількість годин неоплачуваної роботи для компенсації скорочень у сфері соціальних послуг.

40. У районах, наближених до зони конфлікту, існують серйозні проблеми з доступом до первинної медичної допомоги та ліків. У районах, наближених до зони конфлікту, немає поліклінік, лабораторій, пренатальних центрів або медичного персоналу. Через погані умови праці, низьку заробітну плату, а також скорочення числа медичних працівників, існує гостра нестача медичного персоналу та медичних послуг. Для того щоб отримати доступ до медичної допомоги в районних чи обласних/міських центрах, людям, які проживають у районах, наближених до зони конфлікту, доводиться витратити на транспорт до 100 % або 200 % свого місячного доходу. У такій ситуації багато хто з них навіть не намагається отримати медичну допомогу. Крім того, через поганий стан доріг, їхнє закриття, пункти пропуску і непомірні витрати на транспорт, а також через те, що багато людей вважає дороги небезпечними, деякі жінки вважають ризикованим їхати навіть для отримання невідкладної акушерської допомоги. Зокрема, згідно змін, внесених штабом Антитерористичної операції до Тимчасового порядку, який регламентує рух через лінію зіткнення, перетин лінії зіткнення громадським пасажирським транспортом забороняється. Таким чином, починаючи з червня 2015 року, на громадському транспорті

¹⁴ Un Doc CEDAW/C/UKR/CO/8, 3 березня 2017 року, пункт 40(a).

¹⁵ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/96-2014-n> (доступ станом на 28 березня 2017 року).

¹⁶ <http://www.fpsu.org.ua/nasha-borotba/novini-chlenskikh-organizatsij/6981-skorochennya-merezhi-ta-chiselnosti-pratsivnikiv-zakladiv-okhoroni-zdorov-ya-e-neprijnyatim> (доступ станом на 28 березня 2017 року).

неможливо проїхати через контрольні пункти в'їзду-виїзду та «нульові»¹⁷ пункти пропуску.¹⁸ На даний час працюють п'ять транспортних коридорів через лінію зіткнення: чотири обслуговують як пішоходів, так і транспортні засоби в Донецькій області, а один — лише пішоходів у Луганській області.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- покращити доступ до якісних медичних послуг та інших послуг, пов'язаних з охороною здоров'я; збільшити бюджетні асигнування сфери охорони здоров'я, на додаток до перегляду скорочення соціальних послуг;
- реалізувати рекомендації Верховного комісара ООН з прав людини щодо перегляду обмежень на свободу пересування в районах, прилеглих до лінії зіткнення, і, зокрема, на предмет законності, необхідності та пропорційності обмежень на пересування громадян, товарів, та щодо збору даних дезагрегованих за ознакою статі та віку щодо осіб, які перетинають лінію розмежування.¹⁹

СКОРОЧЕННЯ ВИТРАТ У СФЕРІ ОСВІТИ

41. Відповідно до Рекомендації 97.126 УПО II Україна зобов'язується «забезпечити належне фінансування системи державної освіти і підвищення наявності, доступності та якості загальної освіти в сільській місцевості». Заходи жорсткої економії, впроваджені Україною, ідуть всупереч реалізації цієї рекомендації.

42. З 2013 року спостерігається різке скорочення державних витрат на освітні послуги. Це вплинуло як на одержувачів цих послуг, так і на працівників у цьому секторі, які вважають за необхідне шукати додаткову роботу на неповний робочий день, щоб збільшити свій дохід. Уряд планує скоротити працівників у сфері освіти, щоб виконати вимогу МВФ про «оптимізацію» мережі шкіл і навчальних закладів.

43. У 2016 році 45 млрд доларів США було виділено на систему освіти; у 2017 році уряд планує скоротити таке фінансування до 41,9 млрд доларів — скорочення приблизно на 7 %. Водночас уряд зобов'язався підвищити зарплати вчителям на 20–30 % протягом 2017 року. Таке збільшення, разом з прогнозованим скороченням фінансування в секторі, може бути здійснено лише шляхом радикального скорочення викладацького складу, збільшення робочого часу викладачів, і, як наслідок, через зниження якості шкільної освіти.

44. Скорочення витрат у сфері освіти призвело до закриття ряду навчальних закладів. У 2012 році в Україні налічувалося 20 090 навчальних закладів. Ця кількість неухильно знижувалася — до 17 604 у навчальному 2014/15 році та до 17 337 у навчальному 2015/16 році. Зокрема, в 2014–2016 роках 38 шкіл були закриті в міських районах і 231 — у сільській місцевості.²⁰

¹⁷ «Нульовий» пункт пропуску означає останній пункт пропуску перед лінією зіткнення.

¹⁸ Слід зазначити, що за процедурою перетину контрольно-пропускні пункти відрізняються від «нульових» пунктів пропуску. Останній («нульовий» пункт пропуску) є останнім пунктом пропуску на території, яка контролюється українською владою і знаходиться в безпосередній близькості від лінії зіткнення.

¹⁹ УВКПЛ (Управління Верховного комісара ООН з прав людини) рекомендувало «Штабу антитерористичної операції переглянути обмеження на свободу пересування, введені тимчасовим наказом у частині забезпечення їх відповідності з нормами міжнародного права, зокрема, на предмет законності, необхідності та пропорційності обмежень на пересування цивільних осіб і товарів». Крім того, для збору статевікових даних з розбивкою щодо осіб, які перетинають лінію зіткнення, Державна прикордонна служба може застосувати більше заходів для скорочення часу обробки, забезпечити необхідне фінансування і створити ефективний механізм розгляду скарг. Звіт ООН A/HRC/34/CRP.5 від 16 березня 2017 року, пункт 167 (с).

²⁰ Міністерство освіти і науки України, <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/01/13/zagalnoosvitni-navchalni-zakladi-statistika-za-dva-navchalni-roki/> (доступ станом на 28 березня 2017 року).

45. Така тенденція, як очікується, продовжуватиметься; на даний час 2500 шкіл є кандидатами на закриття через недоукомплектованість (10–100 учнів).

ДОСТУП ДО ОСВІТИ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

46. На даний час у декількох тисячах сіл в Україні немає шкіл, що є підставою для занепокоєння, оскільки це призводить до збільшення числа неписьмених дітей у сільській місцевості. 28 грудня 2014 року Верховна Рада України прийняла закон №1577 «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України», яким було скасовано мораторій на закриття загальноосвітніх шкіл, прийнятий влітку 2014 року. В більшості випадків це стосувалося сільських шкіл, тому тепер вони можуть бути закриті за рішенням місцевої влади без необхідності отримання згоди загальних зборів або референдуму територіальної громади, як це було раніше. Крім того, на даний час створення сільських шкіл залежить від кількості учнів.

47. Відповідно до Декларації тисячоліття ООН та Цілі №4 щодо сталого розвитку Україна повинна забезпечити «безперервне навчання для всіх». Закони України «Про професійний розвиток працівників» і «Про зайнятість населення» включають декілька основних положень щодо цього питання, проте система навчання протягом життя для дорослих не розвинена.

48. Як наслідок, гендерно специфічні кар'єрні шляхи жінок, що характеризуються переважно неповною зайнятістю і перервами в кар'єрі у зв'язку із доглядом за дитиною, призводять до більш високого ризику бідності в літньому віці. Тому жінки в Україні стикаються з більш високими ризиками безробіття у передпенсійному віці, бо упереджене ставлення роботодавців до працівників старшого віку є однією з основних форм дискримінації у сфері зайнятості в Україні.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- збільшити фінансування освітнього сектору і підвищити наявність, доступність та якість загальної освіти, особливо у сільській місцевості;
- проаналізувати та відкоригувати негативний вплив на доступ до освіти у зв'язку із закриттям навчальних закладів;
- розробити гендерно-чутливий механізм підтримки навчання дорослих і створити ефективну систему навчання протягом життя та професійної переорієнтації.

ПЕНСІЙНА РЕФОРМА

49. У відповідь на вимоги МВФ уряд розпочав масштабну реформу пенсійної системи для вирішення проблеми дефіциту пенсійного фонду.²¹ Ці реформи включають у себе збільшення пенсійного віку та відміну спеціальних пенсій для державних службовців та інших груп працівників, у тому числі для тих, які працюють в небезпечних умовах.

50. Зокрема, уряд значно скоротив перелік професій, які дають право на збільшення пенсійних виплат у зв'язку зі шкідливими умовами праці у відповідних галузях. За даними Державної служби ста-

²¹ У жовтні 2016 року дефіцит склав 150 млрд грн (понад 5 млрд доларів США); офіційний курс Національного банку України: 1 долар США = 25,91 грн (станом на 1 жовтня 2016 року).

тики, чисельність працівників, зайнятих на шкідливих виробництвах, у 2016 році склала більше 1 млн осіб. Після затвердження Постанови Кабінету Міністрів України № 461 від 24 червня 2006 року 40 % таких працівників втратили право на пенсію на пільгових умовах. Професії, які й надалі надають право на отримання пенсії на пільгових умовах, належать до секторів, де переважно зайняті чоловіки, в тому числі шахтарі, інженери-атомники, пілоти, медичні фахівці. Різне скорочення пільгових умов пенсійного забезпечення потрібно розглядати у світлі того факту, що умови праці в більшості секторів значно погіршилися.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- провести оцінку впливу негативних наслідків підвищення пенсійного віку та перегляду права на збільшення пенсійної допомоги на права людини і гендерну рівність, а також запровадити альтернативні політики для коригування регресу в реалізації економічних і соціальних прав.

СКОРОЧЕННЯ ДОПОМОГИ НА ДІТЕЙ

51. Щомісячні виплати допомоги по догляду за дитиною віком до трьох років були де-факто скасовані в липні 2014 року в рамках реформ у сфері соціального забезпечення на вимогу МВФ. Ці щомісячні платежі для догляду за дітьми, які варіювалися від 130 до 1032 грн (від 11 до 88 доларів США)²², були одним з ефективних видів соціальної допомоги сім'ям з дітьми. Малозабезпеченим сім'ям та самотнім батькам ці пільги надавали можливість вижити в період відсутності на ринку праці. На додаток до цих щомісячних виплат по догляду за дитиною, кожна сім'я отримувала єдиноразову виплату 30 000 грн. (2500 доларів США) за народження першої дитини, 62 000 грн. (5300 доларів США) — за народження другої дитини і 124 000 грн. (10 500 доларів США) — третьої та наступних дітей. З липня 2014 року щомісячні виплати по догляду за дитиною віком до трьох років було замінено виплатою в розмірі 41 280 грн (близько 1500 доларів США)²³ на кожну дитину; ця сума є фіксованою і не залежить від кількості дітей у сім'ї (перша, друга або третя). Виплата цієї допомоги здійснюється частинами: 10 320 грн — першочергова виплата одразу після народження, а решта щомісячно (860 грн) протягом трьох років.

За даними Державної служби статистики за 2013 рік, лише 1 % чоловіків скористалися можливістю взяти відпустку по догляду за дитиною: це свідчить про те, що відповідальність за догляд за дитиною практично повністю лежить на жінках. Ці зміни, в першу чергу, впливають на економічну незалежність жінок, особливо самотніх матерів, і, як правило, мають тенденцію до посилення економічного насильства по відношенню до жінок.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- відновити щомісячну допомогу по догляду за дітьми на додаток до збільшення єдиноразової допомоги, яка надається одразу після народження, приділяючи особливу увагу сім'ям з низьким рівнем доходів та сім'ям з батьками-одинаками;
- врегулювати питання виплати допомоги на дітей з урахуванням кількості дітей і доходів сім'ї;
- здійснити збір, аналіз та впорядкування даних з розбивкою за статтю та доходами щодо наслідків де-факто припинення виплати допомоги по догляду за дитиною у віці до трьох років.

²² Офіційний курс Національного банку України: 1 долар США = 11,79 грн (станом на 1 липень 2014 року).

²³ Офіційний курс Національного банку України: 1 долар США = 27,43 грн (станом на 23 січня 2017 року).

ПОДАННЯ ВІД КОАЛІЦІЇ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЗАРАДИ МИРУ НА ДОНБАСІ»

ДЛЯ ТРЕТЬОГО ЦИКЛУ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ

Організації – члени Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі», які підготували подання:

**Громадська організація
«Східноукраїнський центр
громадських ініціатив» (СЦГІ)**
вул. Велика Житомирська, 12, оф. 1
м. Київ, 01001
Тел. +38 (044) 578-14-38
E-mail: zahyst@gmail.com
Сайт: totalaction.org.ua

**Луганський обласний
правозахисний центр
«Альтернатива»**
вул. Теодора Драйзера, 42
м. Київ, 02222
Тел. +38 (066) 363-97-17
E-mail: alterpravo@gmail.com

Благодійний фонд «Восток-SOS»
Дарницький бульвар, 4-А, кв. 23
м. Київ, 02206
Тел. +380 (066) 705-12-57
E-mail: info@vostok-sos.org
Сайт: www.vostok-sos.org

Громадська організація «Мирний Берег»
вул. Набережна, 4, м. Луцьк
Тел. +38 (066) 001 68 32;
+38 (096) 483 67 11
E-mail: mirbereg@gmail.com
Сайт: <https://mb.net.ua/en/>

Коаліція «Справедливість заради миру на Донбасі» (далі – Коаліція) є неформальною спілкою 17 громадських правозахисних організацій та ініціатив, що була створена в грудні 2014 року. Учасники Коаліції об'єднали свої зусилля задля узгодженого документування порушень прав людини, допущених під час збройного конфлікту на сході України.

Подання було підготовлено від імені Коаліції організаціями-членами: Східноукраїнським центром громадських ініціатив, благодійним фондом «Восток-SOS», Луганським обласним правозахисним центром «Альтернатива», громадською організацією «Мирний Берег».

Беручи до уваги, що другий цикл УПО відбувся в 2012 році, він не охоплював проблеми з правами людини, що виникли в результаті збройного конфлікту. У фокусі підготовленого подання – порушення прав людини, що виникли внаслідок збройного конфлікту на Донбасі та щодо яких організації, які готували це подання, проводили в рамках своєї діяльності окремі спеціалізовані дослідження. Представлені теми окреслюють вплив конфлікту на ситуацію з правами людини на території Луганської та Донецької областей, а також демонструють системні проблеми, каталізатором яких став збройний конфлікт. Подання враховує особливості регіону, що перебуває під впливом конфлікту, зокрема шахтарських міст та селищ.

I. НЕЗАКОННІ МІСЦЯ НЕСВОБОДИ, СТВОРЕНІ В РЕЗУЛЬТАТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

1.1. У зв'язку з вакуумом влади на території Луганської та Донецької областей на початку конфлікту набула поширення практика створення незаконних місць позбавлення волі збройними формуваннями «ЛНР/ДНР» та українськими добровольчими формуваннями. На основі зібраної інформації Східноукраїнський центр громадських ініціатив разом з організаціями – членами Коаліції провели аналіз функціонування мережі таких місць¹, що охоплює період з квітня 2014 року по січень 2017 року.

1.2. Станом на січень 2017 року виявлено 147 незаконних місць несвободи, створених сепаратистами (84 місця в Донецькій і 63 місця в Луганській областях), а також шість місць (три в Луганській, два в Дніпропетровській і одне в Харківській областях), створених українськими добровольчими формуваннями, та які вдалося ідентифікувати за адресою або за детальним описом постраждалих. Дослідження дозволило зафіксувати різні типи місць несвободи (підвали, ями, клітки, офісні приміщення тощо), в яких одночасно утримувалась різна кількість людей (від кількох до декількох сотень осіб).

1.3. Особи, звільнені з місць несвободи, в багатьох випадках вказують на обмежений доступ до води; відсутність спеціально облаштованих місць для сну; неналежні санітарні умови; відсутність доступу до свіжого повітря.

1.4. Перебування в таких місцях часто супроводжувалося фізичним, сексуальним та психологічним насильством. Осіб, яких утримували незаконні збройні формування, піддавали катуванню та іншому

¹Ті, що пережили пекло: свідчення жертв про місця незаконних ув'язнень на Донбасі [Електронне видання] / Ю. Л. Белоусов, А. О. Кориневич, О. А. Мартиненко, О. В. Матвійчук, О. М. Павліченко, Я. В. Роменський, С. П. Швець ; за ред. авторів // Коаліція громадських організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі». – Київ : ЦП Компринт, 2015. – 84 с. – Режим доступу: http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/01/SURVIVING-HELL_ua_web.pdf; Див. також доповідь «Незаконні місця несвободи», щорічна конференція ОБСЄ, 2016. Режим доступу: <https://jfp.org.ua/rights/analytika/reports/coalition>.

жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню, примусовій праці та сексуальному насильству; вони також були свідками позасудових страт.

1.5. На сьогодні кількість таких місць на території «ЛНР/ДНР» зменшилась, оскільки скоротилась кількість збройних формувань, які конкурують між собою, відбулася своєрідна «централізація» влади. З відкритих джерел стало відомо, що частину українських військових утримують у Макіївській виправній колонії в «ДНР»² та Луганському СІЗО в «ЛНР»³.

1.6. Оскільки відсутній доступ до місць несвободи в «ЛНР/ДНР» для проведення моніторингу, зокрема місіями ООН та ОБСЄ, то говорити про те, що вони перестали функціонувати чи те, що покращилися умови утримання, немає підстав. Про існування незаконних місць несвободи свідчать і самі «правоохоронні органи» самопроголошених республік. Так, за повідомленням «генпрокуратури ЛНР» від 24 вересня 2016 року, групу звинувачених у державній зраді лідерів сепаратистів утримували в одній із адміністративних будівель «ЛНР». У цій же будівлі один із «обвинувачених», колишній голова «ради міністрів ЛНР» Геннадій Ципкалов повісився, «усвідомивши» тяжкість вчинено злочину⁴.

1.7. За даними з відкритих джерел, було звільнено понад 3000 осіб та від 110 (за офіційними даними) до кількох сотень осіб (за даними волонтерських організацій) ще залишаються в незаконних місцях несвободи в «ЛНР/ДНР»⁵.

1.8. Станом на березень 2017 року в організацій – членів Коаліції відсутні документальні свідчення про незаконні місця несвободи, створені українськими збройними формуваннями, які продовжували б функціонувати⁶.

1.9. Незважаючи на серйозність проблем, з якими зіштовхуються або можуть зіштовхнутися особи, звільнені з незаконних місць позбавлення волі, на сьогодні відсутня державна програма медичної та психологічної допомоги постраждалим від насильства в місцях несвободи. Так, з числа опитаних організаціями – членами Коаліції респондентів, що перебували в незаконних місцях несвободи, лише 28 % звернулися за медичною допомогою за місцем проживання, і тільки у зв'язку з кінцевою потребою.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1.10. Ратифікувати Європейську конвенцію щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів.

1.11. Утворити міжвідомчу робочу групу з контролю за додержанням міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у галузі прав людини на тимчасово непідконтрольній Україні території та в зоні проведення антитерористичної операції із залученням органів державної влади, правоохоронних органів, представників міжнародних організацій.

² Геращенко: боевики удерживают захваченных украинских воинов в исправительной колонии в Макеевке [Електронний ресурс] // Donbass.ua. – Режим доступу : <http://donbass.ua/news/ukraine/2017/02/13/geraschenko-boeviki-uderzhivajut-zahvachennyh-ukrainskih-voinov-v-ispravitelnoy-kolonii-v-makeevke-video.html>.

³ ГТРК ЛНР. Родственники удерживаемых в ЛНР украинских военнослужащих прибыли в Луганск. 12 марта 2017 [Електронний ресурс] // Youtube. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=RHQXWEtG4R8>.

⁴ Youtube, ГТРК ЛНР. Задержанный по делу о попытке госпереворота Геннадий Ципкалов совершил самоубийство [Електронний ресурс] // Youtube. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=_b10aAjdBws.

⁵ Украинские пленные написали родным письма. Есть ли надежда на обмен? [Електронний ресурс] // Громадське радіо. – Режим доступу : <https://hromadskeradio.org/ru/programs/kyiv-donbas/ukrainskie-plennye-napisali-rodnyim-pisma-est-li-nadezhda-na-obmen>.

⁶ Випадки незаконного утримання українськими збройними формуваннями задокументовані учасниками Коаліції на початку збройного конфлікту. Див. PLACES OF ILLEGAL DETENTION IN EASTERN UKRAINE DURING THE MILITARY CONFLICT (Rep.). – URL : https://jfp.org.ua/system/reports/files/82/en/Justice_for_peace_in_Donbas_EUCCI_Illegal_detention.pdf.

1.12. Забезпечити безкоштовне обстеження та надання медичної допомоги особам, що перебували в незаконних місцях несвободи відповідно до міжнародних стандартів документування випадків катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання.

1.13. Забезпечити функціонування на державному рівні служби психологічної допомоги для осіб, звільнених із незаконних місць несвободи та їх сімей, у т. ч. шляхом забезпечення належного фінансування.

II. СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ЩО ПОВ'ЯЗАНЕ З КОНФЛІКТОМ НА СХОДІ УКРАЇНИ

2.1. Рівень ґендерно-обумовленого⁷ та сексуального насильства у зв'язку з конфліктом підвищився через атмосферу безкарності в «ЛНР/ДНР», відсутність верховенства права та доступу до правосуддя, а також поляризацію ґендерних ролей на основі усталених уявлень про статус жінки та ортодоксального розуміння православ'я особами, які виконують владні повноваження на тимчасово непідконтрольних Україні територіях. На території, що перебуває під контролем уряду України, насильство отримало нові прояви у зв'язку з проведенням АТО.

2.2. Станом на січень 2017 року СЦГП разом з іншими організаціями – членами Коаліції були проведено 280 інтерв'ю з особами, які стали жертвами порушень прав людини, пов'язаних із конфліктом, а також експертами, що володіють інформацією про порушення прав людини в зоні конфлікту у зв'язку зі своєю діяльністю.

2.3. Різні форми сексуального насильства було виявлено в кожному третьому інтерв'ю. Серед них: зґвалтування; примусова проституція; примусова стерилізація; ушкодження статевих органів, ануса; примусове оголення; примусовий публічний показ в оголеному вигляді; образи, приниження, примус, покарання сексуального характеру та погрози сексуального насильства; ушкодження утроби вагітної жінки. Також були зафіксовані випадки ґендерного насильства щодо жінок: спільне утримання жінок та чоловіків протягом тривалого часу; протиправне затримання жінок представниками незаконних збройних формувань.

2.4. За результатами дослідження, щонайменше 206 осіб (94 чоловіки і 112 жінок) стали жертвами сексуального насильства. Було виявлено принаймні 162 випадки різних форм сексуального насильства. З опитаних респондентів 59 повідомили про те, що були жертвами та/або свідками сексуального насильства під час незаконного позбавлення волі. Щонайменше 94 жінки стали жертвами сексуального насильства в незаконних місцях позбавлення волі, створених збройними формуваннями самопроголошених республік.

2.5. Незважаючи на те, що сексуальне насильство є звичною практикою в незаконних місцях несвободи, що створені на тимчасово окупованій території, уповноважені органи влади України не здійснюють належне документування випадків сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом на Донбасі, в т. ч. випадків, що можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини, не проводять аналіз доступної інформації та не формують доказової бази для органів національної і міжнародної юстиції з метою недопущення порушень норм міжнародного та національного права. Так, за даними Національної поліції України, в Луганській області за результатом опитування звільнених з полону чоловіків та жінок протягом 2014–2016 років, випадків сексуального насильства, вчиненого представниками незаконних

⁷ У тексті подання використовується правопис поняття «ґендер» та його похідних відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

збройних формувань, встановлено не було, відомості за вказаними фактами в Єдиному реєстрі досудових розслідувань не реєструвалися⁸.

2.6. Законодавство України не містить визначення гендерно-обумовленого чи сексуального насильства. Статті Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за злочини проти статевої свободи та недоторканості, не враховують специфіку насильства під час конфлікту та не відповідають міжнародним стандартам. Процесові розслідування та притягнення до відповідальності за сексуальне насильство з боку українських військовослужбовців перешкоджає низка проблем та стереотипів. Розслідування є неефективними та зрідка призводять до покарання винних. Так, відповідно до інформації Військової прокуратури сил АТО, протягом 2015 року розслідувались два кримінальні провадження щодо військовослужбовців за статтю 152 (зґвалтування) Кримінального кодексу України. У зв'язку зі встановленням відсутності в діях складу злочину обидва кримінальні провадження було закрито. А 2016 року не було розпочато жодного кримінального провадження⁹. Варто зауважити, що статистичні показники не відображають реальних обсягів проблеми, оскільки гендерний аспект злочинів часто не враховується під час їх кваліфікації.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

2.7. Організувати ефективний процес збору та реєстрації випадків сексуального насильства, що пов'язані з конфліктом, відповідно до міжнародних стандартів документування.

2.8. Провести ефективне розслідування випадків сексуального насильства, що були вчинені українськими військовослужбовцями та пов'язані з конфліктом

2.9. Забезпечити розробку та імплементацію спеціалізованої програми для представників правоохоронних органів України щодо протидії та попередження сексуального та гендерного насильства, пов'язаного з конфліктом, його документування та розслідування.

III. ЗАЛУЧЕННЯ/ВЕРБУВАННЯ ДІТЕЙ ДО ЗБРОЙНИЙ ФОРМУВАНЬ

3.1. Збройний конфлікт на сході України значно посилив ризики участі дітей у збройних формуваннях. Користуючись відкритими джерелами інформації та свідченнями цивільних і військових осіб, СЦГП спільно з іншими організаціями – членами Коаліції задокументував 95 випадків залучення дітей до участі у збройних формуваннях, в яких вдалося ідентифікувати імена, вік, форми вербування, виконані функції залучених дітей та суб'єктів вербування. Зокрема, зафіксовано 85 випадків втягнення дітей до незаконних збройних формувань на території, непідконтрольній урядові України, та 10 на підконтрольній території.

3.2. Принаймні 32 із задокументованих випадків можна кваліфікувати як воєнний злочин відповідно до статті 8 Римського статуту: 24 випадках вік дітей не перевищував 15 років на момент вербування, у восьми випадках точний вік дітей встановити не вдалося, але є підстави вважати, що ймовірно діти не були старшими 15 років.

3.3. Діти брали участь у збройному конфлікті і опосередковано, і безпосередньо. Серед іншого, неповнолітніх та малолітніх дітей залучали для несення служби зі зброєю на блокпостах як бійців, виконання ролі охоронців, посильних, секретарів, діти також займалися тилловим забезпеченням (наприклад, робота на кухні). Зафіксовані окремі випадки сексуальної експлуатації дітей. Так, згідно

⁸ Лист ГУНП в Луганській області від 10.02.2017 №ц-1зі/111/18/02-2017 на інформаційний запит Східноукраїнського центру громадських ініціатив.

⁹ Лист військової прокуратури сил АТО від 17.02.2017 №10-86вих-17 на інформаційний запит Східноукраїнського центру громадських ініціатив.

з зібраними свідченнями, дівчину віком 14–16 років, яку незаконно утримували представники незаконного збройного формування «Бетмен» у підвалі, як покарання за порушення дисципліни відправили на передову для задоволення сексуальних потреб бійців вищезгаданого формування.

3.4. Серед суб'єктів, що здійснювали вербування дітей на тимчасово непідконтрольній Україні території, вдалося виявити принаймні 15 незаконних збройних формувань: бригада «Восток», козака національна гвардія «Всевеликого війська Донського», козакий союз «Область війська Донського», батальйон «Спарта», бригада «Призрак», батальйон «Сомалі», інтернаціональна бригада «Пятнашка», батальйон СРСР «Брянка», «Народне ополчення Донбасу», група швидкого реагування «Бетмен», батальйон «Оплот».

3.5. Випадки залучення осіб віком до 18 років до участі в українських добровольчих формуваннях зафіксовані лише в період початку збройного конфлікту 2014 року.

3.6. Із початком збройного конфлікту активізувались молодіжні та юнацькі військово-патріотичні рухи на підконтрольній і непідконтрольній урядові території України. Однією з форм діяльності таких рухів є проведення військово-патріотичних таборів, в рамках яких діти (в середньому віком від 10 до 17 років) проходять стройову, вогневу, медичну підготовку, опановують тактику ведення бою, рукопашний бій тощо.

3.7. Вдалося виявити залучення близько 200 дітей із непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей до участі у військово-виховних таборах на території Росії, або території, що фактично контролюється Росією (Абхазія, Крим). Частина таких таборів проводилась на базі військових частин Збройних сил Російської Федерації (наприклад, табори «Бойове братство»¹⁰, «Гвардієць»¹¹) або ж із залученням представників силових структур Російської Федерації (наприклад, у таборі «Бородино» серед інструкторів були колишні члени групи спеціального призначення внутрішніх військ МВС Росії). В умовах збройного конфлікту існує ризик використання військово-патріотичної риторики для прикриття вербування та підготовки юнаків і дівчат для участі у незаконних воєнізованих формуваннях.

3.8. Попри рекомендацію Комітету ООН з прав дитини¹², висловлену ще 2011 року, станом на березень 2017 року в національному законодавстві України немає норми, яка б чітко і недвозначно передбачала кримінальну відповідальність за вербування та використання у збройних конфліктах осіб віком до 18 років. Крім того, нерегульованою є діяльність військово-патріотичних клубів та об'єднань, не визначено вік, з якого дитина може навчатись поводженню зі стрілецькою зброєю.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

3.9. Внести зміни до Кримінального кодексу України в частині криміналізації вербування та залучення дітей до участі у військових діях та воєнізованих формуваннях.

3.10. Забезпечити систематичний збір даних про дітей, які були завербовані чи використовувалися у воєнних діях.

3.11. Врегулювати на законодавчому рівні мінімально допустимий вік, з якого дитина може опановувати тактику ведення бойових дій та поводження зі стрілецькою зброєю, з метою запобігання вербуванню та залученню дітей до участі у незаконних збройних формуваннях.

¹⁰ *Международный молодежный патриотический лагерь «Боевое братство» Ковров 2016 [Электронный ресурс] // Боевое братство – Всероссийская общественная организация ветеранов. – Режим доступа : <http://bbratstvo.com/ob-organizatsii/proekty-organizatsii/patrioticheskie-proekty-organizatsii/mezhdunarodnyj-molodezhnyj-patrioticheskij-lager-boevoe-bratstvo-kovrov-2016/>.*

¹¹ *Стрижова О. Военные лагеря «ЛНР»: «зомбирование» детей или целенаправленная подготовка армии? [Электронный ресурс] / Ольга Стрижова // Радио Свобода. – Режим доступа : <http://www.radiosvoboda.org/a/27824036.html>.*

¹² *Заключні спостереження відносно України щодо виконання Конвенції про права дитини та Факультативних протоколів до неї, прийняті на 56-й сесії Комітету ООН про права дитини 07.02.2011 р. [Електронний ресурс] // Організація об'єднаних націй. – Режим доступу : http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/OPSC/UKR/CO/1&Lang=En.*

IV. ОСОБИ, ЗНИКЛІ БЕЗВІСТИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

4.1. Військовий конфлікт не може не призводити до збільшення кількості осіб, що зникли безвісти. У кожній державі існують визначені механізми розшуку зниклих, що розраховані на мирний час. Проте і вони зазвичай не є ефективними в екстремальних ситуаціях, таких, як збройний конфлікт.

4.2. Відповідно до інформації Міжнародного Комітету Червоного Хреста, більш ніж тисяча осіб зникли безвісти під час конфлікту в Україні¹³. Документування зникнень перервалося 2014 року внаслідок загострення конфлікту і відновилося згодом, проте окремо на територіях, які перебувають під контролем уряду України, та на територіях, що перебувають під контролем незаконних збройних формувань. Відсутність координації між різними державними органами в Україні призвела до появи різних оцінок кількості осіб, зниклих безвісти у зоні конфлікту: від 488 до 1376¹⁴.

4.3. Відсутність точних даних щодо кількості осіб, зниклих безвісти, є одним із наслідків прогалин у законодавстві України. Зокрема, йдеться про необхідність прийняття спеціального закону, який би унормував питання координації між державними та недержавними структурами задля встановлення місцезнаходження зниклих безвісти осіб. 22 листопада 2016 року народні депутати України подали законопроект, зареєстрований у Верховній Раді під номером 5435 «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти»¹⁵. Проте цей законопроект не містить важливих положень щодо попередження практики насильницьких зникнень, ризик яких є вкрай високим на території, де відбуваються бойові дії. Зокрема, варто зазначити про вчинення насильницьких зникнень у зв'язку з конфліктом Службою безпеки України про що повідомляють національні та міжнародні організації¹⁶.

4.4. У червні 2015 року Україна приєдналася до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень¹⁷. Це покладає обов'язок враховувати норми Конвенції та інших міжнародних документів, ратифікованих Верховною Радою України, у питаннях насильницьких зникнень. Проте чинне кримінальне законодавство України не повною мірою відображає юридичну природу насильницьких зникнень.

4.5. Наразі у законопроекті відсутня процедура надання будь-якої допомоги, зокрема матеріальної, родичам осіб, зниклих безвісти, у випадку, якщо вони перебували на утриманні такої особи. Очевидно, що родичі зниклої безвісти особи, що перебували на повному її утриманні (зокрема, діти) є соціально вразливою категорією громадян і потребують додаткового соціального захисту.

4.6. Окремо слід звернути увагу на ситуацію, що склалася у зв'язку із зникненням безвісти військовослужбовців Збройних сил України. За даними ГО «Мирний берег», станом на початок березня 2017 року, 425 військовослужбовців Збройних Сил України вважаються зниклими безвісти. Законодавство України та Статути Збройних сил України передбачають процедуру пошуку зниклих безвісти військовослужбовців та механізм матеріального забезпечення членів їх сімей, але у ситуації, яка склалася сьогодні, норми, що передбачені законодавством, не є дієвими, оскільки часто не виконуються.

¹³ В результаті війни на Донбасі зникло безвісти більше тисячі людей – Червоний Хрест [Електронний ресурс] // 5 канал. – Режим доступу : <http://www.5.ua/ato-na-shodi/v-rezultati-viiny-na-donbasi-znyklo-bezvisty-bilshe-tysiachi-liudei-chervonyi-khrest-104731.html>.

¹⁴ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 серпня – 15 листопада 2016 р. [Електронний ресурс] // Управління Верховного комісара ООН з прав людини. – Режим доступу : http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport16th_UKR.pdf.

¹⁵ Проект Закону про правовий статус осіб, зниклих безвісти [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60560.

¹⁶ Є. Захаров. Служба безпеки України та права людини [Електронний ресурс] / Захаров Євген // Харківська правозахисна група. – Режим доступу : <http://khrpg.org/index.php?id=1486465129>; Див. також Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2016 р. – 15 лютого 2017 року [Електронний ресурс] // Управління Верховного комісара ООН з прав людини. – Режим доступу : http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport17th_UKR.pdf.

¹⁷ Рекомендації 97.1, 97.2 отримані Україною під час Другого циклу УПО.

4.7. Командування військових частин не проводять або проводять неефективні службові розслідування та не здійснюють виплати грошового забезпечення членам сімей зниклих безвісти осіб. Окрім того, винні службові особи не несуть адекватної відповідальності за неналежне виконання службових обов'язків у зв'язку з бездіяльністю відповідальних органів.

4.8. Пошуком безвісти зниклого військовослужбовця одночасно займається кілька державних органів. Діяльність цих органів є нескоординованою, що призводить до низької ефективності такого пошуку, а сама процедура часто зводиться до бюрократії там, де потрібні нетрадиційні підходи та засоби.

4.9. Говорячи про військовослужбовців та працівників силових структур, потрібно наголосити і на тому, що в Україні досі не існує єдиної бази аналізу їх ДНК. Замість того, щоб проводити експертизу ДНК усіх військовослужбовців перед проходженням ними служби у зоні бойових дій, матеріал для цього аналізу відбирають у невпізнаних трупів та членів сімей зниклих безвісти, а результати порівнюють. Це значно затягує процедуру розпізнання, а в разі відсутності збігу робить її неможливою.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

4.10. Прийняти закон, який би повною мірою регулював питання взаємодії та координації державних і недержавних структур для встановлення місцезнаходження особи, зниклої безвісти, та забезпечував соціальний захист родичів такої особи.

4.11. Розробити та забезпечити фінансування державних програм з метою попередження насильницьких зникнень і ефективного розшуку зниклих безвісти осіб та залучення до реалізації програм громадських організацій.

4.12. Розробити механізми попередження практики насильницьких зникнень та внести відповідні зміни до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за вчинення насильницького зникнення.

4.13. Забезпечити надання матеріальної та психологічної допомоги родичам осіб, що зникли безвісти.

4.14. Розробити та прийняти закон, що передбачав би створення бази даних, яка містила б дані ДНК всіх військовослужбовців.

V. ОБСТРІЛИ МЕДИЧНИХ УСТАНОВ У ЗОНІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

5.1. Міжнародним гуманітарним правом встановлені обмеження на використання дозволених видів озброєння та ведення військових дій щодо цивільного населення та об'єктів. Зокрема, заборонено атакувати та бомбардувати незахищені міста, житло та будівлі, лікарні та шпиталі, за умови, що вони не служать військовим цілям. Протягом травня 2016 – березня 2017 року Луганським правозахисним центром «Альтернатива» було проведено дослідження випадків атак на заклади охорони здоров'я, їх використання у військових цілях та наслідків таких дій. Інформація була зібрана через запити до органів державної влади, відкриті джерела інформації, інтерв'ювання свідків, потерпілих, осіб, що володіють релевантною інформацією, моніторингові візити до закладів охорони здоров'я, що розташовані в зоні проведення АТО на підконтрольній урядові України території.

5.2. Було проведено 64 інтерв'ю зі свідками, потерпілими, іншими особами, що володіють інформацією, здійснені моніторингові візити в 24 заклади охорони здоров'я, надіслано 78 інформаційних запитів. У результаті було виявлено численні випадки застосування зброї невибіркової дії для проведення обстрілів населених пунктів та цивільних об'єктів охорони здоров'я на їхній території, що можна

кваліфікувати як напади невідвбиркового характеру: «У нас і в терапії, і в хірургії, і в реанімації були хворі. Під час обстрілу медичні працівники переносили людей у бомбосховище – по сходах, в темряві, між вибухами. Я там була до четвертої ранку, поки тривав обстріл. Як вранці вийшла з підвалу, на це було жахливо дивитися – практично не залишилось цілих вікон, серйозно пошкоджений дах лікарні, навколо скло...», – каже співробітниця Станично-Луганської центральної районної лікарні.

5.3. Зафіксовані випадки розміщення на території закладів охорони здоров'я озброєних осіб та військової техніки, психологічного тиску на медичний персонал: «Ввечері зачинили амбулаторію, зранку приходимо на роботу – на воротах стоять військові і не пускають нас на територію амбулаторії», – каже колишній співробітник амбулаторії станції «Кондрашевська-Нова» Донецької залізниці.

5.4. У результаті проведеного дослідження було задокументовано обстріли 24 закладів охорони здоров'я, 12 випадків розміщення озброєних осіб та військової техніки на їхній території, 7 співробітників медичних закладів загинуло, 7 було поранено внаслідок обстрілів.

5.5 Відповідно до даних Управління Верховного комісара ООН з прав людини, як мінімум 45 лікарень Донецької та Луганської областей зруйновані або пошкоджені, та ще багато функціонують не повністю або перебувають в неробочому стані¹⁸. Під час чергової ескалації конфлікту, зокрема, в Авдіївці у лютому 2017 року, зафіксовано, що медичні об'єкти продовжують зазнавати обстрілів, зберігається загроза для життя та здоров'я персоналу й цивільного населення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

5.6. Забезпечити сторонами конфлікту дотримання недоторканості всіх цивільних об'єктів охорони здоров'я.

5.7. Забезпечити ефективне розслідування випадків обстрілів медичних установ та притягнути винних осіб до відповідальності.

5.8. Припинити практику застосування сторонами конфлікту зброї невідвбиркової дії, яка не може бути спрямована на конкретний об'єкт; проводити ретельну фіксацію всіх випадків обстрілів цивільних об'єктів.

5.9. Забезпечити систематичний процес відновлення інфраструктури, у т. ч. шляхом введення відповідної політики та програм, для забезпечення належного рівня доступу до медичної допомоги.

VI. ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ПЕРЕСУВАННЯ В МЕЖАХ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ ВНАСЛІДОК КОНФЛІКТУ

6.1. Сьогодні процедура перетину лінії зіткнення¹⁹ є складнішою, ніж перетин державного кордону України. Додатково до документа, який посвідчує особу та підтверджує громадянство, для перетину лінії зіткнення вимагається заздалегідь оформлена перепуска²⁰. Процедура оформлення перепусток бюрократична, недосконала та є джерелом корупції. Значна частина проблем із перепустками виникає на стадії їх пролонгації (оскільки строк дії такого дозволу становить один рік). Водночас усі контрольні пункти в'їзду-виїзду на лінії зіткнення обладнані системами прикордонного контролю, що дозволяє проводити перевірку осіб, які мають намір перетнути лінію зіткнення.

¹⁸ Доклад о ситуации с правами человека в Украине 15 ноября 2014 г. [Электронный ресурс] // Управление Верховного комиссара ООН по правам человека. – Режим доступа: http://www.un.org.ua/images/stories/OHCHR_seventh_report_Ukraine_-_RU.pdf.

¹⁹ Лінія зіткнення – умовне розмежування території Донецької та Луганської областей між територією, де розміщені населені пункти, у яких органи державної влади України не здійснюють або здійснюють не у повному обсязі свої повноваження, та підконтрольними територіями.

²⁰ Тут – дозвіл на перетин лінії зіткнення, який видає Служба безпеки України особам для в'їзду чи виїзду з території, яка тимчасово контролюється незаконними збройними формуваннями.

6.2. Варто зауважити, що Україна не контролює ділянку кордону з Росією в межах Донецької та частково Луганської областей загальною довжиною 408 км. Отже, будь-яка людина, яка має паспорт, може пройти з непідконтрольної території України на підконтрольну через територію Росії без оформлення перепустки. Варто зазначити, що дозвільної («перепускної») системи не було запроваджено для перетину адміністративного кордону з тимчасово окупованою територією Криму.

6.3. З червня 2015 року Україна встановила заборону на регулярне пасажирське сполучення через лінію зіткнення. Така заборона найбільше вплинула на незахищені верстви населення. Вони не мають власного транспорту та вимушені користуватися послугами перевізників, що спекулюють на цих перевезеннях. Не маючи інших варіантів для перетину лінії зіткнення, представники незахищених верств населення вимушені погоджуватися на невігідні умови перевізників. Разом з тим, пасажирів та перевізників, а також правозахисників налягають на тому, щоб автобусні та залізничні перевезення через лінію зіткнення здійснювалися офіційно.

6.4. Недостатня кількість транспортних коридорів через лінію зіткнення є серйозним викликом для забезпечення свободи пересування. Особливо це стосується Луганської області, де функціонує лише один транспортний коридор у Станиці Луганській. Здійснення переходу можливе лише пішки через зруйнований міст над річкою Сіверський Донець. Починаючи з осені 2015 року, сторони ведуть регулярні переговори стосовно відновлення роботи транспортного коридору «Золоте – Первомайськ». Кілька разів анонсувалося відновлення цього коридору. З контрольованої Україною території КПВВ «Золоте» повністю обладнаний та готовий до роботи, проте незаконні збройні формування безпідставно блокують проїзд людей через Первомайськ.

6.5. Проїзд до населених пунктів «сірої зони»²¹ часто супроводжується безпідставними вимогами військових надати перепустку, яка видається для перетину лінії зіткнення або довідки внутрішньо переміщеної особи. Також на деяких блокпостах проїзд можливий лише за списком, який затверджений місцевою адміністрацією.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

6.6. Скасувати дозвільну систему для перетину лінії зіткнення у межах Донецької та Луганської областей і запровадити процедуру паспортного контролю, аналогічну процедурі контролю при перетині державного кордону.

6.7. Відновити регулярне пасажирське сполучення (залізничне та автобусне) через лінію зіткнення.

6.8. Відновити роботу транспортного коридору через лінію зіткнення «Золоте – Первомайськ» у Луганській області.

6.9. Скасувати обмеження для пересування мешканців населених пунктів, які розташовані у «сірій зоні».

VII. ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ, ЩО МЕШКАЮТЬ НА ТИМЧАСОВО НЕПІДКОНТРОЛЬНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

7.1. Право на соціальний захист є одним із основних прав, які гарантуються нормами міжнародного права і національним законодавством України. Внаслідок збройного конфлікту на сході України з осені 2014 року система соціального захисту населення на окремих територіях Донецької та Луганської

²¹ Сіра зона – територія, прилегла до лінії зіткнення у межах Луганської та Донецької областей.

областей стала фактично паралізована, а надходження коштів та їхній розподіл між отримувачами соціальних виплат та пенсій були суттєво обмежені.

7.2. Нині мешканці територій, що контролюються незаконними збройними формуваннями, не мають доступу до системи соціального захисту України. Як наслідок, вони не отримують жодної соціальної допомоги від держави, так само як і не отримують пенсію. Названі виплати можуть бути поновлені виключно у випадку, коли ці мешканці виїжджають на підконтрольну Україні територію та реєструються як внутрішньо переміщені особи. Ця система, фактично, примушує людей ставати переселенцями для того, щоб мати можливість реалізувати гарантоване Конституцією України право на соціальний захист. Такий підхід суперечить Керівним принципам ООН з питання переміщення осіб всередині країни, які забороняють примус до переміщення.

7.3. При цьому, якщо мешканці територій, що тимчасово підконтрольні незаконним збройними формуваннями, виїжджають та реєструються як переселенці для отримання, наприклад, пенсійних виплат, ці особи та факт їхнього проживання на підконтрольній території підлягають ретельній перевірці з боку держави. У разі встановлення того, що ці особи не проживають за адресою своєї реєстрації відповідно до довідки переселенця, або вони перетнули лінію розмежування і не повернулися протягом встановленого законом строку (за загальним правилом, цей термін становить 60 діб), усі види виплат припиняються.

7.4. Окремо варто зауважити, що у разі, якщо особа, яка має право на отримання пенсії, є маломобільною та не може виїхати на підконтрольну Україні територію, то вона не має жодних шансів на отримання належної їй пенсії.

7.5. На тимчасово окупованій території де-факто «влада» проводить виплати «пенсії», проте ці виплати не можуть вважатися такими, що є пенсійними, оскільки «ЛНР/ДНР» не є державами, не гарантують ці виплати та не мають відповідних зобов'язань перед громадянами України.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

7.6. Розробити спільно із представниками громадських організацій, які опікуються правами осіб, що постраждали внаслідок конфлікту на сході України, механізм виплати пенсії мешканцям територій, що тимчасово контролюються незаконними збройними формуваннями.

7.7. Залучити представників міжнародних гуманітарних організацій для забезпечення виплати пенсії маломобільним особам пенсійного віку, які постійно проживають на тимчасово непідконтрольній території України.

VIII. ВПЛИВ ВІЙНИ НА СТАН ДОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ МЕШКАНЦІВ ШАХТАРСЬКИХ МІСТ І СЕЛИЩ У ЗОНІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

8.1. Вже довгі роки значна кількість шахтарських міст і селищ Донбасу є депресивними. Системне порушення соціальних та економічних прав призводить до зневіри населення та поширення негативних соціальних явищ. Визріле в депресивних шахтарських регіонах хронічне невдоволення бідністю та низьким соціальним становищем вилилося у ненависть жителів Донбасу до держави, підсилену російською пропагандою та вдало використану Російською Федерацією для дестабілізації ситуації в регіоні. Але війна лише погіршила соціальне становище гірників та їх сімей.

8.2. Загалом у вугільній промисловості України 2015 року працювало близько 121 тис. осіб²². Працівники, зайняті у цій сфері, найчастіше потерпають від порушення їх права на працю. Передусім це проявляється у неможливості держави гарантувати безпечні умови праці та своєчасну виплату заробітної плати. З початком війни на сході України 2014 року 76 % шахт усіх форм власності опинилися на території, яка контролюється незаконними збройними формуваннями, що ще більше ускладнило ситуацію²³.

8.3. Через мораторій українського уряду на проведення перевірок, недостатню забезпеченість засобами індивідуального захисту, застаріле обладнання та особисту недбалість керівників вуглевидобувних підприємств не дотримуються навіть мінімальні стандарти щодо безпеки праці гірників. 2016 року на шахтах України державної форми власності зафіксовано 481 випадки травм гірників, 12 з них – смертельні²⁴. Станом на 01.02.2017 року державні вуглевидобувні підприємства України забезпечені саморятівниками²⁵ лише на 60 %²⁶.

8.4. Перманентним явищем у гірничій галузі є наявність заборгованості з виплати заробітної плати. За повідомленням профспілкових діячів, станом на 01.12.2016 року розмір заборгованості із виплати заробітної плати складає близько 14,4 млн доларів США, що майже дорівнює місячному фонду оплати праці шахтарів державних вуглевидобувних підприємств України (близько 14,8 млн доларів США).

8.5. Тоді як можливості працевлаштування для жінок на шахтах обмежені²⁷, саме шахти були та залишаються основним місцем роботи в монофункціональних громадах²⁸ на Донбасі. Так виникає замкнене коло, яке штовхає жінок залишатися вдома і відмовляється від саморозвитку і кар'єрного зростання, ставати залежними від чоловіків-шахтарів-годувальників. Економічна залежність жінки від чоловіка збільшує вразливість до домашнього насильства.

8.6. Неспроможність держави забезпечувати трудові права (невчасна виплата зарплат, відсутність засобів для підтримання належної безпеки на державних шахтах, відсутність інвестицій у соціальний розвиток шахтарських міст і селищ) пояснюється нестачею коштів у державному бюджеті. Водночас державний апарат продовжує ініціювати нововведення, які сприяють подальшому розкраданню коштів із державного бюджету. Одним із таких нововведень була затверджена методика розрахунку цін на вугілля за формулою «Роттердам +»²⁹. Згідно з цією формулою, ціна на вугілля, видобуте в Україні (в тому числі на окупованих територіях), стала розраховуватися так, ніби його везуть із Роттердама. В результаті громадського тиску в липні 2016 уряд відмовився від формули «Роттердам +»³⁰, але ціноутворення залишилося адміністративним та непрозорим³¹. Крім цього, велика частина державних коштів втрачається через «відмивання» незаконно видобутого вугілля через державні шахти, підмішування у «побутове»³² вугілля неякісного вугілля з копанок та закупівлю старого обладнання за ціною нового.

²² За даними, розміщеними на офіційному сайті Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua/>).

²³ Лист Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 20.10.2016 № 04/34-10974.

²⁴ Оперативна інформація про виробничий травматизм, розміщена на офіційному сайті Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. (http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245171141&cat_id=202151).

²⁵ Саморятівники – засіб індивідуального захисту від токсичних продуктів горіння.

²⁶ Лист Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 03.03.2017 № 14.1-вих/40-17.

²⁷ Це пояснюється частково заборонаю жінкам працювати на підземних роботах, а частково сформованими уявленнями про «жіночі» та «чоловічі» спеціальності/професії та шахтарською субкультурою, що базувалася виключно на «маскулінності», героїзації шахтарів.

²⁸ Мале монофункціональне місто – мале місто, спеціалізацію праці економічно активного населення в якому визначають підприємства здебільшого однієї-двох профільних галузей економіки, що формують дохідну частину бюджету міста, забезпечують функціонування соціальної інфраструктури та інших об'єктів життєзабезпечення населення.

²⁹ Постанова НКРЕКП «Про затвердження Порядку формування прогнозованої оптової ринкової ціни електричної енергії» від 03.03.2016 № 289.

³⁰ Міненерго переглянуло формулу формування цін на вугілля [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/07/13/599002/>.

³¹ Міненергетики отошло от формулы ценообразования на уголь «Роттердам плюс», – Насалик [Электронный ресурс] // 112 Україна. – Режим доступу: <http://112.ua/ekonomika/minenergetiki-otoshlo-ot-formuly-cenoobrazovaniya-na-ugol-roterdam-plyus-nasalik-371703.html>.

³² Згідно із законом, нинішні та колишні працівники вуглевидобувних підприємств, які мають стаж не менше 10 років і проживають в будинках з

8.7. Висока корумпованість галузі обмежує можливості людей брати участь в економічній діяльності. Вона також є перешкодою для прогресивної реалізації соціальних, економічних та культурних прав, реалізація яких безпосередньо залежить від ресурсів держави.

8.8. Шахти, що перебувають на тимчасово окупованій території, нині позбавлені адекватного контролю за безпекою праці гірників. За повідомленням деяких медіа, шахтарів змушують маскувати виробничі травми як побутові³³. У зв'язку з припиненням роботи багатьох вугледобувних підприємств, на тимчасово окупованій території активізувався незаконний видобуток вугілля. За словами експерта Донецької обласної ради, за останні роки кількість місць незаконного видобутку збільшилась приблизно втричі³⁴.

8.9. З початком збройного конфлікту на Донбасі частина шахт опинилась безпосередньо у зоні бойових дій, що також становить серйозно загрозу для безпеки людей. Внаслідок обстрілів зафіксовані випадки обвалів на шахтах, аварійного відключення електроенергії та, як наслідок, неможливості оперативної евакуації шахтарів, задіяних у цей час на підземних роботах. Так, наприклад, під час обстрілу незаконними збройними формуваннями Торецька у серпні 2015 року було знеструмлено три шахти: «ім. Дзержинського», «Північну» і «Торецьку», тоді, коли 216 гірників перебували під землею³⁵.

8.10. Державні шахти, які опинились під контролем незаконних збройних формувань, позбавлені дотацій з українського бюджету, а отже переведені на повне самозабезпечення. Загальний розмір заборгованості з виплати заробітної плати на непідконтрольній українському уряду території встановити не вдалося. Тривалість невиплати заборгованої заробітної плати на різних підприємствах, що контролюються «ДНР/ЛНР» може коливатись від двох місяців (на шахтах ім. Войкова та ім. Володарського, м. Довжанськ³⁶) до 1,5 року (підприємства, що входять до об'єднань «Донбасантрацит» і «Луганськвугілля»³⁷).

8.11. На території Донецької та Луганської областей, непідконтрольній урядові України, можливість гірникам відстояти свої права виявляється ілюзорною через жорсткі обмеження свободи слова та свободи мирних зібрань, а також знищення незалежного профспілкового руху.

8.12. Майже одночасно в обох самопроголошених республіках почалася кампанія зі знищення незалежних профспілок, під час якої використовувалися два основні методи: психологічний тиск керівників вугільних підприємств на профспілкових лідерів та/або залучення «силових структур» самопроголошених республік до ліквідації незалежних профспілок. У медіа повідомлялося, що 13.01.2016 року гірники шахти «Холодна балка» (м. Макіївка, Донецька область) організували мітинг проти невиплати заробітної плати. Всіх учасників мітингу, а це загалом близько 120 осіб (за іншими даними – 132 особи), звільнили з роботи, а щодо організаторів цієї акції самопроголошена влада порушила «кримінальні справи»³⁸.

під час опалення, мають право безкоштовно отримувати вугілля для опалення власних будинків.

³³ На шахтах в «ЛНР» горняков заставляють «маскувати» производственные травмы [Електронний ресурс] // Інформатор. – Режим доступу : <http://informator.media/archives/140873>.

³⁴ Вугілля із зони АТО: ЗМІ розповіли про нелегальну торгівлю паливом, яка збагачує ватажків «ДНР/ЛНР» [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство «УНІАН». – Режим доступу: <https://economics.unian.ua/energetics/1319015-vugillya-iz-zoni-ato-zmi-rozpozvili-pro-nelegalnu-torgivlyu-palivom-yaka-zbagachue-vatajkiv-dnr-lnr.html>.

³⁵ Бойовики накрыли вогнем Дзержинськ: Місто знеструмлене, зруйновані будинки, є постраждалі [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Управління Національної поліції у Донецькій області. – Режим доступу : <https://dn.npu.gov.ua/uk/publish/article/211817>.

³⁶ В «ЛНР» шахтерам місяцями не платят зарплату и обещают уволить травмы [Електронний ресурс] // ДонПресс. – Режим доступу : <https://donpress.com/news/16-12-2016-v-lnr-shahteram-mesyacami-ne-platyat-zarplatu-i-obeshchayut-uvolit>.

³⁷ Багалика А. Шахтерам в «ДНР» и «ЛНР» платят только на «внутренних» предприятиях, – Лисянский травмы [Електронний ресурс] / А. Багалика, М. Кукін // Громадське радіо. – Режим доступу : <https://hromadskeradio.org/ru/programs/kyiv-donbas/shahteram-v-dnr-i-lnr-platyat-tolkona-vitrinnyh-predpriyatiyah-lisyanskiy>.

³⁸ Если требуешь зарплату, значит ты саботажник и предатель: террористы «ДНР» начали репрессии против бастующих шахтеров [Електронний ресурс] // Діалог. – Режим доступу : http://www.dialog.ua/news/76544_1452982506.

8.13. Самопроголошені республіки використовують профспілковий рух як своєрідний спосіб легітимізації своєї влади. Для продовження свого функціонування профспілки та об'єднання профспілок на території «ЛНР/ДНР» повинні були переформувати свої документи відповідно до вимог «законодавства» самопроголошених республік, що дало змогу відсіяти незалежні профспілки та сформувавши вертикальну систему профспілок, повністю підконтрольну «владі».

8.14. Стаття 170 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій та громадських організацій. У 2014–2016 роках за цією статтею було зареєстровано п'ять проваджень у Донецькій області та вісім проваджень у Луганській області. Водночас жодне з кримінальних проваджень не було спрямовано до суду³⁹.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

8.15. Розробити та впровадити програму реформування вугільної галузі в Україні для прискорення вирішення соціально-економічних проблем шахтарських міст та селищ.

8.16. Забезпечити проведення ефективних розслідувань і притягнення до відповідальності учасників корупційних схем у вугільній галузі.

8.17. Забезпечити прозоре та ефективне державне регулювання процесу встановлення цін на вугілля.

8.18. Забезпечити проведення розслідувань та документування фактів перешкоджання діяльності профспілкових організацій на території Донецької та Луганської областей, що контролюється незаконними збройними формуваннями.

8.19. Ліквідувати заборгованість із виплати заробітної плати працівникам вугільних підприємств.

8.20. Посилити контроль за дотриманням норм безпеки праці на підприємствах вугільної промисловості.

8.21. Підвищити забезпеченість засобами індивідуального захисту на підприємствах вуглевидобувної промисловості до 100 %.

³⁹ Лист Генеральної прокуратури України від 13.03.2017 № 19/4-405вих-17.

ДОПОВІДЬ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН

УКРАЇНА

АКТУАЛЬНИЙ СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВЛЕНА ДО УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ
ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Двадцять восьма сесія Ради з прав людини ООН
з Універсального періодичного огляду (третій цикл)

Контактна особа:
Ксенія Карагяур
r2pall@r2p.org.ua

Коаліція, що представляє цей звіт, є неформальним об'єднанням, створеним в лютому 2017 року спеціально для спільної підготовки цієї доповіді. Це дозволяє найбільш повно і всебічно охопити питання стану дотримання прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. Вона складається з 13 неурядових організацій.

КОАЛІЦІЯ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ:

- **Благодійна організація «Благодійний фонд «Право на захист»**,
04071, м. Київ, вул. Щекавицька, 55, тел./ф. +38 044 337 17 62,
r2p@r2p.org.ua
- **Благодійна організація «Благодійний фонд «Восток-СОС»**,
02206, м. Київ, бульвар Дарницький, 4а, кв. 23.
Контактна особа: Олександра Дворецька +38 098 741 14 17
- **Громадська організація «Десяте Квітня»**,
65078, м. Одеса, вул. В. Терешкової, 15, оф. 501, тел. +38 048 766 00 04,
e-mail: idps@dk.od.ua
- **Громадська організація «Донбас СОС»**,
03680, м. Київ, вул. Ділова, 5, корпус 10а, +38 0 800 309 100,
info@donbasssos.org
- **Громадська організація «КримСОС»**,
03150, м. Київ, вул. Німецька, 3, оф. 8.
Контактна особа: Вікторія Савчук, тел. +38 066 426 28 85, viktorii.savchuk@krymsos.com
- **Громадська організація «Луганська обласна громадська правозахисна жіноча організація Чайка»**,
04070, м. Київ, Контрактова площа, 7-Г, +38 066 766 99 31,
lgseagull@gmail.com
- **Громадська організація «Громадський холдинг «Група впливу»**,
01033, м. Київ, вул. Саксаганського, 41-в, кв. 4, тел. +38 050 477 08 00,
grupa.vplyvu@gmail.com
- **Громадська організація «Правозахисна організація жінок-переселенок «Воля до життя»**,
Контактна особа: Лариса Заливна, +38 066 766 99 31, lgseagull@gmail.com
- **Інститут суспільно-економічних досліджень**,
01133, м. Київ, бульвар Лесі Українки, 26, 3-ій поверх, тел. +38 (044) 223-29-17,
info@iser.org.ua
- **Коаліція (мережа) громадських організацій переселенців «Соборна Україна»**.
Контактна особа: Лариса Заливна, +38 066 766 99 31, lgseagull@gmail.com
- **Норвезька рада у справах біженців**,
04050, м. Київ, вул. Пимоненко, 13-к, оф. 8, тел. +380 67 828 58 17, ua.info@nrc.no
- **Українська Гельсінська спілка з прав людини**,
04070, м. Київ, вул. Фролівська, 3/34. Тел. +38 (044) 485 17 92, www.helsinki.org.ua.
Контактна особа Богдан Мойса e-mail: b.moysa@helsinki.org.ua
- **Всеукраїнське громадське об'єднання «Національна Асамблея людей з інвалідністю України»**, 01030, м. Київ, вул. Рейтарська 8/5а кім. 110; тел./факс: (+38 044) 279-61-82,
e-mail: office@naiu.org.ua, контактна особа Лариса Байда, bayda@naiu.org.

1. ВСТУП

З початку окупації Криму та збройного конфлікту на території Донецької, Луганської областей Україна зіткнулася із новим явищем – масове внутрішнє переміщення населення. Станом на 6 березня 2017 року, згідно з офіційними даними Міністерства соціальної політики України (далі – Мінсоцполітики), в Україні налічується 1 622 835 внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО).

За три роки тривалості внутрішнього переміщення влада України повільними, невпевненими кроками реалізує політику щодо стабілізації ситуації в Україні, гарантування конституційних прав та забезпечення переміщених осіб. Громадськість відмічає ряд позитивних зрушень – прийняття законодавчої бази, що закріплює права і свободи ВПО, створення Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та ВПО (далі – МТОТ)¹ як координуючого вищезазначені питання центрального органу виконавчої влади тощо. Більшість із здійснених або наразі здійснюваних кроків не є, на жаль, достатньо ефективними, а деякі взагалі суперечать Основному Закону України та міжнародним правовим нормам, а також рекомендаціям, які Україна отримала під час минулого огляду та підтримала як такі, що виконуватимуться.

2. СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Головними проблемами внутрішньо переміщених осіб в Україні залишаються припинення або відмова у нарахуванні соціальних виплат та незрозумілість процедур перевірки місць проживання переселенців. Крім того, за даними громадських організацій, які надають правову допомогу внутрішньо переміщеним особам, переселенці найчастіше звертаються з питаннями відновлення документів (паспорт, ІПН², документи про освіту, правостановлюючих документів на майно), отримання довідки ВПО, звільнення з підприємств на непідконтрольній території і подальшого оформлення документів для працевлаштування, отримання субсидій.

Серйозним викликом для ВПО залишається питання працевлаштування та пошуку житла в контексті дискримінаційного відношення місцевого населення до переселенців. У свою чергу Урядом протягом трьох років не вжито ефективних заходів з інтеграції внутрішньо переміщених осіб на новому місці.

2.1. ОБЛІК ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Тільки наприкінці 2016 року Урядом вжито низку суттєвих заходів, направлених на впорядкування обліку ВПО в державі. Згідно з повідомленням Мінсоцполітики 2 серпня 2016 року введено в дослідну експлуатацію централізовану базу даних (далі – ЄБД³) про ВПО. 1 жовтня 2016 року Мінсоцполітики планувалось запуск ЄБД в повноцінному режимі⁴.

22 вересня 2016 року Уряд затвердив Порядок створення, ведення та доступу до відомостей ЄБД про ВПО. Позитивним є те, що Порядком передбачений частковий доступ до ЄБД для волонтерів, неурядових та інших організацій, які зможуть запропонувати допомогу ВПО безпосередньо в базі.

¹ Міністерство є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та окремих територій Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження.

² Індивідуальний податковий номер

³ Єдина інформаційна база даних

⁴ За повідомленням УКРІНФОРМ (адреса документа: <http://www.ukrinform.ua/rubric-society/2080460-edina-baza-pereselencivpovnocinno-zaprache-z-zovtna-reva.html>)

В базу мають вноситись дані про вразливість та потреби ВПО: житлові, соціальні, медичні, освітні потреби, стан їх забезпечення; наявність в особи інвалідності із зазначенням причин настання тощо. В 2016 році був вдосконалений також порядок реєстрації ВПО у сфер захисту прав дітей; законодавчо підтверджено право на отримання довідки ВПО особами, які відбували покарання у місцях позбавлення волі.

Проте фактично ЄБД функціонує без серйозних проблем тільки з початку 2017 року⁵. І, незважаючи на це, досі невідома точна кількість ВПО в Україні: цифра, яку повідомляє Мінсоцполітики, постійно зменшується протягом останніх 8 місяців: від 1 790 267 в липні 2016 року до 1 622 835 в березні 2017 року і віднайти реальні тенденції в кількості ВПО не вбачається можливим. Водночас без точної кількості ВПО задовольнити їх потреби неможливо.

Ще одне питання, яке викликає занепокоєння – відповідальним за забезпечення формування та ведення бази даних та її адміністратором є Мінсоцполітики, яке також здійснює контроль доступу до бази. МТОТ, серед завдань якого – забезпечення формування і реалізація державної політики з питань ВПО, не уповноважене здійснювати облік ВПО та не впливає на цей процес. МТОТ відповідно до чинного законодавства зможе лише одержувати інформацію про ВПО та звіти з відомостями про ВПО. Мінсоцполітики лишається головним органом в сфері обліку ВПО ще й оскільки першочергово у 2014 році Законом⁶ саме на його підрозділи покладена реєстрація ВПО.

Станом на початок березня 2017 року ЄБД є недоступною для МТОТ та неурядових організацій, які допомагають ВПО в Україні. Уряд стикнувся з численними проблемами запровадження ефективної та дієвої системи обліку ВПО і досі не зміг зробити зібрані дані надбанням громадськості.

2.2. СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Чинним законодавством України передбачено, що призначення та продовження виплати усіх видів соціальної допомоги та компенсацій, а також пенсії внутрішньо переміщеним особам здійснюються за місцем перебування таких осіб⁷ на обліку, що підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи⁸. Тобто особи, які перемістилися можуть отримати соціальну підтримку від держави тільки за умови отримання довідки ВПО.

У 2016 році було прийнято низку урядових рішень, якими був ускладнений доступ ВПО до соціальних виплат. Так, на підставі листа Міністерства соціальної політики України №672/0/10-16/081 «Про посилення контролю щодо обліку внутрішньо переміщених осіб» від 16 лютого 2016, а також складених Службою безпеки України списків переселенців, які нібито проживають на непідконтрольній уряду України території, управління праці і соціального захисту населення (УПСЗН) автоматично зупинили дію довідки, а разом із нею і можливість отримання всіх видів соціальних виплат 460 тисячам осіб.

Слід зазначити, що вказані дії відбулися без письмового рішення з обґрунтуванням підстав такої зупинки дії довідки та без попередження самих ВПО. При цьому, автоматичне призупинення дії довідок ВПО і, відповідно, соціальних виплат на підставі списків, сформованих за невідомими та непередбаченими

⁵ Моніторинг функціонування та використання управліннями соціального захисту населення ЄБД про ВПО, проведений БФ «Право на захист» у жовтні 2016 року, показав значну кількість помилок та проблем ЄБД. Адреса доступу до звіту: <http://vpl.com.ua/uk/materials/zvit-za-rezultatami-monitoryngu-funktsionuvannya-ta-vykorystannya-upravlinnyamy-sotsialnoho-zakhystu-naselennya-yedynoyi-informatsynoyi-bazy-danykh-pro-vpo/>. Проблеми в роботі ЄБД були фіксовані і в листопаді і в грудні 2016 року.

⁶ Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», адреса доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

⁷ Постанова КМУ № 637 від 05 листопада 2014 року «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», адреса доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-n>

⁸ Згідно з Порядком оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 509, адреса доступу у: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-n>

законом критеріями, без прийняття обґрунтованих рішень у кожній конкретній справі, суперечили Конституції України та Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Крім того, в першому півріччі 2016 року доступ до соціальних виплат для ВПО, які мали в цей час поновлювати дію своєї довідки, був ускладнений через виникнення юридичної колізії – з прийняттям змін до основного Закону щодо захисту прав ВПО, була скасована необхідність проставлення в довідку ВПО штампів місця реєстрації від Державної міграційної служби, однак відповідні зміни до підзаконних актів мав внести Кабінет міністрів протягом 3-х місяців. Виникла ситуація, коли УПСЗН, відповідно до процедури в підзаконних актах, направляв ВПО для проставлення штампу до ДМС, а ДМС, діючи згідно з оновленим Законом, не проставляла таких відміток. В результаті ВПО фактично не могли продовжити дію довідки, а разом з нею – отримувати пенсію та соціальні виплати.

Ситуація ускладнилася встановленням навесні вимоги для всіх ВПО отримувати соціальні та пенсійні виплати виключно у Державному ощадному банку України (Ощадбанк), в якому спостерігалися черги, були перебої з виплатами. Люди і зараз відчувають незручності, пов'язані із позбавленням свободи вибору особою способу отримання пенсії, соціальної допомоги.

Також, 8 червня Урядом України були затверджені Порядки призначення (відновлення) соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам та здійснення контролю за соціальними виплатами переселенцям за місцем їх фактичного проживання/перебування⁹.

Вказані зміни суттєво погіршують положення ВПО, вводять додаткові дискримінаційні механізми відновлення соціальних виплат та контролю за ними з боку держави, обмежують свободу пересування та право на особисте життя. Тим більше, такі нововведення є критичними в умовах повсюдного припинення виплат усіх видів соціальної допомоги та пенсій тисячам переселенцям протягом майже п'яти місяців.

Під час минулого огляду в рамках УПО Україна підтримала рекомендації № 97.24 забезпечити повну відповідність законодавства з міжнародними зобов'язаннями України та № 97.59 продовжувати зусилля по боротьбі з дискримінацією. Проте Уряд, намагаючись встановити контроль за соціальними виплатами ВПО, їх ігнорує.

2.3. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Кількість ВПО з інвалідністю складає 60907 осіб, що становить близько 4% від загальної кількості ВПО¹⁰. Житло. Ні плани евакуації, ні програми розселення не враховували потреб осіб з інвалідністю. Їм здебільшого пропонувалось тимчасове житло у часто архітектурно недоступних санаторіях, інтернатних закладах. Складнощі у пошуку архітектурно та матеріально доступного житла, призводили до того, що пропонуване житло залишалось єдиною можливістю. Водночас, тимчасове розселення осіб з інвалідністю не супроводжувалось належним рівнем компенсації з боку Уряду на утримання зазначених установ. Як наслідок, ВПО з інвалідністю, що мешкали у закладах могли бути виселеними¹¹. Проблеми пошуку архітектурно доступного житла разом із суттєвою вартістю його оренди та житлово-комунальних послуг, що часто дорівнює бюджету сім'ї, призвело до повернення значної частки ВПО з інвалідністю до невідконтрольних територій.

⁹ Постанова КМУ «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» № 365 від 08.07.2016 року, адреса доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-n>

¹⁰ За даними Мінсоцполітики.

¹¹ Дані ЗМІ підтверджують значну заборгованість органів влади перед санаторіями Одеси за поселення переміщених осіб з інвалідністю. Внаслідок чого, зазначені особи у вересні – листопаді 2016 змушені залишити заклади. // <http://korrespondent.net/ukraine/3756202-pereselentsy-ynvalydy-dolzhny-uekhat-yz-sanatoryia-v-odesse-oha>

Медичне забезпечення. Актуальними залишаються перешкоди для забезпечення засобами реабілітації, медичного призначення, в тому числі спеціальним харчуванням, що компенсується здебільшого за рахунок місцевих бюджетів та не враховує частку ВПО з інвалідністю. В особливо складному становищі перебувають особи з інвалідністю, що залежать від лікарських засобів чи процедур, зокрема хворі на гемофілію¹².

Працевлаштування. Серед загальних для всіх людей з інвалідністю проблем існують особливі проблеми, які також пов'язані з відсутністю допомоги близьких, недоступним житлом, житлом віддаленим від інфраструктури, відсутністю доступного транспорту. До того ж, набуті можливості адаптації на робочому місті та власне можливість працювати за фахом – втрачені на новому місті. Часто потрібно шукати нові можливості, які мають низький шанс, навіть в порівнянні з іншими категоріями ВПО.

Соціальні виплати. Особливі перешкоди в отриманні передбачених виплат виникають в осіб з інвалідністю, що мешкають на «лінії зіткнення». Серед проблем – необхідність постійно доводити факт свого знаходження за певною адресою, залучаючи відповідальних квартиронаймачів (що є необхідним для всіх ВПО, які отримують соціальні/пенсійні виплати) ускладнюється тією ж недоступністю, необхідністю долати блокпости, знаходитись в чергах, тощо. Багато людей не отримують кошти, які спрямовані державою на часткову компенсацію за житло.

Додаткові проблеми виникають у ВПО з інвалідністю через необхідність проходити перевірки документів. Під сумніви щодо категорії інвалідності підпадають, навіть, люди, які більше 30 років пересуваються на візку та мають інвалідність з дитинства. Без спілкування із самою людиною, медико-соціальна експертна комісія (далі – МСЕК)¹³ видає нову довідку, в якій змінює статус інваліда з дитинства на загальне захворювання, і вимагає із населеного пункту, звідки особа перемістилась, дістати довідки та виписки з дитинства. Це ставить під загрозу її права, пільги, тощо.

Позитивним є отримання людьми з інвалідністю компенсації на оплату житлово-комунальних витрат. Однак, дана компенсація не є диференційованою за глибиною порушення здоров'я, що має безпосередній вплив на характер витрат пов'язаних із охороною здоров'я, реабілітацією, супроводом. Складним та небезпечним є перетин «лінії розмежування». Цей шлях через розбиті мости і дороги, який для незрячого або для людини на візку, для фізично або психічно слабкої людини є вкрай небезпечним. Позитивним можна вважати часткове врегулювання питання проходження без перетину пунктів пропусків людьми з інвалідністю та іншими маломобільними групами. Однак, пункти обігріву, встановлені туалети на пунктах залишаються архітектурно недоступними.

В рамках УПО Україна отримала рекомендацію № 97.133 забезпечити здійснення законів та інших заходів, спрямованих на захист прав людей з інвалідністю, проте проблеми осіб, які були змушені переміститись, не вирішені.

2.4. ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ, ЗЕМЕЛЬНИХ ТА МАЙНОВИХ ПРАВ

Серйозним викликом для ВПО продовжує бути тема забезпечення житлом.

Загальною декларацією про права людини та (ст. 17), встановлено, що «Кожен має право володіти своїм майном як одноосібно, так і спільно з іншими. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого

¹² «Права людей з інвалідністю в умовах збройного конфлікту на Сході України». Аналітичний звіт Української Гельсінської спілки з прав людини / Лариса Байда, Павло Ждан, Богдан Мойса, Євгенія Павлова, Мирослава Статкевич / за загальною редакцією Аркадія Буценка. / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Київ, Румес, 2016. — 126 с.

¹³ Комісії, які проводять медико-соціальну експертизу особам, що звертаються для встановлення інвалідності

майна». Стаття 1 Протоколом 1 до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено, що ніхто не може бути безпідставно позбавлений своєї власності інакше, як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. свого майна. Відповідні норми також закріплені ст. 41, 47, 48 Конституції України.

Але на четвертому році конфлікту Україна все ще демонструє відсутність комплексних державних програм з пільгового кредитування, будівництва, відновлення або придбання нового житла для постраждалого населення. На виконання Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції ВПО¹⁴, якою передбачений ряд заходів, спрямованих на врегулювання питань житлозабезпечення ВПО, не було передбачено жодних видатків державного бюджету ані у 2016, ані у 2017 роках.

В березні 2017 року «Ощадбанк» запровадив програму пільгового кредитування ВПО у вигляді гривневого кредиту в межах 90 % від вартості житла, що придбавається, на строк від одного року до 30 років під 20% річних¹⁵. Позитивним є те, що це державний та єдиний банк, який виступив з подібною ініціативою, проте умови кредитування житла не відповідають потребам та реальним можливостям ВПО.

Крім загальної невизначеності у питанні житла на національному рівні, характер звернень ВПО до правозахисних організацій вказує також на наявність стигматизованого відношення орендодавців до переміщених орендарів. Це призводить до відмов у оренді житла, породжує конфлікти на локальних рівнях, часом на рівні органів місцевого самоврядування або органів державної влади¹⁶, та дискримінаційні настрої на рівні українського суспільства.

Нормативні акти, що регламентують забезпечення соціальним житлом та житлом для тимчасового призначення, не гарантують отримання соціального житла найбільш соціально уразливими категоріями ВПО (багатодітні, з інвалідністю, пенсіонери, особи похилого віку) та ВПО, які опинилися у скрутному становищі, що тимчасово не дозволяє їм самостійно винаймати житло. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які є ВПО, також не можуть стати на квартирний облік після досягнення 16 років.

Частка осіб, які звертались за допомогою у тимчасовому житлі, загалом по областях є незначною (у середньому 7,5% від їх загальної кількості), хоча самостійне вирішення ВПО проблеми забезпечення житлом, як бачимо, є досить проблематичним.

Так, у м. Київ та Київській області близько 4 %¹⁷ ВПО все ще проживають в місцях компактного поселення та не планують подальшого розселення.

Також очевидно, що Уряд України не виконує своїх зобов'язань щодо розробки регуляторних актів щодо реституції та (або) компенсації за втрачені в результаті анексії Криму та конфлікту на Сході України права власності на житло, землю та майно.

В непростій ситуації знаходяться ті громадяни України, які звернулись до судів щодо отримання компенсації за їх зруйновану чи ушкоджену власність, чи з причини відсутності доступу до їх власності

¹⁴ Постанова КМУ «Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року» № 1094 від 16.12.2015 року, адреса доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248739241>

¹⁵ Умови пільгового кредиту за посиланням: <http://www.oschadbank.ua/ua/private/loans/na-zhitlo-dlya-vnutrishno-peremishchenikh-osib/>

¹⁶ Це стосується Харківщини, Києва

¹⁷ «Місця компактного проживання внутрішньо переміщених осіб у м. Києві та Київській області»: Дослідження ГО «КримСОС» <http://krimsos.com/reports/analitichni-zviti-po-vpo/mistsya-kompaktnogo-prozhivannya-vnutrishno-peremishchenikh-osib-u-mkiyevi-ta-kiyivskii-oblasti>

(наразі приблизно 50 судових справ)¹⁸. В основному, вони стикаються з проблемами при наданні певних елементів доказів, або з прямою протидією судових органів. Останнє пов'язано з відсутністю юридичної бази для виплати компенсацій з державного бюджету.

Оскільки перші протизаконні дії у цій сфері було вчинено у 2014, основна проблема наразі – це вичерпання строку позовної давнини, який складає 3 роки відповідно до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України.

Відсутнє фактичне сприяння безоплатній передачі ВПО землі під будівництво житла відповідно до чинного законодавства. Також не надається сприяння щодо надання ВПО кредитів на придбання земельних ділянок, придбання та будівництво житла, що принаймні могло б допомогти ВПО вирішити житлове питання самостійно. Положення Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», які спрямовані на таке сприяння, не кореспондують з іншими нормативно-правовими актами і не працюють.

Однак, одним із небагатьох досягнень України у сфері житлозабезпечення є надання можливості деяким категоріям громадян з числа ВПО стати на квартирний облік.

За загальним правилом, на квартирний облік беруться громадяни, які потребують поліпшення житлових умов, але зареєстровані та постійно проживають у такому житлі.

Проте з кінця 2016 року Урядом були передбачені спрощені умови для можливості отримання житла у безстрокове користування для ВПО з числа інвалідів війни, членів їх сімей та сімей загиблих¹⁹.

2.5. ДОСТУП ДО МЕДИЦИНИ

Однією з базових потреб ВПО також залишається доступ до медичних послуг. Внаслідок окупації Криму та безперервного військового конфлікту на Донбасі, велика кількість ВПО знаходяться в стані постійного стресу. До цих проблем додаються ще труднощі, пов'язані з переїздом, відсутністю власного житла, роботи, звичного кола спілкування і невизначеності в житті в цілому. За оцінками самих людей та організацій, що опікуються темою захисту прав ВПО, стан здоров'я переселенців значно погіршився з моменту переміщення. В цьому контексті, найвразливішими виявилися такі категорії переселенців як літні люди, самотні батьки, люди з інвалідністю, діти.

Розвивається взаємодопомога, але самоорганізація ВПО не може компенсувати підвищення навантаження на служби соціальної, медико-соціальної допомоги. Переважна більшість ВПО, які пережили воєнні дії, потребують допомоги психолога²⁰. Створення системи зазначених видів допомоги з врахуванням особливостей стану здоров'я ВПО вимагає додаткових зусиль від Уряду, також сприяння самоорганізації в середовищі ВПО.

Хоча статтею 12 Міжнародного пакту ООН про економічні, соціальні і культурні права визначається право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, а Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення (Принцип 19) закріплюють необхідність надання органами державної влади, в державі, в якому відбулося переміщення, медичної допомоги для

¹⁸ За даними NRC

¹⁹ Роз'яснення ГО «КримСОС»: «Як стати в чергу на житло?» <http://krymsos.com/settlers/legal-issues/pereselentsi-iz-zoni-ato/nedvizhimost/yak-stati-v-chergu-na-zhitlo/>

²⁰ За результатами дослідження, проведеного коаліцією «Сборна Україна» щодо потреб, стану дотримання прав, планів на майбутнє внутрішньо переміщених осіб у березні-квітні 2016 р.

внутрішньо переміщених осіб без дискримінації, в максимально можливій мірі і в найкоротші терміни, в Україні на практиці ВПО зіштовхуються з рядом проблем у сфері медичного захисту.

Україна поки що не забезпечила адекватні умови для оформлення чи переоформлення інвалідності. ВПО з хронічними захворюваннями часто зіштовхуються із серйозними бюрократичними перепонами у цій сфері, зокрема під час проходження спеціальної комісії (МСЕК), що проводить медико-соціальну експертизу особам, які звертаються для встановлення інвалідності, за направленням лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я. Детальніше це питання висвітлено у розділі 2.3.

ВПО також не в повному розмірі забезпечені передбаченими законодавством безкоштовними лікарськими засобами внаслідок недостатності фінансових ресурсів органів влади на місцях²¹. За даними ГО «КримСОС», частина переселенців вимушена платити за ліки та послуги, які раніше, за місцем свого постійного проживання, надавалися безкоштовно. Відмічається, зокрема, недостатнє фінансування програм, спрямованих на лікування серцево-судинних, онкологічних захворювань, цукрового діабету та інших хвороб. Крім того, близько 40% переселенців виражає незадоволення медичним обладнанням, технічним оснащенням та якістю обслуговування медичного персоналу в державних лікарнях і поліклініках.

2.6. ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

Як показують практика та аналітичні дані, зібрані рядом громадських організацій, у сфері працевлаштування вбачається тенденція до погіршення становища ВПО та зменшення кількості вакансій, що відповідають рівню кваліфікації переміщених громадян. Враховуючи суттєвий зріст загального рівня безробіття в Україні протягом останніх двох років, зрозуміло, що рівень безробіття ВПО теж не залишився на сталому рівні.

Згідно з результатами дослідження ГО «Центр зайнятості вільних людей» спільно з ГО «КримСОС», рівень безробіття серед клієнтів, які звернулись до організації в 2015 році, становить 21% (клієнти, які не працювали, але шукали роботу і були готові розпочати працювати). Серед клієнтів з вищою освітою рівень безробіття істотно нижче (19,5%), ніж серед клієнтів із середнім або середньою спеціальною освітою (25,3%).

Водночас ВПО незадоволені підтримкою держави у сфері зайнятості. З березня 2014 року по лютий 2016 року в Державну службу зайнятості звернулися 66 тис. переселенців з АР Крим, Донецької та Луганської областей, що є лише 5% (приблизно) від усієї кількості офіційно зареєстрованих ВПО в Україні²². А це свідчить про критично низький рівень довіри до Державної служби зайнятості з боку шукачів роботи, а також поглиблення проблеми бідності та соціального відчуження відповідної категорії громадян.

2.7. ПРАВО НА ОСВІТУ

Станом на березень 2017 року питання забезпечення доступу ВПО до освітніх послуг в Україні частково врегульоване. Для дітей з числа ВПО були виділені додаткові місця у дитячих садках та

²¹ В Україні на законодавчому рівні передбачається можливість безкоштовного або пільгового отримання лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення з певними категоріями захворювань. Про це йдеться в постанові КМУ «Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань» від 17 серпня 1998 року № 1303

²² ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ: СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ТА ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ – Київ: ЦЗВЛ, КримСОС, 2016: <http://www.czvl.org.ua/blog/2016/05/05/866/>

загальноосвітніх навчальних закладах; було переміщено 18 вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) з Криму, непідконтрольних територій Донецької, Луганської областей та врегульовано деякі питання забезпечення їх діяльності на законодавчому рівні²³; запроваджено спрощений порядок вступної кампанії для абітурієнтів – ВПО²⁴; розроблений більш гнучкий механізм підтвердження кваліфікацій, освітнього рівня та переведення студентів з ВНЗ на окупованій території України (далі – ТОТ)²⁵, створені умови для отримання студентами – ВПО соціальної стипендії²⁶.

Але, паралельно вбачаємо проблеми з тим, що державою повноцінно не забезпечується гарантоване законодавством право студентів – ВПО на пільгові умови навчання. Зокрема, прийнятий у травні 2015 року Закон щодо державної підтримки ВПО та деяких інших категорій студентів на навчанні у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, був підкріплений відповідною програмою лише наприкінці 2016-го року, яка не забезпечує у повній мірі виконання Закону, а також дискримінує ВПО по відношенню до інших категорій студентів, встановлюючи першим найнижчий рівень підтримки.

Все ще залишаються проблеми з виділенням додаткових бюджетних місць на навчання ВПО у ВНЗ, відсутнє забезпечення студентів – ВПО місцями у гуртожитках повністю на безоплатній основі тощо. Крім того, рівень матеріально – технічного та фінансового забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема із дистанційною формою навчання, є вкрай несприятливим, що не дозволяє закладам функціонувати на повну потужність. Разом з тим, Україна підтримала під час минулого огляду рекомендацію № 97.42 продовжувати вживати заходів і програми щодо заохочення і захисту прав дітей, зокрема права на освіту.

2.8. ПОЛІТИЧНІ ПРАВА

Близько 4,5% електорату України, які є ВПО, не мають можливості повноцінно реалізувати свої політичні права та голосувати на місцевих виборах і в одномандатних округах на загальнодержавних парламентських виборах²⁷. Це свідчить про порушення принципу недискримінації щодо забезпечення рівності прав, свобод і можливостей і уповільнює процес інтеграції переселенців до громад, в які вони перемістились.

Значна частина ВПО покинули свої домівки два-три роки тому та вже постійно проживають в нових громадах. Отже, ця категорія виборців повинна мати можливість впливати на обрання депутатів місцевих рад за місцем свого фактичного проживання шляхом голосування.

Законодавство України та міжнародні стандарти визначають рівність прав всіх громадян. У статті 38 Конституції України зазначається, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

²³ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження» від 03.11.2016 № 1731-VIII/ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1731-19>

²⁴ Наказ МОН України від 24.05.2016 № 560 «Про затвердження Порядку прийому для здобуття вищої та професійно-технічної освіти осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 31 травня 2016 року. http://old.mop.gov.ua/files/normative/2016-06-07/5622/nmon_560.pdf

²⁵ Під ТОТ відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та в цьому звіті мається на увазі окупована Автономна Республіка Крим

²⁶ Уряд дозволив студентам-переселенцям отримувати соціальні стипендії. <http://krymsos.com/settlers/news/uryad-dozvoliv-studentam-pereselentsyam-otrimuvati-sotsialni-stipendiyi/>

²⁷ На парламентських виборах в жовтні 2014 року усі ВПО (близько 500 000 осіб станом на жовтень 2014 року), не мали права обирати депутата Верховної Ради України у мажоритарному окрузі за новим місцем проживання. В жовтні 2015 року на місцевих виборах 1 345 100 переселенців взагалі не брали участі в виборах і не змогли обрати депутатів місцевих рад.

У статті 24 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» зазначається, що ВПО користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами.

Керівні принципи ООН з питань переміщення осіб всередині країни забороняють дискримінацію ВПО при використанні ними права на участь на рівноправних умовах в справах громади, право голосувати та брати участь у веденні державних та громадських справ, включаючи права доступу до ресурсів, необхідних для здійснення цього права.

Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи (2006) та Рекомендації ПАРЕ 1877 (2009) визначають зобов'язання держав щодо забезпечення на законодавчому рівні прав переміщених осіб під час виборів (у тому числі, місцевих).

У Постанові Верховної Ради України від 31 березня 2016 року «Про рекомендації Парламентських слухань «Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції»²⁸ міститься рекомендація про необхідність розробки механізму реалізації політичних прав ВПО, що приведе національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів в сферах виборчого процесу та політики щодо ВПО.

Під час минулого огляду Україна отримала та підтримала рекомендації № 97.50 приділяти більше уваги інформуванню громадян України про їхні права та залученню суспільства в прийняття важливих рішень, № 97.24 забезпечити повну відповідність законодавства з міжнародними зобов'язаннями України та № 97.59 продовжувати зусилля по боротьбі з дискримінацією.

Втім, незважаючи на вказане та принципову позицію Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини²⁹, за три роки ніяких позитивних змін в сфері захисту політичних прав ВПО не відбулось.

27 березня 2017 року у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект № 6240 «Про внесення змін до деяких законів України (щодо виборчих прав внутрішньо переміщених осіб та інших мобільних всередині країни громадян)»³⁰, підготовлений експертами провідних громадських організацій (ГО «Група Впливу», Громадянська мережа ОПОРА, Міжнародна фундація виборчих систем) яким пропонуються зміни до Законів України «Про Державний реєстр виборців», «Про місцеві вибори», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» задля вдосконалення процедури визначення виборчої адреси виборця.

Законопроект № 6240 передбачаються зміни до Закону України «Про Державний реєстр виборців», за якими виборець отримає можливість звернутися із мотивованою заявою до органу ведення Державного реєстру виборців щодо визначення його нової виборчої адреси, незалежно від зареєстрованого місця проживання. В разі прийняття змін до вищезазначених законів виборчі права ВПО будуть належним чином захищені. Можливість зміни виборчої адреси за місцем фактичного проживання буде доступна також іншим мобільним всередині країни громадянам,

²⁸ Адреса доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1074-19>

²⁹ За оцінкою Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, така ситуація порушує принцип недискримінації як в частині забезпечення рівності прав і свобод, так і рівності можливостей (Стаття 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»), становить непряму дискримінацію за ознаками місця проживання та належності до ВПО і суперечить стандартам міжнародного права, Конституції, законам України, а також зобов'язанням України щодо забезпечення сталої інтеграції ВПО за місцем переміщення, адреса доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/12915-nm-vidkrite-zvernennya-upovnovazhenogo-verhovnoii-radi-ukraini-z-prav-ly/>

³⁰ Адреса доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61425

що сприятиме зниженню конфліктності в суспільстві та підвищенню рівня участі громадян в голосуванні на виборах.

2.9. ВИЗНАННЯ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ВПО

Відповідно до п. 20 Керівних принципів ООН з питань щодо переміщення осіб всередині країни, кожна особа має право на визнання її правосуб'єктності, що включає в себе отримання документів, необхідних для її поваги та здійснення законних прав. Такими документами вважаються, зокрема, паспорт, свідоцтво про народження, свідоцтво про шлюб тощо.

На даний час держава не визнає жодних документів, виданих так званими «ЛНР» та «ДНР», в тому числі, документів, що підтверджують факт народження або смерті. З іншого боку, на підконтрольній території не існує і процедур верифікації (підтвердження) виданих на непідконтрольній території документів, що у ряді ситуацій унеможлиблює реалізацію прав, наприклад, на соціальний захист та отримання допомоги при народженні дитини, пенсію, на спадкування тощо.

На жаль, в Україні досі не створена адміністративна (позасудова) процедура визнання документів про народження та смерть, що мали місце на ТОТ та непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей, та реєстрації даних фактів органами Реєстрації актів цивільного стану. Українське законодавство встановлює виключно судову процедуру для встановлення фактів народження або смерті на вказаних територіях. Ця процедура була спрощена у лютому 2016 року. Тим не менше, вона має декілька суттєвих недоліків, у тому числі, необхідність сплати судового збору (наразі це приблизно \$12). При цьому суди досить формально ставляться до винесення рішення у даній категорії справ, та встановлюють факти народження або смерті по документах, що були видані на зазначених територіях, зазвичай без додаткових перевірок, виклику свідків тощо.

Окремим питанням є отримання паспорту громадянина України переселенцями та мешканцями ТОТ та непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей у разі, якщо цей документ було втрачено з різних причин (знищено у ході обстрілу, вкрадено, зіпсовано тощо). У такому разі процедури поновлення паспорту є вкрай складними. По-перше, звернутися на підконтрольній території до підрозділу Державної міграційної служби із заявою про отримання паспорту замість втраченого можливо лише за наявності довідки про взяття на облік ВПО. У разі відсутності такої довідки особі, що проживала на ТОТ або непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей, буде відмовлено у видачі паспорту. По-друге, через фактичну відсутність централізованої бази даних осіб, що мешкають на зазначених територіях, для видачі паспорта громадянина України доводиться проходити так звану процедуру встановлення особи³¹. Це, зазвичай, достатньо тривала та складна процедура для ВПО, оскільки більшість їхніх родичів, колег та сусідів залишаються проживати на окупованих або непідконтрольних органам влади територіях.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Отже, проаналізувавши проблематику, з якою протягом всього періоду тривалості конфлікту зіштовхувались та продовжують зіштовхуватись ВПО та жителі тимчасово окупованої, непідконтрольних територій Донецької, Луганської областей, можемо зробити висновок, що держава Україна, на жаль, недостатнім чином виконує свої позитивні та негативні зобов'язання по відношенню до своїх громадян, що знаходяться у справді складних життєвих обставинах, спричинених агресією Російської Федерації. Рівень забезпечення, поваги та захисту прав зазначених категорій осіб, не дивлячись на

³¹ Процедура, яка включає в себе опитування родичів, сусідів або будь-яких інших осіб (не менше трьох), які можуть засвідчити особу заявника у випадку, коли відсутні інші документи, що могли б підтвердити особу

ряд позитивних зрушень, є незадовільним та потребує якісного покращення.

У зв'язку з цим, від імені громадського сектору хочемо виокремити декілька основоположних рекомендацій:

Уряду та Парламенту України:

1. Профінансувати та реалізувати належним чином «Комплексну державну програму щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року», затверджену Постановою Кабінету Міністрів України 16 грудня 2015 року № 1094.
2. Виконати Рекомендації парламентських слухань «Стандотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції» від 17 лютого 2016 року, затверджені Постановою Верховної Ради України 31 березня 2016 року № 1074-VIII.
3. В найшвидший термін розробити процедурний механізм встановлення і фіксації руйнувань, розмірів збитків (майнової шкоди), спричинених фізичним особам у результаті збройного конфлікту на сході України, а також порядок їх компенсації; розробити зміни до законодавства для подовження (відміни) строку позовної давнини для справ пов'язаних з порушенням майнових прав в контексті конфлікту.
4. Запровадити позасудову (адміністративну) процедуру визнання виданих на ТОТ документів, що засвідчують факт народження, шлюбу чи смерті.
5. Забезпечити видачу паспортів внутрішньо переміщеним особам та особам, що мешкають на ТОТ та непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей, незалежно від факту реєстрації особи як ВПО чи місця проживання.
6. Забезпечити можливість реалізації політичних прав ВПО за місцем їх фактичного проживання. Розглянути законопроект № 6240.
7. Розробити та затвердити механізм виплати пенсій та інших соціальних виплат громадянам, що проживають на непідконтрольних Уряду України територіях Донецької та Луганської областей.
8. Забезпечити механізм для виконання положень законодавства про запровадження програм з пільгового кредитування будівництва або придбання житла; забезпечити формування фондів соціального житла та фондів житла для тимчасового проживання за рахунок Державного та місцевих бюджетів, благодійної допомоги з різних джерел.
9. Передбачити фінансування з Державного бюджету на забезпечення належного формування, ведення та адміністрування ЄІБД про ВПО; забезпечити належне функціонування ЄІБД на всій території України, в тому числі доступ до бази неурядових організацій та волонтерів, ВПО та МТОТ.

Уряду України:

1. Скасувати Постанову Уряду № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», як таку, що не відповідає Законам України та її міжнародним зобов'язанням.
2. Внести зміни до Постанови Уряду № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг», прив'язавши розмір адресної допомоги до постійно зростаючого прожиткового мінімуму, що дозволить гармонізувати розрахунок усіх видів соціальної допомоги.

3. Внести зміни до Постанови КМУ № 637 «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» щодо виключення обов'язковості надання довідки про взяття на облік ВПО під час оформлення пенсійних та соціальних виплат; відокремити процедури виплати грошової допомоги переміщеним особам згідно з Постановою Уряду № 505 від інших соціальних виплат та пенсій.
4. Скасувати постанову Уряду від 14 березня 2016 року № 167, якою встановлено, що проведення усіх соціальних виплат здійснюється виключно через рахунки та мережу установ і пристроїв публічного акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» як таку, що звужує права ВПО.
5. Забезпечити диференціацію соціальної допомоги, що виплачується ВПО з урахуванням порушення стану здоров'я та міри втрати здоров'я.
6. Започаткувати для сімей із числа ВПО, до складу яких входять особи з інвалідністю, зокрема з порушенням руху, зору, слуху інтелектуальними та психосоціальними порушеннями, державну програму з кредитування придбання та будівництва житла.
7. Передати контроль з формування, створення та ведення ЄБД Міністерству тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб.

Місцевим органам влади у разі виникнення гуманітарних надзвичайних ситуацій³²:

1. Забезпечити розвезення гуманітарної допомоги за місцем проживання та перебування людей з інвалідністю, осіб похилого віку та із значною мірою втрати здоров'я (орієнтовно це до 15 % населення).
2. Взаємодіяти із місцевими організаціями, що працюють в інтересах осіб з інвалідністю як носіями інформації щодо осіб, які потребують гуманітарної допомоги, але за станом здоров'я не мають змоги отримати її у відповідному пункті.
3. Організувати у населених пунктах окремі додаткові пункти роздачі гуманітарної допомоги для осіб з інвалідністю та людей похилого віку.
4. Забезпечити доведення гуманітарної допомоги до мешканців інтернатних установ.

Центральним органам виконавчої влади, місцевим державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування:

1. Забезпечити інформування ВПО про порядок отримання пільг і участі в державних програмах.
2. Використовувати дані щодо кількості та потреб ВПО при виділенні фінансування на медичні та освітні потреби і формуванні місцевих бюджетів;
3. Створити резервний фонд лікарських препаратів для соціально незахищених категорій населення;
4. Спростити механізм відновлення медичних документів та оформлення чи переоформлення документів про наявність інвалідності.
5. Міністерству оборони України ініціювати процес розробки регуляторних актів щодо зайняття (вилучення) приватного майна, землі під оборонні цілі, а також інформування про це постраждалого населення.

³² Ситуацій аналогічних Авдіївці.

ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА (ХПГ)

ПОДАННЯ
ДЛЯ ТРЕТЬОГО ЦИКЛУ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ

**ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПІДКОНТРОЛЬНІЙ УРЯДУ УКРАЇНИ
ТЕРИТОРІЇ ВЗДОВЖ ЛІНІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ
ТА У ТАК ЗВАНИХ ДОНЕЦЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ
ТА ЛУГАНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ**

ХПГ було зареєстровано як юридичну особу у листопаді 1992 року.

Діяльність ХПГ відбувається у трьох основних напрямках:

- захист осіб, чиї права були порушені;
- розвиток освіти в області прав людини та сприяння правовій поінформованості;
- аналіз стану з правами людини в Україні.

Адреса:

**вул. Свободи, 27, кв. 4, Харків, Україна,
<http://khpg.org>, e-mail: khpg@ukr.net**

ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПІДКОНТРОЛЬНІЙ УРЯДУ УКРАЇНИ ТЕРИТОРІЇ ВЗДОВЖ ЛІНІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ

1. Минуло майже три роки з моменту початку агресії РФ на території Донбасу, в результаті якої були створені самопроголошені Луганська і Донецька народні республіки – маріонеткові квазідержави (надалі – ЛНР і ДНР), і розгорівся воєнний конфлікт.

2. Оскільки поки що немає ніяких перспектив на швидке припинення окупації частини територій Донбасу, то необхідно досліджувати соціальну реальність, яка склалася в ЛНР і ДНР, зокрема, ситуацію з правами людини, як на нормативному рівні, так і на практиці.

3. Лінія зіткнення (інша назва – лінія розмежування, «сіра зона») – умовне розмежування Донецької та Луганської областей, фактично буферні зони із підконтрольними уряду населеними пунктами та територіями, в яких органи державної влади України не здійснюють або здійснюють не у повному обсязі свої повноваження, тобто із територіями самопроголошених ЛНР та ДНР.

ТИПОВІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ТАК ЗВАНІЙ «СІРІЙ ЗОНІ»

ЗАГИБЛІ ТА ПОРАНЕНІ ВНАСЛІДОК ОБСТРІЛІВ ТА ВИБУХІВ

4. За даними управління Верховного комісару УВКБ ООН з середини квітня 2014 року до 1 грудня 2016 року на Донбасі загинули не менше 9758 осіб, з них понад 2 тисячі – мирні громадяни. Ще близько 22 800 осіб отримали поранення. У дану кількість входять військовослужбовці та мирні мешканці, що загинули або були поранені з обох сторін конфлікту. Ці дані не співпадають з тими, що наводить українська влада.

НЕНАЛЕЖНЕ РОЗМІНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ

5. Від початку збройного конфлікту на Донбасі зафіксовано 1205 випадків підриву людей на боєприпасах. Такі дані надає Міністерство оборони України. 403 із постраждалих — мирні жителі, 68 з них – діти¹.

6. Не вжито належних заходів для зменшення кількості нещасних випадків, пов'язаних з підривом мирного населення та військовослужбовців на мінах та інших вибухонебезпечних предметах. Розмінування територій проходить дуже повільно та вибірково.

ПРОБЛЕМИ У РОЗСЛІДУВАННІ ВИПАДКІВ СПРИЧИНЕННЯ СМЕРТЕЙ ТА ПОРАНЕНЬ МИРНИХ МЕШКАНЦІВ

7. За фактами спричинення смертей та поранень правоохоронними органами частин Донецької та Луганської областей, що знаходяться під контролем української влади, вноситься інформація до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), однак розслідування відбувається доволі неефективно.

¹ <https://hromadske.ua/posts/oberezhno-miny-spetsproekt-siri-zona>

8. По-перше, місцеві органи поліції часто не вносять до ЄРДР відомості про злочин з метою зменшити негативну статистику щодо злочинів, пов'язаних з проведенням АТО.

9. Навіть якщо такі відомості були внесені до ЄРДР, немає єдиного підходу щодо кваліфікації таких злочинів. Зокрема, частина епізодів стосовно поранень та вбивств мирних мешканців була внесена до ЄРДР за ст. 258 Кримінального кодексу України (далі – КК України) – тероризм, а інша частина – за ст. 115 КК України (умисне вбивство), у випадку, коли особи були поранені – за ст. 15 та ст. 115 КК України (замах на умисне вбивство).

10. По-друге, кримінальні провадження, які відкриваються на місцях органами поліції, автоматично передаються до Управління Служби Безпеки України (далі – СБУ) у Донецькій та Луганській області, які знаходяться у м. Маріуполь та Сєвєродонецьк, відповідно, для подальшого розслідування, яке не відбувається належним чином, на думку опитаних нами потерпілих.

11. По-третє, особи, що були поранені, або родичі вбитих осіб дуже часто не визнаються потерпілими у даних кримінальних провадженнях. Для отримання такого процесуального статусу їм потрібно звертатися до слідчого, який у більшості випадків відмовляє у задоволенні такого клопотання, і потрібно оскаржувати таку відмову до відповідного слідчого судді.

12. По-четверте, спостерігається тенденція до зниження кількості смертей мирних мешканців за допомогою зазначення невірних причин смерті. Зокрема, моніторами ХПГ було отримано конфіденційну інформацію про те, що на судово-медичних експертів відбувається тиск з метою схилення їх до зміни реальних причин смерті, пов'язаних з проведенням АТО (мінно-вибухова травма, вогнепальне поранення тощо) на побутові (побутова травма, вибухове поранення, не пов'язане з професійною діяльністю), або навіть природні причини смерті (серцевий напад, запалення легенів тощо).

ПОРУШЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ – ЗРУЙНОВАНЕ ТА ПОШКОДЖЕНЕ МАЙНО

13. Протягом проведення АТО на лінії зіткнення майже щоденно відбувалися порушення режиму тиші, що призвело до численних руйнувань та пошкоджень житлових будинків, як багатоквартирних, так і приватних. Обидві сторони конфлікту застосовували тяжке озброєння, відбувалося застосування смертоносної сили обома сторонами конфлікту, в тому числі, по цивільних об'єктах, зокрема, по житлових кварталах, мешканці не знають, коли відбудеться наступний обстріл. Бойові дії не сплановані і не контрольовані так, щоб зменшити чи звести до мінімуму шкоду цивільному населенню від застосування смертоносної сили.

14. За більше, ніж три роки держава так і не розробила ефективного механізму відшкодування шкоди, що була нанесена нерухомому та рухомому майну мирних мешканців. Не сформовано і судової практики у цивільному провадженні щодо відшкодування такої шкоди. У ряді населених пунктів немає дільничних інспекторів поліції або їх графік роботи передбачає лише декілька робочих годин на тиждень. Громадяни, чия нерухомість була зруйнована або пошкоджена, не мають можливості звернутися в правоохоронні органи для ініціювання відкриття кримінальних проваджень.

ПОРУШЕННЯ ПРАВА ДІТЕЙ НА БЕЗПЕЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ І ОСВІТУ

15. У Луганській області моніторинговою групою ХПГ було зафіксовано наявність ситуації, коли діти з підконтрольної Україні території (с. Лопаскіно, Лобачево) щоденно переправляються у маленькому човні на неконтрольовану Урядом територію. Ця ситуація добре відома Військово-цивільній

адміністрації, яка знаходиться у смт. Трьохізбенка, однак жодних кроків для її вирішення не було зроблено.

16. До того ж, діти за три роки постійних бойових дій отримали різного ступеню психологічні травми, пов'язані з обстановкою у населених пунктах на лінії зіткнення. У багатьох дітей на очах відбулися поранення або загибель близьких родичів або знайомих, що спричинило тяжкі наслідки для нормального розвитку психіки, однак досі не існує державної програми для відповідної психологічної реабілітації.

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ПЕРЕТИНАННЯ ЛІНІЇ ЗІТКНЕННЯ

17. Ситуація з доступом до пішохідного переходу лінії зіткнення через КПВВ «Станиця Луганська», який є єдиним працюючим переходом на території Луганської області – вимагає істотного поліпшення, перш за все через удосконалення логістики переходу, скорочення часу очікування та створення нормальних умов для людей, які перетинають лінію розмежування, особливо для тих, кому важко у зв'язку зі станом здоров'я тривалий час очікувати. При цьому має бути забезпечено також безпеку для мирних мешканців, що переходять через лінію розмежування і осіб, що забезпечують цей перехід.

18. До того ж, викликають занепокоєння часті випадки обстрілів КПВВ, які призводять до поранень та смертей мирних мешканців (останній випадок – грудень 2016 року, КПВВ «Майорське»), а також численні випадки підриву на мінах та снарядах біля КПВВ на узбіччях.

ПРАВА ЛЮДИНИ У ТАК ЗВАНИХ ЛУГАНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ ТА ДОНЕЦЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КВАЗІЗАКОНОДАВСТВІ ЛНР І ДНР

19. Права людини і основоположні свободи порушуються в ЛНР і ДНР вже на нормативному рівні.

20. У Конституції ЛНР також містяться положення, які прямо призводять до порушення норм Конвенції. Так, наприклад, такий перл в ч. 5 ст. 22, як «Цензура забороняється, крім випадків, передбачених законом», порушує статтю 10 Конвенції, а ч. 4 ст. 5 «В Луганській Народній Республіці продаж земель заборонений» (в розділі «Основи конституційного ладу»!) суперечить статті 28, яка гарантує право власності, і призводить до порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

21. Прямі порушення прав людини закладені і в нормах ординарного законодавства. У законах «Про засоби масової інформації» забороняється розповсюдження зарубіжних періодичних видань без дозволу реєструючого органу. Ця заборона поширюється на ЗМІ, що фінансуються іноземними державами, юридичними особами або громадянами. У тих же законах діє заборона іноземним журналістам працювати в ДНР і ЛНР без акредитації. Всі ці заборони є непропорційними обмеженнями свободи вираження поглядів, що захищається статтею 10 Конвенції.

22. Вимога законів про акредитацію поширюється на всіх журналістів, які приїжджають в ДНР і ЛНР, а не тільки іноземних. Зауважимо, що акредитація в ЛНР і ДНР означає набагато більше, ніж просто реєстрація журналістів, вона фактично вводить пропускний режим: без пред'явлення акредитаційної перепустки з ним не буде розмовляти жоден чиновник.

23. Багато одіозних норм, які порушують права людини, в кримінальному та кримінально-процесуальному квазізаконодавстві ЛНР і ДНР. Наприклад, за «злісне ухилення керівника організації або громадянина від погашення кредиторської заборгованості у великому розмірі або від оплати цінних паперів після вступу в законну силу відповідного судового акта» загрожує позбавлення волі на строк до двох років. Ця норма КК ЛНР є середньовічним рудиментом і прямо суперечить ст. 1 Протоколу №4 до Конвенції (заборона позбавлення волі за борги). У КК ЛНР і ДНР криміналізований наклеп, КК ДНР допускає смертну кару як міру покарання.

24. Таким чином, порушення прав людини і основоположних свобод прямо закріплені в нормах законодавства, що неминуче призводить до систематичних і масових порушень прав людини і буде призводити до них далі.

ГРОМАДЯНСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ

25. У 16-й доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини стверджується, що «озброєні групи регулярно піддають позбавлених волі осіб катуванням та жорсткому поводженню» і наводиться багато прикладів (пп. 47-56). Багато повідомлень про насильницькі зникнення. Так, в липні 2016 року троє молодих таксистів пропали без вісті в Луганську в один день з інтервалом 40 хвилин між 22.00 і 23.00. У цей час в місті починається комендантська година. У всіх трьох зниклих водіїв був дозвіл працювати і під час комендантської години. Молоді люди працювали в службі таксі офіційно. Вони прийняли по раціях повідомлення на виклик в різні райони міста і після цього перестали виходити на зв'язок. Через кілька днів автомобілі всіх трьох зниклих хлопців були знайдені в різних районах міста. Одного з таксистів, 27-річного Дмитра Крилова, знайшли на ранок після зникнення мертвим без ножових і вогнепальних поранень.

26. Про свободу поглядів, свободу слова, свободу інформації, свободу зібрань та свободу об'єднань в самопроголошених республіках годі й мріяти. Люди залякані, протестувати проти дій влади ДНР та ЛНР не наважуються. В ЗМІ зовсім відсутні погляди, альтернативні офіційним, використовується дуже агресивна термінологія. Навіть просто намагання неупереджено висловлюватися в Інтернеті може привести до репресій. Так, луганських блогерів Едуарда Недедяєва та Геннадія Беницького обвинуватили в «екстремізмі» (покарання – до 4 років позбавлення волі) за публікацію в своїх блогах матеріалів, критичних відносно адміністрації ЛНР. Обоє примусили публічно покаятися (можна тільки гадати, які засоби для цього використовували), Недедяєв навіть зізнався в шпигунстві. Двох молодих фанатів луганської футбольної команди «Зоря» Влада Овчаренка та Артема Ахмерова обвинувачують в «державній зраді» (санкція – до 15 років позбавлення волі) так само за висловлювання своїх поглядів.

27. Населення республік перебуває в стані фрустрації, переважає почуття розчарування, безвиході і депресії. Люди втомилися – від війни, від стану невідомості, від безвір'я. Вони не вірять жодній владі і не чекають нічого хорошого в майбутньому. Негативне ставлення до української влади підтримується агресивною російською пропагандою і пам'яттю про загиблих і поранених, нестатками через руйнування житла та іншого майна. Очікування успіхів молодих республік, підтримуваних РФ, змінилося розчаруванням. Найбільш оптимістичні продовжують сподіватися, що це тимчасові труднощі, які будуть подолані. Але тим не менш, сім'ї, в яких діти навчаються в старших класах, намагаються знайти будь-яку можливість, щоб вони закінчили школу на контрольованій території, здали тест ЗНО і вступили до вишу на контрольованій території.

28. Слід відзначити, що кількість годин, відведених на викладання української мови і літератури, різко скорочено. Наприклад, українській літературі відведено одну годину на тиждень.

СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА В ДНР І ЛНР

29. Навесні 2015 року пенсіонери і службовці бюджетної сфери почали регулярно отримувати пенсії і зарплати в російських рублях. Виплати проводилися, виходячи з розміру раніше одержуваних пенсій і зарплат з використанням курсу перерахунку 1 грн. = 2 руб., Хоча реальний курс коливається в залежності від місця в діапазоні 2.4– 2.8 руб. Мінімальна пенсія в розмірі 2000 руб. (1000 грн.) реально перетворювалася в 760 грн. (на контрольованих територіях мінімальна пенсія – 1130 грн.).

30. Наш аналіз продуктової частини мінімального споживчого кошика в містах України і ДНР / ЛНР показує, що, крім хлібопродуктів, ціни в ЛНР і ДНР майже на всі продукти харчування вище, ніж в Україні, на багато продуктів – істотно вище. Відомо, що на хлібопродукти встановлена дотація. Слід зазначити, що тарифи на комунальні послуги в ЛНР і ДНР залишилися колишніми, тобто істотно нижчі, ніж в Україні, помітно дешевше також пальне.

31. За даними міністерства економічного розвитку ДНР, «середньомісячна чисельність наявного населення у 2015 році в цілому по Донецькій Народній Республіці склала 2 277,2 тис. осіб, з них 68% проживає в трьох найбільших містах ДНР – в Донецьку (962,0 тисячі осіб), Макіївці (382,8 тис. осіб) і Горлівці (210,0 тис. осіб). Аналогічно розподілилася і середньооблікова чисельність штатних працівників, яка в цілому по Республіці склала 346,4 тис. осіб або 15% від загального числа жителів, в тому числі по найбільших містах відповідно – 146,1 тис. осіб, 55,3 тис. осіб, 30,3 тис. осіб.

32. Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника в 2015 році по містах і районах Донецької Народної Республіки коливається в широких межах – від 4 685 російських рублів в Горлівці до 10 850 російських рублів в Жданівці. У Донецьку цей показник склав 6 782 російських рубля. Дещо в меншому ступені відрізняються середньомісячні розміри виплат на одного пенсіонера, які в 2015 році склали від 2 619 російських рублів в Тельманівському районі до 4 368 російських рублів в Жданівці.

33. Таким чином, доходи жителів ЛНР і ДНР при більш високих цінах на основні продукти харчування значно менші, ніж на контрольованих територіях України. Прожити при таких доходах дуже важко. Особливо гостро це відчувають вразливі групи населення – пенсіонери, інваліди, самотні матері, багатодітні сім'ї, – які виживають завдяки гуманітарній допомозі.

34. Право на медичну допомогу дуже обмежене. В аптеках майже немає ліків, за ними спеціально їздять через лінію розмежування. Всі, хто має можливість оплатити лікування, лікуються в лікарнях Харкова, Дніпропетровська та інших міст.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

35. Сторонам військового конфлікту вжити всіх заходів щодо припинення бойових дій і насильства в зоні конфлікту.
36. Сторонам конфлікту негайно звільнити всіх осіб, свавільно позбавлених волі.
37. Вжити всіх заходів для виключення ситуацій обстрілів житлових кварталів на лінії зіткнення.
38. Прийняти єдину державну програму відшкодування шкоди, яка була нанесена нерухомому та рухомому майну мирних мешканців, що було пошкоджено внаслідок військового конфлікту, та/або встановлення ustalenoї судової практики щодо такого відшкодування.
39. Сторони конфлікту мають сприяти розвитку належної інфраструктури для населених пунктів на лінії зіткнення, підтримка дитячих садочків, шкіл, медичних закладів тощо.
40. Посилити контроль за процедурою проходження КПВВ, зробити «прозорою» процедуру громадського нагляду над проходженням мирними мешканцями контрольних пунктів пропуску, відкрити більше «віконець» для зведення до мінімуму черг на пунктах пропуску.
41. Змінити нормативну документацію і практику роботи КПВВ в разі обстрілу прилеглих територій з метою захисту людей, які перетинають лінію розмежування.
42. Українська влада має вжити всіх заходів для того, щоб пенсіонери, які проживають на території самопроголошених ДНР і ЛНР, отримували свої пенсії.
43. Провести належне розмінування всіх територій.

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ПЕРІОДИЧНИЙ ОГЛЯД

3 ЦИКЛ. 28 СЕСІЯ РОБОЧОЇ ГРУПИ
6-17 ЛИСТОПАДА 2017 РОКУ

Звіт підготовлений у березні 2017 року

Контактна інформація з питань Звіту:

Фундація Будинків прав людини (HRHF)
Rue Varembe 1, 1211 Женева 20, Швейцарія
www.humanrightshouse.org

Олександр Сжодін, експерт з питань адвокації в ЄС
Ел. пошта: alexander.sjodin@humanrightshouse.org
Тел.: +32 497815918

ВСТУП ТА ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1. Звіт був спільно підготовлений щодо розгляду України в рамках 28-ї сесії Універсального періодичного огляду (УПО). Він був підготовлений коаліцією українських НУО за підтримки Фондації Будинків прав людини (HRHF).
2. Основна увага у Звіті приділяється порушенням прав людини, пов'язаним з незаконною анексією Криму Російською Федерацією та, зокрема, обов'язкам Уряду України щодо реагування на такі порушення. У Звіті висвітлюються кілька сфер, в яких український уряд має можливість вжити заходи, спрямовані на сприяння поліпшенню дотримання прав нинішніх і колишніх жителів Кримського півострова. Автори Звіту хотіли б підкреслити, що основна відповідальність за поточне складне становище в галузі прав людини в Криму лежить на органах влади Російської Федерації, які повинні бути притягнуті до відповідальності в якості окупаційної влади.
3. Кримська правозахисна група (КПГ), Центр інформації про права людини (ЦІПЛ), Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ) та Центр громадянських свобод (ЦГС здійснювали моніторинг ситуації в галузі прав людини в Криму від початку російської окупації. Ці організації надавали актуальну та достовірну інформацію щодо погіршення ситуації в галузі прав людини в Криму протягом останніх трьох років, а також працювали над усуненням недоліків у політиці України щодо окупованих територій. Представлена у Звіті інформація ґрунтується головним чином на спостереженнях та зверненнях цих організацій.
4. З моменту незаконної анексії Криму Російською Федерацією, український уряд пристосував національну законодавчу базу у рамках реагування на нову ситуацію, що склалася. Проте низка заходів, вжитих українською владою, не спрямовані на захист прав кримчан, у тому числі тих, які переїхали з півострова на материкову частину України. Ключовим фактором є те, що українська влада утримується від вжиття заходів, які негативно впливають на права кримчан, створюючи перешкоди та обмежуючи можливості реалізації прав і свобод на Кримському півострові – у тому числі, наприклад, свободи пересування та права власності.¹
5. Державні органи України, а саме Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та ВПО, Міністерство юстиції та Міністерство закордонних справ вжили низку позитивних заходів, спрямованих на внесення змін до законодавства, що регулює права осіб, які проживають на окупованій території Криму. Проте такі заходи повинні вживатися у рамках стратегічного бачення, а не просто в якості реагування на поточні проблеми. Більш важливо забезпечити координацію діяльності державних органів, які працюють над удосконаленням законодавства з метою захисту прав осіб з окупованих територій.²
6. Незважаючи на те, що уряд не має можливості повною мірою захищати права та інтереси громадян у Криму, Україна досі несе відповідальність за забезпечення прав і свобод на контрольованих нею територіях. Цей обов'язок стосується усіх громадян країни. Тим не менш, наразі, нормативно-правова база сприяла зміцненню дискримінаційної практики щодо громадян України, які проживають на окупованих територіях. Зазначені громадяни зіштовхуються з необґрунтованими обмеженнями основних прав і свобод, а також соціально-економічних прав на територіях, контрольованих Урядом України. Така дискримінаційна практика жодним чином не сприяє реінтеграції окупованих територій.³

¹ Як Україні перестати порушувати права кримчан – рекомендації правозахисників / https://humanrights.org.ua/material/pravozahisniki_rozpovili_shho_treba_zrobiti_vladi_u_nastupnomu_roci_abi_pripiniti_porushennja_prav_krimchan

² Як Україні перестати порушувати права кримчан – рекомендації правозахисників / https://humanrights.org.ua/material/pravozahisniki_rozpovili_shho_treba_zrobiti_vladi_u_nastupnomu_roci_abi_pripiniti_porushennja_prav_krimchan

³ Там само.

7. Після окупації Криму Росією місцеві жителі опинилися в уразливому становищі, не лише через неправомірні дії з боку де-факто влади Криму, а й в результаті дискримінаційної політики з боку України. Український уряд розробив законодавство з метою адаптації до окупації, і це безпосередньо позначилося як на жителях Криму, які вирішили продовжити проживання на окупованому півострові, так і на громадянах, які переїхали до материкової частини України. Закони України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» включають в себе низку дискримінаційних положень.⁴

8. Громадяни України, які виїхали з Криму після окупації і були зареєстровані відповідними державними органами, входять до окремої категорії «внутрішньо переміщених осіб». Кримчани, які залишилися на окупованій території та час від часу приїжджають на материкову частину України, а також інші кримчани, які проживають на материковій частині України та які не були зареєстровані як ВПО, стикаються з дискримінацією при користуванні банківськими послугами. Згідно з Постановою №699 Національного банку України (НБУ) «Про застосування окремих норм валютного законодавства під час режиму тимчасової окупації на території вільної економічної зони «Крим» від 3 листопада 2014 року, всі кримчани вважаються нерезидентами при користуванні банківськими послугами⁵. Застосовувані обмеження включають заборону на прийом платежів від резидентів, обов'язок щодо доведення походження грошей для того, щоб мати можливість внесення їх на банківський рахунок, а також заборону на купівлю іноземної валюти⁶. «6 грудня 2014 року до Постанови № 699 було внесено зміни, зокрема, запроваджено нове правило, за яким громадяни з кримською реєстрацією не вважаються нерезидентами за умови пред'явлення свідоцтва про отримання статусу ВПО. Ця поправка, як видається, є ще більш дискримінаційною з огляду на правила реєстрації ВПО⁷.

9. 1 вересня 2015 року Київський апеляційний адміністративний суд визнав Постанову НБУ частково недійсною, проте 24 грудня 2015 року Вищий адміністративний суд скасував всі рішення по справі та направив її на новий розгляд⁸. Таким чином, дія Постанови НБУ № 699 та її дискримінаційних положень була фактично відновлена в повному обсязі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- вилучити правові положення, згідно з якими громадяни з кримською реєстрацією вважаються нерезидентами України і, отже, не можуть у повному обсязі скористатися державними послугами або послугами приватних компаній за відсутності довідки про отримання статусу ВПО.

⁴ Ситуація з правами людини на окупованій території АР Крим та м. Севастополь/ <https://helsinki.org.ua/sytuatsiya-z-pravamy-lyudyny-na-okupovanij-terytoriji-ar-krym-ta-m-sevastopol-s-zajets-d-svyrydova-r-martynovskij-v-nabuhotnyj>

⁵ Більше інформації можна дізнатися за посиланням: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=11719725> (українською мовою)

⁶ «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб в Україні», червень 2016 р./ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a49d7>

⁷ «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб в Україні», червень 2016 р./ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680697cbc>

⁸ Більше інформації можна дізнатися за посиланням: <http://legalspace.org/ua/napryamki/zakhist-prav-krymchan/item/6179-vasu-rozhliane-kasatsiuv-natsbanku-na-rishennia-i-ake-skasovuie-status-nerезydentiv-dlia-krymchan>

10. У грудні 2015 року Кабінет Міністрів прийняв Постанову №1035 «Про обмеження поставок окремих товарів з тимчасово окупованої території на іншу територію України та/або з іншої території України на тимчасово окуповану територію». Після набуття Постановою чинності 15 січня 2016 року, тисячі кримчан зіткнулися з проблемами, пов'язаними з переміщенням майна через контрольні пункти. Постанова була прийнята у відповідності до Закону «Про створення вільної економічної зони «Крим» та мала на меті припинення будь-яких економічних відносин, у тому числі поставки товарів на півострів. Насправді, вона призвела до грубого порушення прав кримчан, які вже перебували в уразливому становищі після анексії Криму. Після прийняття Постанови з порушенням Закону «Про права і свободи внутрішньо переміщених осіб» кримчани майже лишилися права вивезти власне майно⁹. Постанова обмежує типи та кількість соціально значущих товарів, які можуть бути вивезені з території Криму або ввезені на неї. Таким чином, сумарна вартість таких товарів не повинна перевищувати еквівалент 10 000 гривень та сумарна вага не повинна перевищувати 50 кг на одну особу¹⁰. Постановою також забороняється ввезення та вивезення будь-яких товарів, які не включені до переліку особистих речей, передбаченого статтею 370 Митного кодексу, який складається з 24 пунктів. Таким чином, мешканці Криму позбавлені права перевозити свої речі на материкову частину України.

11.26 вересня 2016 року Одеський окружний адміністративний суд ухвалив рішення щодо визнання незаконними дій Херсонського митного департаменту державної фіскальної служби України, які стосувалися заборони в'їзду внутрішньо переміщених осіб на материкову частину України з Криму на основі того, що їхні особисті речі не були включені до переліку речей, дозволених у відповідності до Постанови №1035¹¹. Рішення суду підкреслює існування системних проблем і порушень, викликаних Постановою № 1035. Воно також дає надію багатьом громадянам, які не можуть вільно проходити контрольні пункти на кордоні між півостровом та материковою частиною України з особистими речами. Необхідно розрізняти особисті речі, які людина використовує у повсякденному житті, та товари, призначені для комерційних цілей або передачі іншим особам. У своєму рішенні суд неодноразово посилався на норми Конституції України як на норми прямої дії, у тому числі на конституційні гарантії права власності та рівності прав і обов'язків усіх громадян.¹²

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- Спростити доступ для громадян України, які виїжджають з території Криму та в'їжджають на неї, та забезпечити їхнє право власності шляхом внесення змін до Постанови № 1035, яка регулює перетин адміністративного кордону;
- розширити перелік товарів та особистих речей, перевезення яких дозволено через кордон;
- врегулювати порядок перетину кордону на вантажівках та з домашніми тваринами;
- не прирівнювати, в законодавстві та на практиці, адміністративний кордон між материковою частиною України та Кримом до міжнародного кордону.

⁹ Суд виніс прецедентне рішення про перетин кримчанами контрольних пунктів на кордоні з окупованим півостровом. Посилання: <http://helsinki.org.ua/en/articles/the-court-delivered-a-precedential-judgment-about-crossing-checkpoints-with-the-occupied-peninsula-by-crimeans/>

¹⁰ Як Україні перестати порушувати права кримчан – рекомендації правозахисників / https://humanrights.org.ua/material/pravozahisniki_rozpovili_shho_treba_zrobiti_vladi_u_nastupnomu_roci_abi_pripiniti_porushennja_prav_krimchan

¹¹ Як українська влада повинна припинити порушення прав своїх громадян у Криму – рекомендації правозахисників. Посилання: https://humanrights.org.ua/en/material/pravozahisniki_rozpovili_shho_treba_zrobiti_vladi_u_nastupnomu_roci_abi_pripiniti_porushennja_prav_krimchan

¹² Суд виніс прецедентне рішення про перетин кримчанами контрольних пунктів на кордоні з окупованим півостровом. Посилання: <http://helsinki.org.ua/en/articles/the-court-delivered-a-precedential-judgment-about-crossing-checkpoints-with-the-occupied-peninsula-by-crimeans/>

12. Правовий режим окупації створює значні проблеми для громадян України, які проживають на території Кримського півострова, пов'язані з підтвердженням актів цивільного стану. Проблема виникає через недійсність документів, виданих установами та/або особами, які здійснюють свою діяльність на окупованій території, відповідно до законодавства України (стаття 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»¹³). Через відсутність будь-яких державних органів України на території Криму де-факто всі документи, видані на цій території від початку окупації, є недійсними. На території Криму відсутня можливість відновити втрачені дійсні документи, видані органами влади України.

13. Поточна ситуація призводить до суттєвих порушень ряду основних прав. Наприклад, у разі відсутності або втрати паспорта українським громадянам важко або навіть неможливо переїхати на материкову частину України. У відповідності до статті 10 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», громадяни України мають право на вільний та безпечний виїзд із тимчасово окупованої території через контрольно-пропускні пункти при пред'явленні документа, що посвідчує особу або підтверджує громадянство України. За даними Державної прикордонної служби України, протягом 11 місяців у 2015 році 55 особам було відмовлено у в'їзді на материкову частину України через відсутність дійсних документів.

14. Крім того, недійсність документів призводить до порушення багатьох особистих немайнових прав, а саме права на ім'я, права на представницькі послуги, права на спадщину тощо. Також існують труднощі, пов'язані з підтвердженням свідоцтв про народження, смерть, сімейний стан, загальну середню освіту, трудові відносини тощо. З огляду на те, що більшість цих прав і обставин гарантовані громадянам за своєю суттю, є невід'ємними та незалежними від держави, ситуація, що склалася залишає громадян, що проживають або перебувають на тимчасово окупованій території України в особливо уразливому становищі.

15. Позиція українського уряду щодо документів, виданих Російською Федерацією в окупованому Криму, містить деякі суперечності. З одного боку, Україна визнає, що територія Автономної Республіки Крим та м. Севастополь окуповані Російською Федерацією і, таким чином, на цю територію поширюється дія положень IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни. У відповідності до статті 50 Конвенції окупаційна влада повинна вжити усі необхідні заходи для сприяння ідентифікації дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків. З іншого боку, Україна не повною мірою визнає такі документи та розробляє складні механізми встановлення юридичних фактів, які порушують або навіть повністю заперечують основні права громадян, які проживають або перебувають на окупованій території Криму. Розпорядженням № 1393-р¹⁴ Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року був затверджений план дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року. У відповідності до цієї Стратегії держава бере на себе зобов'язання щодо розробки адміністративної процедури реєстрації фактів народження, смерті та шлюбу, які мали місце на тимчасово окупованій території України.¹⁵

¹³ Повний текст Закону доступний за посиланням: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>

¹⁴ Повний текст Розпорядження доступний за посиланням: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>

¹⁵ Ситуація з правами людини на окупованій території АР Крим та м. Севастополь/ <https://helsinki.org.ua/sytuatsiya-z-pravamy-lyudyny-na-okupovaniy-terytoriji-ar-krym-ta-m-sevastopol-s-zajets-d-svyrydova-r-martynovskiy-v-nabuhotnyj>

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- Створити систему для спрощення доступу до державних адміністративних послуг для жителів Криму, зокрема до процедури цивільної реєстрації фактів народження, смерті та шлюбу.
- Розробити та внести зміни до порядку пропуску громадян до та з тимчасово окупованих територій з метою запобігання порушення права на свободу пересування для громадян України у віці до 18 років.

ПЕРЕШКОДИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ІНОЗЕМНИХ СПОСТЕРІГАЧІВ ДО КРИМУ

16. Де-факто влада Криму ефективно та систематично відмовляла у в'їзді до Криму майже усім закордонним представникам та міжнародним організаціям, відповідальним за моніторинг дотримання прав людини, у тому числі Моніторинговій місії ООН з прав людини в Україні (HRMMU).

17. Заходи, вжиті українською владою, ще більше ускладнюють доступ до Криму для іноземних журналістів, спостерігачів та адвокатів в галузі прав людини. 4 червня 2015 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 367, яка регулює в'їзд на територію Криму та виїзд з неї. Постанова містить вичерпний перелік підстав, за якими іноземні громадяни можуть отримати спеціальний дозвіл на в'їзд, та вимагає від іноземних громадян здійснення в'їзду на територію Криму лише через територію України (а не Росії). Підстави для отримання дозволу на в'їзд від початку не включали в себе моніторинг дотримання прав людини, юридичну підтримку або журналістську діяльність, що істотно обмежило роботу в Криму правозахисників, адвокатів та журналістів, які не є громадянами України. Після оновлення у вересні 2015 року, діяльність у галузі прав людини та журналістика були включені до переліку підстав для отримання дозволу (при цьому юридична підтримка досі не включена), відтак іноземні журналісти та спостерігачі за дотриманням прав людини теоретично мають можливість поїхати до Криму, не порушуючи законодавство України.¹⁶

18. Незважаючи на незначні позитивні зрушення, поточні процедури залишаються надмірно ускладненими та включають у себе цілу низку проблем, пов'язаних з діяльністю іноземних журналістів, адвокатів¹⁷ та правозахисників у Криму. Для того, щоб отримати спеціальний дозвіл, іноземні журналісти та правозахисники повинні пройти бюрократичну процедуру. Від початку процедури вони повинні фізично перебувати в Україні, подати документи українською мовою, отримати лист-підтвердження від Міністерства інформаційної політики або від Міністерства закордонних справ, подати усі документи до Державної міграційної служби України та чекати до п'яти днів. Механізм подання документів з-за кордону через консульські та дипломатичні установи України відсутній, також відсутня можливість подання документів англійською мовою. Замість того, щоб повідомляти про репресії в Криму, іноземні журналісти та правозахисники випробовують власне терпіння, витрачаючи час та гроші на подолання бюрократії.¹⁸

19. Незважаючи на те, що Міністерство інформаційної політики спростило доступ для іноземних журналістів у рамках існуючої процедури (в результаті чого 70 іноземних журналістів отримали дозвіл з моменту запровадження процедури¹⁹), зарубіжні правозахисники, які звертаються для отримання

¹⁶ Припинення безкарності – порушення прав людини в Криму, аналітична записка. Посилання: <http://humanrightshouse.org/noop/file.php?id=21544>

¹⁷ Російські адвокати не мають змоги отримати спеціальний дозвіл взагалі, оскільки вони не включені до переліку категорій іноземних громадян, які можуть отримати дозвіл.

¹⁸ Як українська влада повинна припинити порушення прав своїх громадян у Криму – рекомендації правозахисників. Посилання: https://humanrights.org.ua/en/material/pravozahisniki_rozpovili_shho_treba_zrobiti_vladi_u_nastupnomu_roci_abi_pripiniti_porushennja_prav_krimchan

¹⁹ За даними Еміне Джеппар, заступника міністра з інформаційної політики

спеціального дозволу на в'їзд до Криму, зіштовхуються зі значними проблемами. На практиці потрібен майже місяць для того, щоб отримати лист-підтвердження від Міністерства закордонних справ України, що представляє собою істотну перешкоду для здійснення діяльності в галузі прав людини в Криму, особливо коли в ній існує термінова потреба. Також є випадки відмови з боку Державної міграційної служби України у видачі спеціальних дозволів для правозахисників на в'їзд до Криму. Прикладом такої відмови є випадок російського правозахисника Дмитра Макарова²⁰, який працював з Кримською польовою місією з прав людини – спільною ініціативою українських і російських правозахисників.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- Спростити доступ до Криму для іноземних громадян, у тому числі журналістів, адвокатів, правозахисників. Внести зміни до Постанови № 367 Кабінету Міністрів України, яка регулює в'їзд на територію Криму та виїзд з неї, зокрема:
- замінити порядок, який наразі вимагає попереднього узгодження (дозволу) поїздок до Криму для іноземних громадян на процедуру, яка вимагає лише попереднього повідомлення;
- дозволити іноземним громадянам подавати документи з-за кордону, в режимі онлайн, а також подавати документи російською та англійською мовами;
- розширити перелік дозволених цілей поїздки до Криму для іноземних громадян та включити діяльність адвокатів / юридичну підтримку і захист.

РОЗРИВ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ МАТЕРИКОВОЮ УКРАЇНОЮ ТА КРИМОМ

20. У липні 2016 року групою депутатів був зареєстрований законопроект № 3593 «Про тимчасово окуповану територію України». Депутати запропонували об'єднати Крим та частини Донецької і Луганської областей в одному законі, нехтуючи багатьма відмінностями в характері окупації. Склалося загальне враження, що цей законопроект є спробою перекласти відповідальність за окуповані території з української влади та де-факто покласти її на Росію в якості окупаційної влади. Прикладом цього є пропозиція покласти на російську владу відповідальність за виплату пенсій і соціальних допомог, що є порушенням Конституції та законів України.²¹

21. Інша практика, яка сприяє подальшому розірванню зв'язків між Україною та її окупованим півостровом, представлена випадками відмов української прокуратури у порушенні кримінальних справ для ефективного розслідування порушень прав людини в Криму.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- Утримуватися від вживання заходів, спрямованих на подальшу ізоляцію населення Криму від законного Уряду України та зменшення обов'язків Уряду щодо населення, яке проживає в умовах окупації.
- Відкривати кримінальні справи та проводити ефективне розслідування випадків порушення прав людини на окупованій території Криму.

²⁰ Правозахисники розкритикували систему пропуску до Криму – https://humanrights.org.ua/en/material/pravozahisniki_rozkritikuvali_sistemu_propusku_do_krimu

²¹ Норми законопроекту про окуповані території йдуть всупереч фундаментальним правам людини / <http://crimeahrg.org/uk/normi-zakonoproektu-pro-okupovani-teritoriyi-ydut-vsuperech-fundamentalnim-pravam-lyudini/>

ПОДАННЯ

ВІД НГО «ІНСТИТУТ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ»

СИСТЕМАТИЧНІ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ МЕНШИН У ЗОНІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

ДО 3-ГО ЦИКЛУ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ

28 СЕСІЯ

Контактна особа:

Максим Васін, Виконавчий директор ІРС

Поштова адреса: Україна 01001, Київ, а/с 471-В, Інститут релігійної свободи

Телефон: +380990364111

E-mail: info@irf.in.ua

Веб-сайт: www.irf.in.ua/eng

Інститут релігійної свободи (ІРС) – це правозахисна неурядова організація, основною метою якої є сприяння реалізації свободи релігії або переконань, інших суміжних прав людини в Україні; а також моніторинг, аналіз і поширення інформації про законодавчий процес і релігійне життя в Україні.

ІРС заснований в 2001 році в Києві (Україна), має некомерційного статус, є незалежною неурядовою організацією і незаангажований будь-якої політичної партією чи релігійною конфесією.

ІРС має 15-річний експертний досвід сприяння міжконфесійному діалогу і відносинам між Церквою і державою в Україні, моніторингу свободи віросповідання та порушень релігійних прав.

СИСТЕМАТИЧНІ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ МЕНШИН У ЗОНІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

1. Продовження російської агресії через політичну, військову та інформаційну підтримку сепаратистів у Донецькій та Луганській областях на сході України досі супроводжується активним використанням релігійного чинника, як штучного ідеологічного підґрунтя для мобілізації проросійських сил та ще більшого розпалення конфлікту. Майже усі релігійні меншини, за виключенням Української православної церкви (Московського патріархату) та деяких інших, стали мішенню для незаконних озброєних формувань, підтримуваних Росією, які проголосили своє прагнення викоринити так звані «секти» з Донбаського регіону.

2. В результаті, починаючи з березня 2014 року, релігійно-мотивовані переслідування у містах на сході України, контрольованих підтримуваними Росією бойовиками, набули жаклимих масштабів та форм – погрози, побиття, катування та вбивства релігійних діячів і віруючих, захоплення культових та інших споруд, які використовувалися сепаратистами у тому числі в якості вогньових позицій.

3. До цих пір десятки храмів і молитовних будинків залишаються захопленими підтримуваними Росією бойовиками, а інколи використовуються як військові об'єкти. Як приклад, комплекс будівель Донецького Християнського університету, будівля Біблійного Інституту «Слово життя» по вулиці Ткаченка 100 в Донецьку, низка культових споруд мормонів і Свідків Єгови.

4. Інциденти релігійних переслідувань повторюються і в теперішній час. Проросійська влада міста Горлівка Донецької області, яке непідконтрольне Україні, 16 листопада 2016 року конфіскувала свою власність молитовний будинок Церкви адвентистів сьомого дня разом з усім майном громади. Крім самої будівлі, сепаратисти також конфіскували все майно громади, що знаходилося в будинку молитви, включаючи господарський інвентар, обладнання, меблі та бібліотеку. Пастору громади дозволили забрати тільки його особисті речі¹. Протягом останніх двох років з боку різних груп сепаратистів міста Горлівка робилися неодноразові спроби заволодіти цією будівлею молитовного будинку адвентистів.

5. Раніше, у вересні 2014 року, коли Горлівка вже перебувала під контролем сепаратистів, озброєні підтримувани Росією бойовики викрали адвентистського пастора Сергія Литовченка з молитовного будинку прямо під час обряду Причастя. Тоді викрадачі мотивували свої дії тим, що «це православна земля і на ній немає місця для різних сект». З ув'язнення пастор вийшов тільки за 20 днів².

¹ Демальніше: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1760&Itemid=61

² Демальніше: http://www.irf.in.ua/eng/index.php?option=com_content&view=article&id=423:1&catid=34:ua&Itemid=61

6. Представники самопроголошеної «ДНР» 29 січня 2016 року організували мітинг проти «сект» біля храму Української греко-католицької церкви в Донецьку. У ньому взяли участь близько 500 осіб, частину з яких організовано підвезли автобусами. Учасникам мітингу видали плакати «Ні сектам в ДНР», «Греко-католицька церква – провідник антиреспубліканської діяльності», «Припиніть гоніння православних християн!», «Скажімо Ні вірі, що благословляє війну на Донбасі», «ДНР територія без сект». Серед учасників мітингу були неповнолітні діти, школярі, яким також видали плакати з гаслами, спрямованими на розпалення релігійної ворожнечі³.

7. У той же день стало відомо, що професор Ігор Козловський, президент Центру релігієзнавчих досліджень і міжнародних духовних стосунків, захоплений у полон у Донецьку бойовиками, підтримуваними Росією. Вчений-релігієзнавець не міг виїхати з міста через необхідність догляду за тяжко хворим сином. Незабаром його родичі заявили про проведення силовиками так званого «МГБ ДНР» самовільного обшуку в його особистій квартирі, а також про надумані звинувачення в диверсійній діяльності. Професор Козловський до цього часу перебуває у полоні «ДНР» вже понад 420 днів⁴.

8. У вересні 2015 року сепаратисти, підтримувані Росією, організували мітинг в місті Шахтарськ Донецької області проти християн-баптистів біля їх молитовного будинку, вимагаючи вигнати «сектантів» з Донбасу. Учасники заходу тримали плакати з гаслами, які розпалювали ворожнечу проти християн-баптистів та інших релігійних меншин.

9. Раніше, у травні 2015 року, глава самопроголошеної «ДНР» Олександр Захарченко заявив про визнання лише чотирьох конфесій – православних (Московського патріархату), римо-католиків, ісламу та іудаїзму. Всі інші віруючі, включно із греко-католиками та євангельськими християнами, були віднесені до числа «сектантів». Це стало приводом для систематичних і цілеспрямованих релігійних переслідувань у зоні конфлікту на території Донецької області, непідконтрольній Україні.

10. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні зафіксувала, що «Міністерство державної безпеки» самопроголошеної «Луганської народної республіки» у грудні 2016 року публічно назвало баптистську громаду «нетрадиційною релігійною організацією» і звинуватило Церкву у здійсненні «деструктивної діяльності». Такі заяви викликали серйозне занепокоєння у членів баптистської громади, які бояться бути дискримінованими за ознакою релігії або переконань⁵.

11. У місті Свердловську Луганської області бойовики самопроголошеної «ЛНР» захопили в полон пастора місцевої церкви християн віри євангельської Тараса Сень. Його звинуватили у контактах зі Спеціальною моніторинговою місією ОБСЄ в Україні. Це відбулося 27 вересня 2015 року. В результаті міжнародного резонансу після чотирьох днів ув'язнення пастора відпустили на волю⁶.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

12. Вжити додаткові заходи для моніторингу, фіксації та недопущення повторення фактів переслідувань релігійних меншин та релігійно вмотивованих злочинів у Донецькій і Луганській областях, непідконтрольних уряду України. Зокрема, сприяти розвитку відповідної діяльності Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, залучати до моніторингової діяльності інші міжнародні місії та неурядові правозахисні організації.

³ Дивіться відео і фотопеноптаж: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1646:1&catid=34:ua&Itemid=61&lang=uk

⁴ Демальніше: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1646:1&catid=34:ua&Itemid=61

⁵ Повний текст 17-го звіту Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні: <http://un.org.ua/images/documents/4079/17th%20HRMMU%20Report%20ENG.pdf>

⁶ Демальніше: http://www.irf.in.ua/eng/index.php?option=com_content&view=article&id=440:1&catid=34:ua&Itemid=61

13. За результатами моніторингу релігійної ситуації на території Донецької та Луганської областей, непідконтрольній уряду України, підготувати спеціальний звіт про ситуацію з правами релігійних меншин на Сході України.

14. Проблематика забезпечення свободи совісті, релігії, переконань і захисту прав релігійних меншин повинна стати частиною перемовин у Мінському і Нормандському форматах, зважаючи на суттєвий вплив Росії на діяльність самопроголошеної влади та незаконних військових формувань, їх залежність від російської підтримки.

Програма розвитку ООН в Україні

Кловський узвіз, 1

Київ, Україна

Тел.: +38 (044) 253-93-63

Факс: +38 (044) 253-26-07

www.ua.undp.org